

BIBLIOTECA CRITICĂ

gala galaction

INTERPRETAT DE:

TUDOR ARGHEZI • D. CARACOSTEA •
G. CĂLINESCU • ȘERBAN CIOCULESCU •
CONST. CIOPRAGA • POMPILIU CONSTAN-
TINESCU • S. DAMIAN • BARBU DELAVRAN-
CEA • PAUL GEORGESCU • DAN HĂULICĂ
• G. IBRĂILEANU • N. IORGA • E. LOVI-
NESCU • NICOLAE MANOLESCU • DUMITRU
MICU • OVIDIU PAPADIMA • PERPESSICIUS
• AL. PHILIPPIDE • VALERIU RÂPEANU •
EUGEN SIMION • TEODOR VĂRGOLICI •
TUDOR VIANU • MIRCEA ZACIU

Antologie, prefață, tabel crono-
logic și bibliografie de
TEODOR VĂRGOLICI

editura eminescu

„b i b l i o t e c a c r i t i c ă“

GALA GALACTION

Antologie, prefață, tabel cronologic
și bibliografie
de
TEODOR VÂRGOLICI

e d i t u r a e m i n e s c u

PREFAȚA

Pentru înțelegerea aprofundată a operei și personalității lui Gala Galaction, putem parcurge două căi, deopotrivă de interesante și edificatoare, interferându-se și completându-se reciproc. Pe de o parte, dispunem de propriile mărturisiri și autoanalize ale scriitorului, bogate și variate, iar pe de alta, de multiplele referințe care ilustrează receptarea operei lui Gala Galaction de către critica literară a vremii sale și reflectarea ei în viziunea posterității.

Pe cât de refractar a fost Tudor Arghezi față de destăinuirea detaliilor autobiografice și față de orice încercare de pătrundere din exterior în traiectoria interioară, particulară a destinului său, avînd convingerea că cititorul trebuie să cunoască numai opera literară și nimic altceva din existența intimă a scriitorului, pe atît de generos și de abundent a fost Gala Galaction în a se înfățișa cititorilor sub toate aspectele individualității sale umane și artistice. Autorul Morii lui Călifâr a fost poate singurul scriitor român care a simțit permanent necesitatea de a se confesa public.

În afară de Jurnalul său intim, din care au apărut pînă acum două volume, cuprinzînd perioada 1898—1944, Gala Galaction a încredințat tiparului numeroase articole autobiografice, în care și-a rememorat sau și-a înfățișat la modul prezent aproape toate etapele vieții sale, comunicîndu-și deschis gîndurile, impresiile, stările sufletești care l-au încercat de-a lungul timpului, tribulațiile umane și spirituale, convingerile intime, crezurile artistice. O

primă notă specifică a acestor articole, care le conferă un plus de interes și o sporită varietate, constă în aceea că ele au fost scrise și publicate nu numai în perioada senectuții, la vârsta memoriilor, ci de-a lungul unei întinse epoci din activitatea sa creatoare, pe o durată în timp de peste patru decenii, uneori sub impresia imediată a împrejurărilor trăite, a evenimentelor cu care s-a aflat în contact nemijlocit.

Evident, când a scris aceste articole cu caracter autobiografic, Gala Galaction nu a urmărit, de la articol la articol, succesiunea cronologică a momentelor vieții și activității sale, ci le-a evocat disparat, potrivit impulsurilor lăuntrice sau unor circumstanțe adecvate, distanțate în timp. Parcurgînd articolele, așa cum au apărut în diferitele publicații ale vremii, observăm totuși cu ușurință preocuparea constantă a scriitorului de a retrăi toate momentele esențiale ale biografiei sale umane și artistice, chiar dacă a avut sau nu, drept scop final, reunirea acestor articole potrivit etapelor de viață parcurse. Sistematizînd confesiunile lui Gala Galaction, dintre care reproducem, în acest volum, pe cele mai semnificative, putem constitui o imagine a scriitorului prin el însuși, un autentic Gala Galaction par lui-même.

Ediția de față se deschide cu o amplă Mărturisire literară, publicată în 1942, care sintetizează și expune succint coordonatele fundamentale ale biografiei lui Gala Galaction, confesiunile următoare reluînd fiecare din coordonate, detaliîndu-le, adîncindu-le și amplificîndu-le, relevîndu-le mai pregnant substanța și semnificațiile. Aceste confesiuni au o superioară valoare istorico-literară, conținînd date bogate, exacte, deosebit de prețioase și interesante, facilitînd înțelegerea operei și personalității complexe a scriitorului. În unele articole, scriitorul caută să se regăsească în școlarul sau studentul de odinioară, cu întîmplările, sentimentele și atitudinile proprii vârstei și etapei biografice din acel timp. Alte confesiuni ne edifică asupra perioadei sale de formare morală și spirituală, asupra lecturilor întreprinse, asupra înfriurilor literare și extraliterare pe care le-a suferit și care au direcționat evoluția destinului său. Întîlnim bogate sugestii și mărturii revelatorii în ceea ce privește criza sufletească prin care a trecut la vârsta de 19—20 de ani și în urma căreia a părăsit Facultatea de litere

și filosofie și s-a înscris la Facultatea de teologie, ca apoi să îmbrățișeze cariera ecleziastică, să devină un slujitor al altarului și, consecință firească, să infuzeze operei sale literare principii biblice, religioase, imprimându-i caracterul dual, contradictoriu.

Confesiunile ne relevă că Gala Galaction, ca om și ca personalitate creatoare, s-a înfățișat contemporanilor săi și s-a fixat în conștiința posterității sub multiple nuanțe, divergente și contradictorii unele față de altele, însă străbătute toate de o anume însușire particulară, care, paradoxal, le armonizează într-o individualitate unică, de o distinctă originalitate, într-un întreg cu profil aparte, specific, ce nu poate fi conceput și înțeles decât în ansamblul elementelor lui componente. Se poate spune că scriitorul a prezentat și prezintă continuu un interes deosebit, un farmec propriu, datorită tocmai modulațiilor surprinzător de antagonice ale personalității sale umane și artistice, îmbinate însă inextricabil într-o structură intimă ce cu greu își poate afla corespondent în evoluția literaturii române. Putem spune că Gala Galaction a fost și om ca toți oamenii, căruia nimic din ceea ce e omenesc nu i-a fost străin, și slujitor al dogmelor creștine; a fost și sincer apropiat de durerile, frământările și luptele maselor muncitoare, pe care le-a înțeles și le-a apărut cu fapta și cu cuvântul său înflăcărat, dar și predicator de pe amvon, desprins de cele lumești, propovăduind deșertăciunea vieții pământești și speranța că dreptatea și fericirea nu pot fi dobândite decât în ceruri; a fost și scriitor cu rădăcinile sufletului și ale gândirii înfipte adânc în viața poporului, înzestrat cu o viziune realistă, nelipsită de accente critice, protestatare, dar și comentator, în planul creației literare, al unor teze și precepte biblice.

În opera sa, Gala Galaction este însă unul și același, cu toată structura ei flagrant contradictorie. Fără îndoială, se poate separa activitatea preotului de cea a scriitorului, din punctul de vedere al preocupărilor personale. Când a scris exclusiv ca preot, a tratat chestiuni pur teologice, religioase, contingente cu literatura numai prin aceea că erau așternute pe hîrtie cu pana unui desăvîrșit artist al cuvîntului, care nu-și poate disocia și anula modul propriu, caracteristic de a se exprima. Particularitatea

esențială a operei lui Gala Galaction este însă interferența osmotică, unitară și originală dintre concepția laică, dintre viziunea realistă asupra oamenilor și a vieții, și tezele și preceptele biblice, religioase, pe care încerca să le justifice, să le adapteze și să le aplice în zugrăvirea realităților umane și sociale. Gala Galaction a fost el însuși conștient de dualitatea personalității sale și tentat să o explice. Așa face, de pildă, în mărturia Trandafirii, în care afirmă că ea „rezumă, lămurește și simbolizează, surprinzător, toată simțirea și toată literatura mea“. Într-adevăr, confesiunea sugerează clar drumul sinuos al vieții și, implicit, al operei lui Gala Galaction, oscilarea permanentă între laicitate și religiozitate. Semnificativă, în acest sens, este și confesiunea La mormîntul lui Frimu, care constituie o tulburătoare autoanaliză, scriitorul mărturisindu-și pendularea între două credințe, cea creștină și cea socialistă, pe amîndouă dorind să le îmbrățișeze și să le slujească cu sinceritate, în egală măsură. Teolog, Gala Galaction ar fi vrut să vadă la mormîntul lui Frimu o cruce, nu un stîlp roșu, dar consideră că acest amănunt nu trebuie să tulbure unitatea de simțire dintre el și luptătorul socialist, unitate realizată în numele unor înalte idealuri de umanitate.

Confesiunile lui Gala Galaction oferă atît cititorului obișnuit cît și exegetului literar o multitudine de posibilități spre a pătrunde în substanța și semnificațiile operei sale, în laboratorul său intim de creație. Scriitorul furnizează informații precise referitoare la elementele autobiografice transpuse și transfigurate în nuvelele și romanele sale, evocă împrejurările care au determinat scrierea unora dintre lucrările sale, comunică interesante detalii asupra genezei principalelor opere. În mod deosebit atrag atenția articolele publicate în 1945—1946, în grupajul Povestea cărților mele, în ziarul Ultima oră, în care scriitorul nostru, ca și Alphonse Daudet în L'Histoire de mes livres, descrie condițiile în care au apărut volumele sale și sursele de inspirație ale unora din bucățile care le compun, în special din volumele de nuvele Bisericuța din Răzoare și Clopotele din Mînăstirea Neamțu. Confesiunile lui Gala Galaction ne mai oferă relații la fel de interesante și prețioase în ceea ce privește marea și durabila sa prietenie literară cu Tudor Arghezi, N. D. Cocea și V. Demetrius, întemeiată în ultimul deceniu al veacului

trecut și aureolată de o trainică și nobilă comuniune sufletească timp de peste șase decenii. De asemenea, merită să menționăm în mod deosebit confesiunile elocvente prin înseși titlurile lor, Revista „Viața socială” și „Viața românească” și Iașii, în care Gala Galaction evocă fecunda sa colaborare la aceste două prestigioase publicații literare din primele decenii ale secolului nostru, ale căror pagini au găzduit cele mai de seamă opere ale scriitorului, nuvelele.

Evident, confesiunile lui Gala Galaction incluse în acest volum nu acoperă absolut toate momentele biografiei sale și ale drumului de creație parcurs. Momentele și aspectele principale și-au aflat însă o oglindă corespunzătoare, pe deplin edificatoare, în măsură să ofere cititorului și exegetului literar elementele esențiale pentru a cunoaște în adâncime evoluția vieții și operei lui Gala Galaction.

★

Atît pentru Gala Galaction, cît și pentru Tudor Argezi, drumul consacrării și al gloriei literare pornește din paginile revistei Viața socială, editată de N. D. Cocea. în 1910—1911. Număr după număr, Gala Galaction onorează revista, și totodată pe sine însuși, cu nuvele și povestiri de superioare valențe artistice, scrieri care au alcătuit fondul de aur al întregii sale opere. Așa sînt De la noi, la Cladova, În pădurea Cotoșmanei, Gloria Constantinii, Lîngă apa Vodislavei, Dionis Grecoteiul, Andrei Hoțul, Viteazul Jap. Tot aici retipărește Moara lui Călfar, Adamova și Copca Rădvanului, nuvele care fac corp comùn cu cele amintite, întregind universul specific și trăsăturile fundamentale ale prozei sale.

Nuvelele și povestirile publicate în Viața socială, într-o succesiune rapidă, dar mai ales la o atît de înaltă ținută artistică, au stîrnit de îndată senzație. Dobîndind, în scurt timp, notorietatea literară, celelalte reviste i-au deschis, binevoitoare, porțile. Apariția imprevizibilă a noului prozator este înregistrată și salutată cu admirație îndeosebi de Viața românească. Revista ieșeană intuiește de la bun început originalitatea și farmecul specific al scrierilor lui Gala Galaction, semnalîndu-i elogios aproape fiecare prezență în paginile Vieții sociale. De pildă, re-

cenzind numărul din iunie-iulie 1910 al publicației lui N. D. Cocea, în care apăruse nuvela Gloria Constantini, în Viața românească din august 1910 se scria: „Un remarcabil talent de nuvelist are d. Galaction. E și descriptiv și dramatic“. De asemenea, în numărul următor, din septembrie 1910, se sublinia: „De o deosebită frumusețe e bucata d-lui Galaction, Moara lui Călifar“. Iar în numărul din noiembrie 1910 al Vieții românești putem citi: „Remarcăm bucățile d-lui Galaction, Dionis Grecoțelul și mai ales Copca Rădvanului. Totul e original și puternic la acest scriitor“.

Perioada de după 1910 și pînă la primul război mondial este cea mai fecundă din întreaga viață și activitate creatoare a lui Gala Galaction. În acest răstimp scrie și publică aproape toate nuvelele, povestirile, schițele și reveriile pe care le cunoaștem, adică cea mai reprezentativă parte a operei sale.

În cîțiva ani de intensă activitate creatoare, Gala Galaction adună o bogată recoltă literară, care se cerea cu necesitate valorificată prin volume cu configurație proprie, în măsură să-i definească și să-i fixeze individualitatea artistică în mișcarea literară românească din primele decenii ale secolului al XX-lea. Se pare însă că prozatorul, destul de zelos în a încredința producțiile sale diferitelor reviste și ziare, manifesta o oarecare pasivitate în ceea ce privește alcătuirea unui volum. Astfel, primul său volum de schițe și nuvele, Bisericuța din Răzoare, apărut în 1914, în editura Vieții Românești, s-a datorat inițiativei și strădaniei prietenesci a unora din membrii redacției. Într-un articol din ciclul Povestea cărților mele, publicat în Ultima oră, nr. 358, din 25 noiembrie 1945, Gala Galaction mărturisea: „Am fost și am rămas un părinte fără grijă pentru copiii săi literari... Mi-au lipsit preocuparea și rîvna de a aduna în volume — adică în hambare — recolta ogoarelor mele. Ctitorul primei mele cărți este amicul și colegul Mihai Carp, care în anul 1914 era administratorul revistei ieșene. El m-a îndemnat să-i alcătuiesc un volum din nuvelele mele de pînă aci și el a avut toată grija tipăritului, departe de amestecul și de ochii mei.“

Prima carte a lui Gala Galaction a avut, la început, o soartă vitregă, compensată apoi, la scurtă vreme, de un răsunător și binemeritat succes. Cea mai mare parte a

tirajului ei s-a mistuit în incendiul care a devastat depozitul Vieții românești, rămânând în circulație un număr restrâns de exemplare, pînă la cea de a doua ediție, din 1919. În afară de un obscur recenzent din Convorbiri literare (nr. 1, ianuarie 1914), care emitea părerea grotescă și absurdă că nuvela Gloria Constantini „este o imposibilitate ca operă de artă”, presa literară și criticii prestigioși din acel timp au primit cu elogi volumul, salutînd în Gala Galaction pe prozatorul de real potențial artistic. Spre exemplu, în Luceafărul din 14 ianuarie 1914, Octavian C. Tăslăuanu scria: „E un prozator de mare talent și cu o concepție de viață sănătoasă. Cartea d-sale o recomandăm cu multă căldură cititorilor noștri. Îi asigurăm că vor avea clipe de elevație sufletească, citind-o.”

Dacă volumul Bisericuța din Răzoare i-a adus lui Gala Galaction consacrarea literară și i-a fixat un loc de prim rang în evoluția epicii românești, aceasta s-a datorat în primul rînd lui G. Ibrăileanu. Într-o cronică publicată în Viața românească din ianuarie 1914, mentorul revistei ieșene releva pregnant originalitatea scrisului lui Gala Galaction, caracterul lui singular, contradictoriu, dar situat la o înaltă treaptă artistică, conchizînd :

„D. Galaction, în ce privește natura talentului său, e un subiectiv, un liric, în ce privește tema predilectă e un cîntăreț al pasiunii amoroase și al naturii; are asupra vieții o concepție de creștin ortodox; un «țărănist» în subiecte, un democrat în sentimente; un impresionabil fin, deci un stilist de mîna-ntăia.

Și fiind toate aceste la un loc, d. Galaction rămîne un scriitor foarte original, capabil să satisfacă multe exigențe, și pe care-l putem clasa de pe acum printre puținii scriitori buni ai țării și ai deceniului în care trăim“.

Prețuirea pe care revista Viața românească i-a acordat-o, de la început, lui Gala Galaction, e demonstrată și de faptul că, la scurt timp după cronica lui G. Ibrăileanu, în numerele din aprilie-mai 1914 se publică un nou și amplu comentariu despre volumul Bisericuța din Răzoare, cu titlul Un poet nou, datorat lui D. Caracostea. Analizînd detaliat fiecare nuvelă din cuprinsul volumului, criticul argumenta că proza lui Gala Galaction aducea o viziune cu totul nouă, modernă, asupra unor teme și subiecte tradiționale, conturînd o persona-

litate complexă și viguroasă. „Iată un suflet modern, — scria D. Caracostea — care a primit și a contopit în el înrîuririle felurite care au stăpînit conștiința literară de un veac încoace și care nu numai a înfrățit aceste înrîuriri cu elemente caracteristice ale locului și timpului în care trăim, dar toate acestea știe să le aducă în armonie cu cerințele unei personalități noi, complicate și totuși puternice“. După opinia lui D. Caracostea, tematica, substanța și atmosfera nuvelor, structura temperamentală și caracterologică a personajelor îl defineau pe Gala Galaction drept un prozator reprezentativ pentru întreaga literatură sud-est europeană: „Cum Ibsen — păstrînd, firește, toată proporția — în prima fază a lui, trecea, în alegerea elementelor, personajelor, dincolo de hotarele țării lui, căci o simțea făcînd una cu întreg nord-vestul, tot astfel scriitorul nostru introduce adesea, în plămîuirile lui, figuri și situații menite să întregască icoana vieții noastre în cadrul ei antropogeografic.“

Depus spre premieră la Academia Română, volumul *Biserița din Răzoare* a fost încununat cu premiul „Ion Heliade Rădulescu“, în urma raportului elogios susținut de Barbu Delavrancea, care spunea: „Nu cunosc o carte mai potrivită pentru a fi premiată de Academia Română. După ce ai citit-o ai impresia că ai străbătut mai multe volume, căci e atît de încărcată de emoțiuni condensate, de o viață nouă — deși veșnic veche —, de orizonturi care ți se deschid în perspectiva naturii omenești [...] Viața la acest scriitor pare aida cu cea reală — complexă, bine urzită și bine bătută, aci veselă, aci trudită — și te constrînge să surîzi și apoi îndată să cazi într-o înțeleaptă melancolie. E un meșter de seamă — păstrînd proporția în construcțiuni —, un literat stăpîn pe mijloacele de producțiune, un artist în toată puterea cuvîntului.“ Cu îndreptățită satisfacție pentru premiera volumului lui Gala Galaction, Tudor Arghezi scria, într-un articol publicat în *Cronica* din 7 iunie 1915: „Bunul nostru camarad și prieten străvechi poartă de cîteva zile o răspundere gravă. Academia Română a strecurat în paginile cărții sale de povestiri, din ramura-i de dafin, cîteva frunze. Smirna imaginilor lui se va risipi de-acum înainte printre ramuri de nemuritoare...“

Singura notă discordantă, în carul elogiilor aduse lui Gala Galaction și volumului său Bisericuța din Răzoare, a constituit-o intervenția lui E. Lovinescu. În câteva „revizuri literare”, publicate în Flacăra din 28 noiembrie și 12 decembrie 1915, E. Lovinescu a negat vehement orice valoare artistică a nuvelor din Bisericuța din Răzoare, atacul cel mai dur îndreptându-l asupra stilului lui Gala Galaction. Atitudinea ostilă a lui E. Lovinescu față de Gala Galaction era determinată însă, în realitate, de motive extraliterare. Prin articolele sale publicate în 1915, în Cronica, Gala Galaction pleda pentru neutralitatea țării noastre și, în cele din urmă, când neutralitatea nu mai putea fi menținută, își exprima opinia că mai propice era alianța cu Puterile Centrale. Opinia sa personală, inofensivă în fond, dar oarecum distonantă în atmosfera generală din preajma primului război mondial, a fost, în mod regretabil, mult exagerată de către E. Lovinescu, care l-a atacat cu violență, etichetându-l pe nedrept de „vîndut nemților”. Ofensat și contestat în cea mai de preț facultate a ființei sale, onestitatea etică și civică, Gala Galaction nu întîrzie să se disculpe, prin articolul Vulpea și strugurii sau dl. Lovinescu moralist, publicat în Cronica din 22 noiembrie 1915, în care scria: „Sînt vîndut nemților și eu ! Pe ce ? Firește, pe parale. Dar dl. Lovinescu știe că am, de vreo șapte ani, o funcție publică de oarecare importanță. Avere, onoarea și liniștea multor familii sînt în mîna și la discrețiunea mea. Mă cunoaște preoțimea din țara românească. Să caute dl. Lovinescu pe preotul care să fie în stare să afirme că i-am luat un ban de o para, traficînd puterea mea și nevoile lui ! D-l Lovinescu știe, ori poate s-o afle, că sînt zilnic căutat de fel de fel de solicitori — unii drepiți, alții strîmbi, unii nevoiași și sinceri, alții prefăcuți și lacomi... Să cerceteze d-l Lovinescu în dreapta și în stînga, cine a venit la mine să mă roage ceva și a plătit, măcar cu un pahar de bere, concursul solicitat !

Vîndut nemților ! Dar puteam să găsesc bani, cu găvanul, în preajma mea, sub perna mea, la picioarele mele, numai să fi voit să bat din picior, să iasă bani ! Ce era să caut după ei tocmai la legația germană ?”

Cei ce îi iau apărarea lui Gala Galaction sînt în primul rînd N. D. Cocea și Tudor Arghezi. În virtutea adevărului și a respectării corectitudinii morale și civice a

lui Gala Galaction, N. D. Cocea publică articolul Fratele meu Galaction, în Facla din 1 ianuarie 1916, în care, cu o virulență nereținută, respinge atacurile lui E. Lovinescu. Desigur, unele aprecieri la adresa criticului de la Sburătorul ni se par astăzi prea drastice, însă trebuie înțeles că, în focul polemicii și al dezlănțuirii tonului pamfletar, N. D. Cocea, potrivit temperamentului său, nu-și putea menaja adversarul, scriind: „Am trăit s-o văd și pe asta ! Galaction, vîndut nemților : Galaction, trădător de țară. Galaction, cumpărat de nemți pe blidul de linte al cîtorva sute de lei lunar. Ne-a afirmat-o cu toată seriozitatea domnul Eugen Lovinescu, care n-are și n-a avut în viața d-sale un pic de talent, de Galaction, care are talent să dea la alții cu lopata și cu carul...”

Împotriva opiniilor negative ale lui E. Lovinescu, care afirma, în mod hazardat, că Gala Galaction „siluiește cu tenacitate limba” prin introducerea neologismelor, că este „fără simțul limbii”, intervine și Tudor Arghezi, prin articolul Tabula rasa, publicat în Cronica, în care scria: „Deși capricioase, citatele d-lui Lovinescu nu dovedesc că d-l Galaction corupe limba ; cel mult că-i strică tiparele uzate. Limba d-lui Lovinescu este, față de limba d-lui Galaction, limba oricui începe să scrie după o cantitate de lectură : o limbă decentă, otova și lină, și nesemnificativă... Limba d-lui Galaction purcede de la sineși ; aci e toată diferența ; el are limba lui, care nu-i a d-lui Lovinescu. Regretabil este că nu are și d-l Lovinescu o limbă personală... Din citatele d-lui Lovinescu nu se cunoaște că d-l Galaction ar fi un «pîngăritor» de limbă ; rezultă însă din ele că d-l Lovinescu nu pricepe ce-i limba la un scriitor.”

Cel de al doilea volum al lui Gala Galaction, Clopotele din Mînăstirea Neamțu, a apărut în 1916, sub egida revistei Facla. „Editorul a fost prietenul de totdeauna N. D. Cocea”, ne informează scriitorul într-un alt articol din ciclul Povestea cărților mele, apărut în Ultima oră din 2 decembrie 1945. Și acest volum a avut un destin ciudat, după cum precizează însuși Gala Galaction: „A apărut în anul dramatic 1916, cu cîteva luni mai înainte de intrarea României în primul război mondial. Și s-a pierdut în haosul evenimentelor ca un cuib de rîndunică în incendiul care mistuiește casa de adăpost...” Apărut în aceste împrejurări, volumul a trecut neobservat,

nu s-a bucurat de nici un comentariu critic. Asupra lui se va reveni mai târziu, în articolele și studiile de sinteză asupra prozei lui Gala Galaction.

Începînd din 1920, Gala Galaction se dedică unei vaste și migăloase munci de traducere a Bibliei, întreprindere grea, care va dura aproape două decenii, și al cărei important rezultat va fi, întii de toate, crearea unui adevărat monument de limbă românească. Revenirea la preocupările teologice capătă însă, după 1920, o preponderență din ce în ce mai mare, un ritm absorbant, înscriind o nouă acoladă în sinuozitatea drumului vieții și operei scriitorului. Pasiunea cu care se dăruie tălmăcirii Bibliei îl copleșește, îl captează în așa măsură încît îl determină să se consacre nemijlocit slujirii altarului. Și astfel, în toamna anului 1922, la vîrsta de 43 de ani, Gala Galaction ia hotărîrea, nelipsită de o anume surpriză pentru cei din preajma sa, să intre complet și definitiv în cinul clerical, să îmbrace stiharul preoțesc.

Devenind preot și apoi profesor la Facultatea de teologie, Gala Galaction se dispersează într-un hățiș de preocupări prea puțin sau deloc contingente cu literatura. Timp de aproape un deceniu, pînă prin 1930, cînd începe să se reafirme ca romancier, creația sa beletristică nu numai că nu înregistrează nici un progres valoric, dar cunoaște fenomenul invers, se diminuează și din punct de vedere cantitativ și din punct de vedere calitativ. Sesizînd acest lucru, Tudor Arghezi sublinia, în articolul Jubilee de 50 de ani, apărut în Adevărul literar și artistic din 18 ianuarie 1931, referitor la evoluția prozatorului: „Persoanei sale fizice biserica i-a dat o parohie sentimentală și dreptul de a se purta cu straie de argint; personalității sale artistice îmi permit să cred că nu i-a dat nici o prisosință“. Cu foarte puține excepții, lucrările lui Gala Galaction din această perioadă sînt impregnate într-o și mai mare doză de precepte biblice, sînt tributare într-o și mai mare proporție tezismului ortodox. Volumașul Toamne de odinioară, apărut în 1924, are caracter eterogen, însumînd scrieri inegale și ca valoare artistică și ca problematică. Alături de cîteva schițe cu intenții realiste, întîlnim simple articole sau evocări fugitive, precum și narațiuni cu iz de parabole. Poate că din această cauză critica literară a vremii nu i-a acordat atenție.

În lucrările beletristice pe care le scrie după hirotonisire, motivele religioase, tezele și preceptele biblice nu mai sînt vehiculate cu pondere, prin intermediul imaginilor de viață autentic umană, nu mai sînt contopite, absorbite în materialul epic obiectiv al conflictelor de natură sufletească sau socială, ci sînt expuse tezist, cu o anume ostentație. Ilustrativ este volumul *Caligraful Terțiu*, tipărit în 1929. Comentîndu-l, la apariție, Perpersicius remarca, pe drept cuvînt, că acest volum reprezintă „conversiunea religioasă” a prozatorului (Mențiuni critice, vol. II, 1934, p. 386). În narațiunile din acest volum întîlnim reconstituiri ale unor momente din istoria apostolilor și a părinților bisericii ortodoxe, exegeze eclesiastice, efuziuni extatice și imnuri creștine, legende care acreditează miraculosul de esență divină, elogiul devoțiunii canonice. În cronica dedicată acestui volum, apărută în *Acțiunea* din 26 noiembrie 1929, Pompiliu Constantinescu releva că Gala Galaction demonstra „o iritantă deformare profesională, prezentă în relativul abuz de citații din cărțile sfinte”. Admirator al expresivității stilistice caracteristice prozatorului, Pompiliu Constantinescu argumenta, însă, că, în ciuda înclinațiilor sale religioase, Gala Galaction „e un esthet subtil, un spirit livresc și un voluptuos cizelator de expresie”.

Spre sfîrșitul celui de al treilea deceniu al acestui secol, în perioada în care romanul românesc modern se desăvîrșește și cunoaște o continuă înflorire, Gala Galaction se orientează și el, ca mai toți prozatorii timpului, către această specie a genului epic. „Cît despre roman, mă ispitește foarte mult, acum cînd am împlinit cincizeci de ani”, declara într-un interviu apărut în *Adevărul* literar și artistic din 29 septembrie 1929. Influențat, fără îndoială, de întreaga atmosferă literară de după primul război mondial, de noile ei coordonate de dezvoltare, și căutînd, poate, să-și îmbogățească propria-i operă cu noi aspecte, Gala Galaction se dedică cu pasiune, în jurul anului 1930, romanului. Astfel, în decurs de cîțiva ani îi apar consecutiv romanele *Roxana* (1930), *Papucii lui Mahmud* (1932), *Doctorul Taifun* (1933) și *La răspîntie de veacuri* (1935). Toate aceste patru romane au avut un viu ecou în critica literară a vremii, bucurîndu-se de analize atente și, în genere, elogioase, din partea lui Pompiliu Constantinescu, Perpersicius, G. Călinescu,

Al. Philippide, Ovidiu Papadima, Mihail Sebastian și alții. Toți comentatorii au fost unanimi în a aprecia că romanele, mai mult decât oricare alte scrieri ale lui Gala Galaction, sînt ilustrative pentru caracterul contradictoriu al întregii sale opere. Nicăieri nu este mai evidentă împletirea concepției laice cu cea religioasă, într-un aliaj sui-generis, specific personalității scriitorului. În romane, Gala Galaction a corelat, a sintetizat atitudinea militantă din publicistica sa și atitudinea de apologet creștin adoptată după hirotonisire. Paradoxal, prozatorul imprimă romanelor sale și o finalitate socială, dar, simultan, și o tendință moralizatoare creștină. Comentariile critice publicate la apariția romanelor au demonstrat că creștinismul infuzat în paginile lor nu mai este cel transcendent, din unele scrieri cuprinse în volumul Caligraful Terțiu. S-a subliniat că, reîntorcîndu-se la creștinismul primar, Gala Galaction extrage din el sensurile cu aspect social și uman, închinare „durerilor populare”, cum însuși le definește. Creștinismul din romane este mai mult o concepție umanitară, preconizînd iubirea de oameni, de cei aflați în nevoi și suferință, echitatea socială, dreapta judecată a celui căzut în greșală, toleranța și conviețuirea pașnică dintre neamuri, mila și iertarea. Apelînd la această viziune umanitară a creștinismului primar, scriitorul nu se va mai pierde în construcții epice golite de conținut, de pură apologetică și exegeză religioasă, ci pătrunde iarăși în clocotul vieții obișnuite, în complexitatea problemelor de natură umană, sufletească, sau socială, grefînd intențiile moralizatoare pe fapte capabile să spună ceva cititorului, să-l atragă și să-l emoționeze. Într-un comentariu publicat în Adevărul literar și artistic din 24 ianuarie 1932, Al. Philippide sublinia: „În opera sa, citațiile din Sfînta Scriptură au început să apară, în cursive și cu precise indicații de capitol și paragraf, din ce în ce mai des. Dar aceste miresme eclesiastice nu ne fac să nu mai adulmecăm, cu voluptate, mirosul crunt și crîncen al jertfelor păgîne pe care Gala Galaction-omul le aduce și acum din cînd în cînd unor divinități mai palpabile și mai savuroase. Nu e vorba de niscaiva zeiități misterioase sau perverse. Una din ele poartă numele de Viață, pur și simplu. Viață reală, omenească și adevărată.”

Cel mai apreciat roman al lui Gala Galaction a fost Papucii lui Mahmud. Și aceasta pe bună dreptate. Construit pe un proces de conștiință, cu superioare mijloace artistice, romanul este ilustrativ pentru modul specific în care Gala Galaction a îmbinat concepția creștinismului primar cu convingerile umanitare și democratice. Avînd ca premisă o idee umanitarist-creștină, romanul se transformă, în întregul lui, într-o pasionată pledoarie pentru săvîrșirea binelui, pentru iubirea de cei aflați în sărăcie și suferință, dar mai ales pentru buna conviețuire și înțelegere reciprocă dintre oamenii de religii și naționalități diferite. Critica literară a timpului a primit romanul lui Gala Galaction cu îndreptățită satisfacție, l-a salutat ca pe o operă de înaltă ținută etică și artistică. În cronica publicată în Adevărul literar și artistic din 10 ianuarie 1932, G. Călinescu sublinia: „Suavă, plină de luminișuri, această operă este nu numai o scriere foarte valoroasă și o izbîndă stilistică, dar și o scriere morală bună de pus în mîinile tinerilor“. Tot astfel, într-un articol apărut în România literară din 20 februarie 1932, Mihail Sebastian arăta că romanul Papucii lui Mahmud conține „o legendă dintre cele mai frumoase, scrisă într-un stil de zile mari. Și «de zile mari» nu vrea să spună stil împodobit, ci inspirat“.

Asemenea lui G. Călinescu și Mihail Sebastian, criticii și istoricii noștri literari au relevat că Gala Galaction este unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai stilului-artist din întreaga literatură română, continuîndu-i pe A. Odobescu și Al. Macedonski, situîndu-se, în perioada cînd își scrie nuvelele, alături de Dimitrie Anghel, și făcînd apoi puntea de legătură cu Mateiu I. Caragiale. Într-un articol apărut în Luceafărul din 15 aprilie 1959, Tudor Arghezi intuia cu exactitate valențele stilistice ale scrisului lui Gala Galaction, remarcînd: „După Alexandru Odobescu, care-și supraveghea cu asprime mărginirile, ritmul, încrucișările și încovoiala frazei, denumită stil, Galaction e cel dintîi artist, în timp, al verbului inefabil și virginal“.

Virtuțile stilistice ale prozei lui Gala Galaction, care au marcat o treaptă superioară în evoluția epicii românești, au fost recunoscute și elogios apreciate încă de la primele sale scrieri. În Viața românească din iulie-septembrie 1915, G. Ibrăileanu sublinia că autorul Bisericii

din Răzoare este „unul dintre pușinii noștri scriitori care cunosc secretele limbii așa încît să-și poată exprima precis și conturat cele mai subtile senzații și cele mai fine nuanțe de gîndire și de simțire“.

Gala Galaction are meritul de a fi creat o nouă artă stilistică, proprie lui însuși. Cultivînd o literatură de inspirație națională și populară, cu mijloace de expresie înnoitoare, el a îmbinat elementele de limbă tradiționale cu cele moderne, într-o armonioasă sinteză. În Arta prozatorilor români, Tudor Vianu demonstra pe larg că îmbinarea termenilor arhaici și populari cu neologismele constituie „caracteristica cea mai izbitoare a stilului lui Gala Galaction“. Pînă și E. Lovinescu, în compendiul de Istoria literaturii române contemporane din 1937, și-a revizuit opinia negatoare din 1915, precizînd, de data aceasta în spiritul adevărului, că în Moara lui Călifar, Copca Rădvanului, De la noi, la Cladova, sînt „pagini de o mare vigoare stilistică și într-o pură limbă românească“.

I-a fost dat lui Gala Galaction să se bucure, în anii noștri, de cea mai înaltă și caldă prețuire. În octombrie 1946, aniversînd 50 de ani de activitate creatoare, publicațiile literare și cotidiene, scriitorii și cititorii l-au omagiat în cuvinte de aleasă simțire. Într-un articol apărut în Scînteia din 7 octombrie 1946, Miron Radu Paraschivescu scotea în relief caracteristica esențială a scriitorului, și anume că „figura și opera lui Gala Galaction se proiectează în aurora celor 50 de ani de activitate ca o pildă și ca un simbol al prezenței fecunde a cîrturarului între semenii și poporul lui“. Datorită prestigiului său de scriitor reprezentativ al epocii contemporane, de scriitor-cetățean, militant neobosit, în întreaga sa activitate, pentru umanitate și democratism, Gala Galaction a fost ales, în 1946, deputat în Marea Adunare Națională, iar în 1947 membru activ al Academiei Române.

Cu prilejul diferitelor date aniversative, mai ales la împlinirea vîrstei de 75 de ani, în 1954, atît criticii și istoricii literari contemporani, ca și scriitorii din toate generațiile i-au închinat numeroase și vibrante pagini omagiale. Evident, receptarea operei lui Gala Galaction în contemporaneitate nu s-a limitat la aceste elogii aniversative. În ultimele două decenii, personalitatea și opera lui Gala Galaction au constituit obiectul a numeroase

analize critice și sinteze istorico-literare. Un prim comentariu amplu elaborează Dumitru Micu, ca studiu introductiv la ediția de Opere alese din 1959, reluat și restructurat apoi în volumul Început de secol, din 1970. Pe lângă analiza atentă și fină a valorilor artistice caracteristice operei lui Gala Galaction, Dumitru Micu debăte cu echilibru și claritate aspectele ei contradictorii, lămurind în adâncime oscilarea permanentă a scriitorului între laicitate și religiozitate, demonstrând convingător că viziunea sa creștină a fost luminată de un consecvent umanitarism și democratism. De pildă, referitor la romanele lui Gala Galaction, scria: „Creștinismul lui Gala Galaction e, în fond, un umanitarism în care, oricât ar fi el de limitat, confuz, lipsit de eficacitate pe plan mai general, și-au găsit expresia, într-o anumită perioadă istorică, tendințe proprii literaturii democratice [...] Un caracter democratic, umanitar, avusese opera lui Gala Galaction din totdeauna. În perioada 1930—1933 [...] scriitorul își publică acele producții epice în care democratismul său se afirmă (firește, în limitele concepției religioase) în modul cel mai răspicat.“

În 1967 a apărut monografia Gala Galaction, de autorul acestor rânduri. Comentind-o la apariție, în Gazeta literară din 16 noiembrie 1967, Perpessicius arăta că monografia „deschide seria acelor cercetări, de extensie și de adâncime pe care atît viața cît și opera marelui scriitor le binemerită din plin“.

Una dintre cele mai interesante cercetări a vieții și operei lui Gala Galaction a întreprins Const. Ciopraga, în capitolul pe care i-l consacră în Literatura română între 1900 și 1918 (Editura Junimea, 1970). Demersul analitic conduce logic spre concluzia finală, în care se afirmă, cu justete, că Gala Galaction este „un temperament bipolar, un moralist reflexiv și un sentimental, un raționalist și un liric“.

Numeroși alți critici și istorici literari au cercetat, în ultimii ani, fie o anumită zonă a operei lui Gala Galaction, fie o anumită particularitate caracteristică. Merită semnalată cu deosebire postfața lui S. Damian la volumul Moara lui Călfar (Editura Minerva, 1973), în care demonstrează că nuvelele lui Gala Galaction excelează prin întrepătrunderea armonioasă, atît de specifică scrisului său, dintre viziunea romantică și cea realistă.

Amintim, de asemenea, studiile elocvente prin înseși titlurile lor: *Inspirație folclorică în proza lui Gala Galaction de Viorica Nișcov* (în volumul colectiv *Izvoare folclorice și creație originală*, Editura Academiei R.S.R., 1970), *Cronicar al veacului său de Valeriu Râpeanu* (Lucăfărul, 15 aprilie 1959), *Gala Galaction și vocația fabulosului de Eugen Simion* (România literară, 17 aprilie 1969), *Gala Galaction sau farmecul pelerinajelor de T. Tihan* (Steaua, ianuarie 1974), *Călătorul Gala Galaction de Gh. Cunescu* (Vatra, iulie 1971), *Gala Galaction memorialistul de Ion Vlad* (Steaua, octombrie 1973) etc.

Personalitatea și opera lui Gala Galaction constituie, în continuare, obiective de primă însemnătate ale exegezelor istorico-literare.

★

Ediția de față este alcătuită din două secțiuni. Prima, Confesiunile scriitorului, selectează, din numeroasele mărturisiri autobiografice ale lui Gala Galaction, pe cele mai edificatoare, raportate la momentele și etapele importante ale vieții și activității sale creatoare. Confesiunile nu sînt înșiruite în ordinea cronologică a publicării lor în diferite reviste și ziare, ci potrivit evoluției destinului uman și artistic al scriitorului. La sfîrșitul fiecărei confesiuni am indicat locul și data primei apariții.

Cea de a doua secțiune, În viziunea criticii și istoriei literare, reproduce, fragmentar sau integral, comentariile mai importante întreprinse de-a lungul timpului asupra personalității și operei lui Gala Galaction. În această secțiune, comentariile au fost așezate în ordinea cronologică a publicării lor, pentru a oferi cititorilor posibilitatea de a urmări etapele succesive ale modului în care opera lui Gala Galaction a fost receptată de critica și istoria noastră literară.

Textele au fost transcrise după normele ortografice în vigoare, păstrîndu-se însă particularitățile stilistice ale autorilor lor.

TEODOR VÂRGOLICI

CONFESIUNILE SCRIITORULUI

MARTURISIRE LITERARA

I

Sînt din județul Teleorman. M-am născut la „vatra schitului Dideștii“, un schit de pe vremuri așezat între păduri bătrîne, la întîlnirea pîrîului Tecuciu cu riul Vede. Tatăl meu era arendașul trupului de moșie Dideștii. Mama era fiica proistosului Constantin Ostreanu, parohul bisericii Sf. Teodor din Roșiorii de Vede.

Curtea moșiei era vechea gospodărie călugărească. Magaziile noastre de grîu erau fostele chilii ale adormiților părinți. Biserica schitului defunct și cimitirul satului au fost printre primele cunoștințe ale copilăriei mele.

În fața casei părintești, spre miazăzi, umplea zarea coama verde a pădurii tăbărite pe țărmul Vezii. În nopțile de primăvară, broaștele amoroase ridicau spre stele cele dintîi concerte pe care le-am ascultat în viața mea. Revăd nesfîrșitele holde tinere pe care adierea dimineții le răsfața în soarele de aur. Revăd măceșii plini de floare, de pe linia hotarelor și aud neconținut cîntecul fericit al ciocîrliei... Mi-este dor și azi de clopoței de catifea sură ai dediteilor din lunca Vezii, catifelați și suri, pe dinăfară, surprinzător de violeți pe dinăuntru... Îi întîlneam în ziua de 1 Mai, cînd mergeam cu trăsura în luncă — tata, mama, copiii și coșurile cu bunătați — ca să mîncăm pe iarbă verde.

Tata era de fel de la Gura Ialomitei. Călătorise mult, știa grecește și turcește și înainte de a se căsători cu mama își pierduse averea în două rînduri. Povestea cu farmecul oamenilor din răsărit. Știa și mama povești și

basme, știa și Mama Floarea, bătrîna casei, și știa, și mai multe, vizitiul nostru Ion Caraiman...

În această lume de pace cîmpenească și de belșug agricol, năluceau uneori întîmplările năzdrăvane și diavolești ale celor ce păzeau, noaptea, vitele pe cîmp; ori cădea greu bolnavă cîte o femeie din sat și spunea, în neștire, cum este în iad și cine e pe acolo; ori trecea, ca o vijelie, cîte-o hoardă de țigani zăvragii, cu căruțe cu coviltir, cu urși legați de căruță și cu stoluri de dănciuci în pielea goală...

Cînd eram gata să intru în școală, a murit fratele meu al treilea, Mihail, și atunci am văzut pe tata plîngînd înțîia oară. L-au îngropat în cimitirul de lîngă curte și i-au pus împrejur o ulucă vopsită în verde. Aci, lîngă fratele adormit, am petrecut numeroase clipe de ciudată robie sufletească... Nici credința mamei, nici teologia satului nu puteau să mă libereze din toropeala și din strîmtoarea senzațiilor mele funerare...

Am fost un copil dezmetic. În loc să caut, după pilda tatei, cărarea muncii robuste, a treburilor moșiei și a negustoriei cu cereale, m-am rătăcit în visuri, în poezia cîmpiei și a codrului și în labirintul cărților și al cititului. Am stat treisprezece ani lîngă izvoarele sfintei munci cîmpenești, lîngă șirele de grîu, lîngă movilele de porumb, lîngă grămăjuile de aur, care îi rămîneau tatei, după vînzarea grîului... dar toate au fost de prisos!... Nu s-a lipit de mine nimic; am rămas refractar la toată această lecție de viață practică, de luptă cu ogorul și de biruință, sensibilizată în lire sterline. ...Am agonisit numai viziunea holdelor de smarald, mireasma aglicelor și a dediteilor, umbrele pădurii răzbite de soare și cîntecul cristeilor din trestia Tecuciului...

Copilul venise pe lumea aceasta cu jalnice cusururi sufletești. Îl bîntuiau stafiile închipuirii. Îl îmbiau, ca pe fete, culorile și lucrurile gingașe. Îi plăcea să petreacă în cimitir și să privească țintă pe cei ce veneau să-și ia, aici, locul de veșnică odihnă...

Mai erau, în acești ani ai copilăriei, două porți care mi se deschideau, din cînd în cînd, una spre casa mamei mari, cea din Roșiorii de Vede, și alta spre casa nașilor noștri, boierii Chabudeni, cei de dincolo de pădure. Casa

mamei mari era mohorâtă, dărăpănată, înecată în bălării uriașe... Casa nașilor era raiul copiilor... În zile de sărbătoare, mergeam cu trăsura, când la Roșiori, când la Neaga nașilor... Am rechemat conacul nașilor, cămărilor lor scumpe și pe copiii cu care mă întâlneam în ele, în schița mea *Bujorii*... Iar pe veșnic amărîta mama mare și pe feciorul ei Iordan — fratele mamei — și pe părinții mei, și toată atmosfera copilăriei mele... cu Roșiorii de Vede, târgul mamei, îi găsiți în romanul *Papucii lui Mahmud*...

Cîteva din poveștile tatei stau la temelia nuvelor mele : *Moara lui Călifar*, *Andrei Hoțul*, *În pădurea Cotoșmanei*, *Mustafa-efendi ajunge Macarie monahul*...

Cîteva din poveștile Teleormanului se prevăd în *Zile și necazuri din Zaveră*, *Lîngă apa Vodislavei*, *La Vulturi* ! și mai ales în *Papucii lui Mahmud*.

II

Am învățat clasa întâia și a doua primară la noi în sat. Ca să nu-și trimită copiii, de la început, tocmai la târg, tata (desigur în înțelegere cu autoritățile) a fost primul ctitor al școalei primare din Didești. A dăruit mobiliierul școlar și a cedat școalei fosta prescurărie călugărească.

Învățător ne-a sosit un fost seminarist de la Curtea de Argeș, candidat de preoție : Ilie R. Popescu. Nici o amintire fericită nu mă leagă de acest om, ajuns mai târziu preot. Am scris altădată cum înțelegea Ilie R. Popescu să-și pregătească școlarii pentru viață și pentru eventualele lor studii de mai târziu.

Școala noastră sătească s-a năruit în anul 1888, poate nu fără legătură cu marile zguduituri politice ale aceluiași an. Clasa a treia și a patra primară le-am făcut în Roșiorii de Vede, la institutorii vestiți în tot județul Teleorman : Constantin Jînga și Ion Ionescu. În acești oameni am simțit întâia oară căldura chemării dascălești și dragostea de școlari, deși erau încărcăți de ani și la sfîrșitul carierei.

Eram un copil silitor și mulțumeam pe maimarii mei. Deși, între colegii mei, eu eram fecior de om bogat, nu mă bizuiam decît pe sîrguința mea și buna mea purtare.

Cu toate acestea... nu aveam croiala perfectului școlar... Citeam și alte cărți decât cele de învățătură... Plecasem cu acest cusur din casa părintească. Mama avea cărți de basme. Tata avea, în lada cea mare, un teanc de romane, unele cu literă amestecată, cirilică și latină, altele numai cu literă latină... Când contabilul moșiei — care citea frumos — citea tatei, din aceste cărți, în serile de iarnă, eram îngăduit și eu să stau și să ascult... Când izbuteam să pun mîna pe cartea uitată pe masă, citeam eu însumi...

În Roșiorii de Vede, unde părinții nu mai erau lîngă mine, lectura mea extra-școlară era nestingherită... În casa unde găzduiam, am găsit cărțile unor frați ai mamei, foști elevi de seminar... Am ales din ele un fel de : *Mica Biblie*... Cartea era ilustrată... Am citit-o cu multă luare-aminte... Începuturile lumii, numele patriarhilor, războaiele sfinte și toată dramatica pregătire a venirii Mîntuitorului s-au întîlnit cu meditarea și cu ținerea mea de minte încă de pe cînd aveam zece ani... Am mai găsit și un volum din *Halima* (cele șapte călătorii ale lui Sindbad Marinarul le știam de la tata); am mai găsit, pe la prieteni, cîteva povești vechi și noi, dar mai ales o pasionantă colecție de haiduci...

Din cărțile de lectură ale „Profesorilor asociați” citeam cu mare drag poeziile populare ale lui Vasile Alecsandri. (Cu numele și cu poezia lui Eminescu m-am întîlnit abia în clasa a patra, în examene.)

Semne suspecte de viitoare patimă grafică nu pot să semnalez... Un singur gest de pamfletar și care mi-a adus destulă neplăcere... Am cutezat, într-o zi, să fac un fel de înștiințare de cununie, între un școlar și o școlăriță, vecini cu mine și care mă... scoteau din fire cu prea multa prietenie dintre ei...

Părinții mei rămăseseră la Didești, la moșie. Eu și cu fratele meu mai mic, stăteam în gazdă la mama mare. Dar lîngă noi și tot în casele noastre trăiau, ca mari boieri, și nașii noștri... Adică nașa care se remăritase, după moartea nașului, și se mutase la Roșiori, dîndu-ne un al doilea naș... În casa acestor nași, regăseam bucătăria grecească, limba grecească, cîntecul privighetorilor și al canarilor, și uneori neașteptate și înalte fețe bucu-reștene, fiindcă nașul al doilea era om politic.

Eram prieten cu un coleg pe care moartea lui foarte timpurie mi l-a făcut nemuritor... Îl chema Alexandru Crum, feciorul unui tată bulgar și al unei mame române... Cu acest coleg și cu alții, am început să cutreier pădurea, când ca haiduc, când ca poteraș... Cu el și cu alții, am chemat într-o zi pe colegele noastre, eleve în clasele primare, la un spectacol de gimnastică și de clovnerie... Tot cu el cred că am reprezentat, într-o zi, pe Iancu Jianu...

Mi-a rămas drag acest tîrg de pe țărmul Vezii, fost-a el ori nu ctitorit de Mihai Viteazul. Mi-a rămas drag cu grădinile lui stufoase; mi-a rămas drag cu biserica lui Sărdăreasa; mi-a rămas drag cu cimitirul lui din Dealul Viilor, cu suhaturile lui de lîngă Vedea, cu podgoriile lui dispărute, cu tihna și cu omenia dintre amestecării lui cetățeni de acum 60 și 70 de ani... În cimitirul lui se odihnesc tata, doi frățiori, frații mamei și multe rude, știute și neștiute.

III

În vara anului 1890 am venit în București. Călătoream cu trenul întîia oară, și capitala țării n-o mai văzusem... Cu cîteva obstacole și întîrzieri, am fost primit solvent în internatul liceului „Sf. Sava“. Nu eram prea fericit... Veneam de la țară. Mă sfiam de toată lumea, de colegii cutezători și guralivi, de pedagogii severi, de profesorii pontifi inaccesibili... Venerabilul meu profesor de latină, Iacomî, cu care era să ajung mai tîrziu la nota 10, mi-a dat, de bună întîlnire, nota 3... Din fericire, unul dintre pedagogi mă ocrotea...

M-am retras în mine însumi și vreo doi ani m-am resignat să trec drept cel mai mărginit și mai bucher dintre toți colegii. Eram dat ca pildă de tîmpenie și de „toceală“, adică de învățătură papagalicească... După doi ani, prin clasa III, au văzut toți cu mirare că din prostul internatului începe să se deșire o dihanie nouă.

Internatul liceului „Sf. Sava“ era o fostă casă boierească, ridicată pe colina Știrbei-Vodă, deasupra lacului Cișmigiu. Am descris de multe ori această casă, din podul și din terasa căreia făcusem locul meu de refugiu. Pe terasa aceasta, am vînat primele mele rime și am fixat primele mele reverii. Trei ani consecutivi, am fost

premiat al doilea. În clasa a patra, am ieșit din rîndurile premianților și am trecut între emancipați. Citeam cărți străine, pîndeam, cu creionul în mînă, nu știu ce destăinuiri care zăboveau, mă legasem cu cîțiva școlari inteligenți și discutam cu ei, ceasuri întregi, plimbîndu-ne pe după stivele de lemne.

Poeziile lui Eminescu, *Sultānica* și *Paraziții* lui Delavrancea, *Dan* al lui Vlahuță, mai tîrziu *Criticele* lui Ghe-rea ne împuiau capul, ne aruncau în admirații sau în controverse interminabile și pe mine unul mă îndușmăneau, din ce în ce mai grav, cu matematica rațională.

Apăreau pe atunci revistele *Vieța*, *Adevărul literar*, *Vatra*, *Evenimentul literar*... Am trimis revistei *Vieța* prima mea dibuială literară... Directorii mi-au răspuns : „Mai încercați“.

În 1895, am ieșit din internat și am terminat liceul ca extern. În clasa a patra și a cincea eram, ca și mai înainte, cel dintîi la istorie și la limba latină, printre cei dintîi : la limba franceză, la limba și literatura română... dar eram nul la matematici, și cînd — de mare nevoie — știam cîte ceva, învățasem fără să înțeleg nimic, fără să asimilez nimic...

De-abia la Cosmografie, în clasa a șaptea, mi-am simțit inima mai caldă... pentru că profesorul cel nou, care ne propunea Cosmografia, era un abil pedagog și un cap luminos și simpatic...

Pînă în clasa a șasea, citisem cîte ceva din : Stendhal, Musset, Balzac, Goncourt, Daudet, multe din romanele, pe atunci la modă, ale lui Georges Ohnet, Maupassant, și mai mult ca jumătate din seria lui Zola : *Les Rougon-Macquart*.

Pînă la bacalaureat adăugasem : pe Edgar Poe, pe Paul Verlaine, pe Joséphin Péladan, pe Flaubert... *Madame Bovary* era prea desăvîrșită, pentru vremea aceea. *Salammbô*, dimpotrivă : cu splendorile ei africane, cu alaiurile și cu bătăliile ei cu elefanți, venea la foarte nimerit loc de întîlnire cu : *Viețile* lui Plutarh, cu *Cîntarea Cîntărilor*, cu Maspéro¹ și cu Duruy², cu *Anabasis* al lui Xenofon...

¹ Gaston Maspéro (1846—1916) — egiptolog francez.

² Victor Duruy (1811—1894) — istoric francez ; a scris : *Istoria romană* și *Istoria greacă*.

Pe Chateaubriand, pe Lamartine, pe Baudelaire, pe Anatole France, pe Sienkiewicz și pe romancierii ruși era să-i cunosc mai târziu, în anii de teologie...

Mi-au făcut nepieritoare impresie amintirile literare ale lui Alphonse Daudet. Am găsit, mai pe urmă, un model și un stimulent în eroul lui Émile Zola : romancierul Pierre Sandoz, din romanul *L'oeuvre*. Dar am rămas, ca la niște maeștri definitiv, ca la niște desăvârșiți dascăli de devotament profesional și de perfecțiune literară, la frații Edmond și Jules de Goncourt. Jurnalul lor, în mai multe volume, a fost, pentru mine, vreo doi ani, poteca mea zilnică, în grădina desfătărilor profesionale...

Am început prin anul 1896 și eu un jurnal. Eram acum extern, aveam odăița mea și masa mea de lucru și nu mai simțeam constrîngerile internatului. Mă străduiam, în acest jurnal, să privesc lucrurile, operele de artă și pe oameni, așa ca frații Goncourt. Căutam să fiu, în notațiile mele, amănunțit, revelatoriu, ascuțit, original !... precum erau frații Goncourt, în notațiile lor... Ajunsesem intim prieten cu colegul I. G. Duca. Duca era boier ; Duca auzea sute de zvonuri și de snoave din lumea celor ce se duceau la curse, la baluri, la Jokey-Club, la Folies-Hugo... Duca știa multe și de toate !... Cu exactitate, cu patimă, la fel cu marii mei pilduitori, consemnam, în jurnalul meu, aceste perle ale *high-life*-ului bucureștean.

În toamna anului 1898, am aruncat în foc tot jurnalul. De aci înainte, acest jurnal a ajuns altceva.

Flaubert, Zola, Goncourt... erau fiii revoluției franceze. Nu simțeam în ei nici un misticism... Nici în Balzac — cu toate grădinile Semiramidei care suspendă în romanele lui — nu mă întâmpina olmul de tămâie... Era să-l găsesc în Lamartine, în Péladan, în Paul Verlaine, dar mai ales în celebra : *La Cathédrale* a lui Huysmans...

A scrie ca frații Goncourt, dar mai cu seamă a scrie ca Huysmans — iată idealul acelor zile de tinerețe, nerăbdătoare și înverșunată să stilizeze !

O dată — o singură dată — m-am prins în alaiul poezilor parnasieni. O poezie pe care am intitulat-o *Auroră mistică* m-a prigonit o primăvară întreagă. Cred că

a trecut prin 10—12 ipostaze... După lungă și trudnică migală, m-am oprit la forma următoare :

Zorii, printre piramide, crapă gene de coral
și privind, de revenire, pe Egiptul thebanit,
regăsesc, hotar pustiei, trinitatea de granit,
iar pe Nil durează-n aur pod din mal și pînă-n mal.

Sub zaimful dimineții, floarea iris, în zăvoaie
dezvelește frumusețea violetului ei sîn ;
ibși albi pășesc agale printre trestii și prin fîn,
iar, spre Lybia,-n declinu-i, cornul lunei se-ncovoie.

Sus, în templu, melopee și fiori de harfă-nvie,
și pe flăcările sfinte ce-n fum galben se topesc
din potirele de onyx curge mirul arăpesc ;
lui Ammon, întru mărire și parfum și melodie.

Eram în clasa a șasea de liceu !...

Pe lîngă prietenii făcute în internat, am încheiat noi prietenii. Cu N. D. Cocea fusesem coleg în clasa treia. Era și el intern, dar a stat puțin ; ne-am reîntîlnit, încă o dată, tot la liceul „Sf. Sava“, în clasa șaptea. M-am întîlnit, în cercul extraordinarului Alexandru Macedonski, cu Tudor Arghezi. Ceva mai tîrziu ne-am legat, cîte trei, prieteni cu Vasile Demetrius.

Arghezi, Cocea și Demetrius, toți laolaltă și fiecare în parte, cu prietenia lor inalterabilă, au făcut, în largă măsură, podoaba și mîngîierea vieții mele de scriitor. Timp de patruzeci și mai bine de ani n-am avut cu nici unul dintre ei nici o ceartă, nici o înstrăinare. Ceasurile grele n-au lipsit, ispitele și durerile vieții nu ne-au cruțat. Dar am păstrat prietenia mea față de ei cu o vigilență adevărat sacerdotală... Era, pentru noi, un fel de capital comun, un fel de energie folositoare fiecăruia.

Contractul nescris al acestei prietenii ne-a dat puterea să rămînem independenți și să nu căutăm adăpost în nici un cenacul literar. Directorii revistelor care ne-au găzduit vremelnice au văzut în noi, totdeauna, colaboratori liberi, nesolidari cu bisericuțele lor. Ne știam legați noi între noi, ne prețuiam și eram imens încredințați că vom cuceri, într-o zi, cununele notorietății. Dar credințele noastre intime, gusturile noastre, simpatiile noastre, planurile noastre de viață, peripețiile și durerile

prin care eră să trecem fiecare... ne despărțeau și ne-au despărțit de-a pururi !...

În fresca mea literară *La răspîntie de veacuri*, am căutat să rechem, dar și să transfigurez zilele, preocupările, figurile și contractul prieteniei noastre, încheiat în cei din urmă ani ai secolului trecut.

IV

Am iubit cu pasiune pe maeștrii romanului francez din veacul al XIX-lea. Poate că meșteșugul de a scrie l-am învățat, în parte, de la ei. Dar alături de ei, am iubit și mai mult pe Eminescu și pe Coșbuc. Eminescu era prințul visului pribeag și „Luceafărul” generației mele... Toate nopțile cu lună și tot aleanul teilor în floare răsăreau și veneau spre noi din poeziile lui Eminescu. Cûrînd, însă, lîngă hotarele lui, am descoperit mîndra lume din *Nunta Zamfirei*... Coșbuc a însemnat pentru noi încîntarea plaiurilor natale regăsite, după o lungă călătorie prin țări străine. Aș zice că, într-o vreme, simțeam ca Eminescu, dar ne ardea inima să scriem în graiul lui Coșbuc. Studiul lui Dobrogeanu Gherea : *Poetul țărănimii* a fost, la ceasul lui, o binefacere.

Multe mele lecturi literare și strădania mea încăpățînată și tăcută să ascult cuvîntul și să stilizez îmi aduceau destule neajunsuri școlarești. Într-o zi, m-am apucat să mărturisesc, în scris, profesorului meu de latină, mult îngăduitorului Mihail Caloianu, de ce nu sînt mai silitor la latinește (deși eram printre primii lui elevi) și de ce am mereu aerul de a „convorți cu idealuri...”

Mihail Caloianu făcea lecții ca la Universitate. Era spirit larg și iubitor de tineri. Nu tot așa erau alți profesori, deși tot atît de valoroși și ei. Îi obișnuisem, în primii mei ani de liceu, cu o severă și admirabilă școlari-tate. Acum nu-și credeau ochilor, cînd vedeau că, din elevul docil și totdeauna cu lecțiile învățate, se desprinde, progresiv, un tînr ahtiat de lecturi străine, capricios la învățătură și (ceea ce părea mai regretabil) cu pretenții și cu delictе literare !...

În clasa a șasea, editam o revistă care se intitula : *Zig-Zagul*. O scriam toată cu mîna mea și o scoteam (la poligraf) în cîteva zeci de exemplare... Am avut norocul că n-a căzut în mîna directorului liceului. *Zig-Za-*

gul este singura publicație pe care am condus-o eu personal, în acești vreo 46 de ani de când scriu și tipăresc...

În revista mea am publicat un articol asupra lui Alexandru Macedonski. Urmarea a fost prietenia și stima maestrului. Tot în *Zig-Zagul* am publicat o cronică artistică asupra salonului independenților din 1896... Urmarea a fost un articol elogios asupra confratelui poligrafat, apărut în ziarul *Adevărul*, și apoi : adevăratul meu debut, tot acolo, în toamna anului 1896.

Ziarul lui Macedonski, *Liga Ortodoxă*, redacția ziarului, consfăturile de la berărie, entuziasmul confrăților după câteva halbe de bere, planurile, destăinuirile, bizuirile absurde ale tinereții, setea de publicitate, încântările mincinoase... nu m-au reținut, nu m-au încălzit și nu le-am pus la inimă decât în măsura în care mi le garanta Tudor Arghezi. Dar Arghezi avea darul demascării și al microscopiei, ca nimeni altul.

În februarie 1898, se arată în București, invitat de societatea „Ileana“, scriitorul cu stranie celebritate Sar Péladan. A ținut două conferințe la Ateneu și a rezistat, fără să se bolnăvească, la toate ceaiurile, mesele și curteniile desfășurate de bucureșteni în cinstea lui. Dar lumea noastră îl privea ca pe un virtuoz, ca să nu zic ca pe un meșteșugar al atitudinii și al pretențiunii.

Amicii mei și cu mine l-am privit cu totul altfel. Sar Péladan venea în Bucureștii desfătărilor și ai necredinței, din 1898, ca un fiu supus și devotat al Bisericii romano-catolice. L-am văzut, cu ochii mei, cum stătea în kancă, la o sfântă liturghie, în catedrala Sf. Iosif, și cum urmarea, adâncit și cucernic, evoluția divinului serviciu. Vedeam așa ceva întâia oară în viața mea ! Un intelectual, un strălucit autor de literatură frumoasă, un artist cu faima lui !... îngenunchea înaintea Sfântului Potir, ridicat pe brațele unui anonim preot slujitor !...

Ivirea lui Sar Péladan (oricât s-ar mira fiii acestui veac) a fost, pentru mine, cel dintâi eveniment, dintr-o serie de evenimente providențiale. Câteva zile a bătut furtuna peste gândurile mele. Am scris acestui fascinator prinț al poeziei o odă în proză și, fără să mă preocup de faptul că era în limba mea românească, i-am dat-o în mână, într-o zguduitoare întâlnire față către față. Dintre martorii acelei clipe mai trăiește unul singur. În acea odă-scrisoare, îi ziceam lui Péladan, în aparență em-

fatic și retoric, în fond cu o negrăită sete de îndeplinire : „Fii pricina binecuvîntată a creștineștei noastre mîntuirii !...”

Cîteva luni mai tîrziu, scriam, în introducerea lirică pe care o făceam romanului *Poet-Poetă*, cum aș fi dorit eu să se sfîrșească acest roman :

„...estetismului perfect al nemișcării de totdeauna eu i-aș fi desfășurat neagra eleganță a doliului și cilindrii fini ai făcliilor ; pe repaosul întronat în catafalc aș fi secerat un lan de flori albe ; iar în mîinile de agată palidă, împreunate deasupra inimii atît de greu frînte, aș fi încleștat crucea săpată cu dumnezeiasca Răstignire !...”

În toamna aceluiași an, 1898, scriam, într-o lungă scrisoare de spovedanie (cea dintîi dintr-o serie epistolară care a ținut patru ani), această auto-judecată : „Cred că am darul de a scrie și toți care m-au citit m-au întărit în credința aceasta... Însă dorul meu de a scrie aș zice că are două rădăcini : una crește dintr-o sensibilitate excesivă, ascuțită și bolnăvicioasă și mă îndreaptă către romanul de analiză psihiatrică ; iar cealaltă crește dintr-o inteligență bine intenționată, optimistă și filantropică și mă îndreaptă către filosofie teistă, către studii istorice și literare...”

În anul următor, 1899, părăseam Facultatea de litere și filosofie și mă înscriam în cea de teologie, iar ca simbolică lucrare de abilitare publicam, în revista *Literatură și artă română*, studiul meu *Iulia Hasdeu*.

Acest studiu (fără echilibru și fără omogeneitate) se termină așa :

„Iulie Hasdeu, virgină și poetă, rămii suavă, în cadrul artei mele, purtînd pe fiecare tîmplă un trio de crini, în numele prea Sfintei Treimi !”

V

Cu articolul meu asupra Iuliei Hasdeu (mai mult poem decît studiu) intrasem și eu în ceata „tinerilor promițători”. Am încredințat-o multbinevoitorului director al revistei *Literatură și artă română*, unde a apărut. Nuvela aceasta, după cum mi-a destăinuit mai tîrziu domnul Nicolae Petrașcu, a avut parte de luarea-aminte excepțională a marelui artist Popovici-Bayreuth. Ar fi fost firesc să mă folosesc de buna primire ce mi se fă-

cea și să încep lupta pentru definitivare. Camarazii mei de literatură de prin anii 1898—1899 așa au făcut... Eu am ieșit din rînduri și am dezertat. Zece ani (1900—1910) am stat la marginea holdelor literare... Zece ani, am învățat teologie, la București și la Cernăuți; am construit castele în Spania visurilor teologico-literare și numai de cîteva ori am mai deschis ușa revistelor. În schimb, am scris caiete întregi de însemnări intime și... teancuri de literatură epistolară.

În Cernăuți am adîncit învățătura mea teologică și tot aci — plimbîndu-mă pe sub teii care văzuseră pe școlarul Mihail Eminovici — am visat întîiele mele *Scriori către Simforoza*.

Din punct de vedere practic, fapta mea să plec la Cernăuți, a doua zi după ce luasem licența în teologie, fără să cer nimic din drepturile pe care mi le acorda titlul meu, era încă o dovadă de răzlețire de la calea înțelepciunii comune. Toți colegii mei de la teologie mi-au luat înainte. Toți au pătruns în învățămîntul secundar, în cinul preoțesc și prin felurite alte servicii... Eu am rămas de căruță. Tot așa era și cu colegii mei de liceu... Unii dintre ei erau mari funcționari, deputați, miniștri în perspectivă, pe cînd eu, după ce cheltuisem la Cernăuți partea mea de moștenire părintească, ajunsesem acum verificator de conturi de gestiune, în Administrația Casei Bisericii.

În jurnalul meu găsesc, la data de 24 decembrie 1907, acest fragment :

„În seara de Sf. Sava, conșcolarii mei de acum 10 ani, recolta savistă 1897, au ținut să sărbătorească acest deceniu de la terminarea studiilor liceale, ceva mai solemn decît cu agapa anuală obișnuită. Drept aceea, au pus la cale să ospătăm la Capșa și au poftit la masă pe doi dintre profesorii de altădată : pe d-nii Sabba Ștefănescu și Ioan Bianu, astăzi amîndoi profesori universitari.

Am sosit printre cei din urmă și am luat loc, în rînd cu acești foști colegi, unii dintre ei nemaivăzuți de ani de zile. Eram cu toții 18 inși și cu 2 profesori, 20, iar cu d-l Disescu, omul curios cu care am avut de furcă anul trecut, 21. D-l Disescu e savist, adică și d-sa : un fost școlar de la liceul «Sf. Sava», dar, firește, o promoțiune străbună. În cuvîntarea pe care nu se putea să n-o rostească a căutat să explice ce caută d-sa printre noi, dar această

explicare sînt încredințat că nu poate s-o mai reproducă nici unul din cîți au auzit-o.

Deci, eram 21 de inși, împrejurul mesei strălucitoare de albime și de argintărie, presărată cu flori, înfrumusețată cu coșulețe de bomboane și de fructe. Sala în care ne găseam nu era prea impunătoare. Credeam că la Capșa — unde îmi călca piciorul întîia oară în viața mea — voi vedea alte lucruri mai de soi... Bucatele au început să vină, vinul să curgă în cele 3—4 feluri de pahare ce stau înaintea fiecăruia. Am făcut puțină cinste mîncărilor (deloc celor de carne), puțină cinste vinului și încă mai puțină șampaniei...

Dar totuși lumina candelabrelor, agonia florilor, pe pînza de omăt, 2—3 degete de vin, veselie generală... goneau spre creier zefirul unei reverii, jumătate fericită, jumătate tristă. Și poate că numai eu simțeam așa. Colegii mei păreau cu toții fericiți — și poate că aveau și de ce... Cîțiva erau medici, unul (Duca) deputat, cîțiva ingineri, cîțiva funcționari cu leafă mare... Eu eram — și de data aceasta — cel mai înapoiat dintre toți, biet subșef de birou, în atenanțele unui minister. Mai era și depărtarea mea sufletească de toți acești foști colegi, pricină de suferință întristare. Toți au izbutit în viață, toți și-au tăiat cîte o parte grasă, toți au frumoase haine negre și rufărie fără vină... Dar toți sînt fiii veacului!... Nici un idealist, nici un poet, nici un înfrigurat de idei covîrșitoare vremii, printre acești dragi colegi de acum 10 ani!... După-masă — unul dintre ei, un avocat foarte activ — a venit lîngă mine și a început să-mi vorbească. M-a dojenit pentru obscuritatea și trîndăvia în care îmi duc viața și a deplîns distinsele calități pe care mi le știa odată și pe care eu le-am călugărit cu totul... Ce puteam să-i răspund?... Prietenul avea dreptate. I-am spus și eu, în doi peri: «Mai îngăduie-mă, dragul meu; poate că va veni o zi cînd voi putea să-ți dovedesc că rezerva și obscuritatea mea de azi nu erau... nu sînt decît gestațiune...»

VI

Latura cea mai jalnică a situației mele era că eram doctorand la Facultatea de teologie din Cernăuți, și anii treceau și nu mai ajungeam să cuceresc doctoratul. Eram

căsătorit, aveam doi copii, eram subșef de birou la minister... cu alte cuvinte, împrejurările și climatul sufletească din *O stea prin fereastra lui Manolaș...*

Doi oameni, pe care îi voi încununa de-a pururi cu recunoștința mea, m-au ajutat să ies din potecile acestei elegiace mediocrități. A fost ministrul Spiru Haret și devotatul său consilier Mihail Păpescu. Slujba pe care mi-au dat-o era condiționată : să le aduc, în schimb, doctoratul în teologie. Foarte mulțumiți de izbînda mea, binefăcătorii mei m-au ridicat în grad, făcîndu-mă defensor ecleziaslic, adică un fel de procuror bisericesc. Dar gîndul lor și al meu și al profesorilor mei (mai ales cei de la Cernăuți) era să ajung, într-o zi, profesor universitar. Toate pare că mergeau într-acolo.

Funcțiunea mea cea nouă a zădărnicit totul împotriva așteptării tuturor. Era o funcțiune liberă de servituțiile biroului. Stăteam la dispoziția ministrului meu, pentru tot felul de cercetări, privitoare la fețele bisericești. Eram (în toată țara de atunci) patru defensori ecleziaslici. Circumscripția mea cuprindea Episcopia Olteniei și Episcopia Curții de Argeș. Uneori, făceam cercetările eu singur, pe baza dosarelor ce mi se dădeau. Alteori luam parte, ca trimis al ministrului, în cercetări mixte, care interesau deopotrivă și pe episcopul locului și ministerul de interne sau de justiție.

După ce făceam cercetarea care mi se poruncise, dacă era caz de dare în judecată, ceream ca fața bisericească anchetată să fie trimisă înaintea judecății bisericești, adică a „consistoriului” și atunci — altfel decît în justiția civilă — tot eu apăream, în instanță, ca procuror. Pravila după care ne conduceam era „legea clerului mirean”, și care se întemeia, mai întotdeauna, pe străvechile canoane ale Sfintelor Soboare.

Eram un defensor ecleziaslic original. Voiam milă și nu jertfă. Urmăream, în justițiabilii mei, zguduirea sufletească, recunoașterea greșelii și făgăduința de îndreptare.

Dar această slujbă a mea, care mă îndatora să străbat țara în lung și în lat, să mă reîntîlnesc cu holdele din copilărie, să urc plaiurile Mehedințului, să înnoptez lîngă Olt, lîngă Jiu și lîngă Dunăre, să răzbat pădurile Argeșului și ale Vîlcii, a făcut să izbucnească în inima mea, de sub frunzele scuturate a zece ani de teologie, pare că

un popor năvalnic de ghiocei și viorele ! Proiectele mele teologice și lucrările cu care era să mă abilitiez în vederea unei catedre de facultate au alunecat de pe planul întâi... Pe lângă procesele-verbale de cercetare și pe lângă ședințele de consistori, un iureș nebiruit, de închipuiri, de legende, de fantome grațioase și de „înșiră-te mărgărite“ învăluia și covârșea pe sărmanul defensor ecleziastic !...

Citesc în *Jurnalul* meu din 1909 : „În ziua de 8 septembrie, după-amiază, am plecat din Severin spre comuna Balta... O frumoasă călătorie, la început pe șoseaua linsă, apoi din ce în ce mai sus pe coastele Grădețului și Mătărețului, iar după vreo 30 de kilometri am început să coborîm spre Balta. Prin zăbranicul serii, distingem în depărtări dealurile Serbiei, curba Dunării și mai târziu, când zăbranicul se cerni cu totul, luminile simetrice ale portului și ale orașului Severin.

A doua zi — 9 septembrie — am făcut cercetarea cuvenită, încălecînd și bătînd poteca muntelui. De la Balta pînă la Nădanova, șoseaua șerpuiește printre munți mărunți și aproape goi. Buchete rare împeștrîcă coastele lor de calcar. Pe ambele laturi ale căii, stîncăria revoluțiilor primare doarme în blocuri, dîndu-ți iluzia unei turme în repaos... La înapoiere, cînd am ajuns pe Mătăreț, văile și dealurile dimprejur ne răsăreau cu tot farmecul lor, neînuit aseară, în mantia nopții. Frumos e pămîntul țării noastre !... Cît aș fi vrut să fac ceasuri și zile din acele clipe de pe aripile cărora lăsam să cadă în văi, lăsam să picure pe zgribenii dealurilor : regretul și aleanul inimii mele prididite !

Ca și aseară, ca și alaltăseară, crai-nou pune un semn de aur și de adîncă taină : serei, zilei de mîine și trudnicei simțiri. Departe-departe, Dunărea adîncea hotăr între țară și țară, strecura o dungă albă între cîmpii seine și o întrebare mai mult și un suspin mai mult visătorului suflet...”

Așa se face că în anul 1910, zăgazurile teologiei mele s-au frînt și un năboi de povești și de epopee s-au revărsat în cîmpia literaturii românești... În acest an am scris : *De la noi, la Cladova, Gloria Constantini, Lîngă apa Vodislavei, În pădurea Cotoșmanei* și altele.

Șefii mei mă priveau cu oarecare surîzătoare curiozitate. Un defensor ecleziastic poet nu se mai văzuse pe

la noi, dar, la urma urmei, omul își făcea datoria cu exactitate și nimeni nu ridica nici o plîngere împotriva maniei lui inofensive.

Nu tot așa se petreceau lucrurile în conștiința cîtorva frați mai mari, ajunși profesori la Facultatea de teologie, și care visau, pentru mine, aceeași biruință. Unul dintre ei a fost cu sinceritate consternat! Ținea la mine, îmi dădea sfaturi folositoare și ar fi dorit să mă vadă publicînd, cît mai curînd, o lucrare serioasă de știință teologică.

Acest bun prieten, acest om adînc cinstit și nerăbdător să mă vadă și pe mine procopsit, cînd a citit nuvela mea *De la noi, la Cladova* și-a smuls părul de supărare !...

Iar cînd m-a întîlnit, mi-a vorbit cu acele accente supreme pe care ni le inspiră nenorocirile ireparabile :

— Bine, mă, băiete, așa ascuți tu pe cei ce îți voiesc binele !... Eu aștept cu sete să tipărești studiul ăla asupra Sf. Pavel și să te înfigi la facultate, și tu te compromiți cu cai verzi pe pereți și cu lucruri nedemne de un teolog !...

Am pus capul în piept și n-am suflat nici un cuvînt... Căzusem din stima venerabilei mele familii teologale !

Totuși și decalații au mîngîierile lor. Premiul „Eliade Rădulescu” pe care Academia Română mi l-a acordat în anul 1915 a îmbunătățit situația mea morală și mi-a adus unele simpatii înstrăinate.

Constantin Stere și Ibrăileanu mi-au deschis brațele și m-au primit frățește la revista *Viața românească*. Constantin Banu a făcut la fel și am ajuns sînguincios colaborator la revista *Flacăra*. Alți directori, alți șefi de școală literară sau alți dictatori literari mi-au rămas, cu reciprocitate, indiferenți.

VII

Am publicat în anul 1916 *Clopotele din Mînăstirea Neamțu*... Este a doua carte din epoca tinereții mele literare. Au venit anii grei ai războiului, ai neînțelegerii dintre noi și ai tuturor tristeților despre care au vorbit la timp crônica și cronicarii... Pe lîngă durerile obștești,

dureri și vicisitudini personale au împovărat greu viața și simțirea mea.

M-am oprit cu jale la *Psalmul* lui David și am făcut din el cortul inimii mele : „Miluiește-mă, Dumnezeule, după mare mila ta și după mulțimea îndurărilor tale, șterge fărădelegea mea...”

Am publicat, după război, *Răboj pe bradul verde*. În 1920 am început să traduc *Sfînta Scriptură*. În 1922 am fost consacrat preot. În 1938 am sfîrșit de tradus — ajutat de neuitatul meu commilitone Vasile Radu — sfînta operă începută cu optsprezece ani mai înainte. În decursul acestor două decenii am mai poposit de cîteva ori la fîntîna Castaliei : am publicat *Caligraful Terțiu*, *Roxana*, *Papucii lui Mahmud*, *Doctorul Taifun*, *La răspîntie de veacuri...* și acum în urmă fantezia dramatică *Rița Crăița*. Este aproape o jumătate de veac de cînd scriu. Sînt 42 de ani de cînd am scris *Moara lui Călifar...* Amurgul, dorul de tihnă și recunoștința bătrînului Simion copleșește inima mea : „Acum slobozește pe robul tău, Stăpîne, după cuvîntul tău, în pace...”

Am cunoscut, în viața mea, ceasuri amare : am dus în spinare dușmănia neîmpăcată a unor oameni puternici și trufași : dar am avut parte, ca și psalmistul, să văd și să mărturisesc : „El își întinse mîna din înălțimea cerului, puse mîna pe mine și mă scoase afară din năboiul apelor. Mă izbăvi de năpraznicul meu dușman și de cei ce mă urau, tocmai cînd erau mai tari ca mine” (*Psalmul* 18. 17—18).

Așa cum se întîmplă cu orișicine, care a cutezat să turbure pe contemporani cu visurile și cu scrisul lui, am cășunat și eu discuții, controversse și schisme. Unii nu se pot împăca cu limba mea literară ; alții mă găsesc prea bigot și moralizant ; alții — cu mai multă devoțiune și mai puțină jertfă deșartelor frumuseți pămîntești...

Îi rog pe toți să citească și să recitească bucata mea *Trandafirii*. Bucata aceasta rezumă, lămurește și simbolizează, surprinzător, toată simțirea și toată literatura mea. [...]

(*Revista Fundațiilor regale*, an. IX,
nr. 9, septembrie 1942, p. 503.)

Am văzut lumina zilei într-un colț de țară sălbatic și muntos, unde nu cresc decît slabe cereale, măceși în belșug pe poalele codrilor și ale livezilor, și unde nu se pomenește de trandafirii din grădină. Pînă a nu părăsi satul meu, adică pînă a nu isprăvi clasele primare, nu știam despre aceste flori decît atîta cît spuneau și înfățișau cărțile de citire. Dar de la descrierea cărților pînă la realitate este totdeauna o mare depărtare. Cu trandafirii vii m-am întîlnit întîia oară în clasa întîia de liceu, epoca examenelor.

Părinții mei voiau să facă din mine un om de lume — un avocat, un inginer, un om puternic... — și de aceea m-au dat întîi la școalele profane. Dar grația celui ce mă deosebise din pîntecele mamei mele (*Galateni I, 15*) voia într-altfel și, cu chemare mai presus de împotrivire, m-a chemat curînd, din tabăra acelei lumi, spre alte căi și spre alte lupte.

Eram în examenele primului an de liceu, cînd aceste flori temute îmi apărură întîia oară. Pare că mă văd cum ședeam singur în banca mea, la examenul de limba latină, cu capul roi de materia bine învățată, dar stăpînit de o salutară teamă față de severul moșneag de pe catedră, dascălul meu de latinește. Așteptam să fiu chemat — din ce în ce mai agitat și mai aprins — cînd ușa clasei noastre se deschise și un pîlc de școlărițe ilumina sala. Eram domnișoarele pregătite în particular și care veneau acum să depună examenul, la școala statului. Una dintre ele, văzînd că locul al doilea din banca mea era liber, binevoi să se așeze lîngă mine.

Dacă anii numeroși trecuți de atunci, dacă cugetele mele din ce în ce mai neatente la înfățișările din lumea aceasta mă iartă să mai cred că îmi aduc bine aminte, tînăra persoană care mă onorase cu vecinătatea ei era cam de aceeași vîrstă cu mine cel de atunci, dar mai împlinită și mai înaltă. Ca printr-un pat adînc de ape străvezii, disting și azi, cînd mă aplec și caut în cisterna trecutului, un profil gingaș, mai văzut cîndva în nu știu ce icoană. Cred că este acest profil de acum treizeci de ani.

Creaturi de felul celei care ședea lîngă mine mai văzusem (e adevărat, că nu din această apropiere), dar

trandafiri nu mai văzusem niciodată și îndeosebi niciodată nu ajunsese pînă la mine turburătorul lor parfum. Și vecina mea avea la cingătoare trei, iar în mîna din spre mine un buchet întreg de trandafiri. E cu neputință de explicat și de analizat ce se petrecea în capul meu, chinuit de așteptare și de zumzetul albinelor latine, năvălit acum deodată de această mireasmă ucigașă. Ani de-a rîndul, din ceasul acela, nevinovații și suavii trandafiri mi-au fost inimi, m-au prigonit, m-au torturat, ca un semn sinistru, ca o amintire remușcătoare.

Intra, oare, în turburarea mea și ceva din prestigiul acelui obraz atît de drag trandafirii, atît de fraged, sub undele arămii ale părului inextricabil împletit? Poate că da... Acei trandafiri, pentru moment, erau carne din carnea frumoasei școlărițe, erau ea însăși. Și totuși, mai tîrziu, cînd trandafirii erau singuri, nici purtați de mîini mici, nici înfiți la cingătoare, ei mi-au fost prigonitori, ca și în ora cunoștinței noastre.

Cu inima în freamăt și cu capul dogorît de un început de migrenă, mi-am auzit numele pronunțat de venerabila barcă albă de pe catedră. Ieșind din bancă, am ieșit din sfera obsesiunii și a nerăbdării. După prima întrebare, desăvîrșit de bine știută, m-am recîștigat cu totul. Eram unul din cei mai buni elevi ai moșneagului dascăl, și nota obținută a fost nota maximă, pe lîngă un supliment de laudă publică. Revenind la locul meu, asupra-mi căutau frumoși, admirativi, ochii vecinei mele.

— Te rog, mi-a spus ea, pe șoptite, să nu fii de față cînd voi fi chemată la catedră... D-ta ești atît de bine pregătit! Primește acest buchet, dar te rog... du-te, să nu vezi cît sînt de slabă la latinește!

Aprins la față și descumpănit, am luat buchetul de trandafiri și am ieșit din clasă. Stranii senzații încercau sufletul meu! Simțeam în mine ceva plăcut și cald, dar totuși bolnăvicios și vinovat. Acești trandafiri îmi răsuceau toți nervii și îmi puneau din nou, pe cap, cununa migrenei. Dar acești trandafiri continuau, în conștiința mea, pe frageda lor dăruitoare și acest fapt adăuga, în cumpăna senzațiilor mele de apăsare și de boală, ceva dulce și răcoros, care mă oprea să mă desfac de ei și să-i dau peste zăplazul vreunei grădini din cale. O jumătate de oră după plecarea de la școală, tot venind către casă,

am rămas nehotărît, confuz — vag fericit, vag bolnav și vinovat.

Acest dar, primit la doisprezece ani, deschidea în conștiința mea, cu insinuarea fină și aproape imaterială a mireasmelor de trandafiri, cărarea deosebirii dintre bine și rău, dintre dorit și nepermis, dintre veghe sănătoasă și reverie culpabilă, dintre bărbătesc și feminin. Iar în anii mei de ucenicie și de luptă, lumea ispitelor și a durerilor nemîntuitoare era să-mi înfățișeze — cu ajutorul Domnului, de-a pururi zadarnic — o cosiță parfumată totdeauna cu trandafiri. Puterea Mîntuitorului s-a sălășluit în cel nespus de slab (II *Corinteni*, 12, 9); copilul cel sfios și palid a biruit, de atunci, încercările și atacurile în care mulți viteji ar fi căzut zdrobiți.

Eram pe drum spre casă și țineam cu o mînă galeșă buchetul dăruit. La o răsplintie era o troiță, sub o pălărie de șindrilă veche. În fiecare zi, la picioarele Divinelor Dureri, ardeau lumînările celor săraci și mîini cucernice atîrnau flori culese dimineța. — „Aici să depui florile tale!“ au auzit clar în mintea mea... Cuvinte minunate, cuvinte simbolice!

Am revăzut, de departe, pe frumoasa mea colegă, dar n-am mai stat împreună în aceeași bancă și nu-mi aduc aminte la cîte din examenele mele a mai fost de față.

După cîțiva ani am părăsit studiile profane și am intrat într-un colegiu închinat studiilor religioase. Între mine și lumea aceasta Domnul milostiv a interpus pereții mînăstirii.

Și cine ar fi gîndit că eu cel bîntuit atîta vreme de dureri de cap, îndată ce adia pînă la mine miros de trandafiri, era să ajung cu voia Domnului un adevărat horticultor? Cuvioșii părinți ai sfîntului locaș în care aștept seara noastră pămîntească mi-au încredințat, spre cultivare, un ogor de trandafiri. Cînd răsare soarele, trandafirii aurorei se amestecă cu trandafirii mei, pe colina din fața chinoviei. Astăzi am biruit răul de odinioară! și în fiecare dimineță, din luna Purururei-Fecioare, împletind, din trandafirii pe care Domnul mi-i dăruiește an cu an mai mulți și mai frumoși, ghirlande și cununi, le aduc și le așez printre făclii, la altarul Preacuratei.

Dar uneori, meditînd asupra vieții mele și a drumului ce mi-a fost poruncit de sus, ajung cu firul meditației în văi nehotărîte, unde crește floarea întrebării.

Dacă aș fi avut o altă viață și aș fi ispășit vina originară și păcatele mele personale pe căile comune, poate că aș fi ajuns curînd să mă împac cu suavul miros de trandafiri. Și mai departe, dacă aș fi dus viața tuturor și aș fi lăsat să bată în simțirea mea cascada întîmplărilor obișnuite, poate că azi, după atîția ani de zile, micul episod din copilărie și migrena mea ar fi fost colb ușor, de multă vreme uitat și spulberat. Aș fi putut eu, oare, să-mi aduc aminte, cu atîta lîmpezime, de acest frumos profil de acum treizeci de ani? Și mai adînc gîndind, era oare să-mi rămîna un simplu miros de floare atît de dulce dureros, atîta vreme?

O, tristeți ale psihologiei monahale! O, îndurări cerești, fiți, iar și iar, umil solicitate! Iertați ținerea mea de minte, de este cu păcat! Stropiți cu isop curățitor chihlibarul vinovat că a prins și-a reținut, atîția ani, această grațioasă coleopteră a amintirii!

(*Vieața nouă*, an. VI, nr. 11, 15 iulie
1910, p. 209.)

ADEVĂRUL LITERAR DE ALTĂDATA

Fără perspectivă și înșelătoare e nălucirea trecutului! Este destulă vreme de cînd, într-o „clasă de meditație“, în internatul liceului „Sfîntul Sava“, mi-a căzut în mină, întîia oară, un număr din *Adevărul literar*... Și cu toate acestea amintirea parcă ar fi de ieri. Ca într-un desen antic, lipsit de perspectivă, așa stă în fața noastră mirajul a tot ce fu cu noi din clipa neînțeleasă a primei amintiri...

Cred că era prin toamna anului 1893... Dar nu m-aș mira să mă oprească cineva și să-mi spună că greșesc. Deunăzi am căutat, în privința aceasta, să pun față în față amintirile mele cu ale scumpului meu amic și dascăl Ion Teodorescu, dar nu ne-am potrivit. M-am gîndit să verific anul, căutînd colecția *Adevărul literar*. Dar nu

scriu o istorie literară, ci rechem conture și întâmplări din zilele pe care le-am trăit eu. Și atunci :

...ții tu minte cîte-n lume-ai auzit,
Ce-ți trecu pe dinainte, cîte singur ai vorbit ?

Cred că era prin toamna anului 1893, cînd următorul desen din *Adevărul literar* îmi dădu pe față existența unui astfel de supliment al *Adevărului* și, într-un fel oarecare, existența familiei literare de pe atunci :

Într-o criptă, tăiată în două printr-o secțiune transversală (ca în cărțile noastre de geometrie), se vedeau mai multe racle, așezate unele peste altele, iar pe racle erau scrise numele unor scriitori români, morți la data aceea. Deasupra criptei și din pămîntul care o acoperea, creșteau o mulțime de ciuperci. Și pe fiecare ciupercă era cîte un scriitor român în viață pe atunci și înfloritor.

Alături de criptă era... intrarea birtului din gara Ploiești și Gherea stătea jos la ușa prăvăliei. Și (dacă nu mă înșel) era pîmprejur și Caragiale, dar nu mai mi-aduc aminte ce făcea.

Așa am aflat, întîia oară, în chip durabil, că aveam o familie literară, parte sub pămînt, parte deasupra pămîntului, că avem un critic literar birtaș și alte multe legende și adevăruri contemporane.

Anton Bacalbașa purta cu talent, cu nerv, cu spirit și cu fanfară direcțiunea acestei foi literare. Iar împrejurul lui era un stat-major de tineri, plini de dar și de ideal, adeseori mai presus decît directorul. Erau în jurul lui Anton Bacalbașa : Traian Demetrescu, Pincio, D. Anghel, A. Toma, I. Teodorescu și alții, unii în redacția ziarului, alții colaboratori mai de departe, dar toți bine înțeleși între ei asupra cîtorva lucruri capitale și închinăți unui același ideal. Pe vremea aceea, inspirația românească era deosebit de generoasă și de umanitară. Teoriile și personalitatea lui Gherea fermecau și înduplecau.

Prestigiul ideilor socialiste era atît de pătrunzător și simpatia pentru lumea nouă atît de generală, încît literații timizi sau refractari începeau să-și piarză trecerea de care se bucuraseră pînă aci. Pe de altă parte, o revistă proaspăt apărută, dacă voia succes rapid, nu putea să disprețuiască prietenia și concursul *Adevărului literar*.

Anton Bacalbașa — în ce avea el mai încheșat și mai luminos în sufletu-i era copilul și elevul lui Dobrogea-

nu-Gherea. Ziarul literar pe care l-a întemeiat și l-a condus, cu atîta duh, cu atîta vervă cuceritoare, era o tribună literară socialistă. Aceasta puteam s-o afirmăm noi, cei ce acum 27 de ani citeam *Adevărul literar* și eram de-abia prin clasa a treia sau a patra secundară. Dacă ar zice cineva într-alt fel, l-am dezminți cu toată puterea amintirilor noastre, cu toată vioiciunea unor impresii, ajunse pentru noi, de atunci încoace, fond și normă sufletească.

Am auzit adeseori pe unii și pe alții întrebînd (din nevinovăție, din orbire sau din fățarnicie): ce foloase avem noi de pe urma socialismului? Multe răspunsuri drepte și liniștitoare putem da acestei întrebări necugătate. Dar, în special, putem răspunde cu privire la trecutul nostru literar: *Însuflețirea și frumusețea literaturii românești de acum 30 și 35 de ani se datoresc, în bună parte, ideilor și idealului socialist.*

Mișcarea intelectuală și literară de mai tîrziu, naționalistă și îngustă, e un fel de Nil recăzut în matca lui, după ce tot Egiptul a fost răcorit și fecundat.

De *Adevărul literar* mă leagă mai mult decît amintiri de cititor, mai mult decît entuziasmul cu care urmăream nuvelele, articolele, poeziile și — mai cu seamă — polemicile lui. E adevărat că Anton Bacalbașa a lăsat curînd direcțiunea foii pe care o crescuse. Nestatornicia și mobilitatea omenească, în genere, și ale lui Tony, îndeosebi, l-au împins spre alte țărături și ziare. Și *Adevărul literar* și cel politic au rămas fără Tony.

Suplimentul literar a început să apară în alt format și cu alți colaboratori, dar cu aceeași tradiție de libertate și de socialism.

Trecuse vremea. Era prin anul 1896. Cititorii copii de acum cîțiva ani erau gata să termine liceul, și neastîmpărul și pretențiile lor crescuseră. Eram cîțiva prieteni și colegi, care stricam multe caiete albe și doream încercărilor noastre literare — cu dor nestins, cu dor fatal! — coloanele noului *Adevăr literar*.

Un secretar de redacție, tînăr, prietenos și indulgent (domnul B. Brănișteanu) era să fie complicele destinului și introducătorul nostru literar.

Așa se face că scormonitorul arhivelor literare va găsi, într-o zi depărtată, în *Adevărul literar* din toamna

anului 1896, două nuvelete (*Pe terasă* și *Harpistul Dionis*), care dau dovada intemperanței mele grafice din zilele acelea.

E de atunci un sfert de veac! *Adevărul* are ambiția, tinerețea și puterea să-și reclădească în amfiteatrul vremii noastre tribuna-i literară de altădată. Și (lucru nu tocmai ușor de întâlnit) poate să regăsească, din vechea gardă, câțiva soldați care se țin încă bine și care au mîndria legitimă că au rămas credincioși idealului de acum un sfert de veac.

(*Adevărul literar și artistic*, an. I,
nr. 1, 28 noiembrie 1920, p. 1.)

LÎNGĂ DUNĂRE, ÎN VACANȚA

O știam din poveștile și din visurile copilăriei. Tata ne cînta un cîntec cu Kira Kiralina. Și acolo era vorba de: „Din și Constandin, frații Kirei, șerpii Dunării, hoții Brăilei...” O știam din destăinuirile colegilor mei, copii din clasele primare, care fuseseră cu „alde taica” la schelă la Turnu, sus în carul plin cu sacii de grîu... O știam din zvonul încă neogoit al marilor fapte militare, petrecute pe țărmurile Dunării, în ajunul sosirii mele în casa părintească.

O văzusem întîia oară într-o zi de iulie, din vapo-
rașul de serviciu dintre Turnu-Măgurele și Nicopol, în
ceasul unei mici excursii, dincolo de țărmul înalt și pră-
păstios...

Dar, de data aceasta, veneam — în vacanța anului
1896 — ca să mă odihnesc lîngă Dunăre mai multe zile.
Colegul meu Ioan N. Sterian, adormit anul trecut, un
frate sufletesc veșnic pomenit, mă chema în familia lui,
stabilită, în zilele acelea, la Corabia...

Corabia, orașel și port la Dunăre... Localitate modestă
și covîrșită în importanță de atîtea și atîtea orașe și por-
turi, de pe țărmul românesc al Dunării... Da, însă Co-
rabia apărea, înaintea mea, la 17 ani, cînd ochii învest-
mîntă lumea în văluri de mireasmă și cînd sufletul celui
ursit să trăiască din miragii este înfinit de proaspăt și de
receptiv.

Așa se face că plantele exotice și florile din cutare grădină a unor oameni bogați din Corabia nu s-au veștejit nici azi în amintirea mea. Așa se face că mărețele încovoieri ale Dunării, ostroavele ei copleșite de sălcii și domolul ei potop de ape sure erau să reapară, peste ani de zile, în nuvela mea *Gloria Constantini* și în alte rechemări, cu Dunărea în zare... Așa se face că spre Dunărea din anul 1896 erau să călătorească, de atunci încoace, atâtea pîraie de vis și de literatură.

Aveam cu mine două cărți de citit, două romane total antagonice între ele : *Salammbô* de Gustave Flaubert și *Le Panthée* de Joséphin Péladan... Aspră istorie și divagația idealistă, realismul literar și poezia siderală !...

Către care din aceste două împărății abstracte înclina alegerea mea în anul acela ?... Dacă amintirea mea nu-mi spune azi nimic precis, trebuie să cred că după citirea celor două cărți rămăsesem în cumpănă.

Singurul început de răspuns plauzibil este o nuveletă pe care o scriam atunci, acolo la țărmul Dunării. Este bucata literară cu care am debutat, intitulată : *Pe terasă* și apărută în *Adevărul ilustrat*, din octombrie 1896. Nuveleta e culeasă de pe lângă zidurile dărîmate ale romanismului din veacul trecut.

Eroul, sfîșiat de moartea iubitei, povestește amicilor la o masă banala și dureroasa lui poveste. Nenorocirea l-a dislocat. A lăsat în urmă cîmpia convingerilor plate, materialiste, și se apropie de hotarul marilor întrebări metafizice... Aș zice, prin urmare că brutalele splendori din *Salammbô* scădeau și se învăluiau în valurile durerilor mistice...

Ciocănind, zi după zi, la nuveleta mea așteptam cu nerăbdare ziarele care veneau din București. Îndrăznisem să calc pragul ziarului *Adevărul* și dădusem directorului — Constantin Mille, ocrotitorul tinerilor cu iluzii literare — o bucată pretențioasă și realistă intitulată : *Psihofiziologie. Adevărul* vestea regulat și din vreme sumarul *Adevărului ilustrat*. O lună întreagă am așteptat zadarnic...

Indulgent, Constantin Mille judecase bucata mea vrednică de tipar și o dăduse zețarului ca s-o aibă în vedere. Dar zețarul o găsea prea lungă pentru *Adevărul ilustrat* și o ținea în carantină !... Azi îi sînt adînc recunoscător

tovarășului zețar. Bucata *Psihofiziologie* nu era vrednică să vadă lumina tiparului.

Constantin Mille mi-a spus cu simplitate de ce n-a apărut această bucată care totuși îi plăcuse...

Am luat-o și am lăsat în locu-i nuveleta scrisă la Corabia lângă Dunăre...

N-am uitat și nu uit nuveleta *Pe terasă*, nu pentru firava ei însemnătate, ci pentru clipa și gestul care mi-au destăinuit-o... Eram înaintea unei biserici și un convoi funebru, cu cai albi și cu draperii albe, pornise din fața sfântului locaș... Cineva, de tot tânăr, întrerupse călătoria pămîntească și lăsa căile pămîntului pentru ale veșniciei.

Priveam de departe, cu pălăria în mînă. Și, pe neașteptate, văd lângă mine pe amicul meu Ion Theo, coleg proaspăt de uriașe aspirații literare...

Simțisem din capul locului, eram încredințat din ceasul cînd ne cunoscusem, că acest adolescent va fi într-o zi un titan al literaturii românești.

În clipa aceea, dominată de doliul cel alb, Ion Theo a scos din sîn o petală veștedă... și arătînd spre convoiul care se depărta :

— *Ea* mi-a dat-o, acum trei zile...

(*Drapelul*, an. II, nr. 193, 27 iunie
1945, p. 1.)

CUM L-AM SUPĂRAT PE CARAGIALE

L-am supărat fără să ne fi văzut vreodată, fără să fi schimbat vreun cuvînt, și fără nici un gînd vinovat din partea mea. Lui Caragiale nu-i plăceau curtenitorii muzelor. Chiar cînd i se părea că tînărul infractor, în proză sau în versuri, are ceva talent, îl descuraja și îl jălea :

„Băiete, te plîng... Și te îndemn din toate puterile să te apuci de o treabă serioasă și bărbătească... Lasă-te de scris !... E o manie ticăloasă, care nu-ți aduce decît sărăcie, discredit și remușcări !...”

Marele Caragiale știa ce spune. Forma lui era, de obicei, exagerată, brutală și jignitoare, dar ceea ce spunea era rodul unei experiențe personale, amare și îndelungate. N-a fost el prigonit, ani și ani, pentru piesa *Scrisoarea pierdută* ?...

Deci, Caragiale nu era bucuros să se întâlnească cu acei tineri prea simpatici, pletosi și „convorbitori cu idealuri“, care urcă, cu inima în freamăt, scările revistelor și ale ziarelor.

Fără să ascult pe înțeleptul Caragiale, asediam și eu Parnasul, la sfârșitul veacului trecut. E adevărat că procedeul meu se întemeia pe muncă și pe răbdare. Am avut norocul să citesc mult, înainte de a scrie. Am întârziat cu anii străbătînd pe Balzac și pe Zola, pe Goncourt și pe Daudet, pe Pierre Loti și pe Paul Bourget.

Lecțiile și pildele fraților Gourcourt, pasiunea lor pentru stil, migala lor de scriitori au fost merinde pentru calea pe care așteptam să pornesc.

N-am scris versuri, decît în chip cu totul copilăresc, ca ecou și reacțiune nevinovată, după lectura poeziilor lui Eminescu și Vlahuță. Simțeam, cu umilință, că adun fărămiturile căzute de la masa celor doi maeștri.

În proză, eram la largul meu. Cu toate acestea nu sînt slobod de orice vinovăție. Eram atunci în zodia poetilor parnasieni și ispita venea cu toate poeziile lui Leconte de Lisle, se insinua cu toate sonetele lui José Maria de Heredia.

Între colegii mei de clasă era unul cu o complexitate sufletească de artist și de călător prin stele. Scria, visa, plîngea, picta... dar toate într-un vîlmășag, care te făcea să te gîndești la un șnop de flori, scăpat din legătură... Mai tîrziu, amicul meu s-a încins solid, a fost un avocat remarcabil și a ajuns profesor universitar. Dar prin clasa a șaptea de liceu a comis un delict literar care m-a făcut părtaș și deci împreună-vinovat. Mi-a adus, în trei strofe, inspirate din Heredia, viziunea unei aurore care se desface în evantaliu peste cele trei piramide și peste Nil... Versurile erau gelatinoase; viziunea era frumoasă.

M-am apucat cu tot dinadinsul să consolidez inspirația colegului și să-i dau rezistență și relief. Am lucrat la cele trei strofe nopți și zile... Am făcut, însă, greșeala să nu aștept forma definitivă și să dau pe față cîtorva prieteni diverse forme intermediare. I. G. Duca era unul dintre colegii intimi, zilnic la mine în casă și treptat convins că multa hîrtie pe care o stricam va fi într-o zi răscumpărată. Poezia pe care o tot struneam i-a plăcut pînă la încîntare (I. G. Duca era atunci de-abia adolescent!...). A pus mîna pe o copie și s-a dus la el acasă, s-o declame

părinților. Se pare că doamna Lucia Duca — Dumnezeu s-o odihnească ! — a fost câștigată de sonoritatea și de parnasismul poeziei.

În acele zile apărea ziarul *Epoca* într-o a doua existență, patronată de N. Filipescu. Precum se știe, familiile Duca și Filipescu erau înrudite. *Epoca* avea un supliment literar, care apărea duminică, iar prin 1897—98, directorul *Epocei* literare era Caragiale !...

Înțelegeți și priviți acum mersul nenorocirii... Doamna Lucia Duca a dat binevoitoare (și cred că stăruitor îndemnată de I. G. Duca) poezia celor doi imberbi în mâinile lui Nicolae Filipescu. Acesta l-a chemat pe Caragiale și i-a cerut s-o publice în *Epoca* literară !... Ce-a urmat, n-am știut precis niciodată... Caragiale s-a opus categoric... Nicolae Filipescu nu s-a dat bătut cu una, cu două. Capitulările nu prea intrau în firea lui.

Caragiale ar fi putut să facă o farsă și să ne publice, făcând cititorilor cu ochiul, într-o mică notiță însoțitoare... Dar și-a adus aminte că sîntem colaboratorii lui Macedonski și ne-a respins cu energie.

„Să se ducă la gazetele lui Macedonski, unde au mai publicat !“

Mi se pare, însă, că Nicolae Filipescu avea pentru Macedonski dacă nu simpatie literară, măcar ceva simpatie politică, de pe vremea cînd amîndoi ispășeau, la Văcărești, nu știu ce răsvrătire sau delict de presă. Argumentul lui Caragiale nu l-a încovoiat pe Filipescu.

Atunci, autorul dilemelor din *Scrisoarea pierdută* l-a vîrît pe Filipescu în următoarea dilemă :

„Boierule... ori îmi iau căciula și plec din redacția dumitale... ori... învață-mă, să știu și eu, ce este aia : poezie !...“

(*Drapelul*, an. II, nr. 160, 6 iulie
1945, p. 1.)

MAESTRUL DE CALIGRAFIE ȘI DESEN

[...] Era pe vremea generoasei mișcări trezite și patronate de Dobrogeanu-Gherea. Ziarul *Adevărul* cîștigase de curînd colaborarea cîtorva dăruți elevi ai maestrului, în frunte cu Tony Bacalkașa. Tribuna din sala

Sotir — cea mai oarbă și mai afumată sală de întruniri din București — radia entuziasm, visuri umanitare, concepții fantastice și adeseori frumoasă elocință. Suplimentul literar al *Adevărului* ridica, în fiecare duminică, în cinstea marilor idealuri umanitare, cădelnița devoțiunii și a poeziei. Tradem, Pincio, Stavri, O. Carp, P. Bujor... ceva mai târziu Rion, Vraja¹, Șărcăleanu² și încă pe atîția alții — erau interpreții de talent ai noii generații, iubitoare de omenire și de dreptate.

Recolta imediat următoare, tineretul din liceu, asculta, citea, repercuta, discuta în dormitor și în orele sustrase studiului, încerca, pe caietele de note, poezii pesimiste sau generoase și nuvele rurale. Febra aceasta bîntuia mai ales în liceu. La Universitate, începea o interesantă modificare. Aci oficia pontificele elocinței academice, înțeleptul, ponderatul, chibzuitul elev al lui Schopenhauer, maestrul Maiorescu. Polemica Gherea-Maiorescu era faptul intelectual de mare însemnătate al epocii. Nici un cărturar adevărat sau aspirant la numele de cărturar nu era străin în mica lume românească de atunci, de polemica acestor doi nobili adversari.

Studentii (mai ales cei de la litere și filosofie) erau vrăjiți de personalitatea și de elocința marelui dascăl. Elevii de liceu, auditorii clandestini din sala Sotir, aplaudau pe Gherea, statul lui major, criticile lui și verva diabolică a lui Anton Bacalbașa...

Unul sau doi dintre pedagogii noștri erau elevii lui Maiorescu. Amicii mei și cu mine ridicam cu gălăgie în slavă idealul lui Gherea, teoriile lui estetice și toate cîte ni se părea că am priceput din cărțile lui și din predicile de la Sotir.

Într-o zi discuția noastră a mers prea departe. În focul ei, am cocoloșit puțin autoritatea și persoana pedagogului filosof și, spre multa mea mirare, acest tînăr a prins la inimă, împotriva mea, un inexpugnabil dram de apă neagră. M-a denunțat directorului internatului, că fac propagandă socialistă printre elevi și bietul meu maestru de caligrafie și desen — ignorant și superstițios în asemenea materie — m-a scos din aprecierea și simpatia lui de pînă aci și m-a aruncat pe maidanul suspexților.

¹ Pseudonimul lui G. Ibrăileanu.

² Pseudonimul lui C. Stere.

De ce n-am fost dat afară din internat — nu știu nici azi. În acele zile, era ministru al Instrucțiunii un strălucit retor și avocat, fecior pornit dintre țirgoveți, dar trecut între boieri și galvanizatorul domniilor conservatoare. Nu-i plăceau socialiștii și-i prigonea. Dacă n-o fi fost zvon exagerat, se spunea că directorul internatului întrebese, oficial, pe ministru, ce este de făcut...

Ce o fi răspuns ministrul, nu știu. Am plecat din internat când am voit eu. Îmi vine să cred, însă, că ministrul (dacă i s-a atras atenția asupra mea) și-a adus aminte că și el, cu câțiva ani mai înainte, la Paris, se oprise, uluit și fascinat, în fața tribunei lui Jean Jaurès.

(*Dimineața*, an. XXVI, nr. 8560,
19 octombrie 1930, p. 1.)

MOARA LUI CĂLIFAR

Una din virtuțile fruntașe ale scriitorului debutant cred că trebuie să fie — ca și la alte îndeletniciri — virtutea răbdării. Multe împrejurări îmbietoare și multe ispite te îndeamnă să lași în voie frîul Pegasului. Măguliile prietenilor, ambiția de a te măsura cu colegii, poate nevoia de a pune un preț pe capul fantaziilor tale te zoresc să scrii și să-ți sporești aparițiile, în reviste și în ziare.

Fii răbdător ! Închide călimările și lasă pana să doarmă. Și dacă neastîmpărul tău intim este prea mare, scrie pentru... păsările cerului, pentru trandafirii aurorii, sau pentru ochii cuiva, care va păstra cu sfințenie paginile tale și nu le va da în vileag. E bine să-ți pui piedici ție însuși și să fii răuvoitor și avar cu publicitatea ta. Mai târziu îți vei fi recunoscător.

Știi prea bine că ne stă în cale — mai tuturor celor ce cultivăm poezia, în mansarde și sub teii de la șosea — sfinxul nevoilor elementare ! Ce vom mânca și cu ce ne vom îmbrăca ?

Pauvreté, pauvreté, c'est toi, la courtisane...

Nu este decît o singură mîntuire. Tu cel bîntuit de miragiile slavei, pe care vei avea-o într-o zi, isprăvește cartea ! Este o greșeală grea și fără de ispașă să năpus-

tești școala, sub cuvînt că vrei să te apuci de literatură, și să nu mai treci pragul gradelor academice. În cazul cel mai trist, cînd ar trebui să întrerupi învățătura, din crîncenă sărăcie, apucă-te de o muncă practică, dar în-tîrziează cu secerișul holdelor tale, fiindcă sînt încă ne-coapte.

Da!... Sfatul e bun, dar în mii de cazuri nimeni nu l-a urmat. Și poate că și cei ce au dovedit această în-tîrziere fericită n-au făcut-o din prea multă înțelepciune, ci dintr-o potrivire de împrejurări străine de înțelepciune...

Și cred că așa a fost și cu mine. În anul 1898, un coleg de aspirații literare — mort de vreo patru decenii — dădea de veste, într-o revistă cu nume pierdut, că pe cerul literaturii românești s-au ivit (dintr-o dată!) cinci luceferi: Mihail Sadoveanu, N. D. Cocea (Nelly, pe atunci), Iuliu Dragomirescu, subsemnatul și încă un lucefăr, stins în fericită tinerețe.

Dintre toți aceștia, eu am dezmințit pe observatorul astronomic și am intrat într-o eclipsă de doisprezece ani... Lupta cu mine însumi a fost destul de grea. Mihail Sadoveanu creștea vulturește. N. D. Cocea umplea ziarele cu revolta sa socială tălmăcită într-o proză luminoasă și euritmă. Iuliu Dragomirescu primea binecuvîntările marelui Hasdeu și scria o poezie cutezătoare și ermetică.

Pasiunea mea cea nouă — studiul teologiei — avea intermitențe... Limba ebraică și misticismul sfinților părinți nu mă puteau despărți cu totul de vraja și de nostalgia pădurii din copilărie.

M-am născut în județul cu nume de pădure... Acolo unde pîrîul Tecuci se varsă în rîul Vedea, cerii și frasinii cresc și azi, înalți de nu le mai vezi coamele... Pădurea aceasta — uriașă, acum o sută de ani — a lăsat, peste leagănul meu, horbota ei de umbre și de soare. Departe, pe albia Vezii, acolo unde pădurea se rărea și podul județean călărea — vremelnice și cu primejdii — năvala de primăvară a apelor Vezii, acolo am văzut și am admirat copilărește: moara lui Călifar.

Pădurea în care se rătăcește Stoicea este pădurea primelor mele amintiri. Moara, unde vrăjitorul Călifar așteaptă pe cutezători, este moara lui Dimitrie Zottu, cu pseudonimul pe care i l-am dat mai tîrziu: Calfaiani, din *La răspîntie de veacuri*. Iar toată povestea din nuvelă

este o poveste balcanică, povestită de tata, în creștetul celor cinci sau șase ani ai primului său născut.

Am scris nuvela *Moara lui Călifar* după anul 1900. Nu m-am gândit s-o divulg și n-am divulgat-o decât târziu.

Cred că *Moara lui Călifar*, ca și alte câteva din nuvelele mele (auzite în miezul lor din gura tatei), trebuie să mai existe pe undeva, în folclorul vecinilor noștri de la miazăzi.

Trecusem pragul revistei *Literatură și artă română* în toamna anului 1898. Directorul revistei, criticul și diplomatul Nicolae Petrașcu, mă primise, pe mine și pe amicii mei : Cocea, Demetrius și Iuliu Dragomirescu, cu ceremonioasă amakilitate.

Cel care avusese norocul să-i placă mai mult fusese Iuliu Dragomirescu. Dar nu ne respinsese nici pe noi ceilalți.

În revista *Literatură și artă română* a apărut, întâia oară, întâia mea nuvelă : *Moara lui Călifar*.

Mi-este deosebit de drag să-mi aduc aminte că primul cititor pe care l-am cucerit, pînă la entuziasm, a fost marele nostru cîntăreț Dimitrie Popovici-Bayreuth. Venind într-o zi în casa prietenului și fostului său conșcolar Nicolae Petrașcu, a găsit în valiza corecturilor proaspăt sosite de la tipografie și nuvela mea.

A fost curios să vadă cum începe... Și a citit-o întreagă... Și pentru că graba apariției revistei nu era prea mare, Popovici-Bayreuth a luat corectura și manuscrisul nuvelei, pentru a doua lectură, la el acasă...

Popovici-Bayreuth a fost unul dintre foarte puținii frați mai mari, de la noi, care a avut inimă și luare-aminte pentru sărmanul Prîslea.

(*Drapelul*, an. II, nr. 171, 18 iulie 1945, p. 1.)

CUVINTE PENTRU PRIETENI

6 mai 1934, București

Scumpii și tinerii mei prieteni, aflu din gura voastră că s-au împlinit treizeci de ani de cînd marii mei tovarăși Arghezi și Demetrius au editat, în București, revista *Linia dreaptă*.

Aveți dreptate !... Sînt tocmai 30 de ani !... Și ca totdeauna, în fața acestei taine a timpului care trece, iată nedumerire, iată mirare... Treizeci de ani... Pare că nu-ți vine să crezi !

În anul 1904 eram la Cernăuți, licențiat în teologie, dar rîvnitor să iau doctoratul, ceea ce am realizat după cinci ani (de studii întrerupte de sărăcia cronică și greutatea familiale...).

Arghezi nu plecase din București. A plecat în străinătate de-abia în anul următor, 1905. Cocea era încă la Paris (dacă nu cumva revenise și era judecător la Panciu).

Am publicat în *Linia dreaptă* numai cea dintîi scrisoare din seria *Scrisori către Simforoză* ! Aș fi mers mai departe, dar revista n-a putut să se mențină. Cine era să se emoționeze de apariția revistei unor tineri sălbatic de independenți și iconoclaști fără ambiguitate !

Nu mai știu nici azi dacă revista era deopotrivă a lui Demetrius și a lui Arghezi, dar (așa mi-aduc aminte dintr-o scrisoare a celui din urmă) Arghezi era cel ce asuda mai mult lîngă mașina tipografică.

Nu mai am nici un număr din *Linia dreaptă*. Poate mai are Demetrius.

Apariția acestei reviste (cu lecția efemerei ei vieți) i-a servit și lui Demetrius și mie. Nu ne-am mai încumetat să ne gîndim la alte reviste personale.

Pe Arghezi, dimpotrivă, experiența l-a îndîrjit. După vreo zece ani, așadar în 1914 (sau 1915), Arghezi a scos revista *Cronica*. Și ca bună tradiție și ca prinos indestructibilei noastre prietenii, Arghezi m-a proclamat, pe frontispiciu, codirector.

Revista *Cronica* a avut o existență dramatică și istorică, de care se vor ocupa nepoții și strănepoții, cînd patimile și cenușa noastră vor fi stinse deplin.

După alți 15 ani (1928 și mai departe), Arghezi se ridică, impetuos ca în 1904, și scoate altă revistă : nepoata *Liniei drepte* și sora mezină a *Cronicei* : *Bilete de papagal*.

Știți și voi povestea, căci erați probabil în liceu și ați urmărit pe Arghezi în extraordinarele lui zvîrcoliri, ca să păstreze lumii cititoare românești cea mai originală revistă din cîte au apărut la noi.

Filistinii l-au legat pe Samson a treia oară ! Arghezi a împăiat „Papagalul“ și biletele le-a risipit în vînt...

Adică vechea, statornica poveste, spusă cam așa, de multă vreme (e vorba de hîrtia tipărită) :

Puis on le brûle, il vole dans les airs...

Il est fumée, aussi bien que la gloire...

De nos travaux voilà quelle est l'histoire.

(Viața literară, an. VIII, nr. 158,
15 mai 1934, p. 1.)

REVISTA VIAȚA SOCIALĂ

Era la începutul anului 1910... Rămăsesem un fel de scriitor pentru mine însumi, fiindcă, deși tainic tulburat de vedeniile celui ursit să scrie, stăteam departe de orice publicitate. Alergam după treburile slujbei pe care o aveam și-mi dădeam toată osteneala să îndeplinesc planurile și poruncile șefului meu.

Funcțiunea mea nu era legată de birou. Eram mereu călător pe drumurile țării, trimis ca să cercetez și să inspectez ...Arhivele fostei instituții : „Ad-ția casei Bisericii“ cred că mai păstrează și azi sumedenie de procese-verbale și de rapoarte, scrise cu multă frază gramaticală și cu preocupări stilistice suspecte... Erau procesele-verbale și rapoartele celui mai tânăr dintre defensorii eclesiastici...

Nu-mi dădeam bine seama că, străbătînd țara din munte în baltă, cu poruncile lui Hareț în geantă, eu adunam pe nevăzute imagini, ispite și proiecte literare... Dacă n-aș fi fost procuror bisericesc, n-aș fi putut să culeg unele dintre elementele nuvelor mele de mai târziu.

În această stare sufletească primejdioasă mă aflam la începutul anului 1910, cînd amicul meu N. D. Cocea a venit să mă vestească despre apariția revistei *Viața socială*.

Au apărut treisprezece numere, în decurs de vreun an și jumătate. A fost o viață relativ scurtă, dar plină de slavă. Publiciștii consacrați s-au întîlnit în paginile

acestei reviste cu o mîna de începători, în curînd și ei cunoscuți și sărbătoriți.

Prima nuvelă pe care am tipărit-o în *Viața socială* a fost *Viteazul Jap*. Mai tîrziu: *De la noi, la Cladova*, *Gloria Constantini*, *Dionis Grecoteiul*.

Lîngă nuvelele mele apăreau, număr după număr, poeziile revelatorii, strălucite și stranii ale celui ce era să fie Tudor Arghezi.

Scria, lîngă noi, și directorul revistei. Dar, ca de obicei — gazdă excelentă și discretă — el ne lăsa revista la dispoziție și se bucura de succesele noastre, mărginin-du-și colaborația la strictul necesar.

Revista *Viața socială* a zguduit și a răscolit prelung lumea noastră literară. N-a avut parte de o existență îndelungată, dar — ca steaua lui Eminescu — a prezidat, după stingere, mult dor și mult entuziasm :

Icoana stelei ce-a murît
Încet pe cer se suie
Era pe cînd nu s-a zărit,
Azi o vedem și nu e.

Ce reviste mai apăreau pe atunci în București?... Multe, desigur. S-au făcut că n-au auzit de noi, sau, cu adevărat, n-au auzit. O revistă cu țeluri noi, literare și sociale, o revistă revoluționară era un fapt jignitor pentru estetica și quietudinea bătrînelor publicații de la 1910, june și sprintăre și ele în zilele lui Eliade Rădulescu.

Dar apărea la Iași revista *Viața românească*. Revista ieșeană s-a lăsat robită de curajul și de noutatea sorei mezine din București și ne-a însemnat pe răboj cu un semn de mare cinste.

Mai tîrziu, ne-a deschis brațele cu dragoste și ne-a dat un fel de cetățenie literară, care ne leagă și azi de directivele și de moștenirea ei.

Viața socială a încetat după treisprezece numere... În numărul din urmă am tipărit un articol eteroclit intitulat *Salomeia*... Vorbeam despre vremurile irodiane, despre Ion Botezătorul, despre Oscar Wilde și piesa lui *Salomeia* și despre interpretarea acestei piese, în Bucureștii noștri, din 1910...

Aș zice că amicul N. D. Cocea, cu revista lui, n-a voit altceva decît să arunce în arena publicității pe cîțiva confrăți care tot zăboveau. După isprava îndeplinită, și-a

întors ochii și proiectele în altă parte. Dar nu pot să nu-mi aduc aminte că tot el este editorul cărții mele *Clopotele din Mînăstirea Neamțu*, și tot el — în alte ceasuri decisive — stimulatorul și reazemul șovăielilor mele literare.

Desigur că în Biblioteca Academiei Române și în cîteva biblioteci particulare doarme colecția celor treisprezece numere.

Eu am, despre *Viața socială* și despre odihna ei, imaginea bizară și poate trufașă a unei corăbii scufundate și năpădite de algele marine...

(*Drapelul*, an. II, nr. 183, 1 august 1945, p. 1.)

VIATA ROMÂNEASCĂ ȘI IAȘII

Nu pot să uit niciodată că revista ieșeană a fost cea dintîi care a prins de veste despre apariția mea literară — în anul 1910 — și, fără întîrziere, a poftit colaborarea mea. Dar Ibrăileanu și ceilalți amici de la revistă ar fi voit să le aduc, pe tavă, un fel de a doua *Gloria Constantini*... Le-am dat, întîi, *Dionis Grecoteiul*. Nu le-a convenit, adică s-au înșelat asupra acestei nuvele. Le-am citit, apoi, într-o ședință solemnă, prezidată de Stere, nuvela *Mi-e dragă Nonora*. Aici s-au înșelat și mai greu. Dintre auditorii din seara aceea, numai Mihail Saloveanu a pus la inimă lectura mea.

Așa se face că am debutat la revista ieșeană cu un articol de critică literară asupra poeziei lui Cincinat Pavelescu. Mai tîrziu, am tipărit o nuvelă brutală, intitulată *Pădurarul Ion Bentu*, care a rămas îngropată în colecția revistei *Viața românească*.

Iașii, cenaclul literar al dor Stere și Ibrăileanu și apariția primului meu volum, editat de revista ieșeană... sînt amintirile și nostalgia primăverii mele literare.

Iașii mi-erau dragi de multă vreme... În Iași oprisem, odinioară, cu amicul Cocea, caravana iluziilor, a aspirațiilor și a copilăreștilor încredințări că lumea și gloria literară se usucă de dorul nostru... În Iași găseam acum, în inima lui Ibrăileanu, prietenia și prețuirea.

Am mai scris-o și altădată și desigur că — repetitor și maniac ca toți bătrînii — voi mai povesti și de aci înainte despre frumusețea și armonia anilor mei literari, de serile redacției și de paginile revistei *Viața românească*.

Pe Stere îl vedeam rar. Straniu, risipit, orgolios cu dreptate, Stere se ocupa, în anii aceia, cu treburile politice, afară de catedra lui universitară și afară de rare pagini de literatură... O singură dată Stere mi-a spus, pe șleau, că literatura mea îl impresionează, dar cu o condiție...

Era într-o seară de vară, la M-rea Neamțu — adică un loc încîntător... — și citeam, în colonia colaboratorilor *Vieții românești*, nuvela mea *De la noi, la Cladova*. Cînd am mîntuit de citit, Stere mi-a declarat, depărtînd cu mînie trabucul din gură :

— Pe supranaturaliștii ăștia cu talent eu i-aș spînzura !...

Cu Ibrăileanu trăiam în senină vecinătate sufletească. Avusesem cu el, la început, oarecare discriminări asupra vocabularului meu. Era pe vremea cînd neologismul se părea un musafir inutil și vrednic de dat afară, în favoarea cuvîntului băștinaș, despre care se credea că are exact aceleași dimensiuni și culoare ca și tizul său venetic. Trebuia să treacă vremea ca să ne convingem de adevărul că neologismul aduce, mai totdeauna, nuanțe și vibrații pe care se cuvine să le românizăm...

Dar aceasta a trecut degrabă... Ibrăileanu m-a primit cu toate ciudățeniile mele și colaborarea mea a fost definitiv orînduită.

Era înainte de anul 1914... Zăboveam în Iași adeseori și serile nu puteau fi mai sufletești petrecute decît la cercul *Vieții românești*. Cînd aveam ceva de citit, cercul ajungea sărbătoresc...

Mi-aduc aminte de seara cînd am citit confrăților *Gratie și Palamon*... Poetul Topîrceanu era de față. Era și Ibrăileanu. Impresiile lor din seara aceea m-au călăuzit și m-au fortificat în multe ceasuri tîrzii și grele... Oricît era Ibrăileanu director, secretar de redacție și redactor-prim, nu-l puteam găsi totdeauna la îndemîna mea... Pe nesimțite, multe din obligațiile lui Ibrăileanu au trecut asupra celui mai tînăr dintre ostenitorii revistei.

S-a întâmplat să fie cineva deosebit de muncitor, de înțelegător și de discret. Am crezut totdeauna că este un mare noroc — pentru un ziar, pentru o revistă — când ai dat de acest element devotat, neștiutor de oboseală și gata să-și jertfească zilele și nopțile, nu atât pentru sărmănele noastre salarii, cât pentru dragostea lor ciudată de a se simți pivotul ziarului sau al revistei tale.

Această dragoste de publicația care crește, se cumpanește și prosperează în spinarea ta, am cunoscut-o, la *Viața românească*, în ființa lui Mihail Sevastos. Conducătorii revistei, oameni cu treburi și cu greutate, profesori sau deputați, n-ar fi putut niciodată să poarte corespondența revistei, să roage pe colaboratori, să-i pîndească în drumurile lor... cum făcea — de-a pururi neobosit și ceremonios — amicul meu, tînăr pe atunci, Mihail Sevastos...

Nu pot trece cu vederea că aceeași tragere de inimă și același devotament pentru literatura mea le-am aflat la Sevastos și mai tîrziu, în epoca *Adevărului literar*...

Azi, după atîta amar de vreme, revăd toate aceste împrejurări și osteneli, legate de revista ieșeană, ca într-un fericit apus de soare, privit de sus, din grădina Copoului...

(*Drapelul*, an II, nr. 195, 15 august
1945, p. 1.)

AMICUL MEU TUDOR ARGHEZI

Sînt aproape nouăsprezece ani de cînd ne cunoaștem și ne stimăm. Am dat mîna puternic, sufletește, cu prilejul unei călătorii, pe jos, pînă la mînăstirea Căldărușani, în niște împrejurări neobișnuite și neșterse. Ne-am legat prieteni și am rămas prieteni de-a lungul anilor aducători de prefaceri și de ruine, de-a lungul inegalităților și surprinderilor vieții. Prietenia noastră era întărită și sporită prin faptul că făceam parte amîndoi dintr-o confrăție sufletească mai largă, multă vreme puternică, nici astăzi desființată. Ne întîlnisem — pe băncile liceului, pe aleile șoselei Kiseleff, prin coloanele reviste-

lor de o zi — cîțiva visători, cîțiva poeți, cîțiva copii ciudați. Unul dintre ei era Armand Șarenga, despre care am scris cîndva o pagină de rechemare. Un altul era și este amicul de totdeauna, poetul V. Demetrius. Al treilea era și este iubitul meu văr N. D. Cocea. Voi cere într-o zi, acestor scumpi tovarăși — eu, care eram secretarul sufletesc al confrăției — îngăduiala să-mi aduc aminte de acele zile, destul de depărtate, ascunse multă vreme în sufletele noastre, ca sămînța sub brazdă, dar azi din ce în ce mai biruitoare și mai fertile.

Ne lega cultul poeziei și al libertății impresiilor noastre. Va fi clar, într-o zi, că nici Arghezi, nici Cocea, nici ceilalți n-au cîntat la strună nici unui pontifice literar, n-au făcut parte din nici un cînaclu profitabil și au crescut cum au putut, fără să-i știe nimeni. Așa se face că acești scriitori n-au acte de stare civilă literară! S-a pomenit lumea cu ei, așa deodată. De unde vin, ai cui sînt, ce magiștri îi patronează — haos complet. Nici unul dintre ceilalți scriitori, azi în viață și mai tineri, n-au avut parte de o așa soartă vitregă. Fiecare dintre ei posedă, în dosarul actelor de valoare, cîteva recunoașteri, cîteva consacrări, garantate și iscălite de autoritățile în drept.

Ne lega farmecul prieteniei tănuite și încrederea în negreșitele noastre destine viitoare. Ani de-a rîndul, deși risipiți de nevoile vieții, deși vădit luați peste picior de soarta ironică, noi am continuat să ne întîlnim și să fim convinși că într-o zi vom face lumea să vorbească de noi. Dintre noi toți cel mai încercat a fost Arghezi. De la 1899 pînă dincoace de 1910, viața lui a fost o luptă înăbușită și crîncenă cu cele mai felurite și mai bizare adversități. Într-o zi am pornit amîndoi în pas egal, solemn, pe un drum cutezător și splendid, el spre Thetaida, eu spre Școala din Alexandria. Dar eram niște copii pe care realitățile vieții trebuia să ne dăscălească dureros, pe bietul Arghezi îndeosebi. Nu pot să-mi aduc aminte de aceste vremuri fără un fior de regret. A fost un șir de ani cînd acest om, de excepțională forță sufletească, a făcut parte din lumea noastră ecleziastică și această lume a dormit pe el, cu nepăsare, ca pe o pernă de cîlți! Suferințe mari și fără număr au împins pe amicul meu afară din cărarea eroismului creștinesc.

Șase ani Arghezi a trăit departe de pămîntul românesc, prin Elveția, prin Franța, într-o sărăcie strălucită.

Odissea lui în acest timp îmi este vag cunoscută ; poate că într-o zi el va povesti-o nepoților noștri. L-am regăsit neschimbat, același cu el însuși. Și, lucru minunat, ne-am întilnit tot acolo de unde plecasem, adică la izvoarele poeziei și ale dragostei de libertatea noastră sufletească.

O mărturisesc, ne deosebim profund unul de altul : el e gros, eu sînt subțire ; el e carnivor, eu sînt semi-vegetarian ; el fumează, eu n-am fumat niciodată... Dar ne asemănăm într-un punct capital : iubim frumusețea și pe cei ce pot ca s-o redea. El e un temperament războinic, urgent și agresiv ; eu iubesc mai mult pacea decît războiul... Ca în toate lucrurile vieții, însă, numai sufletul e acela care dă cheia situațiilor și hotărăște. Tot ce crede, scrie, luptă și proclamă Arghezi (avînd ori nu cu el dreptatea) pogoară dintr-o convingere năprasnică. Polemica lui pornește cu sinceritatea unui cal de bătălie. Arghezi se războiește din temperament și pentru niște cauze care stau, în sufletu-i, sfinte ca mormîntul Domnului în sufletul cavalerilor cruciați. Luptele literare și politice ale lui Arghezi, timp de cîțiva ani, prin revista *Facla*, prin ziarul *Seara*, au tras viguros în preajmă-i un cerc din ce în ce mai larg, de admirație, de glorie, dar și de teamă. Nimic nu poate să încovoae sufletul lui Arghezi în favoarea cuiva decît convingerea lui, sinceră și tare, că acesta e un om de caracter sau de talent, de onoare sau de merit. Arghezi nu are ezitățile și impreciziunile pe care le avem noi, ceilalți, cu prietenul fără talent sau cu omul fără suflet. Această cutezanță, această frumoasă libertate îl fac, pe cît de primejdios și de temut, pe atît de unic și de apreciat — mai ales de aceia care nu au cu el nici în clin nici în mîneacă.

Vorbesc de polemistul Arghezi. Eu unul pun deasupra lui pe poetul Arghezi și poate că în viitor îmi va fi dat să-l reîntîlnesc. Deocamdată, față cu ceea ce scrie azi Arghezi, față cu atîta material războinic, trîntit în templul așteptărilor mele de altădată, eu mă aflu în situația bătrînilor Athenei față cu Parthenonul, prefăcut în arsenal de nu știu ce căpetenie militară din istoria elină ulterioară. Și cînd revăd, pe ici, pe colea, cîte ceva din frizele începute, dorul și regretul meu sînt și mai mari :

Cum te găsești, ușoară zburătoare,
Zăcînd aici pe-o margine de drum
Și nu dormind într-un polen de floare
Învăluită-n aur și parfum ?

Voind s-aduci comoara ta de ceară
Te prăbușiși din drumul cel înalt.
Cine-o să vie trupul tău de-afară
Să-l caute și-n jur să-i sufle cald ?

Cu aripa-n țărîină și în vis,
Strînge la piept comoara ta deplină.
Cît te iubesc, frumoasa mea albină.
Că sarcina chemării te-a ucis !

Ne înfățișăm azi, alături, în fruntea revistei *Cronica*.
Tovărășia aceasta va părea unora curioasă. Unii cititori
ai lui Arghezi vor găsi că paginile mele miros prea mult
a biserică. Unii cititori ai mei vor găsi că nu-mi stă bine
alături de Arghezi. Și unii și alții, de vor avea bună-
voință, se vor dumiri curînd. Nu e vorba să împăcăm ori
să amețim apucăturile și convingerile noastre. Sîntem
prea sinceri ca să ne amăgim cu o așa iluziune. Rămî-
nem fiecare așa cum sîntem.

Tovărășia noastră joacă pe o singură țîțînă : să spu-
nem din toată inima și cît mai frumos ceea ce gîndim.
Ne susține încrederea imensă pe care o avem unul în-
tr-altul că nu putem minți nici nouă, nici celorlalți. Și
prin acest spațiu, în gratia de fier a certitudinii — des-
părțitoare, în alte privințe — se pot cuprinde viguros
două mîini muncitoare !

(*Cronica*, an. I, nr. 2, 19 februarie
1915, p. 19.)

BISERICUȚA DIN RĂZOARE

Din octombrie încoace, am intrat în al 50-lea an de
cînd impresor Parnasul cu silințele mele literare, poate
tocmai fiindcă Boileau a zis :

C'est en vain qu'au Parnasse un téméraire auteur
Cherche de l'art des vers atteindre la hauteur...

În octombrie și noiembrie 1896 am publicat, în *Adevărul ilustrat*, nuveletele mele de debut.

Aș vrea ca de acum și pînă la anul (și desigur că și arta e o deșertăciune) să închei un fel de recapitulare a strădaniei mele de scriitor. Recunosc că drumul a fost bătut și de alții, mai înainte... *L'Histoire de mes livres* e un titlu încă neuitat, pentru multă lume.

Deși am debutat în anul 1896, prima mea carte, *Bisericuța din Răzoare*, a văzut lumina zilei de-abia pe la sfîrșitul anului 1914, la Iași, în editura revistei *Viața Românească*. Am fost și am rămas un părinte fără grijă pentru copiii săi literari. Mi-au lipsit preocuparea și rîvna de a aduna în volume — adică în hambare — recolta ogoarelor mele. Ctitorul primei mele cărți este amicul și colegul Mihail Carp, care în anul 1914 era administratorul revistei ieșene. El m-a determinat să-i alcătuiesc un volum din nuvelele mele de pînă aci și el a avut toată grija tipăritului, departe de amestecul și de ochii mei.

Cartea aceasta a avut parte și de un premiu literar și de un incendiu. În vara anului 1915 a fost premiată de Academia Română cu premiul Eliade Rădulescu, iar peste vreo șase luni a ars odată cu toată redacția *Vieții românești*. Mai mult de jumătate din prima ediție a căzut, parte în flăcări, parte în stradă, în mîinile mulțimii, ceea ce n-a fost prea rău...

Volumul s-a mai tipărit de cîteva ori, în ediții inferioare celor dintîi. De-abia acum în urmă, Casa de editură Socec et Co. a reactualizat cartea mea, făcînd-o să apară sub o formă mulțumitoare și adăugîndu-i *Caligraful Terțiu*.

Bisericuța din Răzoare, propriu-zis, este o schiță trăită într-o zi fericită de iunie, pe plaiurile de dincolo de Curtea de Argeș. *Răzoare* e un nume convențional, fără identitate geografică. Tot volumul are numai zece bucăți.

Cea mai veche dintre ele este *Moara lui Călifar*, pe care am scris-o acum 45 de ani. Aci se află nuvelele *Gloria Constantini* și *De la noi, la Cladova*. Această nuvelă din urmă a făcut, la apariția ei, o oarecare senzație. În prima zi festivă a decernării premiului Eliade Rădulescu, marele Barbu Delavrancea, raportorul, a subliniat-o și a folosit-o în raportul său către onorata Academie. Dar, după cîte am auzit, vajnicul autor al *Viforului*

nu a nimerit tonul în care trebuia făcută lectura cutărei părți din nuvela mea. Jalea creștină care plutește asupra acestei nuvele, tragica problemă de conștiință care incendiază pieptul lui Popa Tonea erau, pe vremea aceea, în literatura română lucruri nemaîncercate.

Mama sau tata sînt uneori întrebați, de persoane fără multă strălucire sufletească :

— Pe care dintre copii îl iubești mai mult ?

E o întrebare de cuget ageamiu. Adevărul este — dar nu trebuie iscodit — că uneori părintele are un copil favorit... „Ci Isus iubea pe Iosif mai mult decît pe toți fiii săi, căci el era feciorul bătrînețelor sale...” (*Facerea*, 37, 3)

Nuveleta *Trandafirii*, fără să fie fiica bătrînețelor mele, căci am scris-o cînd aveam vreo 33 de ani, mă recheamă mai mult decît alte bucăți și mă odihnește mai mult... Am scris-o în vremea cînd cu adevărat înfloresc trandafirii și am scris-o într-un loc al încîntării și al legendei... Eram găzduit în aripa nordică a palatului din grădina Episcopiei Argeșului și sub ferestrele mele prospera, în binecuvîntarea dimineții, un lan de trandafiri. Sub cerul încropit și vioriu se închea, ca din aur și smaragd, arhitectonică și grațioasă, biserica lui Neagoe Basarab.

Copilul s-a născut în pelinci regale. Cine știe ! Poate pentru asta mi-a rămas inima la *Trandafirii*, mai mult decît la altele din bucățile mele.

Curioase au fost împrejurările care m-au ajutat să culeg cioburile amforei din *Gloria Constantini*. Călătoream într-o droșcă, de la Corabia la Islaz. Un om pe care nu l-am mai văzut niciodată și al cărui nume l-am uitat de atunci a fost tovarășul meu de călătorie. Acest om mi-a dat mai toate informațiile arheologice ale nuvelei și cu un gest al lui — ca atunci cînd învîrtești un buton electric — a aprins, în capul meu, lumina ideii inițiale.

După această carte de debut au venit, la intervale neregulate, și celelalte surori literare. Cred că Alphonse Daudet scrie în *L'Histoire de mes livres* că tot ceea ce a mai scris el după cartea de debut — *Lettres de mon moulin* — n-a mai înviat, în inima lui, farmecul ceasului dintii.

Cartea cu care intri în lumea literară e unică. Tot ce scrii mai târziu sînt vlăstari, în jurul trunchiului inițial.

Așa socotea Alphonse Daudet și poate că avea dreptate.

(*Ultima oră*, an. II, nr. 358, 25 noiembrie 1945, p. 1.)

CLOPOTELE DIN MÎNĂSTIREA NEAMȚU

„S-a tipărit volumul acesta în anul 1916 — lunile aprilie și mai — în atelierele tipografiei «Facla» din București, șeful culegătoriei fiind Const. Rădulescu iar șef mașinist-tipăritor fiind Alexandru Popescu.” Această notă stă pe ultima filă albă din cartea *Clopotele din Mînăstirea Neamțu*. Editorul ei a fost prietenul de totdeauna N. D. Cocea. Grija tehnică cu care a fost tipărită este remarcabilă. Lîtera e tînără, hîrtia e plină și are culoarea crizantemelor palide, iar coperta, cu litere roșii și negre, pare un dublu plic într-o mapă epistolară.

Acest al doilea volum al meu a apărut în anul dramatic 1916, cu cîteva luni mai nainte de intrarea României în primul război mondial. Și s-a pierdut în haosul evenimentelor, ca un cuib de rîndunică în incendiul care mistuiește casa de adăpost. Norocul a fost că bucățile cari o alcătuiau apăruseră mai nainte, în felurite reviste, și prăbușirea cărții era mai mult o pagubă a editorului.

Totuși, *Clopotele din Mînăstirea Neamțu* au găsit un al doilea prieten. Starețul de pe vremuri al Mînăstirii Neamțu : arhimandritul Daniil Ciubotaru a îndrăgit cartea mea, a cumpărat toate exemplarele care mai erau și le-a răspîndit, mai cu seamă vara, printre vizitatorii mînăstirii.

Ca și la *Bisericuța din Răzoare*, titlul cărții este titlul primei bucăți ; o dimineată de august la Mînăstirea Neamțu, strînsă în brîul codrilor de brad și ridicată spre ceruri de scormonitoarea rugăciune a clopotelor străbune. Cartea toată este o șerpuire imprecisă, pe un drum de primăvară, cu soare printre neguri diafane, cu pîraie de vis pogorîtoare către văi nehotărîte, unele de pace, altele de răzvrătire.

Nuvelele *Andrei Hoțul*, *În pădurea Cotoșmanei*, *Lîngă apa Vodislavei*, *Zile și necazuri din zaveră* sînt povești transfigurate din tradițiile județului meu, Teleorman, sau din amintirile bătrînilor. *Viteazul Jap* este o parabolă socială revoluționară.

Bucata *Crizantemele* însemnează o viziune melancolică și o presimțire a durerilor personale și obștești, în pragul toamnei din anul 1912: „Sîntem în miez de toamnă și crizantemele coboară iar în trista noastră lume. Sîntem în miez de toamnă și moartea se apropie mai solemnă decît altădată și cu o proclamațiune specială. Crizanteme, fiți multe și splendide! Ascundeți, o clipă, carele și coasele Domnului pe care îl soliți. Desplețiți-vă privirii noastre dornice, dezmiertați obrajii noștri și lăsați balsamul vostru sfînt în inimile noastre! Și la anul, cînd va fi să veniți iar, dacă nu ne veți găsi în parc și nici în cimitir, crizanteme, căutați-ne pe cîmpul de onoare!” Era un fel de a imita crizantemele și a pleca fruntea și pacifismul meu creștin, sub viforul istoriei pornit din Peninsula Balcanică.

Mi-e dragă Nonora e o nuvelă cu sfîrșit catastrofal, care a pus la grea încercare pe unii dintre cititorii mei. Neuitatul poet Rodion a scris despre nuvela aceasta că, în ciuda frumuseții ei, ea reprezintă un caz curios de „accident” al imaginației scriitorului. Cel care a înțeles-o și a admis-o din capul locului (adică în seara cînd am citit-o în cercul revistei *Viața românească*) a fost Mihail Sadoveanu.

Tot în această carte este și dialogul *Adamova*, care adună, ca într-un fel de lacul Tiberiadei, torenții învățăturii mele teologale, ai reveriilor mele monastice dar și ai socialismului meu creștin.

Maica Frăsina este rechemarea unui chip sfînt și de-a pururi izvorîtor de cucernicie, pe care îl port de o jumătate de veac în inima mea. Este chipul unei cuvioase, de miresmată pomenire, pe care am văzut-o în Mînăstirea Varatic și care a fost adevărata mea dascăliță în prava simțirilor creștine.

Scrisă într-un ceas de multiplă dezamăgire, de experiență amară și de rebeliune, bucata *Maica Frăsina* se încheie astfel:

„Scumpă maică Frăsină, tu m-ai făcut să simt cu sfînt fior, fără dizertații, fără știință, că Isus Cristos e

Adevărul. Dovada completă, absolută, atotcuceritoare erai tu, sufletul tău, faptele și viața ta! O, cât de mult m-ai convins — prea mult m-ai convins — că apologetica întregă, că singura apologetică creștină este pentru Isus Cristos. Acest rarisim exemplar de apologetică l-ai luat cu tine și n-am mai găsit altul!“

Bucata cea din urmă din această carte a mea este *Plecarea Drozileei*. Este viziunea anticei Antiohii, orașul sfântului Ioan Crisostomul și a doua metropolă a creștinătății, după Ierusalim. Celebra curtezana Drozileea pleacă cu corabia la Roma, chemată ca să împodobească petrecerile cezarului. Amicii curtezanei, printre care și filosoful Caliarh, o petrec pînă la țărmul mării, la portul Antiohiei : Seleukia.

În jurul acestei societăți de beneficiari ai ceasului istoric crește, tainic și rapid, vasta frăție creștină, care era să răstoarne lumea veche și să dea vieții sociale un alt prohab. Huzurul bogaților, împietrirea inimii lor, banchetele lor monstruoase, sclavia și meleagurile ei... intrau pe nesimțite în amurg.

Curtezana Drozileea și bogații ei prieteni ajung în port... „Pîlcuri, pîlcuri, oamenii de plebe stăteau și se odihneau pe jos, așteptînd ora imbarcării... La o parte, cîțiva iudei și cîțiva sirieni formau un grup mai mare și, într-o atitudine de adîncă luare aminte, înconjurau pe cineva care vorbea între ei. Și acesta pe care îl ascultau era, poate, tocmai unul din acei tainici răsturnători ai lumii, plecați, rînd pe rînd, din portul Antiohiei ca să aștearnă în tot imperiul roman și mai ales în Occidentul plin de neguri temeliile unei credințe noi. Dar nici unul din cei ce petreceau pe Drozileea nu avea ochi și înclinare pentru această plebe, în sufletul căreia se plămădeau, în ora aceea, marile revoluții viitoare. O prăpastie fără de trecători și de ecouri despărțea această lume elegantă, sătulă și sleită, de lumea mohorîată, înjosită și arzîndă, care asculta, aici pe țărmul mării, pe apostolul răstignitului din Iudeia.“

(*Ultima oră*, an. II, nr. 364, 2 decembrie 1945, p. 1.)

BIRTAȘUL DOBROGEANU-GHEREA
(Fragment)

Astăzi, în parlamentul țării s-a ridicat un mandatar iritat și-a cerut cu gesturi energice ca Dobrogeanu-Gherea să fie tratat ca un negustor oarecare, fără condescendență și fără preferințe. Arendașul restaurantului ploieștean să se rază de *Dobrogeanu-Gherea*, să intre în ordinea comună și în tărbaca negustoriei care nu-și alege mijloacele de concurență! Că-l cheamă Gherea, că a scris atâtea cărți citite de toată lumea românească și că, pe deasupra, restaurantul ținut de el este fără vină și cel dintâi în specie — nu vrem să știm.

Nu cunoasc nici de aproape, nici de departe pe domnul senator care a cerut ca direcțiunea C.F.R. să uite cu totul cine este Dobrogeanu-Gherea și să-i aplice rindeaua comună, netezindu-l de orice preferință și favoare. Cred, însă, că domnul senator are, conform legii, limita de vîrstă necesară, adică cel puțin patruzeci de ani. Acum douăzeci și douăzeci și cinci de ani, ideile, convingerile sociale, sistemul de critică literară al lui Dobrogeanu-Gherea stăpîneau, luminoase, cerul intelectualității românești. Eram de-abia prin clasele a treia, a patra de liceu și auzisem pe profesorul nostru de limba română: „Gherea este azi un critic aproape european...” Gherea! Alergam prin oraș, întrebam pe la librari, pe la anticari, și aduceam în internat — ascunse sub manta — *Criticile* lui Gherea. Polemica Gherea-Maiorescu întunecea, în cugetul nostru, și lăsa în urmă cu mii de stadii toate luptele din *Iliada*. Eram lacomi de ideile cele noi. Ne simțeam soldați născuți pentru idealul social, care ardea și strălucea pe coifurile noilor strategii! Argumentarea evidentă, claritatea expunerii, generozitatea convingerilor lui Dobrogeanu-Gherea ne încălzeau pînă la entuziasm. În internatul liceului „Sfîntul Sava”, erau discuții, lupte și partide. Amicii mei erau socialiști și partizanii lui Gherea. Elevii de prin clasa a șasea (elevii domnului Rădulescu-Pogoneanu, discipol al domnului Maiorescu) erau antisocialiști și maioresciani. Dar dreptatea, avîntul, viața și viitorul erau cu noi! Domnul Vlahuță zugrăvea în revista *Vieața* un neuitat portret lui Gherea... birtașul de la Ploiești: „Din polemica pe care a avut-o cu domnul Maiorescu, Gherea a ieșit biruitor... Săgețile

pe care i le mai aruncă unii arcași copilăroși îl fac să zîmbească..." Iar Anton Bacalbașa ținea, cu brio, la Ate-neu, conferința lui, *Artă pentru artă*.

Sînt amintiri, sînt evenimente sufletești (deși nu direct personale) care nu se uită niciodată. Oricare vor fi, mai tîrziu, convingerile tale, calea vieții tale, interesele tale, vei păstra, cu pietate, într-un tainic ungher al sufletului, icoanele și simulacrele religiei din copilărie. Acum un sfert de veac tot tineretul românesc, entuziast și iubitor de idei, era socialist și admirator al lui Dobrogeanu-Gherea... Birtașul de la Ploiești.

Da — acesta era un titlu de glorie mai mult pentru bunul meu papă Costache. Unde era pe atunci, ce făcea, ce gîndea, ce vîrstă avea onorabilul nostru senator de azi? Ce era Gherea pentru domnia sa, pe vremea aceea? Mărturisesc, mi-e cu neputință să mă opresc la vreun răspuns.

(Cronica, an. I, nr. 51, 31 ianuarie
1916, p. 950.)

LA MORMÎNTUL LUI FRIMU

Cimitirul Sfînta Vineri e cuprîns într-un vast semicerc de gunoaie, de cocioabe și de ulicioare umede. Această pitorească vecinătate rămîne ascunsă pentru cei ce se apropie de cimitir prin Calea Griviței, dar se des-tăinuiește cu farmec cutezătorului care taie maidanele de la răsărit și vine spre locul de odihnă printr-una din acele stradele verzi-albastre, tainic solidare cu cimitirul. Așa am făcut eu mai serile trecute. După ce mi-am săturat privirea cu tot ceea ce pot să adune mizeria, nepăsarea și anii nenorociți, într-un cartier mărginaș al Capitalei, am intrat în Calea Griviței și de aici în cimitir.

Un contrast plăcut m-a izbit din capul locului. Aici mai merge! Copacii și copăceii, aproape înveșmîntați în toată frunza lor, dau față cimitirului și contrazic tristețea crucilor. Iarba mătăsoasă de pe marginea aleilor e constelată cu floricele. Pe mormînte palpită, ca niște fluturi catifelati, căzuți de prea multă zburdălnicie, mii și mii de toporași. Cărăruile din cimitir sînt destul de aș-

ternute și îngrijite. Mormintele sînt așezate cu ordine multumitoare. Cîte zece, cîte nouă, cîte șapte, în șir milităresc, ele înaintează ferm, spre cucerirea spațiului gol și spre dărîmarea gardurilor împrejmuitoare. Curățenie, ordine, viață ! Ce bine e la cimitir ! Cît de respingătoare și de fetidă e viața aici, alături de domeniul cimitirului ! Dar răbdare. E cu neputință ca ordinea și metoda să nu biruiască cu încetul haosul și destrăbălarea de primprejur.

Știu că amicul Frimu are la cîpătii un stîlp roșu. Am aflat lucrul acesta într-o crîncenă dimineată de februarie, pe la ora cinci, cînd făceam coadă cu mahalagiii mei la distribuția pîinii. O cumătră, învelită în broboadă, povestea, ca să treacă vremea, ce ciudată înmormîntare îi văzuseră ochii cu o zi ori două mai înainte. Între amănunte era și un stîlp roșu, menit, după toată aparența, să însemneze locul unde doarme socialistul Frimu. Dar de atunci și pînă azi, prea răsfățat de viață și încîntat de treburile mele, n-am mai nîmerit ceasul prielnic pentru vizita cuvenită unui amic.

Găsesc stîlpul roșu, fără nici o greutate. Bietul Frimu, el răslețitul și revoltatul, trebuie acum să țină pasul, să păstreze șirul, în rînd cu ceilalți pensionari ai cimitirului. Dar nu e stîlpul uriaș care credeam eu. E un stîlp micșor, la potriva miilor de cruci umile care spuzesc cimitirul. Pe mormînt, ca pe toate celelalte — proaspete și încă neuitate — un pîlc de toporași. Mîini înfrigurate, mîini aspre și puțin dedate caligrafiei, au scris pe stîlpul roșu cîteva nume, cîteva amintiri.

Rămîn pe o bancă apropiată și privesc, în lumina aurie a serii, mormîntul cu stîlp roșu. Desigur că odinioară, nici mormintele eroilor creștini nu erau mai arătoase ca acesta. Și nu e stabilit în amara noastră lege omenească să închidem, degrabă, în mormîntul cel mai prizărit dacă nu cel mai insultat — inima devotată și eroică ? Nu sînt pline cărările pămîntului de mormintele, mai totdeauna timpuriu săpate, ale celor mai buni dintre noi ? Nu e sfînta noastră datină să trimitem, cu vigilență, ori de-a dreptul la cimitir, ori cu anticameră la casa de nebuni, pe cei ce gîndesc altfel decît majoritățile trecătoare și neroade ?

Scump prieten, inimă fierbinte și suflet de apostol ! Ai voit să mîntuiești pe frații tăi, ai voit binele poporului, ai voit să potrivești cu rîndea ta — tîmplar sublim — nodurile și scrijeliturile blestematei trupine sociale ! Te priveam totdeauna cu drag și cu admirație. Iubeam avîntul tău, veneram sfînta ta sinceritate și mă plecam adînc, cum mă voi pleca întotdeauna, înaintea crezului tău socialist. Dar de ce nu pot să-l spun și eu pe de rost, convins și tare, cum îl spuneai tu ? De ce, dîndu-ți ție și tovarășilor tăi toată inima mea, nu pot să vă dau și înregimentarea mea ?

Vai ! fiindcă cunosc prea bine, prea adînc, slăbiciunile și fatalitățile naturii omenești. Fiindcă, din nenorocire, am înțeles prea multe lucruri din zbuciumul acestei lumi, din oarba desfășurare a istoriei și din meandrele sufletului omenesc.

Dar soarta ta și a multora din lumea voastră roșie mă înfioară și mă neliniștește. Curajul vostru, credința voastră și din cînd în cînd moartea voastră eroică mă aduc la grea cumpănă. Tu însuși — atît de curat la inimă, atît de iubitor de oameni și de plin de idealul tău — tu cu viața ta, violent isprăvită la calea jumătate, îmi amintești de o întîmplare analogă, pe care o recitesc cu evlavie, în fiecare an, înainte de Paști.

Mă tulbură asemănarea aceasta, mă tulbură eroismul vostru și mă tulbură dreptatea revendicărilor și a luptei voastre. Dar ce vreți ?... Mi-am dat cuvîntul și credința mea în mod irevocabil celui mai mare dintre voi toți, care ați murit și veți mai muri în spînzurători și în pușcării.

Sînt în preajma unor întrebări grele și temute, de care mă apropii uneori cu impresia că dau de picioarele unor ziduri uriașe, nebiruite. Ce noroc că scara e galeșă și aurie, moartea — termen inevitabil — mai demonstrată ca oriunde și deșertăciunea vieții mai evidentă ca totdeauna !

Stîlpul roșu strălucește la soarele în declin și mă obsedează. Ești un semn întîmplător, aici în cimitir, ori ești o profeție ? Cît aș vrea să pironesc în tine o stinghie transversală și să te readuc la semnul meu familiar și sfînt ! De ce ? Știu și eu ! Sînt încredințat că,

în împărăția pe care o aștept, judecata și sentimentele vor fi mult mai drepte ca sub soarele ce apune, sînt încredințat că dreptatea lui Frimu e mărturisită și de îngeri, dar aș fi voit ca pe mormîntul lui să văd simbolul din veacuri convenit, al morții eroice pentru umanitate.

Să nu dezbinăm însă unitatea noastră de simțire, pentru acest amănunt. Voi primi acest stîlp roșu de la căpătîiul tău, cu tot ce simbolizează și proclamă. Primește și tu să șoptesc deasupra tihnei tale : „Fericiți cei prigonîți pentru dreptate, căci a lor este împărăția cerurilor !“ (Matei, 5, 10).

(Chemarea, an. II, nr. 17, 20 aprilie
1919, p. 1.)

INTERMEZZO

Am scris cîteva romane : *La răs-pîntie de veacuri*, *Roxana*, *Doctorul Taifun*, *Papucii lui Mahmud*. Cuvîntul „roman“ este cuprinzător și generos. O nuvelă mai lungă, o întîmplare mai mult sau mai puțin verosimilă, o spovedanie deghezată : toate acestea pot să fie cu indulgența generală — romane.

Afară de *Papucii lui Mahmud*, celelalte trei cărți sînt fragmente. După *Roxana* mai trebuie să vie ceva. *La răs-pîntie de veacuri* cere nu știu ce continuare, în veacul nou sosit. *Doctorul Taifun* e un mic roman straniu și provocator de discuții.

Povestea cu turcul Mahmud — crescută dintr-o întîmplare adevărată, cunoscută de bătrînii mei teleormăneni — a fost citită și comentată mai mult decît celelalte. Critica literară i-a făcut, la timp, o îmbelșugată demonstrație de bună înțelegere.

Au fost și cîteva contraziceri. Organul „naționalist-creștin“ *Svastica*, la 15 februarie 1932, mi-a dedicat un articol plin de suculente injurii. Iar canonistul limbii românești, — odihnească-l Domnul ! — Timoleon Pisani, într-un ziar financiar, m-a declarat primejdios pentru valută literară.

Dar aceste cărți au fost ce-au fost în zilele lor, și poate că se vor mai premeni vreodată. Mă gîndesc mai mult

la câteva volume care zac, risipite prin ziare și prin reviste. Mi se pare că această diasporă (adică împrăștiere), dacă ar fi să fie coordonată și clădită în cărți ar fi — măcar ca material — deasupra a ceea ce am publicat până azi.

Iată, de pildă, un volum întreg : *Prin țară și mai departe*, cu note de călătorie, cu popasuri de la Eyub, de pe Gianicolo și de la Sf. Mormînt.

Mă gîndesc la alt volum pe care îl știu risipit prin toate publicațiile, parte generoase, parte revoluționare, de acum 25—26 de ani. Am scris pentru cei ce suferă, pentru cei săraci, pentru nedreptățiții soartei și ai societății.

Am scris *Pro Lazaro*, acel sărac din *Sfînta Evanghelie*, cerșetor la porțile bogatului nemilostiv. Acest volum nu este nici azi la pagina lui din urmă. Scriitorul socialist creștin de altădată, nu poate să-și uite, în iarna vîrstei, reveriile și entuziasmul primăverii și mai presus de toate nu poate să uite poruncile *Sfintei Evanghelii*.

Pro Lazaro este o carte, care, odată adunată, ar fi, poate, utilă pentru clarificarea și alinarea multor controverse din ceasul de față.

Iubit-am pe Iacob va fi o carte testamentară. Este istoria întîlnirii mele, în lumea aceasta, cu poporul elecțiunii. Este clădirea, în stil și în concepția mea, a celei mai mărețe, a celei mai dureroase, dar și a celei mai glorioase probleme de pe pămînt...

Ar mai fi o carte, ar mai fi două-trei, cu însemnări, cu chipuri, cu întrebări și cu visuri, deasupra cărților proaspăt citite, cu necazuri și cu dureri, cu resignări și cu nădejdi : *Chipuri și popasuri, Printre tomuri brăcuite, Jurnal...* sînt în risipire și pot să ajungă realități tipografice compacte.

Însă o carte uriașă, mare cît un ceaslov de la Mînăstirea Neamțu, ar fi s-o dea coordonarea literaturii mele teologice și creștine. Opt ani am adunat, duminică după duminică, însemnările mele de *Ziua Domnului*.

Mai toate ziarele și revistele românești din prima jumătate a acestui veac — afară de publicațiile legionare — s-au împodobit, de Crăciun și de Paști, cu comentariile mele.

Paradox curios !... Proza mea evanghelică era și este cinstită, mai ales de spiritele independente.

Familia mea creștină, înscăunații pravilei și ai predaniei, vistiernicii duhului și ai cucerniciei... sînt încă nedumeriți în privința mea.

Cu interesanta lor atitudine, ei îmi recheamă, constant, o amintire din Anatole France : Monsieur Bergeret, după ce ascultă un poem de factură modernistă a ucenicului său Roux, se eschivează fără să spună nimic ; de teamă să nu jignească frumusețea necunoscută.

(*Ultima oră*, an. III, nr. 389, 6 ianuarie 1946, p. 1.)

CHIPURI ȘI POPASURI

Este un titlu pe care îl samăn de multă vreme prin reviste și prin ziare. O bună parte din literatura mea mai nouă încapă sub acest tavan cu arabescuri.

Am scris, odinioară, *Galeria dascălilor mei*. Viitoarea colecție *Chipuri și popasuri* ar putea să înceapă cu figurile neuitaților mei profesori, de la sfîrșitul veacului trecut.

Am scris, ani de-a rîndul și am rechemat icoane de binefăcători, de prieteni și de eroi, știuți și neștiuți. Am poposit între cărți, între controverse sociale și literare, între splendorile aurorei și arborescențelor de coral ale serii. Am clădit o seră întreagă de flori reale și simbolice : *Trandafirii, Crinii, Crizantemele, Narcisi...*

Viitoarea mea colecție *Chipuri și popasuri* ar putea să aibă, dacă nu cîteva volume, cel puțin cîteva secțiuni : *Chipuri și popasuri printre oameni, Chipuri și popasuri printre flori, Chipuri și popasuri printre cărți și amintiri.*

În prima secțiune ar intra, firește, portretele, profilurile, siluetele îndelung privite sau fugar notate, în drumurile și popasurile vieții mele. În secțiunea a doua — cea mai restrînsă — aș aduna acele chipuri și acele nume de flori, adunate aievea sau în vis, în anii tinereții și ai visului.

În secțiunea a treia, am fi într-un compartiment vast și exterior, cu amestecată diasporă literară : lecturi, rechemări, bucurii din copilărie, lumini de soare și de lună (strecurate în păduri cu heleștaie), amărăciuni și revolte, speranțe și reconcilieri.

Scriind această poveste a cărților mele — unele : realizări tipografice unitare, altele : cărți ale conjecturii și ale probabilității — simt prea bine că îi dau oarecare atitudine testamentară. Nu caut, cu povestea aceasta, prea mult pe contemporanii grăbiți și curioși, cât pe cercetătorul îndepărtat și răbdător, ursit să-și bată capul cu coordonarea cioburilor trecutului :

De pe galbenele file el adună mii de coji,
A lor nume trecătoare le înseamnă pe răboj.

Dar tot și toate, cu o nebiruită rezervă de ironie și de neîncredere :

Poate vreun pedant cu ochii cei verzi, peste un veac,
Printre tomuri brăcuite așezat și el, un brac,
Aticismul limbii tale o să-l pună la cântări...

Cînd ai trăit o jumătate de veac și ai fost martorul atîtor prefaceri, vijelii și catastrofe — culturale, literare, sociale — e greu să nu privești uneori în amurgul vieții, prin fereastra ecleziaștului... Îndeosebi în lumea ideilor și în cîntărirea valorilor literare, este o mare nestatornicie și așa zice : o bursă, nespus de capricioasă.

Dar, gîndind mai departe — ce va face viitorimea cu toate aceste movile de hîrtie tipărită care înfățișează de-abia literatura vremilor noastre ?

Patriarhul ironiei franceze zicea despre hîrtia noastră de scris :

Cent cerveaux à l'envers de visions à l'envi le chargèrent...
Puis, on le brûle, il vole dans les airs,
Il est fumée aussi bien que la gloire
De nos travaux voilà quelle est l'histoire !

Théophile Gautier, pe care Baudelaire îl proclama „magicien es-lettres françaises“, era un salahor zilnic, în presa pariziană. Cu stilul lui incomparabil, cu armonia gîndului și cu comorile Golcondei — care era fantezia lui — a înnobilat, ani de zile, coloanele ziarelor.

Admiratorii au alcătuit, după moarte-i, o catagrafie cu titlurile articolelor, recenziilor, diverselor popasuri de un ceas, din ziarele la care colaborase marele Théo. Această catagrafie cuprinde, ea singură, un volum întreg !

De aceea, când povestea e pe sfârșite și luminița închipirii se stinge în candela realității, singura idee îngăduită e aceasta :

Care, din toate paginile tale, va rămîne deasupra, în oceanul viitorului ?

(*Ultima oră*, an. III, nr. 395, 13 ianuarie 1946, p. 1.)

ÎN VIZIUNEA CRITICII ȘI
ISTORIEI LITERARE

G. IBRĂILEANU

G. GALACTION
CU PRILEJUL VOLUMULUI *BISERICUȚA DIN RĂZOARE*

G. Galaction e o apariție stranie în literatura noastră. Cel ce știe că trebuie să demonteze un suflet ca să lămurească o operă rămîne deconcertat în fața acestei aparițiuni neobișnuite. În adevăr, cu greu se poate închipui ceva mai pitoresc, mai atrăgător și mai încălzit decît viguroasa, lirica, paradoxala și bărboasa lui personalitate plină de contraste ! Căci, judecați vă rog : defensor ecleziasitic și poet liric — în proză ; intelectual fin și creștin practicant ; un temperament pasionat și un moralist *ultra* ; dibaci comentator al *Bibliei*, cunoscător adînc în exegeză și admirator al lui Verlaine, Oscar Wilde etc. ; țărănist în subiecte și „ecriturist“ extrem, de cel cu „sonorități“ în stil, cochetează cu Ervin¹ și scrie *În pădurea Cotoșmanei* ; în același caiet are pagini de efuziuni lirice, alături de procese verbale și note din anchete ecleziasitice etc.

Nu e de mirare, dar, că un astfel de scriitor, deși venit după o mișcare literară serioasă de aproape 30 de ani și în urma unor scriitori ca Sadoveanu și Brătescu, a izbutit totuși să fie atît de nou.

D. Galaction e un scriitor original, un poet care slujește în „bisericuța“ sa proprie... Atît ar fi de-ajuns, poate, pentru a recomanda volumul de față, căci originalitatea, dacă ne gîndim bine, e o calitate care le cuprinde pe toate celelalte.

¹ Ovid Densusianu.

D. Galaction e cel mai subiectiv dintre prozatorii noștri, „schitele și nuvelele” lui, aproape toate, nu sînt decît niște poeme lirice, cu un pronunțat caracter epic.

El cîntă amorul și natura, de predilecție. Ba, ca să fim și mai aproape de adevăr, putem spune că Galaction cîntă amorul — natura fiind adeseori numai un cadru poetizat iar iubirea de natură fiind numai un component, un accesoriu indispensabil al amorului.

Natura pe care o zugrăvește, sau mai bine zis, pe care o utilizează G. Galaction e personală în cel mai înalt grad, e colorată cu temperamentul și e îmbinată cu tot sufletul lui. El o cîntă cu un sentiment de pietate estatică uneori, și cu o imaginație a cărei supremă delicateță nu o împiedică de a fi viguroasă. E firesc deci ca natura din opera lui să fie cu totul diferită de aceea din operele emulilor săi.

Și această natură servește drept cadru, adesea înviat și prosopopeic, unor amoruri totdeauna înfrigurate și totdeauna nenorocite. Nicăiri nu e vorba de acel sentiment blajin și eterat care se mulțumește cu flori și suspine. D. Galaction zugrăvește ca nimene altul la noi, violența extremă a acestei pasiuni care devastează sufletele.

Și toate amorurile lui duc la dezastru, la nimicire. Autorul e prin urmare un ascet în concluzie, un justițiar în deznodămînt.

Dar cu cîtă plăcere întîrzie el asupra descrierii păcatului ! Cu cîtă căldură, cu cîtă pasiune zugrăvește, — nu ! — cîntă el puterea ispitei, vîrtejul dorințelor, zbulciumul fermecător și sărbătorile amorului nelegiuit ! Până la marginea prăpastiei, el ne poartă pe alei înflorite de trandafiri, și parcă ți-e ciudă cînd vezi că toate se isprăvesc rău. Zici :

Prea era de tot frumos
De-a trebuit să piară...

În zadar încearcă apoi autorul să ne sperie cu focul Gheenei. Noi nu credem în iad. Și chiar dacă am crede, l-am primi bucuros pentru o sărutare a frumoasei Bori-voje. Căci e neasemănat de frumoasă și de viu zugrăvită sîrboaica pe care o iubește popa Tone ! Subiectivii aceștia, care nu pot să creeze tipuri vii, cînd nu-i preocupă direct și personal în sentimentele lor, sînt cîteodată neîntrecuți cînd e vorba să zugrăvească pe femeie în paroxismul pa-

siunii și suprema înflorire a frumuseții ei (astfel Vlahuță în *Iertare*, Eminescu în *Călin* etc.).

Dar dacă d. Galaction arată eroilor săi perspectiva iadului, să nu credeți că o face numai fiindcă și-a adus aminte, la deznodământ, că e un nuvelist, deci un moralist — nu ! Acest teribil justițiar nu e nuvelistul, ci creștinul din d. Galaction. Se vede că la d-sa vechea „luptă dintre principiul binelui și-al răului“ ia proporții necunoscute de ceilalți muritori... Deznodământul dezastruos nu e concesiă făcută tradiției cu „izbînda virtuții“, nu e fructul generos, nu e punctul de onoare al scriitorului, ci e însăși expansiunea tranșantă a celor mai sincere convingeri, identificate cu preceptele moralei creștine. Sinceritatea acestor convingeri, care ne surprind, stă mai presus de orice îndoială. Cetiți, vă rog, sumbra tînguire a lui popa Tone, pe malul Dunării... Sînt pagini de un lirism exaltat, pe care un nuvelist nu le-ar fi putut scrie și din care se vede lămurit că autorul însuși e convins de argumentele cu care preotul vrea să-și înfrîngă patima.

Atmosfera aceasta încărcată de tragice presimțiri, violența luptei sufletești și contrastul dintre combatanți, amestecul acesta de senzualism înfrigurat și de mistice înfrînări, de tămîie sacră și de mirodenn erotice, de pioasă ingenunchere și de laice pătimiri, dau bucăților d-lui Galaction un farmec cu totul neobișnuit, o savoare unică, amară și tulburătoare. Poate că cel mai rafinat scriitor senzualist — conștient și declarat — n-ar fi atins rezultatul la care acest neînduplecat moralist a ajuns, fără calcul și împotriva intențiilor sale intime. Cînd vă spuneam că d. Galaction e o ciudățenie în toate chipurile !

El este parcă anume făcut să uimească. După cum am spus, din tonul scrierilor sale, din afirmații directe și din alte indicii asupra cărora nu încap îndoială, reiese cu toată claritatea că acest fin artist și păgîn cîntăreț al amorului este în același timp un fervent creștin. Dar creștin în înțelesul clasic al cuvîntului, creștin autentic, nu de cei cu reticențe, cu rezerve și cu interpretări personale. El are curajul să creadă încă în cele mai precise revelații ale bisericii — în iad și rai, în „facerea lumii“, în existența dracilor etc. E oare cu putință ca unui astfel de scriitor să-i mai ceri și altă concepție asupra vieții ?...

Din cauza aceasta, desigur, unele subiecte ale sale sînt lipsite de o semnificație mai adîncă. Și din cauza

aceasta, poate, d. Galaction e cel mai inegal dintre scriitorii noștri cei buni. Cu pilda lui, se ilustrează indirect binefacerile acelei discipline lăuntrice care, conștient sau inconștient, canalizează toate puterile artistice și creatoare într-o singură direcție, dînd astfel armonie și unitate celei mai diverse și voluminoase opere. Dacă vi-goarea temperamentului său artistic s-ar fi topit și cristalizat limpede într-o concepție modernă asupra vieții, desigur că scriitorul nostru ar fi făcut școală. Căci, deși d. Galaction fiind un subiectiv, nu zugrăvește oameni ci numai pasiuni, nu creează tipuri ci numai le evocă, deși compoziția bucăților sale e neglijată, păcătuiind adeseori în plan și proporții, totuși el știe să te captiveze întotdeauna prin impresionabilitatea lui, prin puterea lui de viziune și mai ales prin frumusețea vibrantă a stilului. Inegal ca și omul, stilul său oglindește toate contrastele acestuia, cînd izbucnitor și colorat, rupt și viguros ca o stîncă multiunghiulară, cînd lin și cîntător ca unda; aci poetic și nou, dincolo pătat de clișee și de gazetărisme; pe alocurea opac și afon, mai departe sunător ca o lamă de metal omogen.

Prea nou ca să fie manierat în construcții, Galaction aduce o jerbă înrourată de epitete rare, de comparații și metafore nouă — născute iar nu făcute. Dacă n-am dori să oitem citațiile, ca să menajăm cetitorilor plăcerea noutății la lectura volumului, nu ne-ar rămîne decît greutatea alegerii.

Și acum să mai notăm o ultimă ciudățenie a acestui „primitiv“ ce se ignoră pe sine, asemeni unei flori învoalte din tropice, cu străluciri de petale, cu ghimpi inestetici, cu frunze grațioase și cu rădăcini pline de glod.

Semnalăm adică faptul foarte semnificativ că aproape toate subiectele acestui „rafinat“ sînt luate din viața celor de jos...

Vom face o mică digresie.

Am pomenit deja despre simpatia reciprocă dintre d. Galaction și așa-numiții noștri „simboliști“. (Ni se spune că d-sa a colaborat chiar la *Vieța nouă*.)

În ce privește pe d. Galaction, cauzele acestei cochetării stau desigur în ciudățenia firei sale artistice, și nu e nevoie să le mai descurcăm.

Mai curioasă mi se pare însă simpatia „simboliștilor“ pentru Galaction. Știm doar că acești domni clasează și califică pe un scriitor numai după natura subiectelor sale. Ei nu se întreabă *cum scrii* (aceasta ar presupune curiozitate artistică, efort, investigație — inteligență), ei se întreabă numai *despre ce scrii* (iar asta nu presupune nimic). Ei ignorează modul de tratare — singurul care are importanță aci — pentru că nu le este accesibil; dar țin seama de subiect, pentru că... subiectul sare oricui în ochi.

Așadar, scrii despre trei yachturi și trei agate? Ești „artist“, ești „rafinat“, faci parte din „școala nouă“.

Scrii despre țărani? Ești „țăranist“ grosolan, nu poți fi artist. Te-a dus păcatul să scrii vrodată despre ciobani? Ești „oierist“, decretează scurt Ervin, ceva așa ca un urs încălțat!

Dar subiectele d-lui Galaction sînt, după cum am spus, aproape toate, luate din viața celor de jos. Atunci?...

Ba, ceva mai mult. În cîteva bucăți, eroii d-lui Galaction sînt niște ciobani, dar ciobani adevărați, cu cioareci, cu opinci, cu nojițe... Atunci?!

Ba, ceva și mai mult. În una din schițele sale, eroii d-lui Galaction sînt — cum să zic? — sînt niște păzitori de porci — niște porcari în carne și oase... Atunci?!!

Dacă ar fi consecvenți cu ei înșiși, cei de la *Vieața nouă* și intermitentele sucursale, pe sfînta logică nu ar trebui oare să afirme că literatura d-lui Galaction e literatură „porcistă“?... *Quelle horreur!* Iată pe cine au simpatizat, pe cine au îmbrățișat plăpînzii cîntăreți ai etajerelor!

Veți spune poate că *stilul* d-lui Galaction i-a făcut să-l prețuiască? Ei bine, nu. Vă pot dovedi cu documente că acești domni n-au nici stil și nici simțul stilului, că cei mai mulți dintre ei nu cunosc nici gramatica, nici limba în care vor să facă literatură — și încă „rafinată“.

Nu rămîne decît că amăgirea lor se datorește numai *vocabularului* întrebuintat de scriitorul nostru (adică tot ceea ce sare în ochi!). În adevăr, d. Galaction păcătuiește cîteodată printr-un exces de neologisme uneori cam nepotrivite cu natura subiectelor sale. Cu asta i-a prins. Acest defect superficial e singurul punct de contact între d-sa și simboliștii noștri... Da, i-am calomniat adineaori cînd spuneam că ei reduc totul numai la subiect. Estetica lor literară, pe care o poți vîri în lăzunarul vestei, mai conține o formulă: „A vorbi numai pe radical, în versuri și proză“...

Respectă această formulă, și ești de-ai lor! De bucurie, sînt în stare să uite chiar cellalt punct din estetică, subiectul — cum au pățit-o cu d. Galaction.

Dar să ne întoarcem la scriitorul nostru.

Pentru cetitorul impacientat poate de digresia aceasta, vom încerca să fixăm în cîteva trăsături rezumative, fizionomia acestui prea simpatic scriitor.

D. Galaction în ce privește natura talentului său, e un subiectiv, un liric, în ce privește tema predilectă, e un cîntăreț al pasiunii amoroase și al naturii; are asupra vieții o concepție de creștin ortodox; un „țărănist“ în subiecte, un democrat în sentimente; un impresionabil fin, deci un stilist de mîna-ntăia.

Și fiind toate aceste la un loc, d. Galaction rămîne un scriitor foarte original, capabil să satisfacă multe exigențe, și pe care-l putem clasa de pe acum printre puținii scriitori buni ai țării și ai deceniului în care trăim.

(Viața românească, nr. 1, ianuarie
1914.)

D. CARACOSTEA

GALACTION POETUL (Fragment)

Prima dată cînd Galaction se manifestă hotărîtor ca poet este în *Moara lui Călifâr*, a doua bucată din volum, scrisă în anul 1900. E necesar să reținem această dată și să ne oprim de ajuns la această creațiune, atît pentru fixarea unui jalon de generație în mișcarea noastră literară cît și pentru cuvîntul că, după cum vom vedea, povestirea amintită aduce o lature esențială pentru ceea ce va alcătui mai tîrziu personalitatea întregă a scriitorului.

La moara lui Călifâr se poate procopsi oricine, care rîvnește la bunurile lumii acesteia. Și totuși, în jurul morii, zvonul sătenilor din împrejurimi țese o sumbră atmosferă de teamă. Se povestesc despre ea lucruri de

groază : Ațiția zac în iazul morii, jertfa dorinței de a-și încerca norocul !

„Iazul și moara lui Călfar erau o născocire a Întunericului. Acest iaz, în care moara se privea de veacuri, nu era un iaz ca ori și care : pentru că pe fața lui nu se izvodea, niciodată, nici o undă. De-a pururi, fața lui sta linsă, limpede, înghețată, ca un stei de sare străvezie, într-un ram de trestii și de sălcii. Zăgazul, ce se înălța în coasta morii, era — spuneau creștinii înfiorați — întărit pe dedesubt cu oasele acelora, pe care îi ispitiseră comorile Satanei și veniseră la Călfar ca să-i procopsească. Moara sta, sub învelișul ei cu streășina de un stînjîn, ca un cap cu gînduri rele, sub o pălărie trasă peste ochi.“

Un fecior din Alăutești, un biet văcar, orfanul Stoicea — „stejar în port, oțel în braț, isteț cît vrei“, nu poate rezista ispitei. Pornește deci la moara lui Călfar. Pe cît descrierea morii ne învăluiește parcă într-o atmosferă fantastică, pe atît povestirea drumului greu prin pădurea dintre sat și moară e făcută în chip realist. Obosit, Stoicea adoarme în pădure, „într-un luminiș în mijlocul căruia un stejar lasă brațe noduroase peste un norod de deditei“... Cînd soarele îi ajunge la ochi se deșteaptă și, după un drum nou, iată-l pe flăcău ajuns la moara lui Călfar, căruia îi spune pentru ce a venit. Morarul — „barbă sivă, sprînceni de mușchi uscat, nasul cioc de cucu-vae“ — îl poartă sus, dar mai întii să se spele de praf în apa iazului. Abia se stropește Stoicea pe obraz și i se face ca și cum ar fi dormit și ar fi visat în pădure, iar acum e trezit de stropi de ploaie. Furtuna se întetește. Stoicea aleargă să-și caute un adăpost sigur și-l găsește cu greu în peretele drept al unui deal. De data aceasta, în descrierea pădurii și a fugii lui, se amestecă, spre deosebire de prima descriere, elementele fantastice care conglăsuiesc cu starea de vis neçurat : „Furtuna nu crăpa deloc în ploaie sănătoasă, ci se oțerea în spinarea gorunilor, crîșnea, frîngea, și dădea chiote“, apoi, în fuga lui flăcăul e urmat sau însoțit de o „spumă de lighioane“ care, numai cînd el ajunge la adăpost, se risipesc.

Dar acum se aude un tropot și un nechezat de cal : o namilă de urs rănit urmărește pe o fată de o frumusețe rară, fiica boierului Rovin. Stoicea o scapă de la moarte. Boierul îl ia la curtea lui. Tecla — e numele fetei — îl iubește, mai tîrziu se căsătoresc... iubire... bel-

șug... coconi... putere... tot ce poate da lumea aceasta ca bunuri — toate sunt ale lui Stoicea. Cu intensitate trăiește eroul toate aceste fericiri. „Și zilele lui Stoicea treceau voioase, pline, limpezi, dar repezi ca unda piriului de munte și ca visul“. Dar un nor se ridică. Un sol în goană strigă vestea de groază : „Tătarii !“ Stoicea are atâtea de apărat : — soție, copii, avere. Organizează lupta, însă tătarii răzlesc mereu. Sunt acum la ușă. Aleargă să o întărească, și un vînt puternic, răbufnind prin ușă, îl deșteaptă :

„Boier Stoicea se repezi pe scară în jos, dar cînd fu să ajungă pe treapta din urmă, din ușa de stejar, în care răpăiau topoarele tătarești, îi suflă în față un vînt așa de tare că-l azvîrli înapoi și-l dădu în vine... Iar un glas de cucuvaie și de luare în rîs îi îngheță ficiții :

— Bre, ce tărie de flăcău !... căci ce s-a izbit cu un pumn de apă în ochi, îmi căzu ca un boboc de gîscă.

Stoicea se ridică în două picioare, răjghinate de trei coți unul de altul, și holbă împrejurii niște ochi de smuls din somn și de ieșit din minți...

— Unde sunt ?... Ce s-au făcut tătarii ?

— Ce tătari, nepoate ?

— Unde mă aflu eu ?... Unde e casa mea ? Unde sînt slugile mele ?

— Ce casă, ce slugi, nepoate ?

— Unde e nevasta mea, moșia mea, averea mea ?

— Vino-ți în simțiri, nepoate Stoicio. Ești la moara lui Călfar, ai venit din Alăutești ca să te procopesc.

Stoicea ascultă gură-cască și cu ochii de timp ; apoi apucîndu-se cu mîinile de păr, își sgîtîină capul ca pe o tigvă din care ai vrea să scoți un gărgăune.

— Te-ai desmeticit ? Eu sunt moș Călfar și tu Stoicea din Alăutești ; ai venit ca să te procopsesc. Ce zici... te-am procopsit ?

— Tecla mea ! copiii mei ! Vai de mine și de mine !

— Vezi bine, toate astea-s procopseala pe care mi-ai cerut-o. Ți-am făcut pe plac“.

Într-o clipă flăcăul, care venise după noroc, a gustat tot ce poate da lumea aceasta : „în cîteva clipe, cît își aruncase în obraz un pumn de apă fermecată, diavolul îl purtase în șea pe întinsul unui vac de om...“ Și astfel, toată temeinicia vieții acesteia, cu toate bunurile ei, se destăinui flăcăului însetat de fericire. O singură pornire

se mai poate zămisli în acel care fusese astfel batjocura morarului-vrăjitor : răzbușunarea. Iar după ce „crierii vrăjitorului se sleiră de pod“, eroul însuși vede că nu mai are pentru ce să trăiască și cel care a întrevăzut ruina întregii ființări își face singur seamă : „Stoicea se duse pe zăgaz și, cu capul înainte, spintecă adâncul străveziu“.

Avem aici, în cadru de poveste, una din cele mai conturate viziuni artistice ale deșertăciunii fericirilor lumii acesteia. Prin bucata aceasta, dacă poetul făcea un dar ales literaturii noastre, nu aducea însă o notă cu totul nouă, ca cuprins. El dădea numai, cu mijloace moderne, un relief deosebit unei concepții care, dacă mai fusese înainte reprezentată în literatura noastră, nu căpătase încă în epică un contur așa de răspicat și o încheiere atât de firească. Concepția aceasta poetică, a deșertăciunii, este una din notele care apar mai des în literaturile esteuropene.

Ce este nou în *Moara lui Călifar*, este faptul modern în care concepția este înfăptuită, modern și simplu în același timp. Morarul Călifar, moara lui, iazul acela „pe fața căruia nu se izvodea nicio undă“ sunt elemente de poveste dacă vreți, dar elemente cu un sens mai larg, elemente simbolice. Cu plăsmuirea aceasta, simbolul căpătă în proza noastră dreptul de cetățenie, după cum cu *Noaptea de decemvrie* își dovedea îndreptățirea în poezie. O întreagă concepție despre lume se încheagă în această scurtă povestire și cu mijloace atât de simple, atât de sugestive, cu înțeles și orizont atât de larg ! Se vădea că în anume acel fel de literatură, în care ideea este mai bogată, procedeul acesta al simbolului este cel mai potrivit : el dă un orizont larg, o rezonanță muzicală unei concepții care, de ar fi fost cu alte mijloace realizată, ar fi apărut prea abstractă, prozaică.

Morarul este, în conștiința poporului, o ființă aparte, misterioasă, cu puteri ciudate. Nimic mai potrivit deci decât ca la moara lui Călifar, să capete Stoicea conștiința că bunurile lumii sunt spumă, vis. Mai interesant de urmărit este celălalt motiv : flăcăul ajunge la această cunoștință în urma unui vis atât de intens, încât capătă puterea convingătoare a realității. E aici un motiv pe care îl găsim în literaturile culte europene și a cărui origine a preocupat pe istoricii literari. În literatura germană, îl găsim chiar adus pe scenă în *Der Traum ein Leben* al lui

Grillparzer. Cum feciorul de țăran, Stoicea, însetat de bunurile vieții, pornește la moara lui Călifar, tot astfel și eroul lui Grillparzer, Rustan, din o familie de la țăară, pornește în lume după glorie și după mîna Gülnarei, fiică de rege. Trei acte aproape se desfășoară visul plin de zbulcium al lui Rustan, care ajunge la încheierea că mărire și slava, după care alergase, sunt umbre. Dar pe cînd la Grillparzer sunt vădite influențe literare felurite — îndeosebi a lui Lope de Vega, a lui Calderon și a lui Voltaire, la scriitorul nostru, punctul central, motivul visului-viață, nu este datorit unei influențe literare, ci e utilizarea unei povestiri auzite, un aspect din folclorul viu balcanic. Era necesar să constatăm aceasta, pentru că în peripețiile din visul lui Stoicea, critica a văzut o nepotrivire: întîmplări „de romane din foiletonul ziarelor” sunt, după *Convorbiri literare*, amestecate aici în cadrul unei povești. Criticul revistei crede că, prin faptul că Stoicea, în vis, ucide un urs rănit, că scapă de la moarte pe fata de boier și ajunge soțul ei și boier bogat, se introduc în poveste elemente care, pe de o parte, nu congruiesc cu caracterul ei de povestire fantastică, pe de alta, trec de sfera de pricepere a unui fecior de la țăară, — care totuși, am văzut noi, pornește la moara lui Călifar mînat anume de dorința să capete aceea ce visul îi da. Criticul *Convorbirilor* va fi mirat să afle că momentul acesta este în literatură ceva mai vechi decît romanul-foileton, de unde îl cunoaște. Motivul acesta al omului de jos care prin fapta lui ajunge să capete mîna unei prințese îl găsim, cu oarecare modificări, și în amintita operă a lui Grillparzer și la romantici, tocmai în povestiri fantastice, cum îi opera de care ne ocupăm.

Cît privește acum concepția din *Moara lui Călifar*, considerată izolat, ea nu poate încă fi privită ca o întru-chipare curat creștină. Înfățișează însă cu putere premisa fundamentală a concepției creștine. Ceea ce i se des-tăinuiește lui Stoicea la moara lui Călifar — deșertăciunea bunurilor lumii acesteia — este temelia de granit a creș-tinismului. Privind însă această povestire în cadrul bu-căților din volum, putem scoate încheierea că ea trebuie să fi fost plăsmuită tocmai în timpul cînd se săvîrșea evoluția spre creștinism a scriitorului nostru. Căci ceea ce crește interesul în cazul Galaction este și faptul că

creștinismul lui nu e atît moștenit sau datorit încunjurimii, cît unei prefaceri sufletești de proprie convertire [...]

Galaction, în cea mai de seamă plăsmuire a lui, *De la noi, la Cladova*, dacă nu izbutește să ne dea o figură care să trăiască aievea, ca tip, ne înfățișează însă o vie, patetică luptă de conștiință, care se dă în sufletul personajului principal, popa Tonea. Luptă dintre menirea de preot a acestuia și dintre iubirea neîngăduită, care caută să puie stăpînire pe slujitorul altarului, luptă cu atît mai dureroasă cu cît iubirea e împărtășită, — iată temelia concepției acestei povestiri.

Popa Tonea e un preot ideal, după cum Oancea din *Copca Rădvanului* e un cioban ideal, după cum judecătorul din *Drumul spre păcat* e un magistrat ideal. Dar spre deosebire de aceștia, popa Tonea e supus la o grea încercare. „Un nor de la cel viclean“ s-a coborît în sufletul popii cînd tînăra sîrboaică de peste Dunăre, Borivoje, însoțită de bătrînul ei soț Traico, vine să se miruiască. Și aceeași prefacere, aceeași trezire la viață se săvîrșește în sufletul Borivojei : „din clipa aceea, marmura strălucită a făpturii ei a trecut din nevinovăție și din somn, de-a dreptul în focul iubirii și al suferinței“. Se va da o luptă în sufletul lui Tonea, o luptă între datorie, ceva mai mult, între o concepție supremă de viață, și între puternicele chemări ispititoare ale patimii. Și lupta aceasta amintește natura conflictului cornelian între pasiune și idee-forță. Decît, la scriitorul nostru, avem o adevărată dramă de conștiință. Această interiorizare a conflictului, care se află în conștiința lui Tonea, îngăduie poetului să ne înfățișeze o dramă, care se desfășoară în curs de luni de zile, concentrată în cuprinsul unei singure nopți de zbucium. Lipsa de arhitectonică, ce se constată adesea la Galaction, e din fericire compensată aici prin această puternică centrare, care amintește felul tragediei clasice franceze. E interesant să urmărim cum se înfăptuiește astfel interiorizarea conflictului.

E seară de noiembrie și popa Tonea, plecat pe psaltire, împletește în verseturile psalmului 50, anume ales, gîndurile ce se zbat, căutînd în deșert în sfintele cuvinte limanul liniștei pierdute. Acolo, peste Dunăre, la Cladova, se deslușește încă în seara sură casa către care, de șapte luni, îl îndeamnă ispita. Preotul închide psaltirea, iese afară și amintirile îl copleșesc. Povestea nașterii iubirii

pentru Borivoje se întoarce iarăși în cugetul lui. Frumusețea ei caldă, fragedă îi apare ca atunci când a văzut-o întâi.

Preotul dă să intre în casă, când un sol de la Traico îl vestește că aceasta îl cheamă peste Dunăre, să-i înapoieze o datorie. Luntrașii se întorc chiar în noaptea aceea și preotul răspunde : *poate* viu și eu... Iar propriul lui cuget îl biciuie amar. Popa Tonea se așază la masă în cercul familiei lui... Acum amintirea zilei când Borivoje a stat cu Traico la aceeași masă îl stăpânește. Se lasă în voia gândului, e chemat însă grabnic la un bolnav. La ieșirea de acolo trebuie să dea răspuns hotărît : se imbarcă sau nu să treacă Dunărea îndată. O luptă ultimă se dă acum în el :

„Avea Sfintele în sîn. Unde să le ducă ? Înapoi acasă, ori la biserică ? Știa la el cheia de la uscioara altarului și putea să se repeadă să le depună la sfînta masă. Preotul rămase în mijlocul drumului, nehotărît și visător. Cîteva lumini pierdute dădeau pe față, ici și colo, locuințele invizibile. Întunerec nepătruns stăpînea pretutindeni și rostogolea ca în aceeași taină minerală, și cerul și pămîntul. Într-o parte, un șir de gămălii fosforescente, înfipite pe aceeași linie, spunea vag că acolo trebuie să fie Cladova. Dar în atîta noapte adîncă, dreapta, stînga, înainte, înapoi... mureau oricărui înțeles și se făceau carbune, în sînul compactei și universale carbonificări. Numai mînia Dunării (dacă mai puteai să o auzi), neștiutoare de odihnă, descoperea auzului depărtarea și încovoierea țarmului dojenit, readucînd înțelegerii punctele de îndreptare. Popa Tonea întîrzia, nehotărît și nemișcat, din ce în ce mai străin sieși și locului. Întunerecul nopții pătrundea, încet-încet, în sufletu-i, ca apele mării într-o corabie încercată multă vreme și în sfîrșit străpunsă. Preotul uita — întâia oară în cariera lui ! — că are la piept sfintele taine.

Dar prin noapte străbătură chiotele vîslașilor nerăbdători : — Vii taică părinte, vii ? Încoace, încoace ! Uită-te la felinar !

Popa Tonea tresări. Și atunci hotărîrea, ale cărei crîmpeie căutase, adineaori, să le tot înnoade, ca să iasă la iveală unde să lase Sfintele — la biserică ori acasă — apăru gata, legată în forma neașteptată că e mai bine să le păstreze în sîn. Cei din barcă nu trebuiau să știe lim-

pede dacă le-a lăsat și unde anume. Popa Tonea deslușea în sine, acum, poruncitoarea nevoie sufletească să nu treacă *singur* la Cladova.“

Și trecînd Dunărea în noaptea aceasta aspră, fără stele, popa Tonea re trăiește în cuget ziua strălucită de vară cînd a trecut întîi Dunărea și a găsit-o pe Borivoje singură, încinsă de patimă :

„În locul nevinovatelor răsuri de după Paște, atît de prospere și de fericite, obrajii Borivojei dădeau acum vederii niște trandafiri însîngerăți și zmulși. Iar în locul nai-vei dimineți, din ochii ei de-atunci, ardea acum o după-amiază adîncă și tragică“.

Urmează aici cele mai izbutite pagini ale scriitorului nostru, care, stăpînit acum cu totul de concepția lui, e ferit de unele momente prea căutate, de unele cochetării stilistice, care adesea îi strică. Ar trebui citate toate aceste pagini excelente, în care se dă lupta culminantă între iubirea Borivojei și aceea a lui Tonea, biruită însă dureros de conștiința chemării lui. O profundă simpatie învăluie ambele personaje, căci dacă suferă Borivoje, și popa Tonea ne e înfățișat zbătîndu-se în durere. Iată suferința și frămîntarea preotului după ce s-a desfăcut de Borivoje :

„A cotorît încet la Dunăre și, fiindcă cei cu barca nu se strînseseră, a șezut pe o bîrnă în fața soarelui și a plîns fără de lacrimi. Înainte-i colcăia furnicarul de aur și de argint al Dunării, într-o parte era Borivoje și țăr-mii scînteietori ai ispitelor-sirène, în cealaltă parte soția și cinci copii, o casă și un rost, o viață de onoare și înfri-coșatul legămînt cu Isus Christos, spintecînd ca o întru-pare aievea văzduhul albastru, în făptura albă, zveltă, a bisericii unde liturghisea de 10 ani. Și i se părea că ini-ma-i, în necuprinsa-i jale, dădea să iasă din coșul pieptu-lui și, ca o pasăre cu aripa străpunsă, se zbătea, se uci-dea ; și ar fi voit să zboare cînd spre Borivoje, cînd spre turlile bisericii, cînd de-a dreptul în fundul Dunării, dar plină de sînge și sfîșiată, cădea iar și iar în pulberea pămîntului. Și iubirea și datoria și crunta desnădejde treceau prin cugetu-i cu aceleași puteri ; și fiecare, rînd pe rînd, îl cucerea cîteva clipe și-i clădea sub ceruri ar-zătoare perspective și destine înalte pînă la cer, ori în-toarse pînă la fundul iadului, — pentru ca în clipa urmă-toare o limbă de foc să înghită totul și aspra datorie să

spulbere iubirea, iar deznădejdea să învingă pe biruitoarea de o clipă. Și apoi, iarăși de la început, din cîmpiile cernite ale deznădejdii să izbucnească poienele și dumbrăvile iubirii, îmbătate de lăcrămioare și de doină; iar Dunărea să se prefacă, din apa sinistră care înghite pe deznădăjduit, în apa prietenă celor ce se iubesc, în apa complice, care zdrobește porțile datoriei și ale onoarei și deschide fugarilor romantici calea ei plină de dor, de nebunie, de necunoscut și de îndrăzneală, de orașe, de coline și de umbrite văi, în care se poate ascunde comoara fericirii!

Inimă ce-ți pierzi cărarea cînd ești pe cel mai neted drum și te crezi pe drumul cel mai neted cînd ești gata să dai în rîpă, încotro mă împinge răzvrătirea ta?... Spre stînga mă cheamă fericirea (deșartă, înșelătoare!...), dar cu puteri de spaimă, cu brațe de omăt, cu piept de trandafiri și de jeratec. Spre dreapta mă cheamă datoria, onoarea, trecutul, credința căsătorească și preotească și sus de tot pe munte în nourii posomorîți ce-l încunună, Acela în a Cărui mînă sînt cele Șapte Stele și din a Cărui gură iese fulgerătoare sabia cea de ambele laturi ascuțită... O, nenorocitul! de-aș putea să mor aici la răscruce, să nu mai voiesc să vreau să mă decid nici spre stînga, nici spre dreapta. Dunăre, Dunăre! cît de frumoasă ești, cît de ispititoare și cît de răcoare trebuie să fie în fundul tău, cînd în mine e atîta arșiță... și ce leacuri de dragoste am auzit că știi să pregătești! de n-ar fi convingerea-mi mai mare decît tine că din fundul tău înainte se deschid Porțile Iadului, dincolo de care focul este, de data aceasta, veșnic și plînsul cît Aminul, dar fără lacrimi, fără suavitatea plînsului!"

Dar peripețiile ajungerii la celălalt mal îl recheamă pe preot la actualitatea nopții aceleia, cînd el trece a doua oară Dunărea, în toamna aspră, cînd vîntul răzvrătește apele... Popa Tonea va vedea iarăși pe Borivoje, dar acum pentru ultima oară, căci ea e pe moarte și „strălucitori ca soarele spre apus, ochii Borivojei priveau țintă pe preot“.

Sfîșietoare e scena cînd însuși popa Tonea trebuie să citească, în lipsa preotului din Cladova, ultimele rugăciuni:

„Și au rămas singuri încă o dată — a doua oară și cea din urmă, din viața lor cea pămîntească. În prima clipă, i-a venit preotului să se năruiască lîngă patul cu

pânze albe și smulgându-și părul să-și ceară iertare și să cheme înapoi — o, să cheme înapoi !... — înfruntatele și zguduitoarele frumuseți din iunie. Și a voit să-și libereze mâinile care țineau ceva ; dar acest ceva era Epitrahilul și Evhologhiul ! Și preotul s-a recucerit, ca sub o lovitură de bici. Supremul înțeles al acestui ceas din urmă îi năvăli în creier și ceea ce se năruî în el fură păcatul și slăbiciunea.

Borivoje îl privea fără sfârșit.

Ne vom revedea ! ne vom revedea negreșit ! acolo unde iubirea va fi întru împărăția sa, fără restrîngeri, fără obstacole și fără lanțurile acestui trup întunecat.

Cu ochii orbi de lacrimi, cu inima în tumult, preotul se apropie de pat și acoperi pe Borivoje cu Epitrahilul.

Și ceea ce omeneste nu fusese cu puțință și ceea ce Borivoje dorise pînă la moarte fără ca să se împlinească — se împlini sub condiția a tot divină și a tot curățitoare a religiei lui Isus Christos. Borivoje își puse capul pe pieptul sfîșiat al preotului creștin și în ceasu-i din urmă trăi fără păcat toată fericirea pe care ar fi putut să i-o dea, cu dobînzi atît de grele și de amare, iubirea pămîntească ! Atîta cît ținură rugăciunile introductive și zguduitoare molitfă de dezlegare, Borivoje fu fericită atît cît ar fi putut să fie într-o jumătate de veac !... Domnul și Dumnezeuul nostru Isus Christos, cu darul și cu îndurările iubirii sale de oameni, să te ierte pe tine fiică Borivoje, și să-ți lase ție toate păcatele ; și eu nevrednicul preot și duhovnic, cu puterea ce-mi este dată mie te iert și te dezleg de toate păcatele tale... Și mâinile iertării, în numele Sfintei Treimi, se împreună pe capul penitentei și îmbrățișară acest cap mult iubit cu singura îmbrățișare îngăduită !

Apoi Borivoje recăzu între perne, ascultă rugăciunile împărtășirii ca pe un murmur al grădinilor raiului și primi dumnezeieștile taine, cu ultimul și supremul palpît al sufletului ce se eliberează.

Cosița ei se risipi pe pînză ca un paner cu toporași negri, brațele i se culcară dulce de-a lungul trupului, ochii i se opriră ca într-un ocean de fericire încremenită și surîzătoare.

A fost o zi fericită pentru Galaction aceea a plămîuirii acestei povestiri. Se cuvine să descifrăm talentul lui de la înălțimea acestei creațiuni, cea mai izbutită. Vroiți

să vedeți ce aduce el nou aici și ca proceduri și ca suflet, comparați atunci conflictul acesta din sufletul popii Tonea cu galeria de preoți zugrăviți de Slavici, Sădoveanu și Agârbiceanu, sau cu preotul din *Timotei Mucenicul* al lui Pătrășcanu. Și atunci nota de transcendență, de poezie largă a scriitorului nostru se va înfățișa limpede înainte.

Și nu poate să fie vorba aici de tendință. Căci ceea ce este înalt artistic este chipul alternant cum simpatia noastră se revarsă, rînd pe rînd asupra ambelor figuri, cum ele suferă deopotrivă și cum peste suferință, peste netemeinicia iubirii acesteia de aici, de jos, se așterne împăciuitoare, realitatea ultimă a lumii nevăzute.

În toată creațiunea, ca dealtminteri adesea la Galaction, este o muzicalitate (nu vorbesc numai de ritmul extern, ci de natura sentimentelor) remarcabilă. Cum în *Copca Rădvanului* pare că auzi simfonia Oltului, cum în *Dionis Grecoteiul* auzi furtuna și te învăluie în final nota albă de preamărire, cum în *Gloria Constantini* jocul de ispită al focurilor comorii ne vorbește prin muzicalitatea lui, — tot astfel în *De la noi, la Cladovă* simți un flux și reflux liric a două motive (al păcatului și al chemării înalte), care se împletesc în desfășurarea creațiunii și se liniștesc în solemnitatea transcendent-religioasă a finalului.

Muzicalitatea acestei plăsmuiri vine din faptul că nu ne înfățișează icoana personajelor ca atare, ci natura însăși a sentimentelor lor, în ce au ele mai profund omnesc și mai dureros. Sunt apoi în această creațiune unele procedee simboliste, al căror rost este tocmai valoarea lor muzicală. Natura, care adesea în opera lui Galaction este prea mult descrisă numai pentru ea, aici este un cadru, care se armonizează pas de pas cu aspectele felurite ale simțirii. Mai întîi a fost o idee fericită de a pune între cele două iubiri — Dunărea. Și urmăriți cum se asociază aspectele Dunării cu momentele și sentimentele personajelor: albastră și plină de zvon de viață, atunci cînd popa Tonea o trece întîi; biciuită de Crivăț și răzvrătită, cînd în noaptea aspră de toamnă, trece a doua oară. Dar nu numai cadrul, ci și unele amănunte învederează același procedeu muzical, care singur poate să ne dea într-un anumit moment prevestirea a ce va fi,

sau să ne amintească, spre intensificarea emoțiunii dintr-alt moment, ceea ce a fost și nu mai poate fi. Când Borivoje, la prima vizită a preotului, se apropie de el cu o zădarnică îmbiere, „o caisă pică din caisul care năvălise în ceardac și veni de-a dura, prin tindă, pînă în dreptul lui popa Tonea, minunat de frumoasă și de coaptă, și sfîșiata pînă la inimă“. Iar cînd, în tragica noapte de noiembrie, preotul intră a doua oară în casa lui Traico, cel dintîi lucru pe care-l vede e caisul : „Și s-a pomenit la scara cerdacului năvălit de cais. O ! dar acum caisul era un schelet, care se clătina și făcea schime, izbind cu sunete de oase încoace și încolo, și cerînd stăruior nu știu ce din casa cu lumină în geamuri“. Astfel emoțiunea noastră crește prin această conglăsuire dintre un amănunt din natură și soarta personajelor, precum și prin apropierea celor două momente : poama plină de seva care o sparge și scheletul pomului, care parcă o cere pe Borivoje.

Am stăruiat asupra acestei funcțiuni a naturii ca mijloc de întregire a concepției, pentru că scriitorul nostru, ca și alți contemporani, se lasă destul de des stăpînit prea mult de aspectul naturii, numai din plăcerea de a ne descrie un apus, un drum de țară etc. De fapt însă nicio dată în poezie frumusețile naturii ca *atate*, pentru tablou, oricît ar fi de strălucit, nu pot fi un element, care să poată trăi ca poezie. Chiar în pictură, de la Böcklin încoace, dispăre superstiția frumuseții naturii prin ea însăși, iar natura devine un mijloc de exprimare a unor sentimente omenești, chiar a unor dispozițiuni muzicale lirice. Amintesc acestea, pentru a sublinia în ce chip în artă, și în ce parte a operei lui Galaction, înfățișarea naturii e poezie trainică. Și va fi poate instructiv pentru scriitorul nostru să observe singur proporția și felul descrierilor naturii în cele două mai izbutite creațiuni ale lui, *Trandafirii* și *De la noi, la Cladova*, și să tragă de aici concluziile firești.

Dar dacă partea „muzicală“ a concepției din ultima operă e așa de frumos și de modern redată, partea de caracterizare sufletească iese și ea limpede la iveală în lupta ce se dă în sufletul lui Tonea, care este „pradă grelei dezbinări cu sine însuși“. Prin această ultimă notă pe care am văzut-o și în *Drumul spre păcat* și, în parte, în *Gloria Constantini*, scriitorul nostru aduce o trăsătură

profund modernă. O luptă ne e înfățișată uneori și în opera lui Brătescu-Voinești ; dar aici avem contrastul individului față de înconjurime, și adesea eroul este înfrânt, tocmai din pricina unor însușiri superioare, care-l pun în inferioritate, uneori strivindu-l. Ceea ce aduce Galaction nou, în plăsmuirile lui caracteristice, e *lupta eroului cu părți din propriul suflet, subliniata „dezbinare cu sine însuși“*. Și nu este aici o luptă corneliană, în numele unui principiu superior, ci o luptă între două laturi sufletești vii, adânc împlântate în sufletul personajului. De aceea eroul e tentat, și poate e și învins, atunci când în el nota sufletească mai nobilă e slabă, șovăitoare, ca în Constantin Fierăscu ; sau este biruitor — însă cu atât zbucium ! — când eroul stă, ca popa Tonea, pe o treaptă sufletească mai înaltă, sau când, datorită bunătății și purității lui, e preursit izbînzii, ca Dionis Grecoteiul. Aici însușirile bune nu mai sunt o piedică la izbîndă, ca la eroii lui Brătescu-Voinești, pentru că izbînda eroilor adesea e realizarea, în sufletul lor, a unui aspect transcendent. Galaction trăiește cu adîncă vibrație omenească și cu milă pămîntul, — dar înălțimile de puritate, de transcendență îl fascinează.

Pentru el, centrul lumii nu este aici, oricît de ademenitor ar fi, ci dincolo : privirile i se înalță mereu, pentru a prinde din cele văzute — nevăzutul.

Acest dualism explică relevata independență a scriitorului față de ceea ce se numește „școli literare“ și față de mijloacele lor de expresie. În cele mai interiorizate pagini ale volumului, simbolul apare adesea ca o necesitate. Este atunci Galaction un simbolist ? Ne-am înșela dacă am afirma-o : ne-ar dezminți *Gloria Constantini* și atîtea alte aspecte cu caracter realist.

Scriitorul nostru stă mai presus de formulele școlilor literare. Pentru el, nu poetul e făcut pentru o formulă literară, ci formulele literare sunt făcute pentru poet, pentru manifestarea integrală a unei personalități. El stăpînește feluritele procedee literare, care-i stau înaintea, cum pe paleta pictorului stau culorile. Alegerea diferitelor procedee e determinată de necesitatea concepției, care, născîndu-se în unghiul larg format de dualitatea mai sus arătată, va trebui firesc să aibă aspecte felurite.

De fapt, în cele mai multe din povestirile lui Galaction întâlnești două lumi : una reală, văzută aievea și înfățișată cu ochii de realist ; alta, care învăluie această lume reală sau stă deasupra ei ; o lume fantastică în aparență, destăinuind însă fie un sens transcendent, al lumii celeilalte, fie dându-i o caracteristică atmosferă de mister. Amintesc întâi cele două părți din *Biserița din Răzoare* ; drumul pînă acolo, care ne lasă o lămurită impresie realistă, apoi descrierea bisericii, din care, cu toată evocarea precisă, se desprinde o atmosferă ușoară de vag, de vis. Mai limpede este opoziția aceasta în *Moara lui Călițar*. Pe cît de realist ni se descrie drumul flăcăului, pe atît partea de supranatural, de vis, predomină în ce urmează. În *Trandafirii*, observați cum amintirea aceea din copilărie, simplă, duioasă, se răsfrînge în întrebările de la urmă. În romantica povestire *Copca Rădvanului*, partea aceea de diavolie de la urmă se îmbină cu dragostea lui Mură și totul se leagă precis de locul *Copca Rădvanului*. Și mai departe, în *Dionis Grecoțelul*, cît de concret sunt redată amănuntele întîlnirii cu Dionis și ce lumină cu înțeles supranatural se revarsă asupra acestei figuri, spre final. În sfîrșit, amintesc de răsturnarea trăsorii din *În drum spre păcat*, de comoara din *Gloria Constantini*, de „Sfintele“, pe care popa Tonea le ia cu el în sîn, peste Dunăre.

Dar nu numai în plăsmuirile din primul volum, ci și în cele împrăștiate atunci prin reviste, întîlnim această caracteristică. În *pădurea Cotoșmanei*, vraja și rumperea ei ; în frumoasa și caracteristica povestire *Mi-e dragă Nonora*, visul bancherului etc. Această îmbinare a lumii reale cu cea nevăzută, dă un orizont larg operei acesteia, constituie o caracteristică a ei.

Îți amintești de unele pînze ale Renașterii, bunăoară de vestita *Înmormîntarea Contelui Orgaz* a lui Greco, în care, în partea de jos a tabloului, ni se înfățișează cu mijloace potrivite o scenă realistă de înmormîntare, ce nu-și destăinuiește însă întreg sensul, decît cînd privești și scena supranaturală ce se suprapune, în cer, peste cealaltă.

(*Viața românească*, an. IX, nr. 4—5,
aprilie-mai 1914.)

GALA GALACTION — BISERICUȚA DIN RĂZOARE

Nu cunosc un alt volum publicat de d. Gala Galaction. Poate că este cel dintîi. Dar iarăși nu cunosc o carte mai potrivită pentru a fi premiată de Academia Română. Dupe ce ai citit-o, ai impresia că ai străbătut mai multe volume, căci atît e de încărcată de emoțiuni condensate, de o viață nouă, — deși veșnic veche, — de orizonturi cari ți se deschid în perspectiva naturei omenеști. Și, la isprăvit, zici pe gînduri, cugetînd la toți oamenii : „Bietul om, bietele suflete pururea jucăria soartei neîndurate !“ Viața la acest scriitor pare aidoma cu cea reală, — complexă, bine urzită și bine bătută, aci veselă, aci trudită, — și te constrînge să surîzi și apoi îndată să cazi într-o înțeleaptă melancolie. El nu caută situațiunile comice, nici pe cele dramatice, ci, urmărind realitatea, ajunge într-un chip firesc la o deplină echipolență a ei. E un meșter de seamă, — păstrînd proporția în construcțiuni, — un literat stăpîn pe mijloacele de producțiune, un artist în toată puterea cuvîntului. E un izvor care a țîșnit de curînd abundent, limpede și răcoritor, venind — cine știe de unde ? — pe subț pămînt, din stratele adînci ale unui pietriș curat și sănătos. Nu știu din cine se trage, dar știu că ne reprezintă pe toți, făcîndu-ne cinste cu adevărat. Bănuiesc că, dupe obîrșie, ar fi țăran, și mă bucur — vrînd-nevrînd — mișcat de o egoistă mîndrie de clasă, clasa care pînă acum s-a împărtășit numai cu sărăcia lucie și cu muncile grele și istovitoare.

Mi se spune că d. Galaction ar fi doctor în teologie și că ar fi vrut să îmbrățișeze cariera ecleziastică. Un asemenea „răspopit“, aruncîndu-și rasa, nu și-a aruncat și credința. Volumul, pe care vă rog stăruitor să-l premiați, este un act de pietate, de dogmă creștinească și de credință, de credință simplă, umilă și naivă a poporului nostru. Rar, cînd dai peste un erou în prada tentației, frămîntat de îndoiala pătrunzătoare ca otrava subtilă, e cu neputință, pînă la isprăvit, să nu-și găsească destulă tărie de suflet, în mijlocul chinurilor sale, și să nu reacționeze, și să nu triumfe, revenind la echilibrul de mai nainte.

Aș putea zice că nuvelele d-lui Galaction sunt un șir de „clarobscur“, în care mai toate ființele tind să iasă din întuneric și din umbră la lumină și la strălucire.

Stilul său este — ca și viața ce ne-o înfățișează — și familiar, și grav, și dramatic, ba uneori se ridică pînă la măreția poetică a epicului. În *Dionis Grecoteiul*, Nicolachi povestește goana de pe harmăsarul Harap, care înghite depărtările: „Apusul se îneacă, în urma mea, în *nourii de praf*, pe care Harap îi ridică din *fuga lui nebună*“... „Un copac *uscat* stătea departe în cîmp, în atitudinea sucită a unui schilod, care ar cere de pomană“... „Nu vedeam decît cînd fulgera, însă fulgera din zece în zece clipe, și sub *aripele luminoase, scuturate brusc în întuneric*, calea mea să făcea, prin apă, *totuna cu cîmpia*“...

Într-una din cele mai bune nuvele, *În drumul spre păcat*, stilul său devine familiar, păstrîndu-și noblețea caracteristică la un artist vizual, care instinctiv alege din ceea ce vede notele dominante, fie din natură, fie din sufletul omului. „Un *noroc nespus de dulce* (e un tînăr ajutor de judecător amoretat de soția judecătorului) cobora din ceruri pe pămînt, și eu eram prea sfios ca să pot să-i *întind brațele*“... „Din *satul pe care-l lăsam devale*, biruia, *strident*, ca niște *chemări de lebădă*, *scîrțitul cumpenilor de fîntîni*“... „...erau atîtea mărturisiri subtile, pentru care eu, *neghiobul*, fusesem *nesimțitor*, ca un cîne de vînătoare care și-a pierdut *simțul mirosului*“...

Dar să mă opresc, cîteva momente, asupra nuvelei *De la noi, la Cladova*. În ea se oglindește, în toată lumina, talentul excepțional al d-lui Galaction.

Într-un sat din Mehedinți, de pe malul Dunărei, de unde se întrezărește „Cladova sîrbească“, preotul Tonea, pătruns de o adîncă evlavie, repetă, mai mult din memorie decît de pe *Psaltire*, rugăciuni înflăcărâte, se șterge de nădușeală, se închină și cerșește iertarea păcatelor ca un deznădăjduit. De ce? Popa Tonea e încă tînăr și frumos, deși are cinci copii, și cunoscut lumii ca un om blajin și drept, ca vrednic păstor al turmei sale cuvîntătoare, ca slujitor convins al altărului. Și din inima, și de pe buzele preotului curg, într-o supremă emoție, cuvinte de umiliță și de îndurare. „Ție unuia am greșit și rău înaintea ta am făcut.“ „Întoarce-ți fața de la păcatele

mele și toate fărădelegile mele șterge-le!“ „Nu mă lepăda de la fața ta!“ „Dă-mi mie bucuria mântuirii tale și cu duh stăpînitor mă întărește!“

Ca să se roage cu atîta efervescență un preot, bun, cinstit, care își iubește copiii și pe maica preoteasă, și pururea îndreaptă pe oile rătăcite, cu cuvîntul lui D-zeu, pe calea netedă a binelui, a trebuit să i se întîmple ceva grav, un conflict de suflet și de conștiință.

„În prima duminică de după Paște l-a coprins un nour de la Cel-Viclean.“ Pe cînd miruia pe credincioși, se făcu o mișcare în biserică. Jupîn Traico, roșcovan și cărunț, sîrb bogat din Cladova, bun prieten al preotului, străbătu mulțimea avînd alături o frumusețe de... fată mare. Traico era văduv. Nici un copil din prima căsătorie. „Inima lui popa Tonea se izbi în coșul pieptului ca un pește în rețeaua năvodarilor.“ „*Tată popo, iartă-ne, bre, pe noi c-am ajuns așa tîrziu la sfînta leturghie; măcar să ne miruim și noi și... nevasta noastră.*“ Adevărat? Să crează ochilor? S-a însurat a doua oară? unde a găsit acest sorb al rezistențelor omenești? Preotul se simți sub „vraja unor insistenți nepricepute și oculte“. Dar e în biserică, în fața iconostasului și cu sfîntul mir în mînă! „*«Unge-se robul lui D-zeu Traico... Unge-se roaba lui D-zeu... Cum te cheamă?» «Borivoje, tată popo, răspunse sîrbul; ea nu prea înțelege românește.» «Unge-se roaba lui D-zeu Borivoje cu undelemnul binecuvîntat, spre sănătatea trupului și... mîntuirea sufletului!»*“ Și parcă și-ar fi dat sufletul! În clipa aceasta, și pe el și pe ea au căzut „fulgerile soartei“. Ea: „uluită și înfiorată“, el: cu ea în fundul ochilor „neclintită și chinuitoare“. Ies din biserică. Traico trecuse Dunărea ca să se înlesnească de la preotul Tonea cu o mie de lei pentru cîteva luni de zile. Deși bogat, cu prăvălie, vie și casă, se întîmplase să fie strîmătorat de niște cîșturi. Popa Tonea îl știa om de cuvînt... dar nu din pricina aceasta își dezlegă baierile pungii, ci privind la „frumusețea caldă și fragedă“ de lîngă Traico.

Într-o clipă s-au „contopit două destine“. Din ceasul acela a început șirul de nesfîrșite rugăciuni, căci preotul Tonea s-a „bolnăvit de năprasnica boală“, pe care n-ar fi putut s-o lecuiască decît moartea. Într-o zi, o sîrboaică bătrînă îi zise popei: „Ești tînăr și frumos ca starițul Iakint din Kruședol... Nu fi mîndru... Borivoje

se sfîrşeşte de dragul tău..." Tonia s-a încruntat, s-a întunecat, şi a certat-o pentru îndrăzneala ei, apoi a lăsat-o mai domol şi nu s-a putut opri d-a adăoga : „Spune Borivojei că mă rog lui D-zeu, ziua şi noaptea, ca să ne izbăvească de Cel-Viclean“.

În răstimpuri, sîrbul Duşan vesti pe preot că jupîn Traico îl aşteaptă la Cladova cu parte din banii împrumutaţi. Inima preotului zvîcni. Dacă ar trece Dunărea ? Ar vedea-o ! Ah ! Borivoje !... Tocmai atunci îl cheamă moş Simion, care se credea muribund. Luă epitrahilul şi evhologiul, icoana şi cutiuţa de argint cu sfînta împărtăşanie. S-a înnoptat. A doua oară Duşan îi aminti : „Dacă trece la Cladova, or s-a răzgîndit.“ „Aşteaptă-mă... !“ În sîn, „Sfinte taine“. Ce să facă ? Un' să le ducă ? Acasă sau în biserică ? Şi-aruncă privirea peste Dunărea ca o genune neagră şi necăjită. „Un şir de gămălii fosforescente“, în toiul întunericului, i-arătă vag „că acolo trebuie să fie Cladova“. A ! da ! Dacă ar trece Dunărea cu Sfintele taine la piept, n-ar mai fi „singur în Cladova“. Un gînd de o clipă îl arse : „ce-a mai rămas cuminte şi cinstit“ în el, omul sfînt de altădată, haiducul smintit de acum ?

A doua zi ajunse în Cladova. La prăvălii, Traico. nu era. Acasă, nu era. Numai Borivoje îl aşteaptă „într-o vijelie nervoasă“ care o doborîse în lungul patului. „*«Mă iartă, duduco Borivoje, am venit după jupîn Traico ; fiindcă mi-a trimes cuvînt să viu»... «El... a plecat... degrabă departe... cu Nikita... Aci în hîrtie el a pus părăle»*“... şi „adunîndu-şi puterile“, îi întinse „o hîrtie motolită“, cu un braţ pe care alunecară şi se ciocniră „brăţări de argint“. Preotul, „cu ochii în pămînt“, luă kanii şi „rămase mut“. „*«Şezi, părinte... şezi de vorbă cu noi... Traico a plecat departe cu Nikita»... «Mulţumesc, duduca Borivoje, dar mă grăbesc, am ceva treabă prin Cladova»*“... Jălea trecu pe faţa tinerei femei. Borivoje înţelese refuzul. Iritată, sări în picioare şi se apropie de preot. Braţele ei avură o mişcare de supremă deznădăjduită hotărîre. „Tu ştii, părinte Tone, că eu te iubesc pe tine... O ! eu te iubesc mult pe tine !“... Preotul rămase nemişcat, înăbuşind cu sfortări uriaşe ispita care-l ardea ca o flacăra. „Borivoje izbucni în plîns.“ Ce să mai spuie ? În puţinele cuvinte româneşti, pe care într-adins le în-

vățase, se coprindea tot sufletul ei de nefericită. Preotul simți Sfintele taine. Se cutremură. Nu era singur. „*Borivoje ! și mie mi-ești dragă, scumpa mea... dar ca o fiică a bisericii... Sunt preot și tu ești măritată... Am soție și tu ai bărbat... E păcat, Borivoje, păcat mare !*“... Cuvîntul acesta o izbi ca un glonț în inimă și murmură : „Oh ! păcat ! păcat“... Preotul îi șterse lacrămile, „închinînd-o ca p-un copil care se scoală noaptea speriat de un vis urît, și rosti asupra-i o rugăciune scurtă, cu un accent nesfîrșit de pătrunzător.“ Borivoje se închină și-i sărută mîna. D-acum se hotărîse ! Preotul o sărută pe frunte. „*Acum mă duc să plîng pe cununa biruinții mele !*“ Nefericită virtute a bisericeii, tu ți-ai ucis odihna și fără să-ți fi călcat curățenia și credința. Biserica lovește fără cruțare păcatele săvîrșite cu gîndul, și peste gîndul lui a suflat o fatalitate pe care nu era stăpîn.

Trec luni de suferință, și suferința sporește, și lacrămile îl îneacă. Pe o noapte vijelioasă, preotul Tonea plutește iarăși pe Dunăre. Barca e aproape să se scufunde. El înalță lopețile. „*Tăceți din gură și nu va pieri nimeni dintre voi ! Nu puneți mîna pe mine, căci am [în] sîn Sfintele taine !*“ „Cutremurați de un sfînt cutremur, ei pricepură că Domnul este cu ei în barcă, întocmai ca odinioară, cu Sfinții Apostoli, pe apele Tiberiadei.“ „Un val năpraznic luă barca în spinare și o slobozi ușor, pe țarm, într-un banc de nisip.“ Pe țarm, oameni cari năvălesc cu fanare. „În fruntea lor, jupîn Traico, cu capul gol, cu cămașa sfîșiată“, ca un ieșit din minți. „Taică părinte ! D-zeu te-aduse încoace ! Preoții noștri... Borivoje se duce, taică părinte ! Vino degrab !“ „Borivoje murea fiindcă vroia să moară, murea de iubire ! Oftica era în-tîmplătoare.“ Tonea încremeni. Glasul i se sugrumă în beregată. Traico îl luă de braț și se pomeni la scara ceardacului. Lumina pîlpîie în geamuri. „Caisul încărcat de rod parfumat altădată e ca un schelet acum, ce se tot pleacă“ și „cu sunet de oase“, parc-ar cere stăruitor „sufletul ce se va duce în curînd.“

Cînd intrară în casă, „Borivoje se agită sub lințoliul alb ; brațele se împreună în chip cucernic ; ochii i se umplură de lacrimi“.

— „*Mai aprinde cîteva făclii !*“ șopti ea, pe sîrbește, lui jupîn Traico. „O ! da ! ca să se poată vedea lămurit

unul pe altul, încă o dată !” Dar Borivoje nu știe îndăstul românește — ...„Spune, taică părinte, cum se va spovedi Borivoje ?” „Fii pe pace, jupîn Traicule, răspunse cu sforțări uriașe popa Tonea ...Mă lasă Pravila.” Știa „atît de mult, atît de chinuitor de mult ce-a greșit și de ce moare Borivoje !”

„Și au rămas singuri încă o dată — a doua oară și cea din urmă din viața lor cea pămîntească.” În prima clipă preotul vru „să se năruiască” pe „patul cu pînze albe”, să-și „smulgă părul”, să-și ceară iertare și să recheme „înapoi zguduitoarele frumuseți din iunie”. Dar simți ca o lovitură de bici. „Ceea ce se nărui din el fu păcatul și slăbiciunea.” Borivoje îl privi c-o nemărginită evlavie. „Preotul se apropie de pat, cu ochii orbi de lăcrămi, și acoperi pe Borivoje cu epitrahilul.” Ea își plecă „capul pe pieptul sfîșiat al preotului creștin și, în ceasul din urmă, trăi fără păcat toată fericirea pe care ar fi putut să i-o dea, cu dobînzi atît de grele și de amare, iubire pămîntească.”

Și rugăciunile încep.

„Domnul și Dumnezeuul nostru Isus Hristos cu darul și cu îndurările iubirii sale de oameni să te ierte pe tine, fiică Borivoje, și să-ți lase toate păcatele ; și eu, nevrednicul preot și duhovnic, cu puterea ce-mi este dată mie, te iert și te dezleg de toate păcatele tale”... „Și mîinile iertărei în numele Sfintei Treimi se împreună pe capul penitentei, și îmbrățișară acest cap mult iubit cu singura îmbrățișare îngăduită”. Borivoje alunecă între perne și „primi dumnezeieștile taine cu ultimul și supremul palpit al sufletului ce se eliberează”. „Cosița ei se risipi ca un paner cu toporași negri ; brațele i se culcară dulce de-a lungul trupului ; ochii i se opriră ca într-un ocean de fericire încremenită și surîzătoare.”

Așa se sfîrșește una din cele mai puternice drame. Din această analiză a subiectului reiese limpede conflictul dintre un preot sfînt și o femeie cinstită, amîndoi coprinși de mîna aspră a unei fatalități antice, dar amîndoi luptînd împotriva păcatului cu puterile izvorîte din credința în biserica noastră creștină.

Crez, d-lor, că veți recunoaște în d. Galaction pe un literat de o personalitate excepțională, pe un artist de o

originalitate indiscutabilă, și că veți binevoi a-i acorda premiul „Eliade-Rădulescu“ de 5.000 lei, ca drept răsplată a muncii și a talentului său viguros.

(*Analele Academiei Române*, seria II, tom. 37, 1914—1915.)

E. LOVINESCU

GALA GALACTION

1. Pe cînd dintr-o tainică solidaritate a vieții omenеști unele generații se jertfesc în folosul urmașilor, altele se bucură numai de roadele acestei jertfe... Am cîștigat, de pildă, drepturile omului prin îndelungate străduinți ale altora, după cum am cîștigat la fel și dreptul liberei cugetări, înainte chiar de a fi avut o cugetare românească. În materie de formație a limbii am suportat, totuși, un proces de suferință proprie : cunoaștem patimile limbii române, cuiele cu care a fost ținută pe cruce, sulița centurionului și oțelul amar ; cunoaștem luptele din jurul trupului ei dintre cei ce-i ofereau paharul cu băutura fermecată a vieții pregătită după formule mistice și încurcate. Brațele se întindeau ; paharele se înmulțeau ; doctorii i se perindau la căpătîi. Unii propuneau o primenire desăvîrșită pentru înlăturarea impurităților străine tîrîte de veacuri în organismul ei. Latiniștii, de pildă, se încăpățîneau să elimine părțile vii din limbă, pentru a i le înlocui cu elemente moarte, trăiau, astfel, visul imposibil al unei existențe de acum două mii de ani. Pumnul își închipuia că poate imita viața de odinioară prin mijloacele științii moderne, aplicînd legi fonetice perimate. Alții îi turnau în vine viață italiană ; cei mai mulți, viață franceză. În ciuda atîtor experimente asazine, limba română a intrat, totuși, în matca realităților, devenind o limbă ce răspunde vremii și întregii mase a poporului român, adică nici limba imaginară a făuritorilor de viață artificială, dar nici limba înstrăina-

ților de sufletul național; jertfind evoluției firești, nu trebuie să ne închinăm orbește modei și corupției citadine.

2. Acum cînd limba literară română e pe cale de a lua un aspect aproape definitiv, nimeni dintre scriitorii noștri nu o siluește cu mai multă tenacitate decît d. Gala Galaction, nu atît prin întrebuițarea neologismului primit în inutilitatea lui cît în inesteticul și, mai ales, în banalitatea asocierii. Cuvintele *absolut* sau *misterios*, de pildă, sunt tolerabile, dar expresia *absolut misterios* e o imposibilitate literară. Citațiile ce vom face nu privesc, așadar, cuvintele izolate ci considerate în structura frazei, în repetire, în uzura lor prozaică. Iată cîteva exemple din *Gloria Constantini*: Tînărul Tudor Fierăscu iubește pe Filofteia care moare „de două gloanțe rămase *absolut misterioase* ! !” În urma ei lasă un copil „*ce se afirmă cu totul altfel de natură... indiferent la dogmă și fără altă regulă de activitate decît fantezia... Prin lipsa lui de aplicație era printre codași...*” „Ajunsese, în sfîrșit, un *mediocru absolvent* de cinci clase primare... Preotul și-a dat cu părerea (!) că e bun de seminarist.” Se duse însă la școala de meserii, în care „o greșeală gravă, venind în urma altor mai multe *anterioare*, i-a adus *eliminarea* din toate școlile statului”. Iată-l deci „un meșteșugar le- neș și *incomplet*, deși bine zidit și *rezistent*.” Mergînd la *Fata aerului*, Constantin simte „o *revelație*” și ar fi rămas în teatru dacă „o *somităte ambulantă* nu i-ar fi spus că nu are focul rampei în sînge”. Povestea lui Constantin alunecă apoi mai departe prin: *germenul posibilităților...*, prin gînduri *dezinteresate* și mai *precise...* lungi epistole cu un *dictando ireproșabil...* cu o mătușă *filozoafă, practică și indulgentă, cu respectuoase convin- geri...* care dăscălește pe Frusina, spunîndu-i în conclu- ziune (!)... Tînărul e într-o *situație proastă* din toate *punctele de vedere... oarecare perspective... iluzii impo- sibile... o idee irealizabilă... o soluție omnipotentă... asistă cu stoicism la pregătirea evenimentului... fraternizează zgomotos... prinde ocazia curioasă... prim-amorez în afară de cazul unei minunate transformări... își deschide inima fără rezervă (!) spunînd lucruri văzute prin temperamen- tul lui de pseudo-militar...*

Povestirea se clatină apoi încetinel printre neologisme și mai ales vulgarități (*iși dă cu părerea...*) și prozaisme (*din toate punctele de vedere...*) fără nici o frână. Sufletul lui Constantin e „*imprecis și sugestionabil*“. Iubind-o pe Frusinica, lunecă în „*precurvie convinsă*“ (!), el „*nu-și mai bate capul cu analiza situației și a intereselor*“ ci merge înainte „*conform legii destructive a sufletului său...* Vechile proiecte erau un colb iluzoriu !“. După asocierea acestui „*colb iluzoriu*“ găsim și expresia : „*afară de aceasta și în prealabil*“ !... Frate-său îl dojenește : „*vîrîndu-i în ochi toată viața lui de indolent și de aventurier și poftindu-l să-l slăbească cu dragostea*“.

Constantin petrece în „*așteptare corozivă și combinări istovitoare*“. Niște „*flăcări-fecioare cădeau în velură spumegîndă și indistinctă și se individualizau...*“ Noaptea era compactă, dar Constantin „*știa perfect direcțiunea*“. Apoi : „*ceea ce pierdu definitiv pe Constantin, fu...*“ Tre-cînd în grabă prin celelalte nuvele găsim : „*Neîncrederea și prevenirea mea*“. Un suflet „*de o discretă amabilitate și de o substanță omogenă cu o taină completă și fugară*“. O păreche de oameni : „*atenți unul pentru altul și discreți ca niște diplomați...*“ Un om „*mediocru mulțumit*“ ce prinde un *debil pretext* : un *comision* către Clara“. Sau : „*Prin urmare în toate călătoriile extraordinare, la care fantezia mea aprinsă o asocia. Clara participa cum s-ar zice numai în efigie*“. Sau : „*Acest om îmi impunea cu însușirile lui excepționale. Pe nevasta lui o iubeam în vid : pe el îl respectam pentru inima lui francă*“. Nuvela *În drumul spre păcat* merge apoi mai departe cu : „*Ce imbecil am fost... absolut nimic nu mi-a permis să trag vreun comentariu*“ ; cu : „*posibilități pasionale... palori de ametistă...* Omul îmi fu *antipatic* și mi se păru *scandalos de serviabil și de galant. Resentimentul meu îmi fulgeră prin minte cîte și mai cîte absurdități*“. Sau cu : „*nuda certitudine... un post egal în altă parte... privirea straniu fixă și langoarea ei... eu, în definitiv (iarăși !...) detalii de nimic îmi reveneau cu evidență... știam perfect de bine că există o femeie... frigul se lăsa insinuant... e penibil să analizezi : frumusețea ei mă intimidă și mă descumpănea*“ ;... Sau, aiurea, vulgaritatea : „*el a refuzat și refuză categoric*“ : Pildă de prozaism și de banalitate : „*...Erau domnișoarele pregătite în particular și care veneau acum să depună examenul la școala statului.*

Una din ele, văzînd că locul al doilea din banca mea era liber, binevoi să se așeze lângă mine. Tinăra persoană care mă onorase cu vecinătatea ei era...“ Urmează apoi într-o sarbădă proză de practicant de tribunal, cînd nu lunecă la erudiție ușoară : „păr *inextricabil* împletit ; eram din ce în ce mai *agitat*... ; îmi auzii numele *pronunțat de venerabila barbă albă*... ; *supliment de laudă publică*...” Sau, în alt loc, această întorsătură franceză : „dar lăsați-mă să vă mărturisesc povestea aceasta“ (! !). Sau : „Badea era un frate mai mare, *complet indiferent*, care *profitase*, cu stăruința prostului, de situația lui *avantagioasă*“. În aceeași *De la noi, la Cladova*, găsim : „Borivoje *iritată* de atîta *nesucces*... ; se întoarse cu *fermitate*... Cugetul lui popa Tonea, care *suspendă*“. Iată cîteva rînduri despre moartea Borivojei : „Din patul alb și *imobil*... răspunse o *exclamație* prelungă... Borivoje se *agită*... Și preotul s-a *recucerit*... *condiția a tot divină* a religiei lui Isus Christos.“ Sau : — „*Unde* era școala *unde* se învăța această meserie *incomparabilă*.“ Și, acum, cîteva pilde de lipsă de gust literar. Fiind vorba de niște bani de aur : — „Două sute de ochi de *stele de mărimea întâia*...” O astfel de preciziune științifică atrăgea automatic în *Moara lui Călifar* următoarele rînduri : — „*Stoicea* aruncase prin toată casa ochi de vultur și *porunci de mîna a doua*“. Așa dar stelele sunt de mărimea întâia, iar poruncile de mîna a doua... Sau în alt loc : — „O nenorocitul ! de aș putea să mor aici la răscruce să nu mai *voiesc să mă decid nici spre stînga, nici spre dreapta*.”

3. Înainte de a trece la valoarea literară a operei d-lui Galaction ne vom opri puțin și la latura activității sale publicistice de caracter impresionist. Divers apreciabil, impresionismul n-are nevoie de un bogat fond sufletească, de o concepție, de o putere de creație, dar are nevoie de alte însușiri, fără de care nu mai e literar. El zugrăvește anume în marginea vieții curgătoare icoane repezi și fugare, jocuri de lumină și de umbre ; e arta de a închide în cîteva linii o siluetă hotărîtă ; însușiri, de altfel, ale rasei noastre, istețe, vioaie, artistice, fără răbdare și fără adîncime, rasă iubitoare de lumină, de simplificare pînă la unitate. Impresionismul e, deci, una din expresiile caracteristice ale literaturii franceze, în care roiesc sutele de cronice, spirituale, șerpuitoare, zîmbi-

toare și limpezi, trase în marginea unui fapt neînsemnat al vieții, cerînd puțină fantezie, o cultură întinsă dacă nu și adîncă, un zîmbet muiat într-o lacrimă, un zbor grăbit deasupra lucrurilor mici pentru a se ridica apoi la idei generale, însușiri avute și de Costache Negruzzi, cel dintîi impresionist român, a cărui mînă ageră a desprins din cronica vieții pagini artistic încondeiate, spirituale, lunecînd între anecdotă și statistică, între însemnări de călătorie și îndemnuri patriotice, între amintiri de copilărie și cercetări filologice, între foiletonism critic și folclor — pretutindeni însă cu măsură, farmec literar și cu o ușoară atingere a condeiului ; le-a avut în parte și D. Anghel sau le-a înlocuit numai prin fastul fanteziei, cu arabescuri, jocuri de icoane, cuvinte multicolore într-o proză orientală. Lipsit de aceste însușiri, d. Galaction face, totuși, impresionism fără simțul limbii și fantezie ; scriind despre flori (*Trandafirii*, *Narcișii* etc.), n-are grație ; scriind despre evenimente, n-are ușurință ; evocînd, n-are căldură ; dezvoltînd locuri comune, n-are amestecul de paradox ce le-ar înviora. Pentru a o dovedi, nu ne vom opri decît asupra cîtorva articole, la înțimplare. Iată, de pildă, în *Ad virginem redeuntem* ce-i scrie d. Galaction unei fete întoarse de la Paris pentru a trăi cîtva timp la țară : „Te-ai gîndit bine vreodată, domnișoară, cînd zvîrleai, la Paris, banii pe pălării, pe flori, pe parfumuri și pe automobile, cum poate tatăl d-tale să-ți trimită bani d-tale, care nu ești unicul lui copil ?“

Tema e deci un loc comun, pe care fantezia l-ar fi putut, totuși, preface în literatură și chiar în paradox. D. Galaction n-are fantezie și nu e nici un revoltat ; — ca d. Iorga, de pildă, care ar fi scăpat blesteme sîngeroase și ar fi lovit din bice de foc peste neomenia claselor asupritoare. D. Galaction scrie placid : „Întreabă, însă, pe *departe*, pe tatăl d-tale, vorbește cu administratorii dv., și mai ales, ai curiozitatea să descoperi cine fabrică marile venituri proprietărești în țara aceasta ?...“ etc. Sau : „Tatăl d-tale și marea majoritate a proprietarilor din țara aceasta ca să poată să vă crească pe dv. odraslele lor în lux, în automobile și în țara franțuzească *fac cu țărani contracte grele*“... Banalitate lipsită de relief artistic. Și care sunt sfaturile pe care le dă scriitorul acesteia „fecioare ce se întoarce“ ? Iată cîteva exemple : „Îți

scriu lucruri crude și ofensatoare (!) ...Aș vrea — *prin absurd* — ca d-ta să nu semeni cu doamnele și domnițele noastre castelane. Când va fi să primești pe țărani, îmbracă-te cât vei putea mai simplu, piaptăna-te cu cozile pe spate și ascunde toată armata d-tale de flacoane și panglici și de botine... Roagă frumos pe celelalte doamne din casa dv. să facă tot așa, ori cel puțin să se îmbrace cât se poate mai *neinsultător* (!)...“

Iată cum dezleagă d. Galaction chestia socială: dar nu asupra sociologiei lui ne oprim, ci asupra literaturii. E oare literatură? Nu. Nu are niciuna din podoabele ce prefac un scris oarecare într-un scris literar. E oare ziaristică? Nici măcar atât, deoarece îi lipsește interesul. În alt loc d. Galaction face critică literară, cu ocazia *Poeziei lui Eminescu*. Deși despre Eminescu, după cum spune autorul, „s-a discutat *suficient*“ — fondul a rămas totuși „*intangibil*“; deși „*uzează reminiscențe*“ sau „*facturi străine* și săvârșește *inadvertențe istorice*“, el e un mare poet al iubirii și atunci d. Galaction își pune o întrebare: „Au mai scris și alți poeți poezii de iubire — pentru ce însă poezia lui Eminescu subjugă atât de dulce?“ O întrebare firească, în rezolvarea căreia un critic dogmatic ar ataca fondul, iar un impresionist s-ar mulțumi să brodeze ghirlânzi de flori. D. Galaction nu e nici una, nici alta. Răspunsul d-sale e banal și fără literatură: Eminescu a avut o viață nefericită, iar poezia lui e simțită, nu ca la autorii altor poezii, care au scris lucruri, pe care nu le-au simțit: durerea lor e falsă, muza lor e *fardată* și visul lor o *fumărie nesuferită*. În *Amintiri de Crăciun*, d. Galaction vrea să ne evoce câteva sărbători de Crăciun petrecute la Cernăuți dar n-are nici culoare, nici duioșie. El ne vorbește de o „respectabilă familie teologală“ — din care însă „excelenta doamnă nu mai e în lumea noastră pămîntească *condițională*“, pe cînd soțul e „de o *discrețiune academică*, pe care am admirat-o în vorba și *conduita* lui“. Iată proza neliterară, în care d. Galaction „a deprins obiceiul trist și *prejudiciabil*“ să scrie. În *Pentru slavă* — *pentru bani*! iarăși un loc comun. „Nu e nici o rușine ca să primești parale pentru munca ta de scriitor“. E rușine să scrii însă ca d. Galaction: „Astăzi banii guvernează lumea, chiar și pe monarhi, chiar și pe poeți“.

Uneori d. Galaction ar dori să aibă fantezie. O scrisoare găsită în zăpadă nu e însă decît o lungă încercare neliterară, într-o limbă supărătoare : „E ceva ce ne desparte iremediabil. E prăpăstioasă deosebirea între condițiunea mea și condițiunea dumatăle. Automobilul plin de flori și de insinuările caloriferului... *absolut convins*... etc., etc.“.

D. Galaction a început să publice crîmpeie dintr-un roman, din care cităm chiar din rîndul întîi al fragmentului *Intermezzo* : „În cîteva minute, această frumoasă zi de iunie schimbase cerul ei“. Un *ei* fără gramatică. Sau : „Înfățișările întîlnite în cale-i împiedicau și mai mult șirul gîndurilor lui“. Un *lui* fără gramatică. Gramatica lipsește numai uneori ; limba însă mai des :

...„Mai poate un om de conștiință să rabde și să-și poarte respect șieși, mai poate el să se considere ca om de conștiință, atunci cînd *aruncă peste bord (! !)*“. Sau : — „Domnișoară Salomeie, ți-am spus aproape în *termeni proprii (! !)* că te iubesc“. Sau : — „Îmi dau seama prea bine că stoicismul d-tale nu e un *argument improvizat, bun pentru circumstanță și confuziunea mea*“...

4. În mijlocul unui impresionism excesiv și al unei critice „latrans“, vom lua ca fir conducător, în cercetarea valorii literare a operei d-lui Galaction, un exemplar rar de *critică doctorală*. E vorba, anume, de studiul din *Viața românească* intitulat *Un poet nou* și iscălit de d. D. Caracostea, care a servit ca lecție de deschidere a unui curs ținut în fața studenților români de la Viena. Găsind talent d-lui Galaction, orice critic i-ar fi analizat talentul, dar un critic doctoral nu se mulțumește numai cu atît, ci îi „privește mai întîi opera poetică în *perspectiva literaturilor sudest europene !*“. De la o mare înălțime stăpînim cu privirea o întreagă peninsulă. „Opera poetică a d-lui Galaction, scrie deci criticul, în ce are ea mai caracteristic — o *adîncă inspirație religioasă unită cu observația realității obiective* — se deosebește răsplat de *literaturile suddunărene*, în care simțul pentru partea transcendentală a credinței și pentru problemele vieții morale e foarte redus poate datorită formalismului bizantin, dar mai ales scăderii ortodoxiei de la începutul sec. XVI încoace. Mai înrudită ar fi nota aceasta religioasă cu o parte a producțiunilor literaturii rusești... Se cuvine, totuși, să amintim că în *viața*

popoarelor sudest europene această trăsătură mistică-ascetică de renunțare a jucat un mai mare rol, decât credeam îndeobște, și de bună seamă Teodosie din Tîrnava sau vestitul patriarh Evtimie etc. ...“ Pornind de atît de departe, îi vine lesne apoi criticului „să amintească de influența hesichaștilor“, citînd pe Murko, pe profesorul ceh Th. Masaryk, pe Vladimir Solovjev, pe Brückner și „mai ales însemnata lucrare a profesorului berlinez R. Meyer“. Ar fi fost poate mai „răspicat“, de ne-ar fi spus : teolog, d. Galaction, își samănă nuvelele cu citații din Scriptură ; avînd, totuși, un adevărat sentiment religios, a izbutit să-i dea cel puțin o dată o expresie estetică — fără ajutorul lui Teodosie din Tîrnava, a vestitului patriarh Evtimie, a profesorului „berlinez“, și a scăderii ortodoxiei de la începutul sec. XVI. Pogorît de la generalități asupra literaturilor „sudest europene“, criticul se oprește asupra literaturilor române, îndeosebi, pentru a ne da schema luptelor noastre literare. Cum putea părea d-l Galaction seninătății doctorale a unui astfel de critic ? Firește „o primă încercare integralistă de împreunare în o sinteză nouă, de elemente și direcții ce păreau de neîmpăcat“. D. Galaction e deci sinteza literaturii noastre : „romantic în... cutare ; realist în... cutare... ; simbolist în... cutare“ ; adesea modern, profund modern și totuși, păstrînd totdeauna contactul cu „glia“ și cu elementele caracteristice trecutului nostru. În alte privinți se aseamănă și cu Ibsen : „Cum Ibsen, în prima lui fază trecea în alegerea elementelor, personajelor, dincolo de hotarele țării lui, căci o simțea făcînd una cu nord-vestul ; tot astfel scriitorul nostru introduce în plăsmuirile lui figuri și situații menite să întrească icoana vieții noastre în cadrul ei antropogeografic“. — Cu alte cuvinte : pentru că în nuvelele d-lui Galaction sunt un ture, un bulgar, un grec sau o sîrboaică, d. Galaction devine un adevărat „sudest european“, care „întregește antropogeografia“ noastră, pe cînd Ibsen, e un „nordvest european“.

Să ne pogorîm acum în analiza literaturii d-lui Galaction... *Moara lui Călifar* e singura lui nuvelă scrisă pînă la urmă într-o limbă viguroasă, estetică, adevărată creație ca proză, deși este clădită pe o falsă concepție... Ispitit de taina morii lui Călifar, despre care se spunea

că e Satana, flăcăul Stoicea voiește să intre argat la moară, dar Călifar îl îndeamnă să se spele mai întâi cu apa din iaz. Trecînd-o pe la ochi, el visează un vis frumos, din care se trezește iarăși bietul copil de pripas ce era. Mînios pe morarul ce-l privea batjocoritor, Stoicea zdrobește capul Diavolului și se aruncă și el în apa iazului — basm popular cu diavoli, ce se prefac acum în morari, acum în cîrciumari, acum în motani, căruia scriitorul i-a păstrat nota fantastică pînă la sfîrșitul său patetic și sobru... Povestea suferă însă de pe urma celei mai caracteristice lipse a d-lui Galaction, anume de lipsa unei concepții unitare, a unei tonalități unice. Neavînd încă o personalitate hotărîtă, el plutește printre cele mai felurite genuri literare — fără a reuși să facă o „sinteză”. În *Moara lui Călifar*, pe un fond de fantezie populară, e și un supărător episod inspirat de fasciculele romantioase. Visul lui Stoicea descinde din colecția romanelor de senzație. Bietul flăcău își închipuise în vis că, ucizînd o ursoaică, scăpase de la moarte pe domnița Tecla și că boierul Rovin (Rovin și Tecla!) l-a făcut apoi gineru ca în *Maître de forges*, avînd castel, copii și nevastă frumoasă. Sosesec însă tătarii. Aruncînd „ochi de vultur și porunci de mîna a doua” și pregătindu-se de luptă, el se trezește din vis, strigînd :

— *Tecla mea ! copiii mei ! casa mea !*

Ca un nobil conte ce ar striga :

— *Contesa mea ! Vai, scăpați pe nobila mea contesă !*

Să vedem cum se oglindește în mintea criticului „sud-est european” această poveste. Fără ajutorul „profesorului berlinez” R. Meyer... și al lui Murko, criticul crede în valoarea estetică a visului lui Stoicea. „Motivul omului de jos care prin fapta lui ajunge să capete mîna unei princese îl găsim cu oarecari modificări și în *Der Traum ein Leben* al lui Grillparzer și la scriitorii romantici, tocmai în povestiri fantastice cum e bucata de care ne ocupăm”. Niciodată însă la băietanul Stoicea — și cu domnița Tecla ! Firește că de aici încep citațiile pe tema visului în teatru : Lope de Vega, Calderon și Farinelli — și să nu se uite și docentul vienez dr. St. Hock.

Nevăzînd ceea ce e, criticul „sud-est european” trebuie să vadă ceea ce nu e : el vede deci în vis o „concepție poetică a deșertăciunii, care e una din notele ce apar mai des în literaturile est europene”. (Vezi și Dietrich,

op. cit., cap. IV.) În câteva clipe, flăcăul Stoicea a gustat în scurtul lui vis din „deșertăciunea fericirilor acesteia“. „Nimic mai potrivit, deci, decât ca la moara lui Călifar să capete conștiința că bunurile lumii sunt spumă, vis.“ În adevăr, să te visezi soțul domniței Tecla și să te trezești apoi băiatul Stoicea! Dar deșertăciunea e „pre-misa fundamentală a concepției creștinismului“... D. Galaction e, prin urmare, un scriitor creștin. Morarul, moara, iazul sunt „elemente simbolice. Iată cum prin această bucată simbolul capătă în proza noastră dreptul de cetățenie!“. Nici nu se putea o constatare mai „sudest europeană“ în țara Mioriței.

Nu vom intra în amănuntele celorlalte nuvele ale d-lui Galaction, urmărind pas cu pas și pe criticul „sudest european“. Vom arăta numai în câteva trăsături irealitatea afirmațiilor sale.

Ca parte descriptivă, *Copca Rădvanului* e impresionantă, dar romantismul copilăros al fondului e izvorât din cel dintâi volum de *Povestiri* al d-lui Sadoveanu, în care un țigan se îndrăgostește de stăpîna lui. Cele câteva pagini ale finalului, unde ni se zugrăvește cîntecul lui Mură și înecarea rădvanului cu îndrăgostiți în Olt; plutirea vioarei răsunătoare pe apele Oltului; descîntecul vlădicăi de Rîmnic; plesnirea, în sfîrșit, a vioarei și găsirea în Oltul dezvrăjit a lui Mură și a Olenei îmbrățișați — aruncă o notă fantastică de basm, elementul cel mai caracteristic al talentului d-lui Galaction. Criticul „sudest european“ găsește, firește, dragostea țiganului ca foarte naturală, iar sfîrșitul ca o încheiere „încărcată cu note de prisos, exagerate“. Nuvela *Trandafirii*, cînd nu e o încercare neliterară, e proza sentimentală a unui începător; pentru criticul „sudest european“ e însă „un juvaer caracterizat prin o psihologie fină, adîncă și prin o poezie discretă și suavă“. Și *Gloria Constantini* prezintă o singeroasă rănire a limbii românești; ca fond, o povestire de un realism neliterar; d. Galaction n-are darul observației incisive. Din cele 50 de pagini, nu se poate citi decât una singură, care, rău scrisă, dealtfel, ne dă patetica viziune a comorii găsită de Constantin; scriitorul reușește încă o dată în poezia fantastică. Pentru criticul „sudest european“, în această nuvelă neizbutită, „ni se destăinuiește o latură nouă a acestui com-

plet talent : povestirea curat realistă, în care soarta personajelor stă sădită în propria lor fire, care la rîndul ei este un produs al atavismului. În nuvela *În drumul spre păcat* cîteva note de poezie se pierd într-o amară proză neliterară. Pentru critic, „e remarcabilă această nuvelă prin gradația firească a fluxului și refluxului iubirii, prin tabloul idealizat al jucătorului” — dar tocmai această spălăcită idealizare a judecătorului ca și a Clarei izvorăște din lipsa de observație a autorului. Vom mai aminti și de nuvela *De la noi, la Cladova* : rău povestită (momentele povestirii nu sunt într-o succesiune firească), rău scrisă, cu o idealizare a Borivojei, care nu poate ascunde lipsa de analiză sufletească, *De la noi, la Cladova* e, totuși, poate, cea mai puternică povestire a d-lui Galaction, prin figura părintelui Tonea. Zbuciumul lui sufletesc, lupta în care se zbate sunt, în adevăr, patetice, deși zugrăvite în chipul cel mai lesnicios, adică prin monolog. Sfîrșitul mai ales e măreț ; trecerea Dunării a popei, cu sfintele daruri în sîn, e o pagină biblică, simțită, în sfîrșit, și de criticul „sudest european”, cu ajutorul lui Iagic, care a scris cîndva despre Dunăre în *Archiv für slavische Philologie* și a fatalului profesor berlinez R. Meyer, unul „din cei mai buni cunoscători ai literaturii europene”.

Într-un cuvînt, d. Gala Galaction nu are o personalitate artistică încă deplin formată, ci e punctul de ciocnire a mai multor elemente divergente. Fără simțul limbii și al stilului, în mijlocul unei literaturi inegale, ne-a dat și pagini patetice, izbutind, mai ales, în poezia fantastică, ridicată uneori pînă la un simbolism ce lărgeste povestirea și în anumite analize morale cum e, de pildă, lupta între iubire și datorie, teză creștină pusă însă de cîtva timp cu o prea mare stăruință. Cît despre criticul „sudest european”, e la primul său articol. Va vedea mai tîrziu că pentru a face critică nu te ajută nici profesorul „berlinez” Meyer, nici Vesselosky, nici Murko, ci numai intuiția critică : — după cum o spune și docentul münchenez Schmidt în nu știu ce *Untersuchungen*.

1915

(Critice, vol. VI, București, Ancora,
1928.)

Bunul nostru camarad și prieten străvechi, poartă de câteva zile o răspundere gravă. Academia Română a strecurat în paginile cărții sale de povești, din ramura-i de dafin, câteva frunze. Smirna imaginilor lui se va risipi de-acum înainte printre ramuri de nemuritoare...

Gazetele vor vrea să-i tipărească portretul, biografia. E un succes, o sărbătoare. Orișicum, antologiile câte unui Dragomirescu vor transforma viața lui de idealistă abnegare în material de școală și din pricina premiului academic scriitorul credinței și fanteziei va deveni un autor didactic și una din problemele viitoare ale programului școlar „la română”.

El va fi analizat și dovedit, din punctul de vedere al limbii, al sintaxii. Subt reveria pentru sine, scara clasificării va fi așezată și prietenii lui vor afla despre Galaction în câte feluri a fost, cum nimeni nu și-ar fi putut închipui că este. Vom auzi de „omul și opera”, vom citi broșuri desigur și un șir de articole imens. Credințele pe care nu le-a putut avea în nici o împrejurare, îi vor fi precizate și el va primi, uimit, orice interpretări, de nevoie, căci de le-ar refuza poate să fie contestat și înlocuit pe treapta valorilor cu o personalitate literară mai culantă... Violent, el va fi alăturat adunării scriitorilor cu care n-are nici o asemănare. Virtuți care l-ar împiedeca să fie un artist îi vor fi acordate — și el va trebui să le primească. Prețuitorii lucrurilor literare, cei ce stabilesc reputația unui scriitor, și-au format în simplitatea mijloacelor lor intelectuale un calîp. În el trebuie să încapă oricine, ca să iasă cu toții la fel, ca niște bucăți de săpun.

Și el nu va putea să protesteze nici împotriva portretelor cu penița pe care un desinator sau un pictor i le va întocmi pentru o foaie, ca un omagiu — și după care i se va clădi pe-o piață din București sau T. Măgurele monumentul, vreodată, hidos, de către un sculptor antreprenor de artă publică, nul și totuși „inspirat” la lectura *Bisericii din Răzoare*. Un drum din București, poate

Aleea Mitropoliei, va purta numele de str. Galaction, care va fi rostit strada Galăcțion.

În sfârșit editorii se vor întrece să-i propuie fabricarea unui volum de proză, pentru data de 15 august, 9 septembrie, 1 ianuarie cu contract — și-i vor oferi suma de două-trei mii de lei. Îl vor scoate Bibliotecile „de popularizare“.

— Uite, ăsta e Galaction, vor spune băieții cu lână la tîmple.

— Care, ăla grasu ?

— Nu ! celălalt, cu barbă.

E ora celebrității... Dedicățiile, scrisorile, cărțile poștale. O declarație din cînd în cînd a unei domnișoare bătrîne sau accentul naiv și sincer al unei tinereți care vrea să facă „fericit“ pe scriitor. Și, poate că la urma urmelor, averea, care vine artistului întotdeauna prea tîrziu, după ce un dezgust considerabil i-a super-idealizat simțirea. Invitațiile cu oribila rugăminte „să citiți din opera Dv“. Expoziția pe un scaun de salon a scriitorului, care trebuie să scînteieze la fiecare pas verbal, ca o potcoavă. Comentariile. Admirările. Glasul soacrelor. Cochetăria măritișului. E frumos ! frumusețe antic orientală. De ce nu se rade ? Mi-ar plăcea mai blond...

Totul la acest ton suprapus de slăvire. De la consacrarea în Academie, într-o ședință prezidată chiar de rege, înregistrează cereri de abonament mai multe — și noi înșine avem senzații academice triste...

Apoi, concurenții, care cred că premiile au fost rău distribuite. Fiecare sigur că a fost nedreptățit. Grupul lor, adunat la cafenea, în discuție literară :

— Am recitit volumul premiat, cu indignare, academicienii sînt niște ramoliți. Nicio pagină cumsecade. E ceva, dar nu așa mult. Uite, să-ți citesc o povestire de mine ; ai să vezi limbă, comparații, imaginație și adevăr...“ Și oricine dispune de mai mult „talent“ decît Galaction.

Iată tot ce poate aduce gloria, după care rîvnește haita vanitoșilor, prea repezi ca să o caute, prea tîrzii ca să o înțeleagă.

În ce ne privește, obișnuiți ca nemulțumirile și ura să urmărească și în prieteni pe cel care îndrăznește să se îndoiaie de genialitatea unui arbitru cu autoritate, trebuie să recunoaștem domnului Delavrancea un merit în

special calitativ. Ar fi fost normal, și în datină literară, ca Galaction să nu pătrundă în Academie ca un victorios, din pricina tovarășiei de la revista *Cronica*. Unul din noi n-a știut să aibă, într-adevăr, pentru unele din piesele de pe vremuri ale domnului Delavrancea, atenția mistică datorită măștrilor. Cine n-ar fi ținut-o minte? Domnul Delavrancea a putut să uite: ne înclinăm. Dar insistând asupra surprinzătorului procedeu al domnului Delavrancea, observăm că nu facem în același timp decât un adaos de apreciere asupra însușirilor de scriitor ale lui Galaction.

Calitatea, hotărâtă și decisivă în cariera unui scriitor, este la Galaction, înainte de toate, voința de-a fi scris — dat la vârsta lui, numai o carte. Un autor poate să compună multe: o singură carte este întotdeauna cartea lui caracteristică și definitivă, atît cît poate fi ceva definitiv. A ști să renunți la fructele multe ca să le rezumi în unul e o artă de grădinar ca și de scriitor. Artistul distruge de două ori mai mult decît cîtează să lase și se pare că meseria de scriitor trebuie sprijinită pe formula unui masacru de fiecă clipă și amenințată de o îndoială permanentă. Construcția literară are un infinit de etaje. Mai multe fațade trebuiesc răsturnate și de cîteva ori cu o singură pîrghie surpat interiorul. Indulgent cu alții, scriitorului, bolnav de această umanitate, i se cere o cruzime atentă și neostenită față de sineș.

Întîrzierea domnului Galaction de a-și alcătui un volum ține de încetineala ritmului lăuntric al gîndirii sale întregi. El nu se varsă decît plin și pentru timpul pe care-l pune arta lui ca să creeze ne putem aduce aminte de nașterea lentă și amănunțită a organismelor, streine controlului și stăpînirii noastre. Ca să strîngă esența artistică, precum o simte el, Galaction întrebuițează toate uneltele naturii și pentru sîmbure și pentru formă, și pentru formă și pentru valoare.

Începem, fără voie, să intrăm în Marele Magazin General al elogiilor. A-ți vorbi prietenul de bine poate să pară suspect... Să ne strecurăm pe lîngă el cu melancolie. Cine știe! Poate că pe fiecare din noi îl așteaptă Academia...

(*Cronica*, an. I, nr. 17, 7 iunie 1915.)

Prietenul nostru Galaction, Gala Galaction, preot după rînduiala lui Melchisedec și artist după a lui Dumnezeu, s-a văzut consacrat prozator într-un conclav, care cuprindea scriitori de calitate domnilor Octavian Goga și Sadoveanu, două autorități literare libere, neîmpărecheate cu Universitatea sau Cursul secundar. După una din versiuni, poate cea exactă, povestitorul cu sîlva de aur a întrunit unanimitatea sufragiilor, pentru un așa-numit premiu, pe care, după ce a fost desființat la elevi, au început să-l ia profesorii. Aceeaș versiune narează că după vot, adică o hotărîre definitivă, a urmat un răzvot, adică o a doua hotărîre definitivă, datorită intervenirii domnului Iorga, ca reprezentant al ordinei și disciplinei. Intrînd în munci, rectorul s-a supărat foarte, a ocărit și a propus pe domnul Rebreanu, pe care anul trecut, cînd nu putea să-i joace piesele de teatru — domnul Iorga e și un teatralist iar domnul Rebreanu încă nu devenise director de teatru — l-a refuzat cu aceeaș vehemență sub cuvîntul că în 1928 actualul director al Teatrului Național era un trădător de patrie. Ce-avea de-a face căciula cu prefectura singur rectorul, care încă nu era rector, putea să știe. Facă Domnul ca peste un an la sorocul premiului, dacă Ministerul artelor nu va avea destulul simț de măsură să-l desființeze de cu iarnă, Galaction să fi fost scris o cronică dramatică favorabilă domnului Iorga, adică să-i fi dat un acout intelectual: scriitorul va fi premiat cu propunerea rectorului.

Domnul Iorga avu și această ineleganță. Înlăturînd pe Galaction de la expresia reală a premiului — o sumă de o sută mii de lei — se va fi simțit mulțumit. Un soldat asasina un om pe cîmp, odată, pentru o țigare, pe care o ținea la ureche — și un vînător ne-a afirmat odată, certat de noi că ucide natura, excitarea lui morbidă dinaintea ființelor în zbor și în mișcare. Dacă ne-am osteni să căutăm în literatura lui Freud sau a lui Krepelin, probabil că am găsi undeva, prin sîngiuri și bucățelele de ficat ale unui capitol, sămînța psihologiei domnului rector.

Desigur că nu ca să deplîngem satisfacția dublă a părintelui Galaction, poftit să șadă și poftit să se scoale, de la aceeaș masă în aceeaș zi, de către aceleași gazde, improvizăm rîndurile de față. Vrem să constatăm altceva, un fenomen de sălbăticie la unii din intelectualii noștri, fenomen monstruos și bastard în ritmul sufletesc al poporului nostru, cu care chiar unii deputați ai aspirațiilor lui, înflăcărații lui apostoli, de cele mai multe ori cu de-a sila și fără să fie poporul întrebat, n-au comun moralmente nimic. Dacă te găsești cu roata ruptă într-un sat, unde baba văduva își mulge vaca, pe cînd scoți găleata cu apă din puț, ca să te adăpi, baba strigă la dumneata și te cheamă să-ți puie la gură oala cu lapte cald, pentru dumneata și pentru pomana morților ei. Seara, săteanul te oprește să mîi la el și-ți pune din toată sărăcia în ranița de turist un miez de mămăligă și o coajă de caș. Dărnicia lui ca și a semenilor lui din oraș este unanim recunoscută la români.

Furia literară și otrava politică, străine românilor care de-a dreptul din brazdă și de la vatră, e fără cruțare la betegii mai mari și mai mici ai unui intelect, românesc în porniri și vrăjmaș în rezultate. Pentru că ai scris zece poezii mai bunicelē ca alții nu ți se refuză elogiul, pe care ai dreptul să scuipi, ca și pe poeziile tale, dar ți se ia pîinea de pe masă, din mîină și dintre gingii și dacă ai apucat să înghiți un dumaticat, ești chinuit să-l verși. Pentru că nu te-ai lovit la coarne cu coarnele mari ale unui călăreț cultural cu schimbul, el se ține după tine, te urmărește unde te hodinești, ca să te înțepe să te scoli, îți răstoarnă blidul dinaintea căruia ți-ai așezat animalul în genunchi ca să-l ospătezi. Te spune vecinilor că mănînci muște, că ai avut o mamă curvă și un tată falsificator de bani, că practici moșitul ilicit și raclajul. Se duce la prietenii tăi și te mîzgîlește. Dacă i-ar sta în mîină și nu i-ar fi pînă la urmă teamă că-l dai cu capul de păreți, ar intra în casa ta deghizat ca să-ți prindă copiii și să le scoată ochii cu briceagul.

De unde ați moștenit, voi, oameni răi și abjecți, așa excrement de suflet și așa puroi de sînge? De unde veniți și cine v-a făcut? Pe voi nu vă supără nicidecum exis-

tența pustiitoare a numărului respectabil de brute, care dau peste voi. Acelora le sărutați cauciucurile bălignite de la automobil — dar nu vă lasă să trăiți Gala Galaction !

(*Bilete de papagal*, an. II, nr. 428,
3 iulie 1929.)

POMPILIU CONSTANTINESCU

GALA GALACTION : CALIGRAFUL TERȚIU

Să nu ne lăsăm amăgiți de aparențe ; autorul *Caligrafului Terțiu* n-aduce în scris, din educația sa teologică, decît o iritantă deformare profesională, prezentă în relativul abuz de citații din cărțile sfinte.

Spiritul său e însă torturat de ispite pămîntești, iar creștinismul său nu e decît un parfum subtil, aducător de calm peste o închipuire carnală.

Cea mai mare eroare ar fi să-l socotim pe d. Galaction un apologet al creștinismului, un mistic neliniștit de abisuri de conștiință, un apocaliptic chinuit, sau, și mai eronat, un anost doctrinar ortodox.

Simțul misterului îi aparține numai în măsura valorii lui poetice. Creștinismul său e nostalgică mîngîiere ce închipuie un destin idilic al omului ; este proiecția în trecut a unui romantism de sensibilitate, amatoare de un vag.

În fond, d. Galaction e un esthet subtil, un spirit livresc și un voluptuos cizelator de expresie ; calități care-l apropie de temperatura artei franciane, de spiritul ei ponderat, plin de înțelepciunea toleranței și de sucul erudiției migălite cu țeluri pur poetice.

În acest sens de excelare a calităților sale artistice, cele mai bune povestiri din colecția prezentă sunt acelea în care legenda se îmbină cu viziunea poetizată a realității. Înainte de a ne opri asupra lor, ținem să subliniem inaptitudinea d-lui Galaction pentru nuvela psihologică, cu temă familiară și modernă.

De aceea, cea mai lungă bucată a volumului, *O stea prin fereastra lui Manolaș*, care zugrăvește revirimentul

sentimental al unui student sărac, însurat cu o femeie mediocră și tată a doi copii, prin colega lui Salomeea, e dovada concludentă, prin tonul ei fals și emfatic, că d. Galaction e un povestitor artist de înaltă valoare, nu însă și un psiholog.

E uimitor să vezi cum tocmai calitatea sa esențială, măsura și armonia simțului artistic, se destramă într-un dialog nefiresc și pretențios prin alternarea unor disertații amoroase, docte, filosofante și anoste. Lirismul scrierii — compoziție a lui Manolaș — e inacceptabil! Nu aci vom găsi deci magia cuceritoare a acestui subtil povestitor, ci în subiectele extrase din legendă și livresc.

În *Caligraful Terțiu*, prima povestire, într-un armonios decor antic, peste care scriitorul plimbă un ochi catifelat ce nu disprețuiește estetismul păgîn, fixează scenele sobre ale unei conversiuni: doi lucrători capadocieni sosiți după muncă în Corint sunt convinși să se creștineze de caligraful Terțiu, un apostol al noului cult. Peisagiul, narațiunea, dialogul se armonizează într-o impresie de artă subtilă. Totul e măsură și nuanță. Din subiect nu irizează decât poezia locului și calmul sufletesc al personajilor; scriitorul nu propagă, nu combate. Conversiunea celor doi lucrători nu zguduie, nici nu convinge prin caracterul ei de probabilă revelație — numai încîntă.

Tot o conversiune înfățișează și admirabila *Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul*; e schimbat numai cadrul și personagiile. Alertă, discretă, ca un dialog francian, conversația religioasă dintre Mustafa și starețul Pahomie duce, pe nesimțite, cu mînă de maestru, la scena finală, firească și fără pretențioasă transcendență, a minunii ce convertește pe neguțătorul turc și pe tovarășii lui.

Ultima povestire, *Crăciunul sfîntului copil Feodor*, e o legendă umanizată, prinsă în cadre de realitate, în care naivul și credinciosul Feodor rătăcește și moare înghețat, departe de tovarășii lui plecați în satul vecin, la slujba pentru Nașterea Domnului — sub viziunea paradiziacă a umilei lui fericiri de a se face preot la biserica din satul natal.

Iar pentru lămurirea definitivă a spiritului creștin al d-lui Galaction, confesiunea vibrantă din *Madona din port* aduce o mărturie finală.

Senzualismul de închipuire ce face din Fecioara Maria un simbol a virginității plină de freschețe și de nimb

sfânt străbate ca un narcotic sufletul acestui original creștin, altoit pe un suav păgânism. Demonul cărnii și poezia misterului creștin stăpînesc deopotrivă spiritul părintelui Galaction; fuziunea lor formează și nota sa de farmec artistic. Prin stilul său de o eleganță sobră și de o transparență cu moliciuni de azur calm, d. Galaction e și singurul nostru clasic între contemporani.

(Acțiunea, an. I, nr. 14, 26 noiembrie 1929.)

GALA GALACTION : ROXANA

Talentul de povestitor al d-lui Gala Galaction e împletit din limbile de foc ale păcatului carnal și din candoarea unui anahoret care-și înalță sufletul extaziat spre divinitate. O aromă de chiparos melancolic inundă straturile de bujori impudici ai grădinei sale scriitoricești. Aliajul visului cu mireasma crudă a pămîntului ne-au fermecat în arta sa de creștin subminat de spiritul laic. Din această îmbinare originală și-a plămădit sufletele patetice ale eroilor și mai cu seamă ale eroinelor sale. Primul roman al d-lui Galaction, *Roxana*, e alcătuit din aceleași alternanțe de simțire, în materialul său original, care este și cel mai prețios. Prin debutul său de romancier, ne evocă imaginea unui cizelator de amfore delicat modelate, care din cioburile unei duzini ambiționează să închege proporțiile pîntecoase ale unei urne funerare. Ca să izbutească, e nevoit să adauge la materialul prim, suplimente de calitate inferioară, pămînt vulgar amestecat cu ductilitatea argilei.

În spiritul d-lui Galaction poetul își dispută adesea înțîietatea cu misionarul biblic, păstor al unei turme pe care vrea s-o scoată din făgașurile rătăcirii. Elocința sa teologică, persuasivă și insinuantă, împovărată cu citații din cărțile sfinte, ne amintește prea direct de conștiința sa profesională. Preotul crede că el oficiază pentru spiritualitatea eternă, poetul își închipuie că arta e un suficient miracol pentru a satisface simțul său de veșnicie. Din acest duel între două mentalități absolute, nasc, credem, toate deficiențele artistice ale acestui original scriitor, cînd cumpăna se lasă în partea predicatorului. D. Ga-

laction e sfîșiat între două culturi deopotrivă de exclusiviste : între oficiul datorat lui Apolo, zeu nud și păgîn, și cel înălțat lui Isus, simbol de jertfă și fiu al unui tată redus la o spiritualitate vapoasă. Misionarul zelos vine astfel în conflict cu poetul momit de ispitele unei vieți al cărei narcotic îl îmbie să-i guste farmecele trecătoare. Punctul de plecare al *Roxanei* este în acest instinct de propagandist creștin, care vrea să-și materializeze visul într-o biserică și să-și mîngîie sufletul în apostolatul evanghelic. Călugărul Abel Pavel, eroul romanului, simbolizează ideologia de eclesiast pragmatic a părintelui Galaction ; cu ajutorul lui încearcă să-și romanțeze ideile despre biserica ortodoxă, despre datoria morală a preotului în societate, conceput ca un ascet integral și ca un frate umil al celor dezmoșteniți. Dar iluminatul Pavel, suflet de mucenic urzit din pilda cărților religioase și din învățătura unui duhovnic absent din roman, și căruia i se confesează într-o predică monotonă ca un soliloc, se izbește de două mari piedici : puterea pămîntească constituită sub forma politică și demonul cărnii întrupat în Roxana, soția industriașului politician Ceaur, care-l clatină în puritatea lui, prin iubire, și Debora, fiica bancherului Simon, exaltată de ideea restaurației sioniste, diletantă hrănită cu romane moderne de un dubios misticism, fată emancipată în care colcăie șerpilor dorințelor erotice. Călugărul Abel e un vizionar încolțit între doi dușmani : forța politică și coalizarea surdă a două femei, care, sub aparențele docile de agenți ai evanghelismului, își emulează viclenia să dezlănțuie virilitatea candidă și proaspătă a neexperimentatului apostol.

Ceea ce ne-ar fi interesat ca axă psihologică a acestui roman ar fi fost conflictul adîncit în Pavel, Pafnuțiu modern, hărțuit între vizionarismul său evanghelic și pasiune. *Roxana* vrea să fie însă un roman creștin și aci e punctul său nevralgic. Încurcat într-o eteroclită ideologie religioasă : sionism mesianic, ortodoxism politic, catolicism, confesionalist și propagandist, evangheliism primitiv și protestantism auster și solitar (simbolizat în guvernanta Helen Humpel, singura femeie cu suflet abstract și fără ispite), romanul părintelui Galaction a mutilat pe poet, căci romancierul nu se poate realiza pe o predică, o controversă ideologică și o șarjă sumară a tipurilor evocate : mai ales bărbații, între care se află și un

transparent Mitropolit Primat, se bucură de toată aver-
siunea scriitorului ; iar femeile sunt depoetizate voluntar.
Roxana, prin masca ei de religioasă ce ascunde nemul-
țumiri casnice. Debora, prin lectura ei ostentativă și une-
ori pedantă (citește *Paulus unter den Juden* !) și care nu-i
poate înăbuși un sexualism învăpăiat, iar guvernanta
Humpel, prin efigia ei de monedă ștearsă și de *deux ex
machina* ce oprește criza abia începută a blîndului inocent
Abel Pavel. *Roxana* afirmă astfel, prin revers, o izbîndă
a vechii maniere și adresează un apel indirect scriitorului
să revie la matca sa organică.

(*Vremea*, an. III, nr. 154, 14 de-
cembrie 1930.)

GALA GALACTION : PAPUCII LUI MAHMUD

Romanul *Papucii lui Mahmud* e construit tot pe ideo-
logia toleranței religioase și pe ideea armonizării relati-
vismului confesiunilor, într-un absolut comun și într-o
practică egală a omeniei. Într-un cadru patriarhal, de
tîrg provincial, trei breslași umili, un creștin ortodox, un
mahomedan și un mozaic imaginează o miniatură de in-
ternaționalism etic, înfrățindu-se pe bază de milă și to-
leranță reciprocă. Acțiunea se petrece pe timpul războiu-
lui de la 1877, într-o depărtare de epocă mai prielnică pen-
tru credibilitatea faptelor. Nimbul de basm evanghelic lu-
minează mai firesc întîmplările retrospective ale eroilor,
pe care d. Galaction îi convoacă, spre a-i înlănțui în con-
sensusul iubirii reciproce.

Acceptăm romanul *Papucii lui Mahmud* mai mult ca
pe o povestire filosofică, cu tîlc de toleranță religioasă,
în genul „romanelor“ lui Voltaire și Anatole France. At-
mosfera istorică, decorul naturii, structura personagiilor,
logica prestabilită a faptelor și a psihologiilor, coincidența
de simpatie a eroilor principali acoperă cu abilitate inten-
țiile moralizatoare ale operii. Ceea ce tulbură impresia
literară în *Roxana* era stăruința ideologului, aerul de pre-
dică abstractă a conversațiilor, tonul de pastorală de-
ghizată în gura personagiilor. Ideea concilierii confesiilor
în substratul comun al umanitarismului și omeniei stră-

bate în *Papucii lui Mahmud* ca o ușoară disertare, accidentală și încadrată de fapte, ca un comentariu complementar, fără a fi nici pedant, nici retoric și împovăraător. D. Galaction a frecventat cu folos spiritul de discreție subtilitate al povestirilor lui France, respectând necesitatea de imprevizibil a imaginației, farmecul pitoresc și de expresie. *Papucii lui Mahmud* literarizează o temă și propagă o atitudine etică în limitele atrăgătoare ale unui ponderat fantezism. Chiar întâlnirile melodramatice dintre eroi, ca aceea între ieromonahul Veniamin, fiul spiritual al schimnicului Silvestru, sortit să ridice ispășirea lui Savu Pantofaru, pe care-l spovedește, în ajunul morții, pe vasul Cobra, în drum spre prietenul lui Ibrahim, se încadrează în logica povestirii; tot astfel, scenele de aspect senzațional, ca înmormântarea lui Mahmud, ucis de Savu, într-un moment de inconștiență alcoolică, alături de părinții lui creștini, sau simetrica lui înhumare în pământul turcesc devin ilustrări suportabile ale temei. Împăcați în moarte, Mahmud și Savu se contopesc în unitatea marelui mister și se egalează dincolo de diferențele confesionale. Pitorești, sumar schițați, semenii care întretaie viața eroului dau un fundal de realism excepționalului lui renunțări și redempțiuni; ucizînd pe prizonierul turc Mahmud, Savu părăsește situație socială și liniște sufletească pentru a-și ispăși crima. Tot acest reazăm de realitate susține și naivitatea motivului esențial al povestirii, luminată de surîsul idilic al celor trei prieteni.

Fără a fi un convențional profet tolstoian, umilul Pantofaru evoluează între cotituri de basm, simbolizînd o idee. Povestitorul calm și supravegheat în expresie, poetul evocator de nostalgii de conștiință, descriptivul poetic își împart cu echilibru lucid sarcina de a duce la bun sfîrșit pe moralistul toleranței confesionale.

Iată calitatea descriptivului în acest scurt pasagiu:
„Pădurea era bătrînă cît cei mai mari bătrîni goruni și frasini, căzuți din zile vechi peste noroadale vlăstarului și cojiți de ploi, de vînturi și de muierile din sat, ca niște schelete de viermii pămîntului. Copacii tineri scoteau capul cum puteau de sub poalele strămoșilor centenari. Vedea își purta apele — cînd era — parte printre leșurile înecate în nisip, parte pe sub bolțile noduroase, încheiate de copaci groși ca butiile, cari își aruncau ramurile unul către altul, peste albia dintre ei. Iarba creș-

tea înaltă cît omul. Richițiile de lîngă apă desfătau cu argintiul lor frunziș noaptea verde înconjurătoare. De la un loc, începea «ceretul», adică peria stîlpilor subțiri și înalți, pînă la cerescul smalt albastru care se vedea li-cărind — ca fundul unei cupole de moschee — dincolo de arabescurile vii și mișcătoare“ (pag. 108).

Ceea ce a încercat să exprime părintele Galaction în ambianța modernei *Roxana*, credem a fi izbutit să realizeze mai ușor în povestirea de simplitate patriarhală din *Păpucii lui Mahmud*. Propagandistul e ajutat, de data aceasta, și de literat.

(*Vremea*, an. V, nr. 223, 31 ianuarie 1932.)

GALA GALACTION : DOCTORUL TAIFUN

[...] Cu d. Galaction, intrat în publicistică în același timp cu prietenul său Tudor Arghezi, s-a întîmplat un fenomen mai ciudat. Fără să fie prea fecund, d. Galaction s-a impus, după oarecare violentare a gustului și după unele vicisitudini de natură politică, printre marii noștri prozatori. Realizat în nuvelă, unde talentul său îmbină o originală împerechere de senzualism și mistică poezie, d. Galaction a trecut la roman, unde-l așteptăm într-o afirmare de prim ordin. La al treilea roman, după ce ne-a mai oferit o colecție savuroasă de nuvele, în *Caligraful Terțiu*, prin prezentul *Doctor Taifun* d. Galaction nu-și afirmă încă maturitatea în proporțiile unei vaste narațiuni. Cauzele neadaptării sale la roman ni se par a fi două. Mai întîi, o progresivă invadare a predicatorului în lotul literatului ne-a dezvăluit un nobil tendenționism evanghelic, dar și un ineficace creator epic. Apoi, romanul pretinde o complexitate de compoziție și o adîncime psihologică pe care d. Galaction nu și le-a apropiat încă. Să ne-nțelegem, în primul punct.

În scrisoarea explicativă care precede romanul *Doctorul Taifun*, între atîtea diverse amintiri și amabilități adresate prietenului său, d. Caracostea, pe care-l numește, nici mai mult, nici mai puțin, decît „scumpe doctore al literaturilor și al psihologiei scriitoricești“, în stilul de savuroasă parodie a sud-vest europeanului flecar so-

Iemn, d. Galaction face și o profesie de credință literară. Redusă la o formulă pregnantă, ea se rezumă în convingerea că : „Arta pentru artă este o iluzie și o deșartă fanfaronadă“.

Prezent în *Roxana*, în *Papucii lui Mahmud* și în *Doctorul Taifun*, tendenționismul creștin al scriitorului a deformat viziunea artistului, l-a transformat într-un dialectician și un predicator direct al evanghelismului, turburându-i contemplația epică. Dintre aceste trei romane cel mai izbutit rămîne însă *Papucii lui Mahmud*. Prin tonul de parabolă, prin simplitatea stilului, prin naivitatea povestirii, tendința e mai acoperită, fără să apară la tot pasul misionarul creștin. Această narațiune este un idilic roman fără realism și fără analiză psihologică. Ne apropiem deci de a doua cauză a ireușitei în roman a d-lui Galaction. Ea nu mai constă în punerea pe planul prim a moralistului, ci în inaptitudinea scriitorului pentru creația obiectivă și analiza psihologică. D. Galaction este un artist, așa cum s-a afirmat în *De la noi, la Cladova*, în *Gloria Constantini*, unde fantasticul se aliază cu realul, sau în *Caligraful Terțiu*, unde fondul creștin este învăluit într-o armonioasă povestire artistică. Irealizarea în romanul psihologic se datorește, credem, însăși naturii talentului său, agravată, desigur, și de tendenționismul vădit al ultimelor sale opere.

Iritanta lipsă de unitate din *Doctorul Taifun* provine din ambele motive, conjugate.

Doctorul Bobircă, supranumit Taifun, eroul romanului, este un mare cardiolog, urît la înfățișare, de origină umilă, persecutat de colegi și de obsesia defectului său fizic. Quasimodo modern, cu o inimă de aur, își reprimă dorința de viață, se consacră studiului cu un devotament de ascet laic, ajunge o somitate unanim respectată, însă este nefericit din cauza nesatisfacției sentimentale. Părăsind pe o femeie care l-a iubit, Hilda, care-l accepta pentru marile lui însușiri spirituale, ajungînd un venerabil sexagenar, cade în mrejele unei femei măritate, Floarea Vasilescu-Plopu, pe care d. Galaction o prezintă cînd ca pe o isterică primejdioasă, cînd ca pe o intelectuală subțire, cînd ca pe o mahalagioaică în stil caragialian. Dacă psihologia lui Bobircă este mai unitară, fiind mai tipică, de refulat care se deșteaptă la viață, psihologia acestei fantomatice Floreal sau Florami (cum o mîngîie alter-

nativ amanții) este de o naivitate intenabilă. Monstru moral și victimă a societății, perversă interesată și mamă deznădăjduită, Floarea-Floreal-Florami este cea mai elocventă demonstrație a aceea ce Horațiu numește, simbolic, în arta poetică :

Desinit in piscem mulier...

Atît de hibrid alcătuită, Floarea-Floreal-Florami este un simplu pretext care servește scriitorului să dezvolte o problemă socială și etică, aceea a femeii adultere. Concluzia moralistului este aceea din parabola lui Isus : „Care dintre voi este fără de păcat să arunce cel dintîi piatra asupra ei“. De o artificialitate esențială, personagiile din *Doctorul Taifun* sînt simple manechine mișcate de voința povestitorului, scoase în vitrina dialecticei sale evanghelice, spre a-și demonstra o opinie. Căci ce este acel doctor, *deus ex machina*, numit Hristudorache, amic al lui Bobircă și judecător suprem în complicata dramă de conștiință a eroului, cînd descoperă turpitudinea fantomalei Floreal, decît un mandatar al scriitorului ? Vorbind ca din carte, cu citate din clasicii eleni, înșurat cu un model de virtute, nu mai puțin clasica Aspazia (Pericle nu apare însă în persoană), Hristudorache e un concept dar nu o persoană. Dacă politicianul Vlad Gherasimescu, amantul monstrului Floarea-Floreal-Florami, este mai realist prezentat, e în schimb atît de șters, încît nu era nici o pagubă să fi lipsit din roman, după cum al treilea amant, Titu Mărgărit, este mai autentic printr-o scrisoare vulgară adresată „plurivirei“ Floreal decît prin umbra lui umană.

Rămîne în centrul romanului doctorul Bobircă, a cărei tragedie putea fi urmărită într-un revelator monolog interior. Dar cînd Taifun își dă seama de mocirla în care înoată, dispăre din atenția noastră și în locul lui vorbește scriitorul. Iată tiradele imparate de d. Galaction și atribuite Taifunului său încornorat : „Profesorul își aduce aminte de fabula lui La Fontaine : *Les animaux malades de la peste*. Unde ar fi judecata și dreptatea, cînd am scoate pe măgar drept marele păcătos, drept unicul vinovat, în fața miniei cerului, și am acoperi pe sceleratii veritabili !...

Vinovatul este altcineva, cu altă suprafață, și cu altă răspundere ! O liniște stranie limpezește cugetul acestui om, sclavul metodei și pasionatul cercetării... Doctorul Taifun începe să fie mulțumit : a găsit pe marele vinovat ! Din vijelia care trecuse peste el, din cataclismul intim de adineaori, din nebunia care-l împingea spre crimă, profesorul ieșea acum aproape biruitor : avea cuvântul dezastruoasei enigme !

Vinovatul adevărat este el, doctorul Taifun !... Ce caută el aici ? Cine poate fi răspunzător, în primul loc, dacă nu exclusiv, de toată această dezgustătoare aventură, începută acum trei ani ? Pot sta alături, în balanța judecătorului, capriciile și zigzagurile unei isterice, cu personalitatea aproape sacerdotală a unui ilustru savant ?

A, nenorocitul de savant !... Vinovăția lui urcă pînă la fatalitate și la antica tragedie. Trebuia să capituleze mai demult. Ar fi fost un noroc universal dacă ieșea din viață încă de odinioară, cînd a început să-și dea seama că e o povară estetică pentru semenii săi... Vinovăția lui a venit cu el odată în lume" (pag. 102).

Cine mai recunoaște în aceste declamații un om care trăiește și cine ar mai crede că d. Galaction este și un poet în proză ?

Iar tot ce urmează din acest moment acut de criză morală este numai o înjghebare de film social, în care se dezbate la rece, prin tirade academice și strict personale ale scriitorului, un proces de conștiință între Hristudorache, Bobircă și Gherasimescu ; Floarea-Floreal-Florami ne dezvăluie taina existenței ei într-o pledoarie scurtă, Hristudorache argumentează evanghelic pentru iertarea păcătoasei, iar Taifun se potolește și rămîne numai cu Floreal, pe care o duce la Movilă, într-o vilă somptuoasă, împreună cu Pupu, copilul lui — Floarea Vasilescu-Popu murind, iar Florami evaporîndu-se ca o emanație pestilențială.

Comod, cu lovituri de teatru popular, rapid (acțiunea se petrece ca-n teatrul clasic, în 24 de ore), cu citate din Eminescu, din Geneză, din Evanghelie, din Xenofon, din Hamlet, din Euripide și alte cărți și autori iluștri, se rezolvă o dramă de conștiință și se înseilează un roman, fără psihologie, fără mișcare epică, fără credibilitate artistică. Moralistul e satisfăcut, stilistul e sacrificat, iar

noi, uimiți de ușurința prin care d. Galaction confecționează un roman.

Renunțăm a mai da exemple de exprimare bombastică, de stil pedant, de exclamații de foileton din cartea d-lui Galaction. Nu-l recunoaștem aci pe poetul din *Gloria Constantini* sau pe povestitorul francian din *Caligraful Terțiu*. Abia în ultimul capitol plutește o subtilă aromă din imagina ideală, alcătuită din senzualitate și mister, a acelei Floreal pe care a visat-o poetul, dar a terminat-o *in piscem*... moralistul obstinat.

(*Vremea*, an. VI, nr. 314, 19 noiembrie 1933.)

N. IORGA

NOII POVESTITORI

Subiecte curioase, cu puțința de a valorifica nota pitorească de care dispun scriitorii munteni, o pornire spre analiză și un senzualism mistic deosebeau cele dintâi scrieri, apărute în *Viața socială* pe 1910, ale teologului care întrebuinta lăptosul, dulceagul pseudonim călugăresc de Galaction și cu un Gala deasupra ca nume de botez. *Viața românească* îl proclama, după *Dionis Grecoteiul* și *Copca Rădvanului*, „cel mai însemnat scriitor care a apărut în regat de la Sadoveanu încoace” și găsea că la el „totul e original și puternic”¹.

Prin *Moara lui Călifar*, închinată „amintirii Iuliei Hasdeu”, d. Gr. Pișculescu, care nu-și luase încă pseudonimul literar, începea la *Literatură și artă română* din 1901 o carieră literară în care era să fie mult spor, și de lucruri bune, dar în total mare confuzie de idei și de forme a cui nu și-a pus supt picioare un temei de cultură generală și de solidă filosofie, creștină sau alta. Căli-

¹ *Ibid.*, XIX, p. 349. Dar în același loc se spunea că d. Topîrceanu, „un poet în toată puterea cuvîntului”, are „versuri admirabile”.

far și moara acestui vrăjitor, cu iazul lui misterios deasupra căruia plutesc legende urite, se înfățișează cu o deosebită putere într-un cadru de natură adevărat, tras în linii puține, dar sigure. „Morarul măcina numai pentru stăpînu-său Nichipercea — și cine știe pe ce vreme. Se spunea însă că, atunci cînd Călifar ridica stăvilarul și slobozea pe scoc ciuporul apei, apa fluiera cum fluiera un șarpe încolțit de flăcări, iar, de supt făcău, se scurgea în spumegai de sînge“. Ideile abstracte se îmbrăcau în acest veșmînt concret, de o tragică hotărîre : „Frica nevoiașilor se înghesuia pe lîngă vatra pîlpîitoare, iar curajul voinicilor stătea drept cu mîna în pieptar : nouros, gînditor și pare că gata de-o încercare“. Cîteva trăsături cată a defini un om : „Stejar în port, oțel în braț, isteț cît vrei ; însă copil din flori biet Stoicea : nici tu tată, nici tu mamă, nici tu stare părintească“. Sau alta : „barbă sivă, sprîncene de mușchi uscat, nasul cioc de cucuvaie“. Expresia pitorească, necăutată, se impune : „Stoicea băgă cireada în luncă, aruncă ipingeaua pe umăr, ciomagul pe ipingea, și *peri într-un fluier*, pe supt goruni“. „Stoicea dormi un pui de somn *cît se tîrăște umbra de un stat de om*.“ „Îi năzări o *sclipitură ca de brici*.“ Rar e o forțare a comparației : așa cînd razele soarelui sînt „făclii întoarse cu flăcările în jos“, ceea ce arată cît era încă de format într-un gust care nu s-a desăvîrșit niciodată. Mai bine în „Ce vînt te-a suflat pe sub atîta negureală de pădure și te-a dat de-a dura până la moară la mine ?“ „Furtuna nu crăpa deloc în ploaie sănătoasă, ci se oțerea în spinarea gorunilor, crișnea, frîngea și dădea chiote. Numai niște picături mari și rari fluierau prin frunze, ca gloanțele.“ „Ereții, hărțuiți de vijelie, se dădeau în scrînciobul aripilor cîteva clipite și cădeau săgeți.“ Toată această înfățișare a furtunii, așa de proaspăt dîrză, aducea a scriitor mare. Dar legătura povestirii e fantastică, inegală, grăbită : defecte permanente ale acestui scris, care, în loc să-și biruie greșelile, se va cufunda și se va pierde în ele¹. E adevărat că avem a face cu un vis și că e la capăt reapariția lui moș Călifar, dar evocația istorică e greșită, iar uciderea îndrăcitului morar vechi de trei sute de ani e un

¹ VI, p. 205 și urm.

amestec de romantism strident. în ceea ce plecase ca o povestire sătească¹.

Era la acest nou scriitor aceeași predilecție pentru lumea satelor, acuma a celor de pe valea Dunării, care-i era singura cunoscută, și o viziune nouă a naturii, ca în nuvela *Pădurarul Ion Bentu* din 1911: „Dincolo de Vede peste codrii revărsați, stăpînea un fum ușor, fumegînd din aurul sleit pe creste, din arama scursă și închegată în părțile umbrite. În poteca Tudorei, printre porumburi și printre spini, painjini mari legau coarda de foc... Vedeă curgea în revărsare molcomă și sură, sub sălciile încremenite. Păsările din pădure se căutau și se rechemau la cuiburi. Departe, niște oi treceau vadul, în farmecul clopotelor mici și picurate².” Dar expresii de ziar, de o abstracție supărătoare, se amestecă în scenele de pasiune pe care așa de bine le vrăjeau scriitorii moldoveni și ardeleni; astfel cînd se spune că sărutările lui Bentu „șterseră pe Tudora din rîndurile femeilor cinstite”, ea devenind o „pîngăritoare a cinstei căsătorești”. Sau, fiind vorba de soția vinovatului: „i-a făcut viața nenorocitei un blăstăm și un iad”. Povestirea e răpede ca un fapt-divers. Până la Sadoveanu mai era drum, și chiar până la ceva mai mici decît Sadoveanu... Scena chinuirii Tudorei de moralizatorii satului e de o hidoasă brutalitate canibalică: „Apucați-o de picioare, bia !... Acu toarnă, Safto, unde i-a fost mai dragă lui barbatî-to“ (!) Alături o citație din Sfînta Scriptură. Și autorul dă mărturie că a văzut-o și „înregistrat-o” cu nesimțirea și „cu fidelitatea unui aparat fotografic”. E un raport de jandarm.

Dar totul e voit, artificial, pentru public. A doua zi după aceste scabroase ruralități se descriu budoare în care teologul caută „un mărgăritar de sentiment, și nu-l

¹ V. apoi *Biserița din Răzoare*, *Scrisori către Simforoza* (ciudat misticism voluptuos, într-o formă aproape neînțeleasă), în *Flacăra*, III; *La apa Vodislavei* (911), *Papucii lui Mahmud*, *Călugărul Terțiu*. Pentru atitudinea în preajma războiului, *Flacăra*, IV, p. 8, 9 și urm. — V. Lovinescu, *ibid.*, p. 467 și urm., 470 și urm.; Caracostea, *ibid.*, p. 511 și urm. (și în *Anuarul Institutului românesc din Viena*).

² V.R., XXII, p. 8—9. Aiurea autorul scrie „150—0 (!) de lo-cuințe”; *ibid.*, XXIV, p. 87.

găsește¹ deși „poetul” „poartă sub frunte un incendiu de visuri, de planuri, de simțiri absurde, de pîlpîiri rimate”. Și *Intermezzo* din 1915, cu efuziunile sentimentale către nu știu ce „Salomee”, cîntată în versuri, are, chiar din cauza tonului de rustică rugăciune, ceva ridicul². Și totuși, cînd părăsește această poză care va strica, va pîngări de un senzualism rafinat și va caricatura de cuvinte stranii și de comparații tîrîte cu arcanul o întreagă literatură tînără, ce „uman”, — ca să întrebuițăm propriul său cuvînt —, povestește acest om căruia, în ciuda tuturor schimelor învățate și gesturilor voite, nu i-a lipsit talentul. Astfel în amintirile sale de școlar din 1916³ și mai ales cînd, mînat de un sentiment creștin pe care trebuie să-l credem sincer, schița, cu o perfectă cunoaștere a mediului antic, sosirea la Corint a predicatorilor creștini⁴. Dar și această inspirație se va pierde în lîncedul misticism din *Scrisorile către Simfôroza*⁵.

D. Galaction va trece și pe la socialism⁶ ca să ajungă la haina preoțească pentru care fusese crescut și care nu i se păruse întîi că-l poate încăpea. Dar volumele noi repetă același fond cu aceeași formă, în care se amestecă adesea senzualism, sentimentalism și simplitate, ca în *Clopotele din Mînăstirea Neamț*, *La țărmlul mării* (schițe vioaie cu tendințe morale), *Răboji pe bradul verde*, *Toamne de odinioară*, totuși cu cîteva duișoare povestiri „nemeșesugite”, *Caligraful Terțiu*, reconstituire arheologică minuțioasă. Am bănuir că autorul e un sincer; ar dovedi-o și tonul din cartea de pelerinagiu *În pămîntul făgăduinții*, — dar e păcat că aceste revărsări de adevăr interior nu ajung la echilibru și la armonie. Din ce în ce mai mult un neocreștinism de morală proprie prinde un suflet care nu s-a format deplin niciodată.

(*Istoria literaturii românești contemporane*, București, „Adevărul”, 1934.)

¹ *Ibid.*, XXIII, p. 367 și urm.

² *Ibid.*, 1914, n-le 10—2 și XXXVII, p. 158 și urm.

³ *Ibid.*, XL, p. 7 și urm. Pagini limpezi de proză bună, în *Răboji pe bradul verde*, 1921.

⁴ V.R., XLVIII, p. 169 și urm.

⁵ *Ibid.*, XLIX, p. 177 și urm.

⁶ *O lume nouă*, 1920.

GALA GALACTION : LA RĂSPÎNTIE DE VEACURI

[...] Romanul *La răspîntie de veacuri* își fixează acțiunea și personagiile în preajma anilor 1898—1900, și, după cum mărturisește în „preliminarii” părintele Galaction, „urzeala cărții este luată dintr-un jurnal intim și completată, după trebuință, cu mărturiile cotidianelor epoci ! Din acest punct de vedere, fabula are picioare de cronică.”

Am fi îndreptățiți, pe baza acestor afirmații, să-l considerăm, în bună parte, un roman autobiografic. Fără multă greutate recunoaștem în formația intelectuală și artistică și poate chiar morală a tînărului student Filipache imagina adolescentă a scriitorului ; este de asemeni de bănuir că poetul Teobald, umbră fugară, cu prezență indirectă în roman, este d. Arghezi, că tînărul inteligent, vioi, Edgar Spata, cu predilecții timpurii pentru studiul istoriei, este I. G. Duca, fostul prim-ministru, prietenii elevului Grigore Pișculescu, de la „Sf. Sava”. Dar lunga povestire a părintelui Galaction nu este un roman „cu cheie”, și asemenea identificări nu explică nimic din problematica lui. Mai interesant este de observat caracterul prea pronunțat de cronică al romanului. Atîtea evenimente politice, atîtea personalități și atîtea referințe asupra campaniei duse în contra lui Dimitrie Sturza, acuzat de trădare națională, fiindcă tăiașe subvențiile școalei române din Brașov, se răsfață cu o insistență prea mare în cursul romanului. Ca să ne convingă că tînărul Doru este un apolitic, nu era nevoie de atîta sociologie de cronicar. Cu mai bună dreptate se poate vorbi de caracterul strict pedagogic al romanului, căci acțiunea lui începe prin evocarea cursului de istoria filosofiei contemporane engleze al lui Titu Maiorescu și prin înrîurirea pe care oratoria lui universitară a exercitat-o asupra studențimii. Nucleul însuși al dezbaterii etice din roman se află în prelegerile lui, referitoare la sensul moral al feminismului, expus în lumina celebrei prietenii a lui John Stuart Mill cu D-na Taylor. Antonina Țanțu, studentă la litere și soția lui

Doru Filipache, este ea însăși o demonstrație, în mediul românesc, a acestei specii de feminism etic. De origină macedoneană (aspră ereditate!), crescută de o mătușă, călugăriță la Văratec, Antonina va fi o Egerie a lui Doru, temperament expansiv, cu imaginație aprinsă și vaste proiecte literare; poet ispitit de toate cursele pasiunii, prin căsătoria de timpuriu, Doru Filipache va cădea sub influența acestei precoce pedagoage, care-l va apăra de toate primejdiile fizice și morale. Cu o naivitate pe care părintele Galaction n-o privește cît de puțin ironic, Antonina îl învață pe Doru să se scoale de dimineată, să se spele cu apă rece, ca să nu răcească, să doarmă cu geamul deschis, să fie econom, prevăzător și să se închine dimineată, ca în *Educația voinții* a lui Payot; îl duce apoi, prin surpriză, la o slujbă religioasă, în Catedrala Sf. Iosif (unde Doru, e drept, are mai mult o revelație de estetism religios), și-l previne să se ferească de pasiunea nefastă a studentei mediciniste Elvira Iatropol, care turbură proaspăta lor căsnicie. Antonina îi controlează pînă și încercările nuvelistice, în care ea vede, sub figura femeilor pasionale, imagina idealizată a Elvirei. Filipache suportă cu abnegație, cu ușoare împotriviri, tot acest rol de d-nă Taylor danubiană, de-ți vine să crezi că însurătoarea lui este o grădină de copii, în care soția își ia sarcina de institutoare.

Morala romanului e simplă: însurătoarea de timpuriu e o igienă a sufletului și a trupului, iar dacă soția se întîmplă să fie macedoneană de origine și nepoată de călugăriță, crescută la mînăstire, e și mai bine. Decît numai că orice teză atrage după sine antiteza. Dacă Antonina nu era macedoneană și nepoată de călugăriță, ce se alegea de capul tînărului Doru, obsedat de atîtea ispite laice? Demonstrează ceva general uman, permanent, teza părintelui Galaction? Demonstrația este valabilă numai în acest caz și în aceste condiții; dincolo de orice alte date, teza nu mai are nici o putere. Și atunci ne-n-trebăm cum dintr-o istorioară morală, nobilă fără îndoială, respectabilă, fără rezerve, se poate crea și un roman viabil? Răspunsul e foarte dificil.

Către sfîrșitul celui de al doilea volum se-n-trevede, în lunga disertație romanțată a părintelui Galaction, și

putința unui conflict uman. Doru se-ndrăgostește de-a binelea de Elvira, o vizitează o dată la spital, unde era internă; îi mărturisește iubirea, iar Elvira se pare că tot timpul n-a făcut decît să-l încurajeze pe această pantă. Este atît de vie, de carnală această Elviră, pe cît de anostă este Antonina. Rezultatul confruntării lor nu putea fi mai logic, mai uman decît intenția de a se despărți de Antonina, căsătorindu-se cu Elvira; dar Elvira nu este o ființă organică pînă la sfîrșit. Cînd Doru se duce la moșia părinților prietenului său Boruzescu, bolnav de ftizie și retras la Văratec, sub paza mătușii Antoninei, să se intereseze de sănătatea zdruncinată a d-nei Boruzescu, Elvira îl întîmpină la Slatina, ca o zeiță senzațională. Doru este și mai ațîțat de neprevăzut și-i propune aventura unei dragoste firești. Însă Elvira se schimbă brusc, îi face o morală asemănătoare cu o predică a părintelui Galaction, trimițîndu-l în brațele pedagogice ale conjugalei d-ne Taylor.

Ceea ce era de demonstrat — se demonstrează; prelegerea lui Maiorescu despre Stuart Mill își arată roadele după aproape 600 de pagini de roman.

Este, totuși, în romanul părintelui Galaction o apreciazabilă știință, formală, în desfășurarea atîtor episoade, discuții, în prezentarea atîtor personaje. Dacă mai totdeauna dialogul este livresc și eroii vorbesc în stilul scriitorului, toate personagiile secundare, colegii lui Doru, părinții lor, frații, rudele lui și ale lor sunt mult mai vii, mai autentic umane. Dar viața lor este oricum alături de esența romanului, care este o demonstrație de geometrie etică.

N-am putea spune că predica aceasta romanțată nu e destul de variată, de meșteșugit organizată, mărturisind o înaltă conștiință de scriitor. Cu toată repulsia noastră artistică pentru tezismul de orice fel, mărturisim că *La răspîntie de veacuri* nu plictisește, chiar cînd omeneste nu convinge.

(Vremea, an. VIII, nr. 414, 17 noiembrie 1935.)

GALA GALACTION SAU NOSTALGIA CLASICISMULUI

Dacă d-l Sadoveanu a rămas credincios atitudinii sale literare de început — evoluind doar în sensul unei adânciri, a unei rafinări chiar, a intuiției artistice — părințele Gala Galaction a urmat în căutările sale unul din cele mai interesante destine în literatura noastră. Pornit, ca și d-l Sadoveanu, de la pitorescul vieții noastre rurale, în care omul acționa după un suflet cu linii sumare și apăsate violent — însă de pe atunci cu o neliniște ce-i prevestea nestatornicia în acea lume, vădită prin prezența izbitoare a neologismului în plămada firească a expresiei arhaice — Gala Galaction a evoluat înspre o literatură clasică, în sensul cel mai sever al cuvântului, sau mai bine zis în sensul francez al lui. De la proza care însemna, dinamică, ciocnirea unor firi primare, Gala Galaction a ajuns acum la preocuparea de a desena mai presus de toate scheme sufletești. Am zis „scheme” și nu ținuturi sau probleme sufletești, fiindcă Gala Galaction nu încearcă analize psihologice — ca atîția romancieri moderni care cred că pot suplini prin cunoașterea volens-nolens a eului lor maladiv, cunoașterea lumii adevărate în care trăiesc. Ci caută să ordoneze lumea aceasta barbară prin supunerea ei împărăției suverane, armonioasă și pură, a ideilor. Clasicul vede în oameni caractere și în viață probleme. De aci și accentul inevitabil pus pe etic în literatura clasică. Arta era și ea un ajutor al omului — azi îl tulbură. Îl integra în societate — azi îl depărtează, singularizîndu-l anarhic prin atenția împinsă pînă la elogiul, dată bizarului, patologicului. Literatura modernă fecundează marile neliniști din noi dar ne rupe din pacea așezărilor de veacuri. Cu toată evoluția ei, cu toate titlurile ce și le-a însușit ulterior — naturalism, realism, neoclasicism — literatura de azi e încă tot pe linia mare a romantismului.

Dar să nu ne pierdem... Gala Galaction se îndreaptă spre acest tărîm puțin bătut azi, reluînd o tradiție în occident întreruptă, iar la noi aproape inexistentă. În afară

de câțiva scriitori ardeleni — Coșbuc, Slavici, Pop-Reteganul — noi avem clasici doar în sensul școlar al cuvântului : autori unanim acceptați, sau temperamente clasice care nu s-au putut lămuri decât în parte, din pricina modei literare tiranice, ca V. Alecsandri.

Vorbind odată de *Caligraful Terțiu* — minunată navelă de acum câțiva ani a părintelui Gala Galaction — semnalăm nota distinctă ce o aducea ea între celelalte ale volumului : o influență France-iană. Umbra scepticului evocator al lui Sylvestru Bonnard apare ca un paradox alături de fervoarea vie ca o flacără a credinței părintelui Galaction. Și totuși așa este. Indulgența față de oameni, grația măsurată a cuvântului, cuviința lui literară fac din opera lui Anatole France una din puținele legături ale noastre, ale modernilor, cu clasicii. Nu e deci o întâmplare că France e pomenit chiar și în prefața acestei ultime cărți a lui Gala Galaction.

D-sa trebuia să treacă peste această treaptă — ceea ce s-a și întâmplat. Părintele Galaction a ancorat în etică, cu toate preocupările sale de scriitor : *Doctorul Taifun*. A fost însă mai mult o deviere decât o înaintare pe același drum. Căci simpla problematică etică — fără conținutul robust de viață actuală pe care să-l coloreze cu lumina ei înaltă — nu poate duce decât la artificiu : la pledoarie sau la acuzare. Ceea ce a și fost *Doctorul Taifun* — o pledoarie literară în accepțiunea cea mai romantică a cuvântului. Căci aici e paradoxul eticului în literatură : pe clasici îi apropie de viață, pe când pe romantici, dimpotrivă, îi depărtează. Fiindcă clasicii văd legi etice universale și supun lor viața, pe când ceilalți caută să justifice etică excepțiile, răzvrătirile împotriva ordinii eterne.

În *Doctorul Taifun* părintele Galaction a vrut să îndreptățească o răzvrătire — patosul femeii plurivire. Și era firesc să nu izbutească.

Cumințit, reîntors la orînduiri veșnice și pentru toți ale pămîntului — Gala Galaction ne dă întâia sa carte cu adevărat liniștită sub lumina eternelor înțelegeri. Povestea căsătoriei unui artist modern — pe care o urmează în *La răspîntie de veacuri* — nu e deloc o istorie veselă sau tragică de boemi. Vrea să fie povestea salvării unui suflet bîntuit de febră neliniștilor de azi

printr-o căsătorie făcută după obiceiurile idilice de altă dată. Aceasta pentru Galaction nu e numai o poveste ci și o soluție pentru zbuciumele tuturor. Soluția se transformă în viață fiindcă problema sa nu mișcă personagiile în evoluții abstracte de șah literar — ci se încarnează în ele. Căci lângă visăria simbolistă a studentului Doru Filipache crește robustă și reală familia lui, cu tradițiile ei sănătoase dintr-o societate mai curată în patriarhalitatea ei originară; ea se întâlnește cu lumea de aspră disciplină macedoneană a ascendenților Antoininei Țanțu, aleasa gândului său.

Întâlnirea lor sentimentală se integrează astfel firesc în planul larg al vieții sociale și își amplifică rezonanțele neînchipuit prin această difuzare armonică a ecourilor ei. Astfel povestea capătă de la sine o senină lumină etică — făcînd-o să răspundă peste veacuri acelei opere de maturitate a lui Goethe: *Herman și Dorothea*. Pînă la acea evocare patriarhală pe care marele Goethe voise-o face dar sănătos întregului său neam — trecuse de la *Werther* multă, multă vreme. De la *Doctorul Taifun* la povestea sănătoasă a căsătoriei lui Doru Filipache — ale cărei concluzii părintele Galaction vrea să le dăruiască numai tineretului nostru cărturăresc — e tot atîta distanță în înțeles dar mult mai puțină în vreme, fiindcă în evoluția scriitorului *Taifun* a fost mai mult un accident decît o etapă.

După bunele obiceiuri clasice, oamenii din această *Răspîntie de veacuri* sînt suflete care își mărginesc existența fizică în carte la strictul necesar ca să nu apară simple probleme. Adică nu suntem copleșiți cu amănuntele îmbrăcămînții lor de pildă — cu plusurile sau minusurile de nasturi și colori — nici cu descrieri a felului cum clipesc în tic nervos din ochiul stîng sau tîrîie în mers piciorul drept, nimicuri inutile cu care romancierii moderni umplu pagini peste pagini cu iluzia că ar crea viață.

Ei vorbesc cuviincios, fiindcă sunt cărturari, lucru rar iarăși azi, cînd eroii din cărți sau dau replici violente teatrale sau înjură birjerește — ca să fie autentici.

Cartea însă n-are sfîrșit — probabil își așteaptă urmarea — are o umplutură ce nu se integrează în bună

parte atmosferii : cronica politică — și un personaj care
tipă nelalocul lui : Elvira Iatropol, rămasă a patetis-
mului din *Doctorul Taifun*.

(Aprilie 1936)

(Creatorii și lumea lor, București,
F.R.P.L.A., 1943.)

AL. PHILIPPIDE

LA RĂSPÎNTIE DE VEACURI

Dacă ar fi să rezumăm într-o frază romanul *La răspîntie de veacuri* al lui Gala Galaction, am putea fără
sovăire să-l numim : o călduroasă pledoarie în favoarea
căsătoriei timpurii. Aceasta este tema principală a roma-
nului care, după cum spune autorul într-o prefață, re-
prezintă numai prima parte dintr-un ciclu de romane,
menite să expună „cronica” unei generații, a generației
care a pornit în viață în ultimii ani ai veacului trecut.
La răspîntie de veacuri înfățișează răsăritul și dimineata
acestei generații. Autorul a ales cîteva tipuri de tineri
de acum patruzeci de ani și i-a pus să se întâlnească la
un curs al lui Titu Maiorescu despre filosofia engleză și
anume la prelegerea inaugurală în care Maiorescu vor-
bește despre prietenia dintre John Stuart Mill și doamna
Taylor. Cursul lui Maiorescu are o influență hotărîtoare
asupra evoluției sufletești a eroilor lui Gala Galaction
și în special asupra a doi dintre ei, Doru Filipache și An-
tonina Țanțu, în jurul cărora se concentrează acțiunea
cărții și prin care autorul ilustrează tema principală des-
pre care am vorbit mai sus.

Cine cunoaște spiritul talentului lui Gala Galaction
își va da seama că partea de ilustrare a temei propuse
va fi mai mare decît aceea a acțiunii. Într-adevăr, pen-
tru Galaction literatura este mai mult un mijloc decît un
scop. El nu aparține acelui grup de scriitori, de altfel
foarte numeros, care vor să dea cititorului o emoție și
nu o învățătură și pentru care adevărul este întotdeauna

un element al frumosului. Galaction pune întotdeauna frumosul în slujba adevărului, adică a unei idei pe care el o socotește adevărată. Prin fire și prin vocație, Galaction este un predicator. Îi place și simte nevoia să convingă și să convertească. Iată de ce literatura lui, cu excepția a câtorva nuvele din primul volum *Biserica din Răzoare*, are o înfățișare de predică și pledoarie. Un talent de acest fel, dominat mereu de o preocupare morală, va căuta mai puțin adevărul realist al vieții și mai mult situațiile care ar putea să ilustreze ideea lui morală; nu va încerca atîta să recreeze viața, cît să o întrebuițeze pentru demonstrarea unei teze morale: din această cauză va trece uneori cu vederea adevărul situațiilor pentru a putea pune în lumină mai repede și mai sigur adevărul moral de care se lasă condus. Asemenea talente sunt întotdeauna înclinate către literatură utopistă și didactică. Genul lor de predilecție este fabula și parabola. Ele formează o întinsă categorie de scriitori, cuprinzînd oameni foarte diferiți între ei ca idei, ca preocupări și ca atitudine morală, dar care toți se aseamănă prin nevoia lor de-a exploata materialul uman în vederea unei învățături oarecare. Din această categorie fac parte deopotrivă Fénelon și Voltaire (cel din romane), La Fontaine și Oscar Wilde, Swift și, în multe privințe, Goethe, Anatole France și Gala Galaction.

Galaction a dat deja o literatură apologetică în *Papucii lui Mahmud*, unde vechea temă a concurenței dintre religii și împăcarea lor, printr-o toleranță reciprocă, temă expusă de Lessing, după o povestire a lui Boccaccio, în parabola celor trei inele din *Nathan der Weise*, este reluată într-un cadru românesc și împletită cu o acțiune realistă și interesantă. În *Papucii lui Mahmud* Gala Galaction a cumpănit în chip fericit didacticismul parabolei cu creația artistică și din acest punct de vedere romanul acesta este una din operele sale cele mai izbutite. Aici Gala Galaction scriitorul a fost la aceeași înălțime cu Gala Galaction moralistul. Cred, dealtfel, că această cumpănire a celor două vocații ale sale, de scriitor și de predicator, dă lui Gala Galaction adevărata lui fizionomie literară.

Apucîndu-se să facă cronică unei generații, Gala Galaction este obligat să părăsească literatura apologetică. În *Roxana*, în *Papucii lui Mahmud*, autorul își supunea

subiectul, îl mlădia, îl inventa și îl plămădea după trebuințele ideii pe care voia s-o pună în valoare. De data aceasta însă, subiectul ales cere dimpotrivă, prin firea lui, oarecare supunere a autorului față de el. Trebuie, deci, să cerem autorului o icoană veridică și expresivă a spiritului generației de la 1900.

Vedem în primul rînd că această cronică este în cea mai mare parte istoria unui singur suflet, acela al eroului, Doru Filipache, tînar cu o sănătoasă ereditate fizică și morală, cu însușiri de poet, om normal și de treabă, fără prea multe ispite, dar cu destule întrebări lăuntrice, capabil de multe frămîntări sufletești, dar capabil în același timp de repezi restabiliri de echilibru, mai ales prin refugiul în viața interioară. Un visător, în fond, fără veleități de luptă și acțiune, un intelectual delicat și simplu. [...]

Autorul îl descrie pe Filipache cu multă grijă și cu multă dragoste. Se vede că îl cunoaște într-adevăr foarte bine și nu e greu să bănuim afinități între autor și eroul lui. Din această cauză Filipache este și personajul care trăiește cu mai multă putere (dacă exceptăm pe Antonina Țanțu, completarea morală a lui Filipache, evident cunoscută și ea mai bine).

Celelalte personaje, ceilalți tineri, colegi ai eroului, trăiesc mai puțin. Deși, cu siguranță, văzuți de autor și copiați după modele vii, acești tineri apar totuși fără viață suficientă. Cred că pricina stă în structura generală a romanului, care e construit pe bază de lungi și copioase discuții între personaje.

Oamenii acestui roman vorbesc prea mult și trăiesc prea puțin. Unul din ei, ftizicul Boruzescu, își găsește mîngîierea amară în doctrina lui Schopenhauer, pînă cînd, la Mînăstirea Neamțului, e convertit de o adeptă, ftizică și ea, a vestitei mistice americane Mary Backer Eddy. Despre Silviu Bujoreanu știm că e poet și că, după ce intră în ziaristică, ajunge șef de cabinet al unui ministru. Despre ceilalți colegi ai lui Filipache știm mai puțin. Starea lor civilă interesează puțin pe autor. Reproducînd în abundență discuțiile lor, autorul a creat perfect atmosfera unui grup de studenți (și mai ales de studenți de pe la 1900) și a sugerat minunat entuziasmul, înflăcărarea și pasiunea unor tineri lacomi de cultură, în sfîrșit accentul acela inimitabil pe care îl au elanurile

unor minți proaspete și care nu se mai întâlnește a doua oară în viață. Autorul însă a notat discuțiile tinerilor lui eroi și pentru valoarea lor intrinsecă.

Și, aici, cred că a vrut prea mult. Într-un roman, fie el chiar moralizator, discuțiile de idei ale personajilor, considerațiilor lor asupra vieții, cu un cuvânt manifestările lor intelectuale nu pot fi interesante decât în două cazuri: atunci când și numai într-atât cât ele ajută la zugrăvirea fizionomiei morale și explică acțiunea personajilor, și atunci când sunt într-adevăr originale și noi. În primul caz discuțiile nu pot fi nici lungi, nici abundente, ele sunt numai elemente de caracterizare. În al doilea caz, bineînțeles, ele pot fi copioase, trecând chiar pe primul plan, ca în multe din romanele lui Anatole France. Dar amintiți-vă puțin de Dostoievski, de *Pose-dații* lui, mai ales, unde eroii au între ei atâtea discuții. Oamenii lui Dostoievski nu vorbesc niciodată ca să vorbească. Vorba lor izvorăște dintr-un complex în care gândurile, sentimentele, volițiunile se amestecă și se împletesc. Vorba lor e presimțire de acțiune, de viață, e ea însăși acțiune și viață. E un slab erou de roman acela care nu face altceva decât să gândească.

Discuțiile din *La răspîntie de veacuri* sunt, în lumina considerațiilor de mai sus, câteodată prea lungi și uneori nu suficient de interesante prin ele însele. De la un timp simțim că fizionomia morală a personajilor nu mai are nevoie de completarea lor. Are nevoie de acțiune. Și aici iată-ne ajunși la ceea ce ar fi trebuit să fie prima noastră întrebare, odată ce ne aflăm în fața unui roman: ce se întâmplă în această carte?

Am imitat în analiza romanului lui Gala Galaction cursul romanului însuși. *La răspîntie de veacuri* nu este un roman de acțiune. Sau, această acțiune este lăuntrică, este evoluția interioară a celor doi eroi: Doru Filipache și colega lui, Antonina Țanțu. Dragostea dintre ei este lipsită de turburări și de piedici exterioare, se desfășoară calm și blînd și se rezolvă în căsătorie. Antonina Țanțu, fată de băcan din Brăila, tot atît de sănătoasă la trup și la suflet ca și Filipache, a fost crescută de mătușa ei, maica Antonina de la mînăstirea Varatic. Prin ea autorul introduce elementul creștin, prezent dealtfel în toate operele sale. Și tot prin Antonina, predicatorul apare. Antonina, fire așezată și practică, sănătoasă și calmă, va

potoli avînturile dezordonate și va stimula indolența contemplativă a lui Filipache, călăuzindu-l spre o creație disciplinată și spre o viață limitată dar rodnică, pe potecile credinței. Filipache, în primul an al căsătoriei, are un moment de rebeliune pe care i-l prilejuiește pasiunea lui pur senzuală pentru Elvira Iatropol, medicinistă, prietenă a Antoninei, care joacă rolul ispitei, dar care se dovedește a fi și ea, în fond, un suflet curat și o fire cinstită, respingîndu-l pe Filipache și trimițîndu-l lîngă Antonina. Ce se va mai întîmpla de-acum înainte cu Filipache, vom afla din continuarea acestei „cronici”, continuare pe care autorul o făgăduiește.

Bănuiesc că eroul lui Gala Galaction, intrat în lupta vieții, își va transforma în acțiune gîndurile și vorbele. Deja, cu acest conflict dintre dorința lui și refuzul Elvirei, romanul capătă o vioiciune și o vigoare care, mărturisesc, îi lipsea pînă la acest episod. Vorbesc aici numai cu privire la realizarea artistică, la creația de viață, fără de care nu poate exista un roman. Intențiile și scopurile autorului sunt excelente pretutindeni. Din toate paginile cărții te întîmpină o sănătate morală perfect edificatoare. Dar aceasta este altceva. Nu e creație literară. Avea admirabile considerații despre viață, dar nu viață, idei morale, dar nu conflicte morale. Arcul lui Gala Galaction, după felul cum se dezvoltă în ultimele episoade ale cărții, ne face să nădăjduim că în a doua parte a vieții lui ne va oferi asemenea conflicte. În acest caz, *La răspîntie de veacuri* ar trebui considerată ca un prolog, poate cam lung, cam inegal, plin de prea multe aluzii, referinți și citații literare și filosofice, lucruri explicabile pentru tinerețea studioasă a personagiilor, veridice desigur, dar stricînd proporțiile literare ale operei.

Prin stilul de-o mare puritate, luminos și senin, delicat și nobil al multor pasagii (în special unele plimbări meditative ale lui Doru și jurnalul Antoninei), romanul lui Gala Galaction reprezintă o interesantă abatere de la drumul pe care se îndreaptă astăzi multe din romanele românești. E un antidot pentru vulgaritate și o rațiune împotriva unei anumite golănii de simțire, care poate fi la nevoie susținută de un talent, dar niciodată justificată.

(*Viața românească*, an. XXVIII,
nr. 6—8, iunie-august 1936.)

Cu *Roxana*, părintele Gala Galaction deschide seria romanelor teologice, pentru cari a ucenicit îndelung, într-o pregătire teoretică și practică de sutaș al Domnului, precît și de militant al literaturii. Din vremea cînd, cu decenii în urmă, se apropia de drumul Damascului și-și lua doctoratul cu o teză legată de marele mister al revelației lui Paul din Tars și pînă la jurnalul hagialicului său din pămîntul făgăduinței, raportat în acele *Scrisori către Simforoza*, părintele Gala Galaction n-a încetat să slujească în atîtea pagini romantice și sacre celor două altare, al credinței și al iubirii. Cetitor și rob, rob impresiilor de tinereță pe care ni le întipăriseră adînc atîtea năvalnice pasiuni romantice, puteam să regretăm că părintele Gala Galaction părăsea de la un timp iubirea și pasiunea pentru schimnicie. Iar cînd, nu demult, la apariția *Caligrafului Terțiu*, nuvela *O stea prin fereastra lui Manolaș*, alături de majoritatea nuvelilor religioase, ne arăta ce carieră de romancier profan lăsase în drum părintele Gala Galaction, nu uitam, amintindu-ne de sfîrșitul ecleziastic al lui Fabricio del Dongo, să însemnăm ce fire pasionată fusese amantul Cleliei și la ce sugestii ne invita. Se înțelege, și nu știu dacă mai e nevoie să stăruim, vorbind astfel, vorbeam literatură, și nu biografie. În părintele Gala Galaction așteptam pe romancier, și în romancier un povestitor de basme profane.

Roxana este un roman, chiar un roman patetic, pe care părintele Gala Galaction îl închină luptelor pentru biserică și pentru strălucirea ei activă. Scris în chip de confesiune, în el se cuprind spovedania preotului Abel Pavel, descins în marginea săracă a Bucureștilor, într-o parohie fără biserică, și pentru ridicarea sufletească și socială a căreia singur vertul cald al preotului nu ajunge. Dar Dumnezeu hotărăște cu înțelepciune, și părintele Abel Pavel ajunge să cunoască pe marele îmbogățit de război al cartierului, pe Atanasie Ceur, în casa căruia intră preceptor al copiilor, în nădejdea că grație sprijinului acestuia va putea dura biserică în parohia mizeră și clădi pentru nevoiași chilii, jur împrejurul bisericii.

Dacă Atanasie Ceaur, calculat om politic pe deasupra, cu greu ar fi convenit să ctitorească biserica părintelui Abel Pavel (și scena de după vizita la mitropolie îi dă, cu adevărat, arama pe față), mai erau, în schimb, Roxana, soția lui Atanasie Ceaur, și socrul acestuia și, dintre familiari, bancherul Simon și fata lui, fecioara Debora, grație cărora visul părintelui Pavel purcede să se înfăptuiască. Elocvența de misionar ortodox a părintelui topește rezistența, câștigă prozeliți și soldați, și tocmai când lucrul era pe la jumătatea lui, cariera politică și lumească a lui Atanasie Ceaur se curmă brusc. Ce va urma după aceasta și ce soartă se rezervă bisericii începută — iată norul ce amenință, dintr-o parte, zelul apostolic al părintelui Abel Pavel.

Dintr-o parte — pentru că de fapt zelul acesta s-a simțit micșorat ceva mai înainte, și dacă la înmormintarea lui Atanasie Ceaur și înainte ca ceremonia să se fi sfârșit părintele Pavel dispare și ia drumul Mînăstirii Cernica, în căutarea unei reculegeri, este pentru că ispita apropierei de Roxana îi tulburase liniștea sufletească și-l descumpănise. O briză de pasiune, abia simțită, trece prin viața părintelui Abel Pavel, și arta părintelui Gala Galaction este cu atît mai prețioasă cu cît, fără să stăruiască asupra acestor stări larvare, le sugerează cu suficientă discreție. Ușoara scenă de gelozie cu care îl întîmpină Roxana, cînd află că Debora, plecată în străinătate, îl invitasese și că poate avea de gînd să se și ducă, e una din cele mai caracteristice, pentru amestecul de feminitate și de misticism din inima Roxanei: „Părinte Pavel, ar fi nebunie din partea mea să vreau să monopolizez pentru mine și pentru copiii mei zelul d-tale apostolic, știința d-tale teologică și prietenia d-tale atît de binefăcătoare“... Între toate ofensivele demonului, scrie Sfîntul Augustin în *De Honestate Mulierum*, cele mai violente sînt acelea ale castității; luptele sînt frecvente, și victoriile rare. Cum se va sfîrși incertitudinea aceasta, ce drum din răscruce se va alege și în ce măsură Bajazet, care iubește pe Atalida, în speță pe Debora, va cădea victima Roxanei, soția sultanului Amurat — iată ce urmează să vedem în continuarea romanului de față, pe care părintele Gala Galaction a și anunțat-o sub titlul *Debora*. Fără să spunem că referințele acestea racine-iene nu

trebuie luate în absolut. Dacă austrul pasional bate, oricât de înfrînt, în paginile acestea de patetism creștin, poate în virtutea reminiscențelor lui din vechime, iubirea se îmbracă, aici, în odăjdii mistice, și ortodoxa Roxana, ca și sionista Debora s-ar putea să fie simple și trecătoare tipare ale aceluiași zel apostolic și obiectivărilor lui !...

Despre stilul romanului de față, în compoziția căruia intră miresme arhaice și arome neologice, după o chimie al cărui meșteșug îl deține în chip magistral părintele Gala Galaction (în scrisul căruia prețiozitatea chiar e dublată de supremă autocritică), n-aș fi adăogat nimic la ce cunoaștem dacă întîmplarea nu l-ar fi actualizat. Vorbind la mesaj, un senator, pasionat de gramatică și de critica de text așa cum o practicau chițibușarii veacului trecut, cita aste rînduri din *Roxana* : „Un servitor în livrea m-a purtat printr-un șir de încăperi mărețe, pline de picturi, de păduri tropicale și de oglinzi uriașe și m-a scos la ușile unui palat mai mic, apartamentul d-șoarei Debora Simon“ (pag. 120) — recoltînd aplauze și ilaritate. Închipuiți-vă că și oratorul și seniorii parlamentarismului român crezuseră că într-adevăr scriitorul mutase pădurile tropicale în apartamentul bancherului Simon. Avea dreptate Horațiu : dacă ar fi fost Democritus de față („Si foret in terris, rideret Democritus“), ar fi avut de ce să se amuze. În orice caz, pentru alt motiv.

(*Mențiuni critice*, vol. III, București,
F.P.L.A., 1936.)

GALA GALACTION : PAPUCHI LUI MAHMUD

„Știi, iubită Simforoză, că am venit pe lumea aceasta în chiliile unui fost schit de călugări din Teleorman și că toată copilăria mea am trăit-o printre foștii robi ai schitului... Poate mai ții minte că între bucățile mele literare există una — *Țiganii* — în care povestesc unele din întîmplările, din spaimile și din vicisitudinile copilăriei mele, petrecute în lumea aceea de seminomazi și nomazi... Ei, iată, în fața acestor oameni arămii (arabii din Hadar-Carmel) cu ochii galbeni și sfredelițori, cu voce sacadată și plină de torente de ha... mă văd din

nou mic de o șchioapă și simt în șira spinării fiorii de odinioară!“ Sînt rînduri din confruntarea pe care părintele Gala Galaction a dezbătut-o în multiple planuri în jurnalul hagialicului său de la Sf. Mormînt și despre care a relatat pe larg în acea carte de evocare și smerenie *În pămîntul făgăduinței*. Sînt rînduri de a căror oportunitate vom da seamă, de îndată ce vom fi adăugat și celalt pasaj în care, meditînd pe țărmul Iordanului, părintele Gala Galaction revede cu amintirea peisagiului Vedei natale: „M-am oprit într-un loc mai zvîntat, la marginea apei, și privesc în jurul meu vreascurile, trestile și hățișul nedescurcat, pe care-l ciuruiește raza soarelui. Malul e argilos și trebuie să te strecuri cu luare-aminte. În multe locuri, copăceii (mai toți pini mărunți) stau plecați deasupra apei, sau au căzut în apă. Iordanul nu e lat, nici cît Argeșul, nici cît Ialomița, nici măcar cît Topologul... Mi se pare tot atît de mare cît Vedeia din copilărie, atunci cînd ploua la deal și venea puțin umflată. Tot ca Vedeia, Iordanul e turbure, dar e mult mai repede. Amintiri din anii copilăriei mă întîmpină aici pe malurile Iordanului... Pare că mă scald la Copacul-Rudarului. Aceeași albie cu mîl cleios și adînc și aceeași lumină verde, în care ploua stele de aur...”

Și-acum, pentru ce în chip automat aproape, după terminarea ultimului roman, *Papucii lui Mahmud*, al părintelui Gala Galaction, ne-am adus aminte de rîndurile acestea, unde cîmpia Dunării și Valea Iordanului se încrucișează în aceeași inimă și se desfoaie din aceeași cădelniță de cadențe? Întîi, desigur, pentru că Savu Pantofarul, impresionantul erou din ultimul, admirabil, roman al părintelui Gala Galaction, schimnicul propriei lui conștiințe și mucenicul de grandioasă simplitate, a cărui viață se martirizează în răscumpărarea păcatului de a fi omorît pe Mahmud, prizonierul muribund, de la Plevna, pentru că Savu Pantofaru, așadar, din ținutul Teleormanului a pornit în lunga lui peregrinare și pentru că la schitul Negara, de pe țărmul Vezii, s-a destăinuit severul duhovnic Silvestru și a primit istovitorul canon. Apoi, pentru că toate aceste peisagii, fie din țară, în vatra natală, fie din vatra Domnului, în pămîntul făgăduinței, au fost bătute de pasul aceluiași duhovnic al sufletelor, și unele și altele făcînd parte din același de-

cor în care a pulsat inima și verbul excelentului predicator care este părintele Gala Galaction. Între paginile *Scrisorilor către Simforoza* și între capitolele așa de măsurate, așa de simetrice și de armonioase din *Papucii lui Mahmud* este o strînsă înrudire spirituală, așa cum toată literatura părintelui Gala Galaction, indiferent de popasuri profane, a fost o necurmată afirmare a acelui miracol al harului, observat pentru întâia oară în convertirea lui Saul din Tars și în lumina din drumul Damascului.

Spuneam mai sus : „verbul excelentului predicator“ și afirmația trebuiește corectată, de urgență. Se desprinde, e drept, din toată literatura pe subiecte religioase, a părintelui Gala Galaction, o puternică vrajă mistică, favorizată în bună măsură de armonia psalmodiată a frazei, dar încălzită mai cu seamă de văpaia dogoritoare a credinței. Cu această preciziune, putem vorbi din nou de darul de predică al autorului nostru și putem adăuga, chiar, că deși roman, în strictul înțeles al cuvîntului și după cea mai scolastică dintre terminologii, *Papucii lui Mahmud* înseamnă în același timp una din cele mai impresionante lecturi morale, una din cele mai emoționante predici creștine, rivalizînd, dacă nu și întrecînd acele „vieți ale sfinților“, unde miracolul creștin îndreaptă, aproape întotdeauna, cumpenile. Așa fiind, nu cred să greșim, dacă prezicem romanului *Papucii lui Mahmud* un destin literar, egal în proporții aceluia pe care, în trecutul nostru cultural, l-au deținut povestirile hagiografice. Un destin pe care l-ar binemerita, cu atît mai mult cu cît pe deasupra substanței spirituale, romanul nu cedează nici o clipă din prerogativele sale autonome.

Papucii lui Mahmud este romanul unui proces de conștiință sau ca să întrebuițăm o expresie a autorului, romanul lui Cain, pornit la drum cu faptele lui Abel, romanul prezenței ilimitate a Domnului, dar romanul în care oamenii își trăiesc viața aceasta de pe pămînt, cu necazuri, cu bucurii, cu nădejdi, cu înfruntări și cu deziluzii, așa cum Savu Pantofarul, juruit severului canon duhovnicesc, se ridică deasupra lanțurilor și se răscum-pără prin viața de mucenic rătăcitor, în care îi place să se umilească. În actul acesta de renunțare integrală și de smerenie creștină, stă și începutul acelei înfrîngerii a păcatului, dar și taina acelei umanizări intime a erou-

lui și aventurilor, umanizare ce imprimă un contur așa de patetic eroului Savu Pantofaru.

Revenim asupra acestui îmbinat caracter al romanului, asupra acestei fuziuni consumate între predică și epică, pentru a sublinia în ce măsură arta, făurită toată din odoare și ornamente, de spiritualitate și de expresie, a părintelui Gala Galaction, s-a depășit pe sine și câtă distanță a străbătut de la întâile pagini extatice pînă la organizarea acestei vieți de erou umil, în peripețiile căruia trăiesc laolaltă creștinul timpurilor eroice și omul de înfrățire obștească pe care timpurile de astăzi îl solicită, și pe care literatura părintelui Gala Galaction îl propovăduiește la tot pasul. O atare atitudine de viață se întâlnește neîntrerupt în literatura d-sale, câtă se deschide între paginile de căutare a drumurilor Domnului din *Clopotele Mînăstirii Neamțului* și între paginile de adevăr și închipuire din *Caligraful Terțiu* sau cele de misionarism social și etnic din *Roxana*. Și starețul Pahomie, la a cărui invocare a prezenței divine, Mustafa Efendi, mosleanul, ajunge Macarie Monahul și părintele Abel Pavel, cel ce suferă și se zbate în tebaida neajunsurilor firii omenești, dar luptă și va învinge, începînd cu sine însuși, și unul și altul, pentru a lua două din cele mai celebre din figurile epice ale autorului nostru, sînt deopotrivă de patetice și deopotrivă de emoționante. În Savu Pantofaru însă, părintele Gala Galaction a concentrat toate darurile creștinului, iar odiseea ispășirii lui se desfășoară, între oameni și evenimente, cu precizie localizate, și fără de intervenția miraculosului creștin. Romancierul a dat viață și zbucium, nădejde și alinare finală, eroului său, pentru că la preocupările sale etice a adăugat toată acea cunoaștere de suflete, care designă pe romancierul predestinat.

Că insistența aceasta, reiterată, nu e chiar de tot zadarnică, se poate deduce din meșteșugul divers cu care romancierul a îmbinat diversele planuri ale narațiunii sale. După un chef, în tovărășia unor cunoscuți și mai cu seamă a sergentului Mutafu, poposit cu un convoi de prizonieri turci, în Rușii de Vede, castul Savu Pantofaru își pierde cumpătul și omoară pe muribundul Mahmud. Trezit a doua zi, din beția cea dobitocească, îngroapă pe Mahmud în cripta părinților săi, după care se îmbolnăvește de lingoare. E scăpat din ghearele morții de prie-

tenul său macedoneanul arendaș Nicolache Piua-Petri și de doctorul ardelean Cloajă, două figuri din cele mai izbutite, ale bogatei galerii a romanului.

Vărsarea de sînge îl chinuiește pînă într-atîta că și înainte de a merge la duhovnicul Silvestru, de la schitul Negara, viața lui Savu Pantofaru se schimbă, se interiorizează, se luminează de înțelesuri lăuntrice. Cum stă, după obiceiul lui de acum, pe banca din grădina cimitirului, unde a înflorit liliacul, începe să înțeleagă „izvoarele de iertare și de pace cari susură la căpățiul celor adormiți“. Diversitatea inflorescenței din cimitir îl pătrunde și se „preface, în laboratorul simțirii lui sporite, în faguri de analogie și de revelație. Îi păreau acești răposați, îngropați aci sub flori, rădăcinile nevăzute ale unor existențe reale și aeriene, care se ridicau în sus, spre Dumnezeu și fiecare în parte desfăcea, acolo, în slavă, spicul unei flori deosebite...“ Iar din fundul unui astfel de mormînt, împresurat cu salbe de ghiocci, sufletul lui Mahmud a trecut de mult la cele de sus. Cum însă „conștiința omenească e prea slabă pentru a putea păstra în ea duhul unui vulcan pecetluit“, Savu Pantofaru se va duce la Negara, la schitul de pe malul Vezii și schimnicul Silvestru, bătrînul fost pandur, retras de lume, îi va da canonul să lucreze în suferință și lipsă, o mie de perechi de papuci, pentru a împăca fărădelegea și pe Mahmud cel cu imineii rupți, omorît în noaptea cea dobitocească.

Dar acum începe odiseea acestui legendar Hagi Papuc și rigorile canonului ca și răutatea oamenilor, concurați pretutindeni, de acest prea milostiv creștin, îl duc pe Savu Pantofaru în casa lui Ibrahim, neguțătorul turc din Turnu.

Paginile acestei înțelegeri frățești între bătrînul moslean, înțelept de toată maxima Coranului și între trudnicul creștin, Savu Pantofaru, la care se adaugă și curelarul Marcu, alcătuiesc ele singure un roman din cele mai mișcătoare în cursul acestui roman de continuă păcificare sufletească.

Cînd într-un tîrziu și cu puțin înainte ca Ibrahim să lichideze și să plece la Constantinopol, Savu Pantofaru își pune viața în pericol și va fi junghiat de o bandă de țigani tîlhari — comuniunea celor doi tovarăși va fi pecetluită. Savu făgăduiește lui Ibrahim să-l viziteze la

Eyub, cu atît mai mult cu cît gîndul că ar întîlni pe copiii lui Mahmud și le va sluji lor, îl încîntă. Întîlnirea cea din urmă dintre Ibrahim și Savu este cu adevărat și cea din urmă.

Istovit de bătrînețe, de orumul pe mare și de văpaia conștiinței lui, Savu moare în brațele prietenului său, Ibrahim, în drumul spre grădina din Eyub. Și Savu e absolvit în cadrul celor mai simbolice și totuși celor mai omenești coincidențe. [...]

Despre scrisul părintelui Gala Galaction, nu vom spune nimic peste ce se știe și am repetat de atîtea ori, în alte prilejuri. D-sa este unul dintre cei mai fermecători stiliști contemporani și, dacă în *Papucii lui Mahmud*, acest scris e oarecum decantat, și sub raportul podoba-
belor, cînd prilejul se ivește, și aici ca și în *Scrisorile către Simforoza*, stilul său se îmbracă din nou în odăjdii și oficiază, la căpătîiul muribundului Savu Pantofaru sau peste oglinzile mării, tulbure o clipă de furtuni și trăsnete.

(Mențiuni critice, vol. IV, București,
F.P.L.A., 1938.)

G. CALINESCU

GALA GALACTION

Gala Galaction (com. Didești, jud. Teleorman, 1879) a început a publica la reviste cu nuanță simbolistă (*Linia dreaptă*, *Viața socială*, *Vieața nouă*). Îl surprindem publicînd și versuri în *Vieața nouă* :

Printre piramide, zorii
Crapă gene de coral
Și privind, în reînviere,
Pe Egiptul tebanit,
Regăsesc hotar pustiei,
Trinitatea de granit ;
Iar pe Nil durează-n aur
Pod, din mal și pînă-n mal.

Totuși preocuparea socială și silința de a determina un anume specific îl fac clasabil în cercul *Vieții românești* care l-a editat.

Cu toate deosebirile de temperament, Gala Galaction are comun cu I. Agârbiceanu, fiind ca și acesta preot, obișnuința de a pune probleme de conștiință. Convingerea este că „îndeletnicirea literară trebuie să fie prevăzătoare, dornică să instruiască pe ceilalți și să le folosească“, iar scriitorul „un pedagog dacă nu un profesor“. Punctul său de vedere e gherist :

„...Arta pentru artă este o iluzie și o deșartă fanfaronadă. Un artist nu poate să expulzeze din opera de artă propria lui inimă. Și care artist nu vine pe lumea aceasta cu inima plină de doruri, de preferință, de rancune, de revendicări (odată ce este solul tainic al unei familii, al unei clase sociale, al unui neam întreg)... ?“

La început tendenționismul e discret, constînd, ca și la Agârbiceanu, în zugrăvirea luptei dintre virtute și ispită. Cea mai bună nuvelă de această categorie este *De la noi, la Cladova*. De Popa Tonea s-a îndrăgostit Borivoje, nevasta prea tînără a lui jupîn Traico. Popa, om aprins și supus ispitelor, nu scapă neturburat, dar are totuși puterea să învingă demonul care ia chipul atît de ingenuu al sîrboaiței. Scena respectivă este puternică și de un stil focos :

„— Tu știi, părinte Tone, că eu te iubesc pe tine...

Preotul rămase nemișcat — înăbușind, cu forțări de uriaș, cercurile de ispită și de flacără care îi vîjiau între inimă și creier.

— O ! eu te iubesc mult pe tine...

Și această mărturisire n-o spunea numai gura însîngerată, pe care Popa Tonea n-o vedea, ci toată ființa tinerei femei, atît de plină de fiori, atît de apropiată și de îmbietoare.

Borivoje izbucni în plîns și în aceeași clipă cosița ei, clădită în turn nesigur, își pierdu cumpătul și se revărsă peste preot, îngropîndu-l în noaptea ei dulce mirositoare și păgînă. Acesta își regăsi puterea să despice în lături înelele cosiței și sări afară în lumină“.

Ocolită de Tonea, Borivoje se îmbolnăvește și are doar consolația să moară la pieptul lui cu duhul, de astădată, foarte suav, al unei îmbrățișări mistice :

„Și ceea ce omenește nu fusese cu putință și ceea ce Borivoje dorise pînă la moarte, fără ca să se împlinească — se împlini subț condiția a tot divină și a tot curățitoare a religiei lui Isus Christos. Borivoje își puse capul pe pieptul sfîșiat al preotului creștin și în ceasu-i din urmă trăi, fără păcat, toată fericirea pe care ar fi putut să i-o dea, cu dobînzi atît de grele și de amare, iubirea pămîntească ! Atîta cît ținură rugăciunile introductive și zguduitoarea moliftă de dezlegare, Borivoje fu fericită atît cît ar fi putut să fie într-o jumătate de veac !... Domnul și Dumnezeuul nostru Isus Christos, cu darul și cu îndurările iubirii sale de oameni, să te ierte pe tine fiică Borivoje, și să-ți lase ție toate păcatele ; și eu nevrednicul preot și duhovnic, cu puterea ce-mi este dată mie, te iert și te dezleg de toate păcatele tale... Și mîinile iertării, în numele Sfintei Treimi, se împreună pe capul penitentei și îmbrățișară acest cap mult iubit cu singura îmbrățișare îngăduită !

Apoi Borivoje căzu între perne, ascultă rugăciunile împărtășirii ca pe un murmur al grădinilor raiului și primi dumnezeieștile taine, cu ultimul și supremul palpit al sufletului ce se eliberează.

Cosița ei se risipi pe pînze ca un paner cu toporași negri ; brațele i se culcară dulce de-a lungul trupului ; ochii i se opriră ca într-un ocean de fericire încremenită și surîzătoare.

Și în noaptea aceea, din Sfînta Scriptură, în românește, pe care Borivoje o cumpăraseră ca să ne învețe limba, Popa Tonea, pînă la ziuă, a pus, în rîuri de lacrimi, stîlp după stîlp, cei patru stîlpi — Cele Patru Evanghelii, cele Patru Vecinice Cuvinte ale credinții noastre mai presus de pricepere și ale conduitei noastre mai presus de lumea aceasta“.

O nuvelă solidă este *Gloria Constantini*. Și aici lucrurile se petrec lîngă Dunăre, de astă dată la Corabia, în același mediu cosmopolit balcanic, eroul, Constantin, fiind fiul românului Tudor Fierescu și al unei turcoaice. Gala Galaction se dovedește în ultima analiză un verist. Verga își lua lumea lui din sudul Italiei, acolo unde sîngele e mai uite, ca să explice izbucnirile eroilor, Galaction îi alege printre sîrbi, greci, turci, hibrizi balcanodunăreni cu sufletul pripit și aprins. Ca preot, popa Tonea, fizionomie mai mult de haiduc, n-ar fi deloc in-

dicat și firește că lupta între comandamentul creștin și instincte ia la el o formă mai aprigă. Se înțelege dar că feciorul turcoaicei va fi un neliniștit, un iubitor de femei și de aventuri. Neadaptarea lui la carte, rătăcirile cu trupele ambulante intră în aspectele indolenței meridionale care izbucnește la răstimpuri în chip viu. Și mirajul comorilor e o notă balcanică (Macedonski am văzut că-l avea). Deci Constantin rîvnește la nevasta fratelui său vitreg și chiar cade la intimități cu ea, o cheamă cînd găsește o comoară și are nenorocul să fie surprins de frate-său pe care e nevoit să-l ucidă. Ucigașul cu cumnată-sa dau să treacă Dunărea înspre Bulgaria dar grănicerii îi omoară.

Tot așa de apt se arată la început Gala Galaction în proza fantastică. Stoicea s-a rugat de moș Călfar, vrăciul de la moara părăsită, să-l procopsească și acela îl ametește și-l face să viseze doar bunăstarea. Stoicea e furios :

„— Jivină drăcească, vreau să intru în iad, legat într-un tei cu tine !

— Ce pomană ți-ai face ! Sînt trei sute de ani de cînd port în oase o viață blestemată, și sînt afurisit să nu pot să mor decît omorît.

— Ține atunci !

Creierii vrăjitorului se sleiră pe pod. Stoicea se duse pe zăgaz și, cu capul înainte, spintecă adîncul străveziu“.

Mură Lăutarul e îndurerat că domnița Oleana se mărită și obține favoarea de a-i însoți pe însurăței la drum. Atunci se întîmplă un lucru diavolesc într-un stil foarte hoffmannian :

„Rădvanul zbura pe cale. Surugiii mînau din șele și chiuiau. Șirag de rădvane și de butci veneau pe urmă. Iar înaintea nunții, pîlcuri de coliceri, cu Voinea în frunte, slobozeau la pistoale. Dar cînd au ajuns unde e astăzi Copca, pămîntul a pierit sub copite și de sub roți cum piere gheața în rotocolul copcei, și rădvanul miresei și alte două-trei s-au dus în apa Oltului, în Copca Rădvanului. Cînele de Olt săpase pe dedesubt tot malul, cît ține astăzi Copca ! Dar nu era întîmplare, ci lucru necurat. Căci vioara lui Mură a țîșnit din Olt în văzduh și a luat foc. Și zbura pe apa Oltului, devale, cu arcușul peste ea și ardea cît o căpiță și cînta și juca !“

Cînd Oltul e dezvrăjit, morții ies afară și Mură și Oleana au pe cap în chip de cununi bătute cu piroane două căldări sparte. Altă dată, în locul fantasticului rămîne cîte un moment suav. În pragul bisericuței din Răzoare înecate în bălării călătorul doarme un somn adînc și binefăcător. O fată prezentată la un examen particular roagă pe un coleg să nu asiste ca să n-o intimideze, fiind mai bine pregătit și-i dă spre a-l decide un buchet de trandafiri.

După aceste foarte valoroase începuturi, autorul nu s-a mai menținut la același nivel. *Clopotele din Mînăstirea Neamțu*, *Caligraful Terțiu* repetă tehnica din întîia culegere fără a ajunge la ceva pregnant. Ca preot, desigur, Gala Galaction se va feri să atingă subiecte prea mirene. Iar mentalitatea profesională îi dă un ton predicant, o volubilitate și o afectare a frazei a căror rezultată este o literatură nesinceră, cu totul exterioară. Pornirea propagandistică o avea dealtfel și mai nainte. După ce în timpul războiului, consecvent ideii că artistul trebuie să fie un sol, îmbrățișase acea cauză politică ce s-a dovedit mai nenorocoasă, deveni după pace comunist curat, visînd „o lume nouă” :

„...Conceptiile cele vechi, politice și economice se pregătesc să doarmă în praful bibliotecilor. Apărătorii vechei alcătuiți sociale încep să se îndoiască și să se întrebe dacă nu cumva lumea mai poate trăi și altfel decît sub regimul burghezo-capitalist”.

La 1 mai 1919, „sărbătoarea muncii și a proletariatu-lui unit din lumea întreagă” se înviora de răsunetul „profetic” al *Internaționalei* :

Sculați, voi oropsiți ai vieței,
Voi, osîndiți la foame, sus !

Papucii lui Mahmud e mai degrabă o parabolă decît un roman, pe ideea unui cosmopolitism religios. Un pantofar făptuiește în stare de beție un omor asupra unui prizonier turc, la 1877, fără urmări penale. Dar el se umple de muștrări și nu se împacă pînă nu încalță de pomană o mie de nevoiași. Apoi precum el a îngropat pe turc în cavoul familiei sale, merge să moară la Constantinopol la un prieten otoman, în cimitirul părinților căruia va fi înmormîntat. E un fel a spune că schisma

între confesiuni este un non-sens și că orice om se poate mîntui.

„...stau și mă întreb cîteodată, în prostia mea — zice pantofarul — cum va ieși, de la judecata viitoare. Ovre-iul care a ținut la legea părinților, sau turcul care și-a dat viața pentru credința în Alah ?...

...Într-o pricină ca asta — răspunde părintele Năstase — ne găsim ca acei copii din poveste, în inima pădurii fără de cărări... Să ne întoarcem acasă pe poteca însemnată cu cenușă și să nu ne îndoim, nici o clipă, că la judecata lui Dumnezeu dreptatea va străluci ca soarele. Toți vom fi judecați cu dreptate. Cum, ce fel, după ce pravilă — o știe judecătorul cel ceresc...

Isus Christos ne învață — spune alt erou — că frăția și dragostea omenească n-au hotare și trebuie să se întindă și să cuprindă pe toți oamenii de orice neam și de orice lege.“

Umanitarismul acesta, cam popular, e nobil fără îndoială, dar necanonic. Este un fenomen caracteristic că scriitorii aparținînd bisericii noastre sunt în genere și cei mai puțin orientați în problemele confesiunii. Plăcerea literară a unor atari scrieri vine din exactitatea dialectică, din dogmatica inexorabilă care satisface aspirația noastră rațională, ferind-o de oscilațiile sentimentului anarhic. Firește că, sociologicește vorbind, s-ar părea că divinitatea se arată în o sumă de ipostaze egal de valabile. Dar cugetul cere un singur adevăr și orice veritabilă religie stă pe acest postulat că numai ea reprezintă autenticul cuvînt al Domnului și că toate celelalte sunt erezii și schisme. Omenia îngăduie doar un sentiment de toleranță față de greșiți, în vederea că ei sunt de bună credință, niște oi rătăcite care oricînd, fie prin propagandă, fie prin harul divin, pot să se împărtășească de Cuvîntul unic. A susține că nu se poate ști după ce pravilă va judeca Dumnezeu la marele Județ, că toți suntem în condiția rătăcirii și că prin urmare s-ar putea ca Judecătorul să folosească pravila judaică ori budhistă, înseamnă a sfărîma valoarea adevărului revelat, a susține că Isus ne-a înșelat făcîndu-ne să credem în mesajul lui și să osîndim obtuzitatea evreilor care însă pot deține ei adevărul ultim. Relativismul este pîinea religiei naturale, a voltairianismului, și Gala Galaction e

voltairian, fără a-și da seamă probabil, fiindcă nu e gânditor.

Colectivist în ordinea socială, eliadist în materie confesională, printr-o folosire exagerată a textelor bisericesti, Gala Galaction aruncă un ochi îngăduitor asupra desfrînării. Floreal, femeie măritată, a fost sedusă de „doctorul Taifun“ la un consult medical și adusă în stare de a concepe. Hotărît să înlăture neregularitatea legăturilor, doctorul ia măsuri spre a înlesni divorțul femeii, ca s-o poată lua de soție. Împrejurarea face ca în chiar seara deciziei să descopere cu dovezi indiscutabile că femeia era o deșăntată și că avusese legături cu cel mai mare dușman al lui, pe care îl convinsese ca și pe dînsul de paternitatea copilului. Doctorul, amantul și un prieten se constituie într-un fel de tribunal în fața căreia compare vinovata care se apără într-un mod prea advocațial, demonstrînd că e stricată din vina bărbaților, însă bună creștină :

„Vinovată, adulteră, criminală ! Așa este ! Eu sînt aceea ! Dar iată aici rodul îndrăzelii mele ! Iată prețul meu de răscumpărare ! Iată copilul care (poate un om excepțional, în zilele lui) va ridica deasupra memoriei maicii sale nu numai cortul iertării omenesti, dar cine știe ! poate semnul unei dispense dumnezeiești... Ei, domnilor judecători, în decăderea mea, n-am uitat că sunt creștină și am plîns de multe ori, la picioarele duhovnicului meu, înțeleptul părinte Vasilie...”

Judecătorii mai deschid Biblia și dau peste cuvintele lui Isus despre femeia preacurvă : „Care dintre voi este fără de păcat, să arunce cel dintîi piatra asupra ei“. De altfel se constată că sunt femei „plurivire“, nemulțumite cu sîrguințele unui singur bărbat. Doctorul Taifun ia deci pe femeia păcătoasă, semi-țigancă, de soție. Ca orice teză neaksorbită în fapte, predica aceasta pentru Magdalene răspîndește în juru-i un aer glacial și de altfel nici nu convinge rațiunea, căci dacă iertarea și speranța în mizericordia divină sunt îndreptățite, motive de ordin sanitar și eugenic ne împiedică să ne însoțim cu prostituatele și să admitem promiscuitatea.

La răspîntie de veacuri e o varietate de *Dichtung und Wahrheit*, autobiografie voalată, cu multe amintiri și impresii din epoca 1898—1900. Doru Filipache e autorul însuși, Teobald desigur Arghezi. Doru, descendent de

„aromâno-greco-albanezi“, în sîngele căruia Dionysos e mai tare decît Apollo, se căsătorește în epoca studenției cu Antonina, în urma unei declarații cu mult prea volubile și prețioase :

„Antonino, nu cer mai mult... Ne-am întîlnit într-un ceas de lecție și de filosofie... Simpatia și apropierea dintre noi au înaintat pe o cale luminată în lampadarele înțelepciunii... Hotărîndu-ne să ne întovărășim în viață, nu putem să semănăm cu lumea cealaltă, care se îmbată de iluzie deșartă și de vinul simțurilor... Plecăm de la realități și călătorim de-a lungul lor... Te simt imens trebuincioasă vieții mele... Oricît sunt de rudă cu închipuirea și cu literatura, îmi rămîne destulă luciditate care mă povățuiește... Simt cu precizie că voi fi cineva... Ți-am scris-o, ți-am repetat-o prin grai și azi ți-o spun cu încordarea tuturor nerăbdărilor mele !... Antonino, nu mă înșel și nu te înșel... Voi fi într-o zi cineva !... Dar iată condiția supremă pe care o cere azi sufletul meu : Voi fi dacă vii lîngă mine și ajuți și ocrotești și disciplinezi debitul vieții și al energiilor mele !... De cînd ne cunoaștem, de cînd sunt în apropierea conștiinței tale închinată Mîntuitorului, o frumusețe nouă pogoară peste mine... Voi fi ucenicul tău... Voi fi copilul risipitor, care se întoarce acasă lîngă mama lui !... Voi fi visătorul, voi fi pribeagul, care, după pribegii mici, după pribegii mari, va găsi unde să-și plece capul, va găsi iar și iar odihna, reconfortare și înțelesul datoriei, lîngă draga lui Antonina...”

Suavitatea frizează ușor comicul. Antonina se verifică într-adevăr o soție pozitivă care guvernează pașii lui Doru, suprăveghindu-l la spălat, îmbrăcat, pieptănat. Tînărul soț are o nostalgie de libertate și începe să creadă că a fost „dobitoc“. El e „poet“, menirea lui este „pasiunea... pasiunea pentru icoane, pentru cîntec și pentru femeie (care este cîntec și icoană laolaltă...)“. Cam cu astfel de vorbe încearcă el să seducă pe Elvira. Însă aceasta îl pune la punct și retrimițîndu-l la căminul lui îi îngăduie doar să păstreze amintirea ei, „ca pe un trandafir, la presat — în dosarele d-tale literare...”

Vina capitală a cărții este dilatația verbală în slujba tezei. Logosul îmbracă toate varietățile : monologul, dia-

logul, dizertația, conferința, discursul, predica, omilia, catechisirea.

Pentru același motiv afectatele *Scrisori către Simfiroza*, culegere de impresii turistice, de idei și probleme doctrinare sunt plictisitoare.

(*Istoria literaturii române*, București, F.P.L.A., 1941.)

TUDOR VIANU

GALA GALACTION

Publicul literar a intuit de la început în autorul volumului *Bisericuța din Răzoare*, 1914, un reprezentant al curentului modernist. Dacă, prin referință la tematica sa, au putut fi puse în lumină numeroase elemente tradiționaliste, împrejurarea nu trebuie să ne ascundă adevărul că, din punctul de vedere al procedeeleor artistice, literatura lui Gala Galaction se situează pe linia care coboară din Alexandru Macedonski. Afinitatea lui cu întemeietorul curentului, cu Anghel, cu Arghezi, nu provine numai din întinsa folosință pe care el o dă neologismului, o deprindere care a deschis porțile scrisului literar chiar unora din expresiile compromise în întrebuintarea jurnalistică a limbii, dar mai cu seamă prin tot ceea ce un astfel de grai dovedește ca atitudine de creație. Scriitorul care folosește neologismul, în aceeași largă măsură ca Gala Galaction, dovedește că își sprijină impresiile prin elementele culturii lui și că, în receptarea imaginii lumii, a trecut dincolo de naivitatea impresiei, în sfera reflecției. Stilul neologistic este un stil intelectual. Observația poate fi făcută mai întâi în legătură cu acele pagini pe care, reluând o expresie a lui Barrès, le-am putea numi „ideologii pasionate“, pagini în care, pornind de la o impresie particulară, scriitorul se lasă în stăpânirea unei efuzii lirice, pătrunsă de numeroase valori ale gândirii. Iată, de pildă, în bucata *Trandafirii*, amintirea momentului în care, odată cu buchetul de roze primit din mâinile unei colege, băiatul de

altădată dobîndește, în miresmele lui, revelația tulburătoare a iubirii : „Acest dar, primit la doisprezece ani, deschidea în conștiința mea, cu insinuarea fină și aproape imaterială a miresmelor de trandafiri, cărarea deosebirii dintre bine și rău, dintre dorit și nepermis, dintre veghe sănătoasă și reverie culpabilă, dintre bărbătesc și feminin“ (*Biserița din Răzoare*, p. 27). Scriitorul nu se restrînge la impresie. El cotoară în adîncimea ei, pînă la stratul semnificațiilor ei generale. În senzitiv se trezește moralistul, teologul, și inima simțitoare a băiatului de altădată ni se dovedește a fi devenit conștiința încărcată de gînduri a scriitorului intelectual de astăzi. În intelectualizarea impresiei sale, scriitorul se folosește de numeroși termeni neologistici, pe care el îi asociază de altfel cu alții împrumutați vorbirii pure. Și aci întîmpinăm caracteristica cea mai izbitoare a stilului lui Gala Galaction. Căci nu numai larga folosință a neologismului, ci alternarea acestora cu expresii culese din fondul mai vechi și permanent al limbii, întregește aspectul propriu al stilului de care ne ocupăm. Cuplurile contrastante : „imaterial-miresme, dorit-nepermis, veghe sănătoasă-reverie culpabilă, bărbătesc-feminin“ alcătuiesc tensiunea proprie stilului lui Galaction. În aceste asociații, care dau scrisului său nu știu ce mișcare dramatică, neologismul, prin faptul alăturării lui de cuvinte culese din alte sectoare ale limbii, învie și capătă virtuți expresive, necunoscute întrebuirii lui în alte contexte. Cine ar dori să refacă procesul stilului neologistic al lui Gala Galaction început acum vreun sfert de veac de doi critici literari¹, trebuie să ție seama, cu ocazia fiecărui neologism în parte, de locul lui în context, de vecinătățile lui. Poate că, în felul acesta, multe din expresiile izbitoare, cîtă vreme le-am considera separat, ar dobîndi noi și necunoscute justificări.

Cînd comentariul liric și intelectual al autorului nu mai constituie un gen literar pe seama sa, ci este introdus în povestire și sprijină expunerea împrejurărilor concrete, neologismele îl însoțesc de asemeni. Iată momentul în care tînărul magistrat din nuvela *În drumul spre păcat* cunoaște în bărbatul Clarei pe omul care tre-

¹ D-nii E. Lovinescu și D. Caracostea, în *Flacăra*, august-septembrie 1915.

buia să joace un rol de seamă în destinul său : „Un om înalt și subțiratic, îmbrăcat într-o haină cenușie și cu o față de Crist bolnav, mi-a întins mâinile cu discretă amabilitate. Dintr-o dată, am știut cu cine am de-a face. Sînt suflete a căror tainică substanță este omogenă — fie ele bune ori perverse — și cunoașterea lor o sorbi cu ochii, fără greș, de la prima întîlnire. Sînt alte suflete, însă, a căror taină e complexă și fugară“ (*Biserița din Răzoare*, p. 66). Într-un asemenea context, „discretă amabilitate“ este un mod de a vorbi care interpretează realist aparența omului înalt și subțiratic cu figura lui de Crist bolnav. Fără această precizare, figura judecătorului, bărbatul Clarei, ar fi rămas prea depărtată de noi, prea hieratică. Prin interpretarea gestului său, în stilul conversațiilor uzuale, figura aceasta este coborîată între noi, redusă la o măsură oarecum comună. Expresia neologistică lucrează aici ca un mijloc al caracterizării realiste. Cît despre formula privitoare la „sufletele a căror tainică substanță este omogenă“ sau la acele „a căror taină e complexă și fugară“ ele sînt modurile de exprimare ale unui moralist, tinzînd către concizie lapidară. Făurite în lucrările abstracte ale științei și filosofiei, neologismele au adeseori preciziiuni ale înțelesului, de care moralistul lapidar nu se poate lipsi. Cu această funcțiune au intrat, în proza lui Gala Galaction, o mare parte din neologismele ei.

Scriitor intelectual, imaginile lui Galaction sînt rareori împrumutate experienței naive a simțurilor. Comparațiile sale aleg termeni îndepărtați, din experiența lucrurilor. Este vorba, de pildă, de chipul femeii care nu se dezlipește nici o clipă de conștiința obsedată a îndrăgostitului : „În toate călătoriile extraordinare, la care fantazia mea aprinsă o asocie (notează povestitorul), Clara participa, cum s-ar zice, numai în efigie, ca un suveran pe o monedă înnodată în batista unui aventurier“ (*op. cit.*, p. 72). În *Gloria Constantini*, bunele hotărîri ale soldatului Constantin Fierăscu sînt dezorganizate de întîlnirea cu locotenentul Mușat, fostul camarad de teatru devenit acum șeful lui prea indulgent : „Nefericita-i întîlnire cu Mușat (ni se spune)... echivala cu o bruscă decapturare de vapor, pentru cilindrul unei locomotive în mers“ (*op. cit.*, p. 109). Iată și pe Popa Tonea, eroul nuvelei *De la*

noi, la Cladova, trecînd Dunărea vijelioasă pentru a regăsi pe Borivoje cea îndrăgită, în luptă cu conștiința-i neînvinsă : „Cugetul lui Popa Tonea, care suspenda dureros și nehotărît deasupra Dunărei, ca și cum ar fi voit să-i înțeleagă gîndul, se ridică în luminoasă și nobilă columnă“ (op. cit., p. 183). Chiar în zugrăvirea naturii, imaginile lui Galaction caută analogii intelectuale. În *De la noi, la Cladova*, un întuneric adînc pune stăpînire pe fața pămîntului : „Întunerec nepătruns stăpînea pretutindeni și rostogolea, ca în aceeași taină minerală, și cerul și pămîntul“ (op. cit., p. 168). „Taină minerală“ nu este o reprezentare a fanteziei, ci o idee emotivă a cugetării. Pe-alocuri, scriitorul înzestrat cu un viu sentiment al naturii izbutește notarea justă a unei senzații, în comparații care se mențin pe terenul simțurilor. În povestirea *În pădurea Cotoșmanei*, un foc de armă răscolește toate ecourile pădurii. „Pădurea se dădu peste cap și clocoti ca un ulcior care plesnește în foc“ (*Clopoțele din Mînăstirea Neamțu*, 1916, p. 62). Totuși, scriitorul rămîne rareori pe acest teren, încît chiar în descrierile mai largi de natură, cum este aceea pe care o împrumutăm bucății *Sub nouri*, asociația intelectuală reîntre în drepturile ei : „Eram între nouri și pămînt, și de jur-împrejur, pe variația infinită a imensei perspective se risipeau umbrele nourilor și strălucirea soarelui. Numai într-o parte, o culmă, cu nume neștiut, intra de-a dreptul în nouri și făcea un fel de țîțînă uriașă a acestui dublu pergament, scris deasupra cu nourii cerului și dedesubt cu revărsarea munților“ (op. cit., p. 143). Vasta perspectivă panoramică asemănată cu un pergament scris cu nouri și stînci este o imagine care se încadrează de minune în artificiozitatea generală a curentului.

Poate nu este figură poetică cultivată cu mai multă stăruință de stilul lui Galaction ca „alegoria“, adică aceea care sensibilizează o idee printr-o imagine. Alegoriile sînt figurile de stil mai mult întrebuintate de retorica creștină și desigur că formației sale de teolog i se datorește în opera lui Galaction lungă lui înlănțuire, din care spicuim numai în *Biserița din Răzoare* : „cisterna trecutului“, „cerul de cărbune al nelegiurii“, „tiriziile descumpănite ale conștiinței“, „acele persuasiuni“, „cheia

milostivirilor cerești“, „pășunile cucerniciei“, „roua îndurărilor“, „plugul spintecător al păcatului“, „holda neglegiurii“, „focul amarelor căințe“, „secera pocăinței“, „miriștea patimei“, „lepra iubirii stricăcioase“, „iarna cugetelor rele“, „telegarii închipuirii“, „vadurile singelui“, „cununa biruinței“ etc., etc. Marii mulțimi a figurilor din această categorie i se datorește una din caracteristicile mai izbitoare ale prozei lui Galaction, prin care, independent de variația temelor ei, circulă accentul retoricii edificatoare a bisericii.

Scriitor cu multe mijloace intelectuale, Gala Galaction este în același timp un analist al pasiunilor intense. Toate mișcările sufletești pe care le notează până să sînt surprinse în momentul dezlănțuirii lor maxime. Ceea ce el reține sînt totdeauna stările de vehemență internă. De aceea, printre mijloacele stilizării artistice, acela pe care Galaction îl folosește cu precădere este „potențarea“. Împrejurarea poate fi urmărită în observarea adjective-lor sale, culese de obicei din registrul lor paroxistic. Iată însemnarea despre impresiile cu care se leagă pen-tru scriitor parfumatele efluvii ale trandafirilor: „Ani de-a rîndul nevinovații și suavii trandafiri mi-au fost inamici, m-au prigonit, m-au torturat, ca un semn sinis-tru, ca o amintire remușcătoare“. Epitetul „sinistru“ asociat cu parfumul rozelor alcătuiește o asociație din-tre cele mai caracteristice pentru stilul paroxistic al lui Gala Galaction. Altă dată, în *Copca Rădvanului*, „vioara începea să sune o poveste dureroasă și de necrezut“. Altă dată, ni se vorbește despre o „soartă năprasnică și de ne-crezut“, despre „iadul voluptăților neiertate“, despre „scormonitoarele rugăciuni ale cuminecării“, despre „în-fruntatele și zguduitorile frumuseți din iunie“, despre predica unui pastor, „strălucită și constrîngătoare“, des-pre „părul inextricabil împletit“, despre „combinările is-tovitoare“ ale închipuirii unui personaj, despre „chi-nuitoarea preciziune“, despre „cetele sordide“ și despre alte multe lucruri „false, sterpe, monstruoase, vehemente, nefaste“ etc. Adjectivul nu este nicidecum economisit în proza lui Gala Galaction. Nu există un alt scriitor care să-l fi folosit cu mai multă înclinare și nici un altul care să-l fi cules cu mai multă preferință din sectorul nuan-

țelor intense. O violentă creștere a reliefurilor expresiei, un anumit baroc al stilului, este trăsătura care completează fizionomia prozei lui Galaction.

(*Arta prozatorilor români*, București, Editura contimporană, 1941.)

TUDOR ARGHEZI

GALA GALACTION

Gala Galaction împlinește vârsta de optzeci de ani... Nu știu dacă de prea multe ori câte doi din contemporanii noștri pot să-ți spuie că s-au cunoscut acum șaizeci de ani și că prietenia le-a durat senină, credincioasă și nestingherită, șaizeci de ani. Noi, Galaction și mai jos iscălitul, aducem această simplă mărturie pentru noi, ca doi plugari vecini, întâlniți primăvara pe brazdă și aprinzându-și unul de la celălalt luleaua. În luleaua sufletului nostru, mai stă vie, în mahorcă, o fărîmă de aur de jar.

Ne-am cunoscut în căminul lui, așternut cu scoarțe și cu perdelele atîrnate în ferestre, năframe de borangic. Săteanca teleormăneană, maică-sa, de-o incomparabilă, copleșitoare, gingașă bunătate, îi zicea fiului ei cărturar, cu sfiiala respectului, Dumneata... Taică-su, cînd ne-am cunoscut, murise. Simpatiile lui literare se opriseră cu devotamentul unui cult, la frații Edmond și Jules de Goncourt și la Gheorghe Coșbuc, citat la orice răsăpîntie de dialog.

În casa din strada Semicercului (mai este? nu mai este?) ne întâlneam cîteva tinereți începătoare, vreo șase băieți simțind în ei ca o chemare nelămurită, dar incredințați, fără pic de orgoliu, ci în smerenia cinstită a sensibilității, că nu-i va înșela chemarea. Se pare că, într-adevăr, n-a fost chemarea strîmbă. Ea nu i-a mințit mai mult decît pe floarea de păpădie, răsărită prin urzici, la zăplaz.

Cei mai mulți dintre ucenicii condeiului adunați în lungul pridvor al casei de prietenia literară, deocamdată naivă, au pierit unul cîte unul, cel din urmă Nicu Cocea.

Mai trăiesc doi dintre toți, Galaction, la optzeci de ani, și îngăimătorul acestor aduceri aminte, la sorocul unui an mai puțin.

O lacrimă, pe care nu aș vrea să o explic, mă împiedică să-mi duc bucuriile amintirii pînă la capăt, întrerupte de o trădare a creierului, ostenit de a fi fost prea mult muncit... Șaizeci de ani de osîrdie și canon echivalează cu o epocă de zdruncin, abnegare și jertfă de sine... Dar lacrima nu trebuie să biruie, la stîlpnicii rămași de pază pe hotare, virtutea și rîvna. Nu !

Ce însemnează pentru scriptura graiului românesc prezența lui Galaction în secol, nu se cade să fie spus de prietenul lui, parțial, căci e stăpînit încă de o emoție de acum șaizeci de ani, la citirea manuscrisului *Moara lui Călifar*.

După Alexandru Odobescu, care-și supraveghea cu asprime mărginirile, ritmul, încrucișerile și încovoiala frazei, denumite stil, Galaction e cel dintîi artist, în timp, al verbului inefabil și virginal.

(*Luceafărul*, an. II, nr. 8, 15 aprilie 1959.)

AL. PHILIPPIDE

LA ANIVERSAREA LUI GALA GALACTION

Un cititor de literatură care nu citește numai ca să se distreze, și vrea să găsească în lectură și o hrană a inimii și a minții, va trebui să observe neapărat că, dintr-un anumit punct de vedere, operele literare se împart în două mari categorii. Sînt opere literare care, la lectură, te silesc, prin natura lor, să le consideri cu un soi de admirație rece, în care intră mai mult stimă decît entuziasm. Alte opere, dimpotrivă, te îndeamnă să le cercetezi cu dragoste și cu căldură, fiindcă ele însele sînt alcătuite cu căldură și cu dragoste. Admirația față de aceste opere poate că nu este atît de puternică, dar interesul pe care ți-l stîrnesc este, în schimb, adînc și trainic ; cînd citești aceste opere literare te împriete-

nești cu ele, te atașezi de ele cu sentimentul prieteniei, ceea ce nu înseamnă, bineînțeles, că acest sentiment ar stînjeni cumva judecata noastră estetică.

Opera lui Gala Galaction se cuvine să fie așezată în această categorie, a literaturii care răspîndește căldura prieteniei. De la primele sale povestiri adunate în *Bisericuța din Răzoare* din 1914, trecînd prin acelea strînse în *Clopotele din Mînăstirea Neamțu* din 1916, precum și acelea din *Caligraful Terțiu*, publicate după 1920, și ajungînd la romanele *Doctorul Taifun*, *Roxana*, *Papucii lui Mahmud*, și *La răspîntie de veacuri*, apărute între 1932 și 1935, această însușire nu se dezminte niciodată. Fără îndoială că nu în toate paginile povestirilor și romanelor sale această căldură comunicativă te întîmpină cu aceeași putere. Mai ales în romanele sale, o elocvență covîrșitoare a dialogului dă uneori o impresie de propovăduire incomplet travestită în creația literară ; aceasta este, dealtfel, o trăsătură generală a firii lui Galaction, el este preocupat mereu de adevărul moral. Galaction, într-adevăr, nu consideră literatura — sau cel puțin literatura pe care o scrie — drept un scop în sine ; pentru el opera literară nu este numai o creație de artă și nici nu este numai o interpretare a vieții. Pentru el literatura este și un mijloc de edificare în spiritul moralei creștine. Chiar cînd această intenție nu este exprimată direct, ea se simte în tonul povestirii, în felul cum se desfășoară și se încheie acțiunea.

Dar Galaction, poate că fără voia sa sau mai bine zis împotriva tendinței sale moralizatoare, este înainte de toate artist. Este scriitor înainte de a fi predicator, și aceasta dă operei sale valoarea ei literară adîncă. Personalitatea lui Galaction este alcătuită din această îmbinare armonioasă a unui artist al frazei scrise cu un propovăduitor pasionat al unei morale.

În primele sale povestiri domină scriitorul iar elocvența predicatorie se simte mai puțin. *Moara lui Călifar*, prima povestire publicată de Galaction în 1902 în revista *Literatură și artă română*, este o poveste, o narațiune fantastică. În această bucată scrisă la douăzeci de ani, Galaction dezvoltă cu vigoare, de la început, calitățile principale ale artei lui literare, fraza sa largă și învăluitoare, împodobită, dar niciodată încărcată de imagini, mlădioasă, dar fără să-și piardă niciodată conturul.

Un flăcău sărac se duce într-o zi frumoasă de vară la un morar vrăjitor și îl roagă să-l procopsească. Morarul îi răspunde că va face asta bucuros. Deocamdată, fiindcă drumul pe arșiță pînă la moara asta ascunsă în mijlocul unei păduri a fost anevoios, îl îndeamnă pe flăcău să-și răcorească fața în apa iazului. În cele cîteva clipe în care flăcăul își aruncă un pumn de apă în obraz închizînd ochii, el trăiește o viață întreagă. Zeci de ani s-au perindat într-o clipă. Cînd deschide ochii și-și dă seama de amăgirea drăcească, flăcăul ucide pe vrăjitor și se aruncă după aceea în iaz și se îneacă. Tema vieții trăite într-o clipă e veche, apare într-o poveste din *O mie și una de nopți*. Galaction, într-o mărturie autobiografică, spune că la temelia acestei *Mori a lui Călifar* stă o poveste pe care el a auzit-o cînd era copil, de la tatăl său.

După cum am spus, în aceste povestiri adunate în primele sale două volume, *Biseriçuța din Răzoare* și *Clopotele din Mînăstirea Neamțu*, scriitorul e mai mult artist și nu e preocupat atît de tare de tendința morală, așa cum avea să fie mai tîrziu, mai cu seamă în romanele sale. Stilul său este, chiar de la această *Moară a lui Călifar*, constituit pe deplin. Iată, cu acea precizie a conturului și cu acea ușoară adumbrire a culorilor, necesară pentru crearea unei ambianțe de legendă, cu acea îmbinare de realism și de poezie, care va rămîne una din trăsăturile caracteristice ale stilului său, acest tablou al morii vrăjitorului :

„Iazul și moara lui Călifar erau o născocire a întunericului. Acest iaz, în care moara se privea de veacuri, nu era un iaz ca orișicare ; pentru că pe fața lui nu se izvodea, niciodată, nici o undă. Zăgazul, ce se înălța în coasta morii, era — spuneau creștinii înfiorați — întărit pe dedesubt cu oasele acelor pe care îi ispitiseră comorile Satanei și veniseră la Călifar ca să-i procopsească. Moara sta, sub învelișul ei cu strașina de un stînjien, ca un cap cu gînduri rele, sub o pălărie trasă pe ochi. Nimeni nu văzuse moara în umblet. Morarul măcina numai pentru stăpînu-său Nichipercea — și cine știe pe ce vreme.”

Iată drumul flăcăului prin codrul cel fioros : „Prin pădure nu erau poteci. Stoicea mergea pe de-a-ntregul. Pe unde agurizarii înfrăteau prea strîns și-l încurcau, Stoicea scotea cuțitul. Punctul către care se îndrepta era

miazănoapte. Din cîte auzise, dacă Țineai drept spre miazănoapte, într-o jumătate de zi ajungeai la moară. [...] Dar Stoicea nu-și mai găsi urmele prin pădure și se rătăci. Cu cît da să se îndrepteze, cu atît se pierdea mai mult, prin niște curpeni încâlciți, prin niște viroage în care putrezeau copaci trăsniți și printre niște gropnițe din care ieșeau, cum ies coastele din stîrv, rădăcini înălbite și întoarse“.

Să trecem acum deodată din lumea fără timp hotărît a basmului într-o lume a realității și într-o vreme bine cunoscută. Sîntem în romanul *Papucii lui Mahmud*, scris în 1931, treizeci de ani după *Moara lui Călifar*, și în care acțiunea se petrece în locul de baștină al scriitorului, în ținutul Teleormanului, pe malurile rîului Vedea, într-o perioadă de timp care începe la 1877. Personajul principal al romanului, Savu pantofarul, pleacă din Roșiori de Vede și se duce la un schit. Iată descrierea locurilor :

„Mergeai, neschimbat, spre miazănoapte, cînd mai aproape, cînd mai departe de malul Vezii, treceai prin cîteva cătune și pe sub ceva zdrențe de pădure pînă ce ajungeai la moară la Huidumac, în preajma pădurii celei mari. [...] Aici, pădurea venea spre Vede, plină de stejari bătrîni și de ulmi, și din dreapta, și din stînga, și se înnodea, la podul de la Huidumac. [...] Pădurea era bătrînă, cît cei mai bătrîni goruni și frasini, căzuți din zile vechi peste noroadale vlăstarului și cojiți de ploi, de vînturi și de muierile din sat, ca niște schelete de viermii mormîntului. Copacii tineri scoteau capul cum puteau de sub poalele strămoșilor centenari“.

Între peisajul de basm și peisajul din realitate este o înrudire. Cel din urmă, din realitate, a slujit fără îndoială de model celui din basm. Moara lui Huidumac s-a preschimbat în moara lui Călifar, căpătînd, desigur, atribute fantastice necesare basmului, iar pădurea din basm și cea din realitate se aseamănă, copacii căzuți fiind descriși și aici și acolo cu imagini aproape identice.

Atitudinea stilistică a autorului față de cele două priveliști este însă aceeași, ceea ce dealtfel e lucru firesc, odată ce amîndouă peisajele au aceeași obîrșie.

Întîmplări și fapte de demult auzite în copilărie stau și la temelia altor povestiri ale lui Galaction, din volu-

mele *Bisericuța din Răzoare* și *Clopotele din Mănăstirea Neamțu*. Scriitorul era înclinat din fire către astfel de teme. În trecutul eroic el găsea pe atunci un izvor de înviorare morală, dar totodată și un tezaur de subiecte mănoase pentru creația literară.

Dintre povestirile auzite în copilărie l-au emoționat mai mult acelea în care se înfățișau întâmplări de pe vremea Zaveriei, iar figura, intrată încă de pe atunci în legendă, a lui Tudor Vladimirescu s-a întipărit cu adâncime în mintea lui. În niște însemnări care poartă ca titlu numele eroului de la 1821, Galaction spune :

„Cel dintâi viteaz din neamul nostru, despre care am auzit, mic copil, și pe care l-am plimbat în închipuirea mea a fost Tudor Vladimirescu. *Zavera lui Tudorin* mi-a sunat la urechi și în inimă de pe timpul când de-abia puteam să biruiesc sunetul *r*. Ca mai toți cei vlăstăriți la picioarele frumoșilor moșnegi adormiți acum un sfert de veac, am ascultat și eu, în seri de iarnă, crîncenele povestiri despre Zaveră. Cîteva întâmplări, din acele zile mari și nenorocite, mi-au rămas în suflet și după zeci de ani am căutat să le răsădesc în grădinile nuvelei. Le-am auzit de la o bătrînă veselă și bărbătoasă, un fel de bu-nică adoptivă, al cărei ultim vis, a cărei ultimă dorință, la un pahar de vin, era să o pomenească nepoții când vor fi mari și ea va fi în pămînt. Din amintirile ei, fetișcană în Zaveră, am umplut cerul primelor mele închipuiri cu umbra uriașului Tudorin și cu numele lui de trîmbiță.”

Acele nuvele, în care Galaction a răsădit întâmplări din vremea Zaveriei sînt: *Lîngă apa Vodislavei*, *Zile și necazuri din Zaveră* și *La Vulturi* !

Să ne oprim puțin și noi la această *Apă a Vodislavei*, pîriu care curge prin pădurile sălbatice de la miazănoapte de Curtea de Argeș. Într-o după-amiază a unei zile de iunie din anul 1821, a poposit pe malul apei un șir de căruțe de bejenari, porniți acum cîteva zile din Roșiorii de Vede, la vestea că au intrat turcii în țară. Printre acești tîrgoveți, fruntaș este unul Iordache Cojocarul. E un om bogat și rău, care-și bate calfele de le zvîntă și nu rîde niciodată. Astăzi, pînă a nu se opri aici pe malul apei, bejenarii au întîlnit într-o poiană o turmă de oi și un cioban care cînta din caval. Cîinii ciobanului s-au repezit la drumeți și unul din ei și-a înfipt colții în nădragii cojocarului sfișiindu-i pînă jos, la inimă, și dînd la

iveală nu pielea, ci cureaua unui chimir bucșit de galbeni, pe care cojocarul și-l înfășurase pe picior. De ciudă că l-a încolțit cîinele, dar și mai mult de ciudă că i s-au văzut banii, a luat în pumni pe cioban și, deși acesta i-a spus că-i dă despăgubire o oaie, după ce l-a dupăcit bine, l-a înșfăcat de ceafă, l-a dus la car, a scos din jug un bou, a pus pe cioban la jug și l-a mînat cu harapnicul încolo și încioace prin poiană. Apoi, cu un pumn zdravăn în ceafă, i-a dat drumul. Carele bejenarilor au pornit mai departe. Dar iată că natura însăși prin pana scriitorului era mișcată de această cumplită nedreptate și ocară :

„Carele porniră înainte, mai urcară o coastă și apoi coborîră într-o vale. Tainică și tăcută fusese calea, toată ziua, dar în acest amurg și în aceste locuri necunoscute, pe care Iordache le jignise atît de greu, lovind cu grea ocară pe bucolicul lor înfățișător, taina creștea pînă la teamă și tăcerea pînă la amenințare. Susurul acestor codri se stinsese odată cu doina din caval, iar prietenia ținutului se schimbase în durerea și în rușinea ciobanului batjocorit.“

În această schimbare la față a naturii, care este de fapt o răsfrîngere a sentimentelor de neliniște și de mustrare, care au umplut inimile bejenarilor în urma întîmplării cu ciobanul nedreptățit, simți că se pregătește o dezlegare cumplită. Și într-adevăr, a doua zi, dimineața, la locul popasului sosește un turc călare, din aceia care umblau prin țară, cereau bir, adică pradă, și totodată făceau și pe cadii, pe împărțitorii de dreptate. Ciobanul cel bătut l-a adus pe acest justițiar *sui generis*, iar acesta, după ce buzunărește pe bejenari în frunte cu Cojocarul, propune ciobanului să-i dea drept ispașă jumătate din banii aceuia care l-a bătut. Ciobanul însă nu vrea, el cere drept ispașă capul cojocarului. Bașbuzucul retează cu iataganul capul lui Iordache și îl zvîrle ciobanului în piept.

Așa cum natura însăși se încruntă și se răzvrătește la vederea batjocurii pe care bogătașul hapsîn o aduce ciobanului, simți că și scriitorul, deși nu intervine decît în chip foarte discret, cu observațiile lui asupra epocii și a personajelor, și lasă narațiunea să se desfășoare fără nici o poticnire, vibrează și el de o adîncă indignare față de nedreptatea pe care o săvîrșește cojocarul. Simți că bunătatea, mila, cucernicia, care circulă mereu ca o sevă hrăni-

toare prin toate ramurile operei lui Galaction, nu exclude chiar cer și implică indignarea, revolta împotriva nedreptății, asupririi, a răutății, a egoismului lacom.

Dragostea de oameni, de care este plină această povestire — și care dealtfel nu lipsește din nici o pagină a lui Galaction —, nu este pasivă. Mila evanghelică este adeseori însoțită de indignare și de revoltă. Să ne aducem aminte, de exemplu, de lumea de mari financiari și de politicieni venali descrisă în romanul *Roxana*. Tema acestui roman este conflictul în sufletul unui preot, între vocația lui spirituală și o dragoste lumească, conflict care nu se rezolvă, romanul (care e de fapt o nuvelă lungă) fiind alcătuit sub forma unei mărturisiri pe care preotul o scrie pentru duhovnicul și învățătorul său. Lupta dintre pasiune și datoria morală formează și țesătura nuvelei *De la noi, la Cladova*, scrisă cu mult înainte de romanul *Roxana*, odată ce face parte din primul volum, din 1914, al scriitorului.

Ca în toate povestirile sale din acea epocă, și aici peisajul participă ca o ființă vie la întâmplările și la faptele personajelor. Galaction iubește priveliștile sălbatice în care omul e mai aproape de natură, înfrățit cu natura și frământat de pasiuni care se aseamănă cu furtunile ei. Am văzut deja acest lucru în povestirea *Lîngă apa Vodislavei*. În *De la noi la Cladova* aspectul acesta iese și mai puternic la iveală. Popa Tonea s-a îndrăgostit de Borivoje, soția lui jupîn Traico, un negustor sîrb din Cladova. Dragostea aceasta nu-și va afla îndeplinirea din cauză că preotul, fire cinstită și eroică, își înfrîinează pasiunea, iar la urmă, cînd poate înfrînarea lui n-ar mai fi avut putere destulă, moartea Borivojei curmă drama care n-a avut timp să se dezvolte decît în viața interioară a eroilor. Pe aceștia, pe lîngă situația lor în lume și în împrejurările potrivnice, îi desparte Dunărea. Fluviul se întinde între dînșii ca o vietate, cînd aprigă, cînd blîndă, cînd muștrătoare, cînd prietenoasă. El formează un acompaniament al meditațiilor preotului. Poate că tocmai această umanizare a naturii dă priveliștilor zugrăvite de Galaction nota lor deosebită. Acest fel de a simți și de a evoca peisajul, care apare desigur și la alți scriitori, alcătuiește o manieră constantă a lui Galaction, vizibilă aproape mereu de cîte ori descrie o priveliște. Mergînd într-o zi de vară către

bisericuța din Răzoare, scriitorul trece printr-un peisaj în mișcare :

„Pe marginea pîraielor ghicite în văi, arini, în șiruri lungi, legau coamă de coamă. Culmi năprasnice de dealuri stăteau drept în fața noastră și din bogăția lor de carpeni și de fagi, ca din bogăția apelor unei cataracte ce s-ar frînge în slăvi, ajungeau, în picuri lungi, pînă la noi, carpenii cu frunza zdrențuită, fagii cu frunza neagră, muiată în untdelemn. Cu cît înaintam, cu atît văile veneau mai aproape, cu atît coastele păduroase creșteau mai drept, iar orzurile și fînețele, subțiate ca niște panglici, șerpuiau, se strecurau printre arinii tăbărîți în văi și printre fagii stăpînitori pe culmi. Dar culmile din dreapta și din stînga se încăierară deodată, schimbînd înfățișarea locului și frîngînd linia aproape dreaptă a drumului. Uneori un pîriu intra pe neașteptate în pieptul culmilor, abătîndu-ne calea, tîrînd după el neamul arinilor, și, după ce pierrea mai întîi sub o podișcă, pierrea apoi cu totul în crăpături întortocheate.“

Se poate observa că aproape toate verbele pe care le folosește scriitorul exprimă mișcare, acțiune. Peisajul trăiește. Priveliștea se mișcă în fața noastră ca o vietate.

Deși Galaction, în cîteva romane ale sale, și-a luat subiectul din viața contemporană, ca în *Roxana* de care am amintit, sau în *Doctorul Taifun*, sau în *La răspîntie de veacuri*, roman, după chiar mărturisirea sa, autobiografic — deși în unele nuvele, cum ar fi *Hîrcă pentru hîrcă* sau *Mi-e dragă Nonora*, materialul folosit de scriitor aparține lumii veacului nostru —, totuși, dacă cuprindem opera sa în întregimea ei, trebuie să observăm că subiectele celor mai personale, mai expresive și mai puternice din scrierile sale sînt luate din trecut. Predilecția lui Galaction merge către aceste subiecte. Firea lui de apologet îl îndreaptă către legendă și către vieți eroice și fabuloase. M-am mirat întotdeauna că nu a încercat vreodată să alcătuiască *Legenda aurea* în românește, bănuiesc însă că gîndul l-a îndemnat de multe ori.

Povestirile istorice ale lui Galaction nu ajung în trecutul îndepărtat decît în două dintre ele, care se petrec în primele secole ale erei noastre : *Caligraful Terțiu* și *Plecarea Drozileei*. Amîndouă cuprind întîmplări din vremea cînd în lumea greco-romană se produceau primele infiltrații creștine, care aveau să ducă în cîteva secole nu

atita la surparea edificiului elino-latin, cît la modificarea lui. În *Caligraful Terțiu*, dintr-o frază de la sfîrșitul *Epistolei către romani*, scriitorul reconstituie, făcînd drumul îndărăt, împrejurările în care această epistolă a luat naștere în Corint.

Aș compara bucata cu vreuna din evocările de acest soi ale lui Anatole France, *Procuratorul din Iudeea*, de exemplu. Dar comparația ar găsi vreo asemănare numai în ce privește natura subiectului, pentru că, în ce privește procedeul reconstituirii și al evocării, deosebiriile dintre cei doi scriitori sînt adînci. Acolo unde France reconstituie numai cu inteligența, din afară oarecum, cu o rece obiectivitate învățată de la Flaubert, Galaction, prin acea operație a spiritului pe care germanii o numesc *Einfühlung* reconstituie dinăuntru în afară, trăiește cu adîncime această reconstituire, și de aceea povestirea lui e făcută cu căldură și entuziasm, cu acea căldură răspînditoare de prietenie, care, după cum am spus de la început, caracterizează opera sa literară, dar care nu exclude defel precizia descripției.

De obicei, însă, povestirile din trecut ale lui Galaction nu trec dincolo de veacul al XIX-lea, cea mai veche epocă fiind aceea a Zaveriei, care, după cum am văzut, l-a impresionat încă din copilărie, de cînd asculta povestirile unor oameni contemporani cu Tudor Vladimirescu. Dintr-o epocă și mai apropiată e acțiunea romanului *Papucii lui Mahmud*. Iată pe scurt subiectul :

Sîntem în decembrie 1877, puțin după căderea Plevnei. În Roșiorii de Vede poposește un convoi de prizonieri turci. Mulți dintre ei sînt bolnavi, prăpădiți, de-abia mai pot merge. La o cîrciumă a orășelului, în seara asta de viscol, s-au adunat cîțiva tîrgoveți împreună cu un sergent conducător al convoiului de prizonieri. Printre cei adunați la cîrciumă se află și un pantofar, Savu, cunoscut de toți ca om blajin și cuminte. Înfierbîntat de băutură și de povestirile sergentului, Savu, din om pașnic și sfios, ajunge deodată fioros și răzbunător ; cuprins de furie împotriva osmanlıilor, i se năzare că și el trebuie să omoare un turc, și ucide într-adevăr pe un biet prizonier rebegit și scuturat de friguri, Mahmud. A doua zi, trezindu-se din beție și din apucăturile sîngeroase, Savu e cuprins de remușcare. Se duce noaptea și scoate cadavrul turcului dintr-o pivniță, unde-l aruncase, și îl în-

groapă în cimitirul creștin alături de părinții lui. După ce zace bolnav de tifos vreo două luni, Savu se duce la un pustnic bătrîn să se spovedească, și acesta îi dă drept ispașă să facă o mie de perechi de încălțări pe care să le împartă la nevoiași. Savu vinde tot ce are și pornește prin țară, tocmindu-se cînd ici, cînd colo și întrebuintîndu-și puținii bani cîștigați ca să facă încălțăminte hotărîtă drept ispașă. Ajunge la Turnu-Măgurele și aici găsește adăpost pe mai multă vreme în casa unui băcan turc, Ibrahim, om evlavios și înțelept, căruia chiar îi destăinuiește păcatul lui și pe care, ca un început de răscumpărare a crimei, îl scapă de la moarte. Savu înainte de a muri ajunge să-și îndeplinească ispășirea prescrisă.

Tema este aceea a concilierii religiilor, temă ilustrată de Lessing în *Nathan der Weise*. (La Turnu, Savu se împrietenește cu un meseriaș evreu. Împreună cu acesta și cu Ibrahim, ei alcătuiesc un fel de asociație supraconfesională.) Valoarea acestui roman stă însă și în execuție, în tratarea detaliilor, cu alte cuvinte în stil. Aici, și datorită subiectului, și datorită epocii, contemporane cu copilăria scriitorului, scriitorul se găsește și se simte într-adevăr la el acasă. Temă, epocă, locuri — totul este prielnic dezvoltării la maximum a talentului său și a convingerilor sale morale, cu alte cuvinte a întregii sale personalități în toată complexitatea ei, sub o simplitate aparentă.

Complexitatea aceasta se manifestă, de altfel, de la începutul activității literare a lui Galaction. Artist al frazei scrise, înclinat prin fire către vocația religioasă, el numai prin faptul că găzduiește în persoana lui aceste două caractere nu întotdeauna conciliabile este sortit unui conflict. Acest conflict, inerent firii sale, formează, după cum am văzut, fondul nuvelei *De la noi, la Cladova* și al romanului *Roxana*. Galaction scriitorul este un contrast permanent între aceste două vocații ale sale, cea artistică și cea predicatorie. Contrastul acesta se vede și în stilul său, în care, nu rareori în cursul aceleiași perioade sau chiar al aceleiași fraze, întîlnim o imagine păgînă și una serafică, o expresie colorată și o formulare abstractă, un substantiv plin de sevă și de culoare alături de un epitet abstract, un cuvînt vechi și altul intrat în limbă de curînd. Trebuie notat imediat că această abundență de contraste nu ia niciodată o înfățișare violentă, de stil încărcat de

antiteze, cum e la Victor Hugo de multe ori. Și nu ia această înfățișare din pricină că la Galaction folosirea expresiilor contrastante nu este rezultatul unei maniere stilistice voite, ea provine din conformația personalității scriitorului.

Contrastul este la el fundamental și inevitabil din cauza dualității firii sale. Prima impresie la el este totdeauna a unui artist, și expresia, și ea, începe cu o imagine de cele mai multe ori. Dar aproape întotdeauna imaginea este comentată în spiritul credinței și al moralei. Eroii lui Galaction procedează ca și scriitorul. Cercetînd mecanismul cugetării și al simțirii lor, scriitorul înfățișează felul lui propriu de a gândi și de a simți. Savu pantofarul, eroul romanului *Papucii lui Mahmud*, se duce în cimitirul în care lîngă părinții lui doarme și prizonierul turc, și se adîncește în contemplație :

„Savu urmărea cu ochiul diversitatea tulpinițelor și a lujerelor, care se ridicau din nevăzute rădăcini îngropate, și urmărea mai ales florile felurite care terminau sus lujerul mlădios, licăritor în soare. Imaginea aceasta se prefăcea, în laboratorul simțirii lui sporite, în fagure de analogie și de revelație. I se păreau acești răposați, îngropați aici sub flori, rădăcinile nevăzute ale unor existențe reale și aeriene, care se ridicau în sus spre Dumnezeu și fiecare în parte desfăcea acolo, în slavă, spicul unei flori deosebite. Și Savu era sigur că, precum aici nu este nici o nesuferire și nici o ceartă, între umbreluțele de liliac și ghiociei sădiți de el, tot așa nu este nici o dușmănie între adormiții cu oasele în pămînt, dar cu floarea sufletului în ceruri.“

La fel și în simțirea scriitorului, priveliștile acestei lumi, pe care el le contemplă și le exprimă ca un artist, stîrnesc „analogii și revelații“. Aceasta dă o lumină proprie stilului lui Galaction și definește originalitatea personalității sale.

În literatură proba hotărîtoare este recitirea. Opera lui Galaction te îndeamnă s-o recitești. Contemporan din anii adolescenței cu apariția tuturor volumelor sale, m-am întors la ele de multe ori. Am făcut astfel de cîteva ori drumul la *Bisericuța din Răzoare*, m-am rătăcit prin *Pădurea Cotoșmanii* și *Apa Vodislavei*, am făcut multe popasuri. Clopotele de la mînăstirea Neamțului le-am ascultat adesea prin fraza mlădioasă și încărcată de în-

telesuri a scriitorului, iar cu *Terțiu caligraful* m-am întors cîteodată în Corintul de acum o mie nouă sute de ani.

În fața atîtor pagini menite să rămînă în tezaurul clasic al literaturii noastre, și care, citite de-a lungul a vreo patru decenii, îmi deșteaptă și azi același interes și îmi dau aceeași delectare ca la prima lectură, acum, cînd părintele Galaction a împlinit optzeci de ani, mă bucur că pot să-i aduc omagiul acesta — simplu, dar suprem ! — al recitirii.

1959

(*Considerații confortabile*, București,
Editura Eminescu, 1970.)

MIRCEA ZACIU

UN PRECURSOR : GALA GALACTION

Într-o seară de decembrie a anului 1907, într-una din încăperile restaurantului Capșa, o masă așternută bogat reunea pe foștii absolvenți ai liceului Sf. Sava, promoția 1897, care se întâlneau după zece ani. Viața efectuase schimbări surprinzătoare și capricioase în existențele adolescenților ce ieșiseră cu un deceniu în urmă pe porțile școlii bucureștene. Unii deveniseră membri influenți ai cabinetelor, deputați, politicieni. Alții se căpătuiseră printr-o căsătorie rentabilă sau achiziționaseră moșii peste care trecuse pojarul răscoalei. Unul singur, se pare, rămăsese modest funcționar în atenanțele unui minister. Într-un birou muțed, el își purta existența de slujbaș, obscur, în vreme ce în jurul lui vuia o lume sortită prăbușirii și prefacerilor de mai tîrziu. Aruncînd priviri întristate către foștii colegi, el avea să noteze, la întoarcerea în cămăruța-i mizeră, aceste întrebări ce-l măcinau :

„Toți au izbutit în viață. Toți și-au tăiat cîte-o parte grasă, toți au frumoase haine negre și rufărie fără vină... Dar toți sînt fiii veacului !... Nici un idealist, nici un poet, nici un înfrigurat de idei covîrșitoare vremii...”

După cină, unul dintre foștii colegi, care-i urmărise poate izolarea și schima de melancolie, avea să-l întrebe cu ostentație „ce-a făcut în viață”. Colegul ajunsese avocat cu afaceri însemnate, încasa onorarii bune, ceea ce-l îndreptătea să-și certe vechiul prieten „pentru obscuritatea și trîndăvia în care-și duce viața”. După mai bine de cincizeci de ani de la acea întâmplare a mărunțului slujbaș din atenanțele unui minister, Grigore Pișculescu, nici unul din numele foștilor lui colegi nu-l mai ține minte cronica. Politicieni, avocați, negustori obezi, pe toți i-a uitat istoria binevoitoare, dar nici numele lui Grigore Pișculescu, arhivarul, sclavul hîrtoagelor birocratice, n-a trecut dincolo de actele de stare civilă și de registrele în care iscălea odinioară. Registrele acelea demult le-au ars flăcările a două războaie. Și poate în felul acesta numele s-a mistuit de tot. Dar din această prefacere s-a născut cel ce se numește cu cinste în literatura noastră : Gala Galaction.

Născut în aprilie 1879, scriitorul venea din Dideștii Teleormanului, aducînd cu sine lumea fakuloasă a unei copilării încărcate de amintirile zarvei, de legendele strănii din pădurea Cotoșmanei, împletite cu lecturile hali-malei și a scrierilor hagiografice. Crescut pe un trup de moșie, „lîngă izvoarele sfintei munci cîmpenești”, el se refuză oricărei lecții de viață practică, „rătăcit în visuri”, neștiind să agonisească galbeni, ci „numai viziunea hol-delor de smarald, mireasma aglicelor și a dediteilor, umbrele pădurii răzbite de soare, și cîntecul cristeilor din trestia Tecuciului...” (*Mărturisire literară*). Adolescent, la Roșiorii de Vede, mereu „bîntuit de stafiile închipuirii”, se pierde în labirintul versurilor lui Eminescu, Verlaine, Poe, Baudelaire, descoperind curînd universul prozei lui Balzac, Zola, Maupassant, Flaubert și Anatole France. Inițierea literară și-o face în ciudata casă de pe strada Dorobanți (era intern acum, la Sf. Sava), unde-și purta mizerabilul și nemeritul exil „extraordinarul Macedonski”. Alături de Tudor Arghezi și de N. D. Cocea, cu care leagă nezdruncinate prietenii, pășește cam în același timp în literatură, cu articole bătaioase sau de puternice profeții sociale (în *Facla*), alături de o viguroasă proză, cînd liric-evocatoare, cînd de un concentrat dramatism, atentă la zbuciumul lăuntric al sufletului uman, întotdeauna distilată într-un stil de inimitabile polifonii.

Galaction a fost teolog, apoi funcționar de minister, defensor ecleziastic, dar înainte de toate, scriitor. I s-a oferit să ajungă profesor la academia teologică, a fost ispitit să se dedice tratatelor religioase, a fost certat că-și irosește valoroasele calități intelectuale cu deșarta îndeletnicire a scrisului. Biserica oficială l-a întrebat de ce tulbură conștiința oamenilor și așa agitată de ideile înnoitoare ale veacului, cu noi întrebări și neliniști. A fost chemat, nu o dată, la ordine. Împlinea cincizeci de ani și oficialii se făceau a nu și-l aminti. Cîțiva confrăți erau gata, într-un rînd, să deschidă o listă de subscripții pecuniare pentru a-i asigura editarea operii. Într-un cuvînt, i se amintea, în felurite chipuri, că trăia într-o lume a banului și că răzvrătirea lui nu trecuse neobservată. Orînduirea capitalistă îi cerea cuvenitul tribut. Galaction, alături de alți scriitori ai aceleiași generații, a fost silit să-l plătească, în atîtea pagini de reculegere mistică și de gîndire derutată de filosofie a „iertării” și „împăcării” creștine. Rămîn însă vii, de netăgăduită valoare, acele pagini unde umanismul biruie, scrutînd cu ochi lucid abisurile morale sau condamnînd fără drept de apel societatea decrepită. În *Gloria Constantini* în *De la noi, la Cladova*, în *Lîngă apa Vodislavei*, în *Moara lui Călifar*, în romanul cronică *La răspîntie de veacuri*, și în atîtea înfiorate notații lirice, unde se destăinuie un suflet deschis la tulburătoarele priveliști ale mării și ale pămîntului natal (*Biserița din Răzoare*, *La Mangalia* etc.), un limpede și major mesaj străbate pînă la noi, garantînd peste ani, perenitatea operei.

Dar mai cu seamă Galaction rămîne, într-o însemnată parte a scrisului său, un precursor. Căci el a fost artistul care a salutat — și cu cîtă clarviziune! — salvele Aurorii; a văzut în proletariat forța istoricește menită să dărîme o alcătuire socială a cărei nedreptate o resimțea acut; a fost partizan hotărît al democrației sociale și al păcii. Supranumit odinioară „omul unei lumi noi” (după ce semnase răsunătorul articol *O lume nouă*), Galaction s-a convins de timpuriu ce urmărea în țara noastră burghezia și ce tindea să realizeze, pentru cei mulți și obiști, proletariatul revoluționar. Pregătirile de război, aservirea țării capitalurilor străine, toate îl vor menține pe poziții ferm democratice, antiburgheze, umaniste, favorabile socialismului. O atestă lunga suită a foiletoanelor

sale sociale, de la *O lume nouă* (1919), la cele adunate în *Răboj pe bradul verde*, „dialogurile” scrise în manieră antică, punînd însă probleme de o ascuțită actualitate, unele pagini din *Toamne de odinioară* (*Spre portofoliu, Casa egoistului, Votul unui cetățean* etc.), ca și publicistica sa mai recentă.

Precursor ne apare scriitorul și în atitudinea adoptată în bătălia estetică a epocii. Crescut la școala lecturilor din Gherea, urmărind, de tînr, aprinsa dispută din critica vremii, învățînd neconformismul și răzvrătirea din cenaclul macedonskian, Galaction aduce în literatură o conștiință estetică bine conțurată, care-și însușise fără dubiu adevărurile artei militante.

Se întregește astfel treptat imaginea scriitorului-publicist, colaborator fecund la diverse periodice progresiste din 1911 și pînă în 1955, cînd nemiloasele Parce, fără a-i reteza definitiv firul existenței, i-au răpit însă pentru totdeauna mîngîierea scrisului și a exprimării. Timp de șase ani, așadar, acest artist exemplar a plutit între ființă și neființă, prezent în șirul scriitorilor „în viață”, dar nemaiputîndu-și povesti gîndurile, condamnat la suprema tăcere înainte de a coborî în mormînt, și tocmai în anii prefacerilor socialiste vestite și dorite de el odinioară. Dacă va fi avut licărirea de conștiință a condiției lui, aceasta trebuie că l-a durut mai mult din toate încercările vieții, căci paralizia lovea pe unul din cei mai neobosiți și mai zeloși comentatori ai artei și societății românești contemporane. Repaosul, lenea blazată, nelucrarea, privirea apatică și absentă asupra lucrurilor i-au fost întotdeauna străine, ca și ideea morții, pe care oricît se străduia teologul din el s-o accepte cu înțeleaptă resemnare, artistul o evita înfiorat, iar pentru termenul liminar adoptă înlocuirea metaforică, deși tot în haină bisericască: Coșbuc „doarme”, Ibrăileanu a plecat într-un „exod”, un alt scriitor s-a mutat „mai aproape de corturile veșnice”. Galaction continuă să-și viziteze prietenii „mutați” în „grădina lui Șerban-Vodă”, dialoghează cu ei mai departe, rememorează întîmplările ce i-au apropiat, reflectează asupra destinului lor și nicăieri nu pătrunde vreun accent funebru, pagina nu capătă coloratură de panegiric, deși un mare număr de articole celebrează dispariția unuia sau altuia dintre confrății mai

tineri sau mai vîrstnici. Seninătatea dialogului poate veni — ar zice unii — din elementele creștine, mistice, ale concepției lui Galaction, deși înclin să văd în ea mai degrabă sublinierea certitudinii perenității operei de artă, credința (ea înflăcărează pe toți marii artiști) în înfrîngerea Timpului ostil, în biruința contingentelor : *multaque pars mihi vitabit Libitinum...*

Pentru a întreține cît mai vie în conștiința contemporanilor memoria celor stinși, Galaction aprinde cîte o candelă amintirii lui Vlahuță și Caragiale, lui Macedonski și Gherea, lui Tony Bacalbașa și lui Tradem, lui Gârleanu și Jean Bart, lui Anghel și Hogaș etc. Sînt evocări pline de intensă poezie ai atîtor „cavaleri ai visului“ care au avut, într-o societate cinică, tragice „destine de efemeridă“. Tradem, Pincio, Petică, Antemireanu, Cerna, Chendi, Iosif, Anghel, Oreste, Gârleanu — „mai toți au murit tocmai atunci cînd noi eram în drept să cerem și să așteptăm din partea lor roadele maturității poetice, acele opere largi și susținute, pe care în alte țări, scriitorii le dăruiesc neamului și limbii lor între 40—60 de ani“. Evocările lui Galaction au, așadar, și un caracter reparator, scriitorul simțind datoria de a continua procesul împotriva nepăsării obeze, în numele celor duși. Aura amintirii învăluie toate aceste siluete (ca și acelea ale foștilor dascăli, cel de elinește, cel de matematică, de franceză, cel care l-a învățat să scrie și să citească), chiar cînd observația acidă punctează evocarea. Tonul minor rămîne dominant în reconstituirea Iașilor „precum erau“, a cercului vechii *Vieți românești*, a plimbărilor cu Ibrăileanu la Copou „într-o seară de mai“, a omagiului, mereu reînnoit, adus prieteniei incomparabile cu Tudor Arghezi... În toate aceste pagini, Galaction e departe de intenționalitatea critică, înscriindu-se pe linia prozei memorialistice românești ilustrată de Ghica sau Alecsandri, pe care îi continuă în alt stil și cu altă expresie artistică. Chiar faptul literar contemporan suferă modificări prin prisma (ușor deformată) a evocării memorialistice, scriitorul neputînd rezista „splendidelor boltiri ale trecutului“, care îl cheamă, îl farmecă, hotărîndu-l să judece mereu prin „amintirea personală“. Scriind de pildă despre *Vlaicu Vodă*, notația critică e înlocuită cu reactualizarea premierei ; despre Gherea, cu

evocarea bătăliei estetice la care, elev prin clasa a III-a, asistase. Aroma amintirii inundă pagina, seducînd cititorul: o foarte acidă prezentare a romanului balzacian *Le lys dans la vallée* capătă următorul preambul liric:

„Eram prin clasa patra de liceu. L-am cumpărat cu primii bani ce mi-au căzut în mîină și l-am citit, după examenele generale, la umbra unor trandafiri din grădina internatului“.

Aprecieri nu o dată aspre, despre unii confrăți în viață, sînt intercalate înșelător între nararea unor episoade autobiografice, cu evocări de atmosferă a boemei de odinioară, a cafenelei literare, a legăturilor de mișcătoare înfrățire intelectuală în fața zidului ostilității burgheze. În toate acestea nu este bonomie, ci mai degrabă largă înțelegere umană a unuia care (*Gloria Constantini, De la noi, la Cladova* fac dovada) cunoaște profund cele mai tănuite cămări sufletești. Interesul paginilor lui memorialistice (pe lîngă acela documentar, informativ, util istoricului literar) este și unul psihologic și artistic, dascăli, prieteni, confrăți și artiști evocați fiind tratați ca personaje epice, eroi dintr-un mare roman nescris, dar poate proiectat, imaginat, dorit. Foiletoanele „critice“ ale lui Galaction pot apărea, în acest sens, fișe ale unei „cronici“ epice, parte utilizate chiar, în *La răspîntie de veacuri*. Spirit de artist, Galaction privește totul ca materie vrednică de artă și nu o dată vede, dincolo de drama individuală a unui confrate, pe eroul posibil: Anghel „a trăit ca un poet și a murit ca un erou dintr-un roman de geniu“; viața lui Macedonski „e o poveste cu totul vrednică de pana unui Balzac“, începută „în felul eroilor lui Murger“ și încheindu-se „într-o lumină înfricoșată și măreață — un fel de nimb amestecat: Lear și Don Quichotte“. Articolele lui Galaction — aceste „memorii“ fragmentare — cuprind sumedenie de asemenea portrete construite asociativ, din elemente livrești, sau tratate pur și simplu epic, cînd nu sînt înlocuite cu lapidare definiri ale personalității, concentrate și sugestive: Caragiale e „un mare nemulțumit“; Macedonski — „un gladiator al lui Apollo“; Cincinat Pavelescu — „cel ursit să fie veșnic discipol“; Octav Băncilă — „un pictor hirsut și trist“; epitete urmate adesea de explicitări organizate concentric, cu vădită intenție de portretizare. Astfel, Iser „e unul dintre acei mulți nebuni de înalt talent

care, vrînd-nevrînd, lucrează încet și sigur la marile prefaceri viitoare“ ; Caragiale („cel mai mare cenzor al vieții românești“) lasă o operă capabilă, dacă un absurd cataclism ar distruge orice altă mărturie istorică, să ne poarte „în efigie“ pentru veșnicie ; Coșbuc, sugerînd „trăinicia, portul mîndru și freamătul sfînt al stejarului“, ar merita o statuie în stil rodinian : „un poem și un torent de viață“... Balzac e văzut prin lupa măritoare a „luxuriantelor lui defecte“ : „la acest scriitor totul pare legitim și scuzabil : digresiunile, incidentele savante sau tehnice, descrierile interminabile, cuvintele nepotrivite, construcțiile strîmbe, încărcăturile și luxul insolent. Balzac pare privilegiat ca Etna și ca Vezuviul cînd sînt în erupție : fum, scorii, cenușă, pietre și lava clocotitoare care dogorește sub toate acestea : nimic nu e de prisos, nimic nu e de îndreptat !“. Pagină admirabilă (la care aș alătura-o pe cea închinată definirii lui Macedonski, cu prilejul morții poetului), capabilă să transmită — nu cu răceala seacă a diagnozei criticului, ci cu efervescența artei, portretul creatorului și al creației sale, simultan.

Memorialistica lui Galaction însumează însă și idei generale despre artă, dezbateri pasionate asupra locului artistului în societate, asupra drepturilor și datoriei lui. Odată cu Gârleanu, Galaction pretinde onorarii demne pentru munca artistică, combate cu vervă ipocritele obiecții ale „mercantilizării“ scriitorului (el dă în schimbul argintului „aur și pietre prețioase“), definește poziția artistului față de orînduirea burgheză („sub domnia capitalului și a muncii tarificate, poetul este și el un muncitor, un proletar“ ; „un adevărat artist e un tribun și un profet“ ; „locul nostru este în rîndurile celor ce muncesc, se luptă și sporesc bunătatea și demnitatea omenirii“ etc.). Străduința de a contribui la impunerea acestor adevăruri estetice (azi ele pot părea locuri comune, altădată erau însă semnale de acerbă luptă) se îmbină cu sfaturile date celor tineri, cărora le răcorește entuziasmele facile, demonstrîndu-le sarcina grea a creației, chinul acestui „labor improbus“ care înghite atîta efort fără a oferi garanția și certitudinea talentului. Există, pe această temă, un pasaj vrednic de a fi actualizat (în foiletonul *Arta scrisului*, din 1918), capabil să furnizeze material de meditație și celor ce „asediază coșul unei redacții“ și unora cu opuri tipărite, în egală măsură. Căci oricîtă senină-

tate, blîndețe monahală și echilibru moral respiră paginile memorialistice ale scriitorului, fiorul de neliniște nu le ocolește cu totul, zîmbetul acidulat are pe alocuri nuanțe anatolfranciene, raza „fină și violetă, de scepticism, din cerul operei marelui francez“... Dar și încrederea în izbînda finală a marilor adevăruri umane (ilustrative sînt articolele social-politice, din care țîșnește jerba de flăcări a viziunii „lumii noi“ și profetica urare închinată ceasului de cumpănă îndelung rîvnit al eliberării de la 23 August 1944 ; „fă-te epocă, fă-te veac, oră mult așteptată!“). Din mreața aducerilor aminte, acest vestitor n-a uitat să proclame certitudini sociale și estetice („vom trăi altfel, vom cînta altfel și vom desena altfel!“) care fac posibilă continuarea dialogului cu întreaga lui operă.

1961

(*Masca geniului*, București, E.P.L.,
1967.)

DAN HĂULICĂ

PORTRETELE LUI GALACTION

În seria magistrală a *Figurilor contemporane*, pe care prin 1912 le desena Iser, se află și un portret al părintelui Galaction. E o lucrare condusă cu energia imperioasă proprie artei lui Iser ; întretăierea fulgerată a două urme de creion scrie pe obraz sugestia unui volum în muchii ; și, grea, linia cioplește lespede de unei mîini puternice. Figura toată are un accent ferm : creștetul ascuțit, barka dreaptă. Simți bine că liniștea modelului nu este moliciune. Și nu te miri că atunci, prin 1912, condeiul omului care șade calm în portretul acesta a iscat în nuvela românească o răsucire inedită de pasiune.

Dar să mai zăbovim lîngă desenul lui Iser. Fiindcă, privindu-l, gîndul nostru se va găsi împresurat de încă alte înțelesuri, pe care le vădește existența lui Gala Galaction. Iată, deasupra ochilor țintiți drept înainte, sprîn-

cenele stufoase stau înălțate parcă a uimire. Peste chipul acestă zămislit din linii tari, plutește duhul unei întrebări. Să fie oare pentru că omul din portret „pare [...] nedumerit de propria sa ființă”? Asta am citit în comentariul lui P. Locusteanu, care în revista *Flacăra* și apoi în albumul editat în 1913, însoțea, precum o ramă pretențioasă și nițel obraznică, desenele lui Iser. Dar nu, întrebarea care-l stăpânește aici pe scriitor nu privește lăuntrul ființei sale sufletești, ci e îndreptată în afară. Cu ochi care cată departe, Gala Galaction seamănă mai degrabă a interoga sfinxul istoriei: nedumerirea lui îmbrățișează vremea strîmbă în care-i era dat să viețuiască. Căci aruncîndu-și privirile jur împrejur, pînă în colțurile afunde de țară prin care-l mînau îndatoririle slujbei sale, scriitorul dădea mereu peste nedreptate. Sub nu știu cîte fețe, în osebite locuri, îl întâmpinau mizeria și pătîmirea celor mulți. Odată străbătea niște drumuri mocirloase, într-un ținut frumos și nefericit, unde din loc în loc, sfidînd sărăcia țăranilor, se iveau trufase, în chip de adevărate castele, locuințele proprietarilor. Și în satul în care poposise au venit la dînsul oamenii, să i se jeluie că neamul lor sărman e supus și acestei nesăbuite vexațiuni; la ei, învățătorul are cîrciumă și, în loc să facă școală, copiii sînt siliți să vîndă în prăvălia cîrciumarului. Autoritățile îi țin partea, plîngerile lor nu le-au luat în seamă; a fost o anchetă și n-a schimbat nimic. După ce i-au povestit durerea lor și l-au rugat fierbinte să-i ajute, oamenii s-au dus. Iar scriitorul, rămas singur, a lăsat capul pe masă și a lăcrămat: „O, sărmani amăgiți! Ce putere, ce trecere credeți că am eu!” Era în stare, cel puțin, „să zgîrie” „egoismul masiv” al stăpînitorilor? „Mă simțeam nevoiaș, zdrobit, pierdut, ca într-un fund de prăpastie, pe cînd deasupra mea tronau coloși de piatră, într-o temută îmbrățișare de solidaritate și de sfidare. Cum să urci pînă acolo, cum să poți să răcnești măcar, să se audă acolo sus suferința și deznadejdea celor ce rîcîie cu unghiile fundul acestei văi!” Dar Gala Galaction se înșela. Căci nu știa încă să vadă cealaltă solidaritate, a celor mulți, mai tare decît zidurile potrivnice: solidaritatea care nu imploră, ci impune, cucerind. De aceea, kunătatea lui simțea rotindu-se asupra-i umbra neputinței. Ceva din starea aceasta de suflet a prins Camil Ressu, într-un desen remarcabil care

datează din 1915 ; pe chipul scriitorului, în ochii și pe buzele lui, portretistul ne-a lăsat să zărim nu știu ce can-doare tristă, nu știu ce mîhnire.

Dar îi era sortit inimii generoase a scriitorului să îndure și priveliștea unor zile de mai aspră, de mai dezonorantă mizerie. Războiul din 1916 trecuse, lăsînd în urma lui o dîră imensă de suferințe ; Gala Galaction recunoștea în preajma sa „icoane și fiori de tragedie care rup cumpătul cel mai robust și te răstoarnă“. Sînt vorbe ce aparțin unuia din articolele pe care, în 1919, scriitorul le-a publicat în gazeta *Socialismul* : acolo unde semnătura sa era vecină cu aceea a lui Tonitza. Căci *Siluețele* de o clipă pe care le așternea îndurerat Galaction se întîlneau, cîteodată chiar pe aceeași pagină, cu desenele politice, de indiscutabilă virulență, pe care le aducea pictorul. Iar numele lor s-au prins atunci, prin 1919 și 1920, pentru totdeauna laolaltă în portretul de aleasă calitate coloristică pe care i l-a pictat Tonitza. Gala Galaction stă, în această superbă efigie, concentrat, cu ochii parcă închiși, ai zice refuzînd să mai vadă spectacolul mizeriei ;... pe care totuși îl vede, pentru că sufletul său vibrant îi strigă într-una să se aplece spre cei apăsați și umili. Spre invalizii de război care cerșesc, nenumărați, în această vară a lui 1919 pe calea Victoriei, spre copiii flămînzi care umblă pe drumuri, orfani fără căpătîi, în indiferența vinovată a autorităților. Dar, evocînd jalea acestor năpăstuiți, glasul scriitorului nu e pătruns numai de milă și de duioșie ; ci lasă auzită indignarea unui luptător, care clamează patetic : „Împărțiți altfel bunătățile pămîntului, [...] ucideți balaurul cu mii de capete al capitalismului...“ Un luptător care nu se sfiește să denunțe ipocrizia oficială, fie, între altele, și aceea care a dictat minciunile roze de tipul idilismului semănătorist. Căci iată, de pildă, aceste rînduri, apărute în numărul din 13 octombrie 1919 al *Socialismului*, care nu-mi amintesc să fi fost semnalate în ultima vreme : „Artiștii noștri burghezi, inconștient și adorabil fățarnici, au fabricat o țărănime convențională, bună ca pîinea caldă, voioasă la muls ca o oaie și sentimentală și uitătoare de răul îndurat și iertătoare ca Genoveva de Brabant“. Omul care dădea la iveală aceste gînduri lucide are, în tabloul lui Tonitza, un cap aspru. Cu sprîncenele

înălțate împungător, mai mult decît întreabă, el mustră. Un fel de gravă, aproape aprigă deciziune îi stăpînește fizionomia. Însă o deciziune care așteaptă să treacă îndată în act. Căci iată o impresie căreia nu i te poți sustrage cînd privești portretul : deși poza modelului e perfect calmă, el pare că iese cumva din tablou, să ne vină drept în față. Lucrul nu e nici efectul unui relief sezisant, și nici nu izvorăște numai din punerea în pagină ; ci e, mai degrabă, urmărirea perspectivei de jos în sus pe care-a adoptat-o pictorul ; a faptului că linia orizontului e foarte joasă, și distanța contrasă în tablou, de la ea pînă la primul plan, apasă cumva asupra acestuia : adică asupra modelului. Detalii doar de ordin tehnic ? Dimpotrivă, aici trebuie să citim o metaforă. Mai ales că opera lui Tonitza își declară limpede intențiile simbolice. Să privim, așadar, coșurile de fabrică pe care pictorul le-a rînduit la orizont ; panglica lor de fum filfii alegoric și în atîtea din desenele politice ale lui Tonitza. Îndărătul figuri lui Galaction, portretistul n-a așezat un peisaj ; i-a dat drept sprijin însuși viitorul ; l-a împins spre noi, în tablou, dacă se poate spune așa, cu forța viitorului. De aceea, chipul acesta sever adună în el o categorică certitudine : pentru că acum scriitorul aude „puterea celor mulți“, care „se ridică, se zbate, clocotește“. Cînd se gîndea, cu cîțiva ani în urmă, prin 1913, la prefacerile revoluționare, la cei care le prezic, scriitorul își repeta cu îndoială această vorbă biblică : „Cine știe ce spune proorocul ?“ Iată, acum, la lumina proaspătă a Revoluției din Octombrie, iubitorul de oameni care fusese întotdeauna Galaction a înțeles „ce spune proorocul“ ; a devenit el însuși profet al unor prefaceri curajoase : „Omul unei lumi noi“, cum și-a botezat Tonitza portretul. Acum, în anii 1919—1920, scriitorul a dezlegat întrebarea ce-i stătuse vreme îndelungată, întipărită în conștiință. I s-a lămurit sensul veacului : „Biruința este de partea lor“, a proletarilor ; „dreptatea lor e soră cu stelele nemuritoare“.

Dar aveau să mai treacă decenii, pînă ce dreptatea aceasta să ni se arate în sfîrșit victorioasă. Cînd i-a ieșit în întîmpinare, în zilele care au venit odată cu August 23, scriitorul avea căutătura pătrunzătoare și bună și chipul unui patriarh : așa cum l-a înfățișat, de data aceasta într-un ulei, vechiul său prieten Iser. Masiv, cu

fața pierdută într-o barbă mare, albă, Gala Galaction șade într-un jilt. Dar, sprijinindu-se gospodărește cu mâinile, îl vezi parcă gata să se ridice: ca să-i ajute pe asupriții de ieri în strădania lor liberă, ca să desfășoare — cum s-a și întâmplat în acești ani de după 1944 — o largă activitate cetățenească. Sau ca să se trudească, sol vrednic înfășurat în hlamida unei bătrîneți venerabile, spre acel „suprem areopag al înțelepciunii și al umanității“, pe care într-un articol scris cu câțiva ani în urmă îl visa și îl socotea cu putință. Acolo unde ar fi rostit solemn și simplu această mărturisire: „Cred în pacea a toată lumea“.

(Critică și cultură, București,
E.P.L., 1967.)

TEODOR VÂRGOLICI

NUVELISTUL (Fragment)

A persistat o vreme, și uneori se resimte și acum, părerea limitativă că opera lui Gala Galaction merită să fie apreciată pozitiv numai pentru valoarea ei stilistică. Incontestabil, proza sa are o asemenea valoare intrinsecă, dar nu este nici singura, nici cea mai importantă. Ca și alți străluciți reprezentanți ai stilului-artist din literatura română, Al. Odobescu, Al. Macedonski, Dimitrie Anghel, Mateiu I. Caragiale, din familia cărora face parte, Gala Galaction a șlefuit cuvintele cu migală și finețea unui giuvaergiu, cu un rafinat simț al limbii, dar niciodată n-a cultivat jocul de imagini în sine, ci a fost permanent preocupat de a transmite un conținut de viață, de a releva o idee, un sentiment care să emoționeze cititorul și să-i vorbească despre lucruri proprii sensibilității și gândirii umane. Fiind un autentic scriitor, nici nu putea să facă altfel, căci literatura golită de viață se reduce la un exercițiu lingvistic steril.

Aprecieră unilaterală a operei lui Gala Galaction, numai din punct de vedere stilistic, își are sorginea în

ideea preconcepută, eronată, neverificată practic prin lectură, că această operă, provenind de la un scriitor-preot, ar fi în mod fatal impregnată de misticism, tributară tezismului creștin, ar avea doar un caracter de predică moralizatoare. Evident, formația teologică a scriitorului a avut consecințe pronunțate în creația sa literară, dar ele s-au manifestat în două moduri diferite. Mai întâi e de observat că, într-adevăr, în unele bucăți prozatorul a cedat locul preotului, plămădind narațiuni cu iz de parabole biblice, potrivite amvonului. Raportate la ansamblul operei lui Gala Galaction, aceste bucăți, care cad în afara literaturii, fiind vlăguite de fiorul vieții reale, se află însă într-un procent minim, nu sînt reprezentative nici cantitativ, nici calitativ. Cel de al doilea mod de manifestare a consecințelor formației teologice a lui Gala Galaction îl sesizăm în întreaga sa operă beletristică, dar are un caracter cu totul aparte. Intențiile moralizator-creștine ale unor remarcabile nuvele sînt sublimite în universul lor de imagini, fără nimic ostentativ, sînt infuzate conflictelor cu discreție. Scriitorul nu-și expune ideea morală creștină cu mijloacele retorice, violent didactice și dogmatice ale misionarului ortodox. Reținînd numai sensul general al ideii respective, îl adaptează, îl ilustrează și-l explică prin intermediul artei, cu ajutorul unor fapte de viață specifice și autentice umane, al unor împrejurări sociale caracteristice, capabile să distileze acest sens în imagini cu semnificații mult mai largi, cu ecouri prelungi în sensibilitatea cititorului. În aceasta constă dualitatea operei lui Gala Galaction, aspectul ei contradictoriu. Pornind adesea de la o premisă a eticii creștine, scriitorul a grefat în jurul ei o fabulație veridică, străbătută de vibrația intensă a vieții reale, de dramatismul înfruntării a două concepții opuse, una laică și alta clericală.

Două precizări sînt, iarăși, necesare. Mai întâi, nu toate scrierile lui Gala Galaction stau sub zodia eticii creștine. O serie de nuvele sînt consecvent realiste, sînt construcții epice obiective, unele din ele avînd și vii accente sociale, critice. În al doilea rînd, se impune observația că, în celelalte scrieri, prozatorul nu dezbate de fiecare dată, în parte, o altă problemă a eticii creștine, nu caută să detalieze poruncile decalogului sau pildele celor patru evangheliști. Dacă aruncăm o privire de sin-

teză asupra acestora, am putea spune că numitorul comun al infiltrațiilor lor teologice se rezumă la versetul din „Tatăl nostru” : „Și nu ne duce pe noi în ispită”. Preocuparea dominantă a scriitorului a fost aceea de a ilustra lupta dintre virtute și păcat, dintre puritate morală și ispită, dintre dogmă și instinct. În esență, e ceea ce am numit înfruntarea dintre Dionysos și Apolo. Este ciocnirea dramatică dintre concepția de viață a omului Galaction, căruia nimic din ceea ce e omenesc nu i-a fost străin, și dintre concepția preotului, supus canoanelor și inhibărilor religioase. Meritul lui Gala Galaction, în baza căruia scrierile sale au dobândit un farmec și o valoare deosebite, este acela că, în reflectarea ciocnirii dintre puritate morală și ispită, nu s-a plasat în mod ostentativ, deliberat pe poziția clericului, n-a încorsetat conflictele în scheme prestabilite, teziste, și nu a tras concluzii rigide, nu a oferit soluții dogmatice, artificiale, ci a lăsat să vorbească viața însăși, gândurile, sentimentele, pasiunile și faptele cu adevărat omenești. Eroii navelor acționează conform structurii lor intime, personale. Ei nu sînt niște pioni, niște manechine pe care prozatorul să le miște cum vrea, după idei preconcepute, spre a demonstra teze și precepte teologice. Departe de a fi așa ceva, ei sînt oameni reali, autentici, care trăiesc cu intensitate toate împrejurările vieții lor umane și sociale. În afară de eroul din nuvela *De la noi, la Cladova*, care este el însuși preot, nici un alt personaj nu-și mai raportează faptele și simțămintele la principiile religioase. Parcă nici n-ar fi credincioși ai bisericii ortodoxe. Numai scriitorul îi privește prin această prismă, dar din umbră, cu o mare discreție, cu o subtilă valoare, fără să intervină în evoluția destinului lor. Respectînd adevărul vieții, oglindind cu obiectivitate faptele, gândurile, sentimentele și pasiunile oamenilor, evitînd caracterul programatic, tezismul și conformismul ortodox, Gala Galaction a imprimat celor mai de seamă nuvele ale sale o dublă semnificație. Oricare dintre aceste nuvele, detașată din contextul operei și citită aparte, privită în sine, nici nu pare a fi scrisă de un scriitor-preot, ci de un veritabil scriitor realist, căci desfășurarea acțiunii și deznodămîntul pot conduce spre cu totul alte concluzii decît cele teologice. Și aceasta pentru că Galaction își înțelege profund eroii, îi iubește, se identifică cu stările lor su-

fletești, participă afectiv la zbuciumul, tristețile, bucuriile și năzuințele lor, trăiește cu aceeași intensitate dramele și pasiunile lor lăuntrice. Ca urmare, sensurile moralizator-creștine sînt estompate, anihilate de clocotul vieții reale, iar în unele nuvele inspirația și motivarea psihologică a conflictelor capătă un caracter de-a dreptul păgîn, de apostazie, contrar intențiilor subiective ale lui Galaction.

Gala Galaction nu este și nu poate fi considerat un scriitor mistic. Substanța și finalitatea celei mai întinse și mai valoroase părți a operei sale aparțin artei realiste. Scriitorul prezintă însă unul dintre cele mai interesante cazuri din literatura română, deoarece în opera sa distingem, pe lângă viziunea realistă dominantă, și interferența altor coordonate estetice. Gala Galaction este, în esență, un scriitor realist, dar dublat de un romantic. Aceasta se observă în atracția pentru dramele sufletești îndeosebi de natură erotică, pentru pasiunile lăuntrice mistuitoare, ca și în modul cum le tratează. De asemenea, în transfigurarea artistică a realității prin intermediul elementelor onirice sau al miturilor și legendelor, o serie de nuvele fiind construite prin antiteza specific romantică, prin împletirea dintre vis și viață, dintre real și fantastic, prin introducerea unor noțiuni de magie. Interesant de reținut, pentru originalitatea prozatorului, a specificului artei sale, este faptul că această coordonată romantică se realizează, pe de o parte, în cadrul unei tematici tradiționale, iar pe de altă parte, cu mijloace de expresie moderne, dînd un aliaj epic sui generis, o sinteză estetică armonioasă, unitară, de superioară valoare și forță emoțională. [...]

Dacă în *Copca Rădvanului* ideea căderii în ispita dragostei vinovate este numai bănuită, sugerată discret, în nuvela *De la noi, la Cladova* ea apare cu o pregnanță deliberată. Nuvela, despre care Panait Istrati spunea, pe bună dreptate, că este o adevărată „perlă a literaturii românești”, rezumă esența contradictorie a întregii opere a lui Gala Galaction, este expresia cea mai vie, cea mai impresionantă a luptei dintre spiritualitate și senzualitate, dintre rațiune și sentiment, a înfruntării dintre Dionysos și Apolo. Conflictul ei reproduce un proces de conștiință proiectat pe o dramă sufletească zgu-

duitoare. Este drama sufletească, provocată de ispita dragostei, a preotului Tonea, a unui om încătușat de legile canonice. La sfârșitul slujbei, în timp ce o miruia pe Borivoje, popa Tonea simte deodată o adevărată comotie lăuntrică, o subjugătoare senzație de beatitudine când o privește pe necunoscuta și frumoasa soție a jupînului Traico. În inima preotului, ispita dragostei se insinuează ca un fluid imaterial, o inundă cu miresmele unor petale desfăcute parcă brusc, miraculos, la un semn magic: „O putere superioară a coborît pe inimă-i, apăsînd-o cu farmec și chemînd din ea un cer și o lume sufletească nemaicrezut de tinere și de înflorite... Așa cum s-ar petrece cu o sămînță, adormită și închisă, pe care un fachir ar pune-o în palmă-i și constrîngînd-o cu vraja unor insistențe nepricepute și oculte, ar face-o, în cîteva minute, să germineze, să crească și să se despletească în foi și în filamente și să se încunune, văzînd cu ochii, cu ciorchini trandafirii și parfumați!” Cu aceeași intensitate spontană, cuceritoare, pătrunde fiorul dragostei și în inima Borivojei: „Din clipa aceea, marmora strălucită a făpturii ei a trecut, din nevinovăție și din somn, de-a dreptul în focul iubirii și-al suferinții. A fost și pentru popa Tonea și pentru ea un ceas deopotrivă de nenorocit și de ars de fulgerele sorții... Și în ceasurile-i de nesomn și de durere, icoana frumosului popa Tonea era de acum să i se înfățișeze, veșnic, sub pozoaba dalbelor veșminte preoțești, smălțate cu desfoiate foi de floarea-soarelui, sub făcliile constelate și în fumul larg și ruginiu al bărbii ieratrice.”

Popa Tonea rămîne pe țărmul românesc, iar Borivoje pleacă în Cladova sîrbească, purtînd însă amîndoi, în suflet, o nestinsă și nemărturisită sete de iubire, care le stăpînește și le mistuie întreaga lor ființă, în egală măsură. În descrierea acestei duble drame erotice, Gala Galaction își afirmă cu plenitudine talentul de analist al sufletului uman, al celor mai complexe și copleșitoare pasiuni lăuntrice. Prozatorul are capacitatea de a percepe și înregistra cele mai subtile nuanțe ale vibrațiilor sufletești, filtrîndu-le, înțelegîndu-le prin propria sa sensibilitate. Gala Galaction se identifică cu eroii săi, putînd astfel să-i zugrăvească din interior, să le exteriorizeze stările sufletești, gîndurile, simțămintele și frămîntările de conștiință cu o remarcabilă forță de sugerare.

Atît Borivoje cît și preotul Tonea sînt ispitiți de o dragoste vinovată, dar sentimentele lor, așa cum sînt înfățișate de scriitor, nu par a spune acest lucru. Dimpotrivă, ele apar firești, reale, prin maximul coeficient posibil al omenescului, prin tot ceea ce e caracteristic făpturii umane. Borivoje este de fel de la Negotin, are deci un temperament meridional, sentimental, predispus trăirilor înflăcărare. Fără a friza cîtuși de puțin perversitatea, adulterul, ea se îndrăgostește de seducătorul preot Tonea deoarece tinerețea ei năvalnică nu putea fi consumată și compensată lîngă un soț care-i era ca un tată, lîngă căruntul jupîn Traico, trecut de 50 de ani. Izolată în Cladova, Borivoje nu-și poate împlini setea de iubire, și-o reprimă în taină, ceea ce este peste putință unui temperament pasional, provocîndu-i un furtunos zbucium lăuntric, o istovitoare suferință fizică. În această stare o regăsește popa Tonea, în casa ei din Cladova, de data aceasta fără nici un alt martor. Momentul emoționant al reîntîlnirii e surprins de Gala Galaction în cîteva rînduri, cu o mare economie de mijloace verbale, în notații succinte, îndeosebi metaforice, de o reală expresivitate : „Preotul a deslușit o cameră turcească, iar pe divan, înaintea lui, doborîta între perne, pe frumoasa Borivoje. Era clar că o vijelie nervoasă o doborîse unde se găsea. Răsuflarea îi era neregulată, brațele agitate, și după clipitul banilor de aur de la gîtu-i se vedea cît de colo că, sub salbă cu trei rînduri, pieptul, învelit numai cu salbe, murea și învia, chinuit de o taină nebunească. În locul nevinovatelor răsuri de după Paște, atît de prospere și de fericite, obrajii Borivojei dădeau acum vederii niște trandafiri însîngerați și smulși. Iar în locul naivei dimineți, din ochii ei de-atunci, ardea acum o după-amiază adîncă și tragică.“ Față în față cu omul pentru a cărui dragoste se ofilea ca o floare sub arșiță, Borivoje găsește de prisos orice înăbușire a pasiunii, destăinuind-o prin cele cîteva cuvinte românești trudnic învățate și îndelung repetate : „— Tu știi, părinte Tone, că eu te iubesc pe tine...“ Neprimind răspunsul așteptat, Borivoje nu mai putu să-și descarce sufletul prin cuvinte și atunci „izbucni în plîns și în aceeași clipă cosița ei, clădită în turn nesigur, își pierdu cumpătul și se revărsă peste preot, îngropîndu-l în noaptea ei dulce mirositoare și păgînă“.

Atît ne spune Gala Galaction despre modul în care Borivoje își descătușează melancolia atîtor visuri de iubire și durerosul regret al neîmplinirii lor, dar cu ce deplină măiestrie de a sintetiza prin cîteva elemente un întreg univers sufletesc, de a da amănuntului un relief nebănuît, de a materializa în cuvinte simple inefabilul unor sentimente de suavă gravitate. Cu aceleași mijloace, cu aceeași artă de a imprima asocierilor de cuvinte o adîncă vibrație, zugrăvește prozatorul și episodul ultimei întîlniri a Borivojei cu preotul Tonea. Mînat de impulsul înrobitor al inimii, preotul Tonea trece Dunărea pe o vreme cumplită, avînd cu el, din întîmplare, cele necesare împărtășaniei. Ajungînd pe țărmul sîrbesc, află că Borivoje e pe moarte. O doborîse neîmplinita ei sete de iubire. Înainte de moarte, trăiește însă singura clipă fericită. Sub epitrahil, ea își pune capul pe pieptul celui pe care-l iubise cu supremă dăruire sufletească, sorbind din cupa bucuriei ce i-a fost atît de mult timp neîngăduită. Această pagină a nuvelei, deși încearcă să argumenteze teza izbăvirii de păcat prin credința în Isus Cristos, este una dintre cele mai frumoase pagini din literatura română, emoționează tocmai prin caracterul profund omenesc al ultimelor trăiri ale Borivojei : „Strălucitori ca soarele în apus, ochii Borivojei priveau țintă pe preot... Și au rămas singuri încă o dată — a doua oară și cea din urmă, din viața lor cea pămîntească. Cu ochii orbi de lacrimi, cu inima în tumult, preotul se apropie de pat și acoperi pe Borivoje cu epitrahilul.

Și ceea ce omenește nu fusese cu putință și ceea ce Borivoje dorise pînă la moarte, fără să se împlinească, — se împlini sub condiția a tot divină și a tot curățitoare a religiei lui Isus Cristos. Borivoje își puse capul pe pieptul sfîșiat al preotului creștin și în ceasu-i din urmă trăi, fără păcat, toată fericirea pe care ar fi putut să i-o dea, cu dobînzi atît de grele și de amare, iubirea pămîntească. Atîta cît ținură rugăciunile introductive și zguduitoră molitfă de dezlegare, Borivoje fu fericită atît cît ar fi putut să fie într-o jumătate de veac... Și mîinile iertării, în numele Sfintei Treimi, se împreună pe capul penitentei și îmbrățișară acest cap mult iubit cu singura îmbrățișare îngăduită !

Apoi Borivoje recăzu între perne, ascultă rugăciunile împărtășirii ca pe un murmur al grădinilor raiului și

primi dumnezeieștile taine, cu ultimul și supremul palpit al sufletului ce se eliberează.

Cosița ei se risipi pe pînze ca un paner cu toporași negri ; brațele ei se culcară dulce de-a lungul trupului : ochii i se opriră ca într-un ocean de fericire încremenită și surîzătoare.“

Borivoje suferă, se ofilește și se stinge în tăcere. Cel ce se zbuciumă însă amarnic și cade „pradă grelei dezbinări cu sine însuși“, trecînd printr-un dramatic proces de conștiință, este preotul Tonea. Reprimarea pasiunii îl aduce la înfricoșată cumpănă, îl devastează sufletește. El apare în ipostaza de „creștin plin de lepra iubirii stricătioase și preot prins în laț de către diavol“, cu alte cuvinte nu poate să dea frîu liber sentimentelor care-i încercă inima deoarece este căsătorit, are cinci copii, dar mai ales pentru că este un slujitor al altarului, încătușat de legile canonice. Această din urmă stare de fapt îl oprește, imperativă, să soarbă din balsamul iubirii. Dacă n-ar fi preot, e aproape cert că Tonea n-ar rezista prea mult în fața tentațiilor frenetice ale Borivojei. O demonstrează prin întreaga sa zbatere lăuntrică, magistral redată de Gala Galaction.

Cînd Borivoje îi mărturisește că-l iubește, preotul Tonea se stăpînește de la orice gest, se comportă așa cum îi dictează canoanele ecleziastice, spunîndu-i că amîndoi ar săvîrși un păcat. Preotul își impune însă pe cale rațională această atitudine, nu exprimă ceea ce simte cu adevărat, e dezbinat cu sine însuși, în dezacord cu sentimentele lui pur omenești. După acest suprem efort de a nu făptui ceva neîngăduit de canoane, preotul rostește, singur, o frază tulburătoare și adînc semnificativă : „— Acum mă duc să plîng pe cununa biruinții mele !“ Plînge pentru că e om și nimic din ceea ce e omenesc nu-i e străin, plînge pentru că a dobîndit o biruință impusă. Suspinul lui nu e prea depărtat de apostazie, de o răzvrătire păgînă. În inima și conștiința sa se dezlănțuie o pustiitoare furtună, încleștîndu-se și triumfînd cînd sentimentele lui pur omenești, cînd voința rațională de a nu se abate de la poruncile bisericii, toate acestea fiind zăgrăvite de Gala Galaction cu o emoționantă înțelegere umană a dramelor sufletești, într-o adevărată pagină de antologie : „Înainte-i colcăia furnicarul de aur și de argint al Dunării ; într-o parte era Borivoje

și țărmi scînteietori ai ispitelor-sirene, în cealaltă parte soția și cinci copii, o casă și un rost, o viață de onoare și înfricoșatul legămînt cu Isus Cristos, spintecînd ca o întrupare aieva văzduhul albastru, în făptura albă, zveltă, a bisericii unde liturghisea de zece ani. Și i se părea că inima-i, în necuprinsa-i jale, dădea să iasă din coșul pieptului și, ca o pasăre cu aripa străpunsă, se zbătea, se ucidea; și ar fi voit să zboare cînd spre Borivoje, cînd spre turlile bisericii, cînd de-a dreptul în fundul Dunării, dar, plină de sînge și sfîrșită, cădea iar și iar în pulkerea pămîntului. Și iubirea și datoria și crunta deznădejde treceau prin cugetu-i cu aceleași puteri; și, fiecare, rînd pe rînd, îl încerca cîteva clipe și-i clădea sub ceruri arzătoare, perspective și destine înalte pînă la cer, ori întoarse pînă în fundul iadului, pentru ca în clipa următoare o limbă de foc să înghită totul și aspra datorie să spulbere iubirea, iar deznădejdea să învingă pe biruitoarea de o clipă. Și apoi, iarăși de la început, din cîmpiile cernite ale deznădejdii să izbucnească poienile și dumbrăvile iubirii, îmbătate de lăcrămioare și de doină, iar Dunărea să se prefacă, din apa sinistră care înghite pe deznădăjduit, în apa prietenă celor ce se iubesc“.

În pendularea sa între credință și tăgadă, între puritatea moralei creștine și ispita dragostei, eroul se autocenzurează continuu, se autoflagelează chiar, pentru a rămîne credincios altarului. Trecînd Dunărea, la Cladova, sub pretextul reluării sumei împrumutate jupînului Traico, el își reproșează: „Unde pleci tu acum, prin vijelie și prin puterea nopții? Și ce zor te arde în spinare, ca să treci la Cladova? Cel puțin nu fi fățarnic! Mărturisește, popă vînat de cel viclean, că nu te gîndești deloc la bani, căci ai trei sute de franci în casă, ci te gîndești numai la Borivoje. Nu te smulge somnului și tihnei decît amintirea ei primăvărată, și de șapte luni nu poți să mai stingi cu toate ceasloavele din raft flacăra ochilor ei străbătători și negri!“ Refuzîndu-și însă chemarea și împlinirea iubirii, preotul nu se umple de satisfacție spirituală. Dimpotrivă, el merge pînă acolo încît pune la îndoială trăinicia cu care Dumnezeu l-a creat pe om: „Lasă-te întrebă, Prea Bunule: de ce ai plămădit din lut acest sărman ulcior al făpturii noastre, cînd de atîtea

ori este poruncă să ardă într-un loc cu mult mai puternic decît poate să rabde ? De ce tocmai din lut acest ulcior, cînd era scris în voia Ta ca el să poarte în el dumnezeiescul mir al Cunoștinții Tale, al Sfintei Evanghelii și-al înfricoșatei Sfintei Liturghii ? Pentru ce nu l-ai făcut, Stăpîne, de piatră ori de fier, cînd ne era dat ca să-l purtăm pe un drum atît de greu, atît de lunecos și de zîrlit de stînci ?" Așadar, preotul Tonea nu se simte el singur vinovat de ispita dragostei, ci răsfrînge această vină asupra lui Dumnezeu. Moartea Borivojei e văzută tot ca o culpă a divinității. Ea s-a stins, deoarece preotul, din respect sau mai bine zis din teamă pentru poruncile dumnezeiești, i-a refuzat împlinirea visurilor de iubire. Cînd Borivoje trăiește ultima clipă de viață, popa Tonea e bîntuit de adîncă remușcare, e gata să recheme, cu prețul încălcării canoanelor, fericitul moment al întîlnirii din timpul verii, în care ea și-a mărturisit iubirea. Preotul simte îndemnul „să se năruiască lîngă patul cu pînze albe și smulgîndu-și părul să-și ceară iertare și să cheme înapoi — o, să cheme înapoi !... — înfruntatele și zguduitoarele frumuseți din iunie".

Care a fost intenția lui Gala Galaction în nuvela *De la noi, la Cladova* ? Firește, să argumenteze ideea că înfrîngerea ispitei se poate realiza prin credința în religia lui Isus Cristos, prin respectarea poruncilor bisericii. Într-adevăr, eroul, preotul Tonea, biruie tentația dragostei vinovate, rămînînd un bun creștin, un bun slujitor al altarului. Dar cu ce preț, prin ce istovitoare zbuciumare sufletească, prin ce dramatic proces de conștiință ! Conținutul epic obiectiv al nuvelei demonstrează că preotul Tonea a biruit nu prin efectul purificator al religiei, simțit organic și inefabil, ci prin deliberată inhibare, prin autoflagelare, printr-un efort de voință rațională, de a nu săvîrși ceea ce nu-i este îngăduit de canoane. Oricîte rugăciuni ar pune Gala Galaction în gura eroului său, oricîte citate biblice ar introduce în meditațiile acestuia, ele rămîn neconvingătoare, artificiale. Și în această nuvelă, viața reală, sentimentele omenești se dovedesc a fi mult mai puternice decît tezele, preceptele și intențiile moralizator-creștine ale scriitorului. Cel mai semnificativ moment al nuvelei este acela în care preotul Tonea, respingînd destăinuirea de dragoste a Borivojei, se duce să plîngă pe cununa biruinței sale. Plînge pen-

tru că a biruit! Este un gest profund omenesc, și nu unul clerical. Un fidel slujitor al altarului ar fi avut sentimentul bucuriei și al triumfului, ar fi plutit în sfere senine, s-ar fi simțit înălțat sufletește și intrat pe poarta raiului. Dar personajul lui Gala Galaction este mai mult om decât preot, este aproape un păgîn, un răzvrătit împotriva dogmelor care-i încătușează sufletul.

Tainica mistuire lăuntrică și moartea Borivojei, ca și greaua dezbinare cu sine însuși a preotului Tonea, care-l face să sufere și să se zbuciume, duc spre o cu totul altă concluzie decât aceea intenționată de Gala Galaction. Drama celor doi eroi, provocată de sfîrtecarea dureroasă a sentimentelor lor de către sloiul de gheață al canoanelor, se transformă, în ultima analiză, într-un elogiu al iubirii. Cititorul nu condamnă dragostea dintre Borivoje și popa Tonea, ci forțele străine de sufletul omenesc, care o înăbușă. Acesta este înțelesul adevărat al nuvelei *De la noi, la Cladova*. Așa se explică de ce, la apariția ei, citind-o, o înaltă față bisericească „și-a smuls părul de supărare“, cum ne informează însuși scriitorul.

Modul în care omul reacționează față de ispita dragostei l-a preocupat pe Gala Galaction și în alte nuvele și povestiri, cum sînt: *Soleima, Gratie și Palamon, În drumul spre păcat, Plecarea Drozilei, O stea prin fereastră lui Manolaș*. Viziunea cu care tratează această temă este diferit nuanțată. Unele din scrierile amintite au un manifest caracter de laicitate, nu indică prin nimic că la baza lor s-ar afla o intenție moralizator-creștină. Ele se disting prin zugrăvirea realistă a celor mai omenești sentimente ale personajelor. Simpatia prozatorului, ca și a cititorului, se îndreaptă învederat spre cei care suferă din cauza neîmplinirii visurilor de iubire, care sfîrșesc dureros, tragic, doborîți de forțe exterioare și adverse pasiunilor lor sufletești.

Soleima, eroina povestirii cu același nume, are, într-un anumit sens, un destin asemănător cu al Borivojei. Frumoasa cadînă, închisă în haremul bătrînului și cruntului kir Mustafa, din Vidin, „se îmbolnăvise de iubire“. Ea îl zărise printre gratii pe tînărul și mîndrul oltean Costandin, prieten și tovarăș de afaceri al stăpînului ei, și toată făptura ei era continuu cutremurată de dorința pătimasă, dar atît de omenească, de a evada din haremul lui Mustafa și de a deveni soția celui ce sălășluia dincolo

de Dunăre, pe țărmul românesc. Soleima vrea să se bucure din plin de viață, de tinerețe, să-și depășească condiția de roabă. Ca și Borivoje, nu-și poate tăinui iubirea, dar, pentru a i-o împărtăși lui Costandin, nu are alt mijloc decât să apeleze la încrederea eunucului paznic. Acesta o trădează însă, înștiințându-l pe Mustafa de ascunsele ei planuri. Într-una din zile, fiind și Costandin de față, Soleima apare aproape goală, în grădină, venind de la scăldat. Dar întunecatul Mustafa, mîniat, o împușcă. Trupul neînsuflețit al cadînei i-l dă lui Costandin, să-l ducă pe țărmul românesc, să-l înmormînteze în cimitirul ghiaurilor, printre care a năzuit, cu atîta patimă, să trăiască.

Ceea ce impresionează pe cititor nu este faptul că acțiunea se petrece în cadru semioriental, cu serai și cadîne, cu eunuci și hangere, „printre oleandri în floare, printre copăcei cu frunzele ca palma și printre fel de fel de buruieni care te slăveau amirosind“, ci povestea de dragoste atît de tristă a frumoasei Soleima. Iubirea Soleimei pentru Costandin nu este o iubire vinovată. Această iubire are frumusețea celor mai omenești și firești sentimente. Dorind să fugă cu chipeșul oltean Costandin, Soleima nu săvîrșește nici o greșală față de kir Mustafa, tiranul stăpîn al haremului. Ea vrea să se elibereze din captivitate, vrea să-și dăruiască dragostea și grațiile trupului nu prin constrîngere, silnic, ca o sclavă, ci ca o femeie care are dreptul să-și trăiască liber, năvalnic, chemările înmiresmate ale sufletului și farmecul tinereții. De aceea, sfîrșitul tragic al Soleimei nu apare ca o sentință, ca o pedeapsă. Dimpotrivă, ca un fapt absurd, oprimator, opus vieții, contrar umanității.

Povestirea *Soleima* este un veritabil poem în proză, un poem al setei de viață, un poem al iubirii, adus ofrandă celei ce s-a jertfit pentru triumful iubirii. Finalul povestirii are sonoritatea patetică a unui cîntec plin de melancolie și regret, smuls din rezonanța sobră și suavă totodată a violoncelului. Povestitorul, care a fost, în copilărie, martorul episodului zugrăvit, își recheamă acum, la vîrsta maturității, amintirile, cu pioasă și nostalgică participare afectivă la dureroasa poveste de iubire a Soleimei : „...Și cu luna plină în dreapta noastră și cu Soleima culcată în fundul bărcii, ne-am întors pe țărmul românesc. Nimeni nu mai spunea nici un cu-

vînt. Lopețile cădeau în apă ca în untdelemn... Nenorocirea la care fusesem martor era mult mai presus de priceperea anilor mei de atunci, iar deosebirea între viață și moarte, încă șovăitoare. Dar tăcerea, tristețea, greutatea care apăsa pe inimile tuturor, fără ca să-mi dau seama, mă muiau și pe mine... Pricepeam măcar atît că întristarea din jurul meu era în legătură cu această femeie care dormea în barcă, așternînd-o cu inelele coșitei ei. Și o dezîncordare dulce, o duioșie cu apropieri de somn, un dor negrăit de-a mîngîia pe ai mei ca și pe această frumoasă streină, care nu mi se părea prea fericită, mi-au dat copilărește cuvîntul cel din urmă al tragediei... Mîngîind cosița revărsată și cîntîndu-mi și mie și cadînei : «Nani, nani, Soleima...», am adormit în barcă...

Și cînd anii au trecut peste ani, iar întîmplarea aceasta nu mai era decît un basm uitat, cînd nenea Costandin albise ca omătul, iar durerile celei dintîi iubiri mă făceau, cu chinul lor, om întreg, într-o zi de mai, plimbîndu-mă pierdut pe lîngă vechiul cimitir, am găsit lîngă zid, sub un trandafir sălbatic înflorit, un mormînt fără cruce. Pe lespede înverzită era scris, cu slove kisericești :

Nani, nani, Soleima."

(Gala Galaction, București, E.P.L.,
1967.)

EUGEN SIMION

GALA GALACTION ȘI VOCAȚIA FABULOSULUI

Un bun narator de întîmplări enigmatice, fabuloase, cu o bogată figurație demonologică, e Gala Galaction, revendicat de critica mai nouă pentru realismul lui, cînd, cine îi citește fără prejudecăți nuvelele, vede de îndată că ilustrul teolog izbutește mai ales în povestirile ce depășesc cadrul realist și notația exactă. Chiar și acelea mai apropiate de formula prozei obiective, *Gloria Constantini*, *De la noi, la Cladova*, capodopere, indiscutabil, ale ge-

nului, au asemenea momente tulburi cînd descripția alunecă în fantastic, imaginativ, dînd sentimentul unei vieți ireale, misterioase, de fuziune a lucrurilor și de sublimare a pasiunilor. Castul Popa Tonea și focoașa Borivoje, despărțiți de morala creștină, își unesc sufletele sub epitrahil într-un extaz purificat de pasiunea cărnii: „Și ceea ce omenește nu fusese cu puțință și ceea ce Borivoje dorise pînă la moarte, fără ca să împlinească — se împlini sub condiția a tot divină și a tot curățitoare a religiei lui Isus Christos. Borivoje își puse capul pe pieptul sfișiat al preotului creștin și în ceasu-i din urmă trăi, fără păcat, toată fericirea pe care ar fi putut să i-o dea, cu dobînzi atît de grele și de amare, iubirea pămîntească“...

Constantin Fierăscu și Frusina din *Gloria Constantini* își consumă scurtul lor roman de dragoste într-un bordei unde joacă flăcările-gladii ale comorii, dînd povestirii o notă halucinantă, de neagră magie populară tratată însă realist, cu o mare pasiune pentru amănunte și belșug de fraze explicatoare.

Puțini au, apoi, ca Gala Galaction plăcerea de a povesti vise. Acestea au mai ales un rol moralizator. Sînt niște *semne* venite de departe, prefigurînd existența viitoare a individului. Octav duce o viață desfrînată pînă ce întâlnește pe predicatorul Hermann și are un vis, iar acesta îi deschide ochii în ce fel trăiește. Prietenii, logodnica îi apar, acum, sub înfățișări de spaimă, roși de boli biblice, chip cam naiv de a simboliza adevărata lor constituție morală. Tînărul înțelege că trebuie să apuce drumul virtuții și se călugărește (*Adamova*). Un altul, Alexandru Teofil, bancher, are în casa logodnicei lui un vis bizar cu peripeții dantești încheiate sub roțile unui banal tren. Peste trei zile el cade, cu adevărat, zdrobit de pachidermul de fier (*Mi-e dragă Nonora*) etc. Visul are, deci, în povestirile lui Galaction, rolul buzduganului din basm. E un simbol al destinului, o anticipație care înspăimîntă sufletele ce și-au pierdut credința dreaptă.

Un critic comparatist descoperea, aici, caracteristicile misticismului sud-est european și dădea, spre edificare, o întinsă bibliografie. E. Lovinescu l-a ironizat în niște pagini memorabile. Ajungînd la acest punct, să amintim de destinul foarte nesigur al operei lui Galaction în fața

criticii. D. Caracostea o socotea (*Galaction poetul, Critice literare*, I, 1943) o sinteză între modernism și tradiționalism, o expresie, altfel, a spiritualității noastre specifice, cu o colorată notă ortodoxă. Lovinescu nu-i contestă caracterul religios, îi contestă însă, cu mici excepții, autenticitatea. Sînt cunoscute articolele sale din *Flacăra* (1915), foarte severe în ceea ce privește limba narațiunilor („O singeroasă rănire a limbii românești”). Prozatorul s-a apărat, odată, în *Preliminariile* la un volum citînd din Gautier și Anatole France exemple de stil elegant, academic, în împrejurări în care personajele ar fi trebuit să vorbească altfel, potrivit condiției lor sociale. Galaction crede însă că literatura trebuie să instruiască și, așa cum un bun pedagog evită limbajul trivial, verde, scriitorul să folosească un stil curățat de impurități. Această poziție n-o mai acceptă nimeni în proza modernă, unde, dimpotrivă, se cultivă disprețul pentru stilul prea literar.

Nici G. Călinescu nu e, în fond, mai entuziast („vulubilitate și o afectare a frazei a căror rezultat este o literatură nesinceră, cu totul exterioară”) deși, e drept, observă mai bine însușirile excepționale de nuvelist ale lui Galaction („un verist”). Acestea sînt în afară de orice discuție, dar, ca la mulți autori din epocă, scrierile sînt foarte inegale. Agârbiceanu mi se pare a fi, sub acest aspect, autorul cel mai tipic. El a scris enorm, în toate chipurile, și cine trece peste multe pagini rele are surpriza de a descoperi cîteva povestiri antologice (*Popa Man, Jandarmul* etc.) de o construcție foarte solidă și cu o tipologie memorabilă. Pentru ca acestea să se vadă și să ajungă a fi prețuite estetic, la adevărata lor valoare, trebuie date la o parte povestirile plate din jur. O critică pioasă nu servește cauza scriitorului. Așa și în privința lui Galaction, nuvelist de primă mărime, autor totodată de scrieri moralizatoare de un interes literar coborît. A-i îmbrățișa, fără alegere, tot ce a scris e a întreține în jurul povestitorului un echivoc pe care, cu hotărîre, nu-l merită.

Puterea de evocare poetică nu-i unica lui însușire. Nici cea de observator social și pictor al pasiunilor violente. Galaction e mai ales un prozator fantastic, apropiat, ca și Sadoveanu, Agârbiceanu, de fabulosul literaturii orale. Dracii, piaza bună, piaza rea, vîrcolacii și tot felul de vrăjitori dibaci, cu o tehnică savantă, populează narațiunile,

chiar și pe acelea mai bine fixate într-un cadru de viață comună. Simbolurile nu sînt cu totul noi, surpriza e însă de a vedea că prozatorul le tratează, ca să spunem așa, cu cea mai mare seriozitate. Miraculosul devine, pe această cale, un element al vieții de toate zilele. Creangă procedează la fel în *Stan Pățitul*, deosebirea e doar că povestește totul cu ironie. Galaction e, dimpotrivă, grav, sincer, înfricoșat de puterile întinericului. Diavolii lui nu sînt deloc simpatici, ci astuțioși, inventivi, simboluri, cel mai adesea, ale păcatului. Povestirile sînt niște parabole cu înțelesuri străvezii. În *Moara lui Călfar* se arată deșertăciunea bogăției lumești, dar trebuie să recunoaștem că tendința morală („nota de transcendență“ îi zice cineva, pretențios !) interesează mai puțin. Mecanismul fantasticului, schimbarea insesizabilă de planuri, echivocul dintre real și ireal, întreținut pe tot parcursul narațiunii cu subtilitate, sînt adevăratele elemente viabile ale povestirii. Știința autorului e de a ține faptele în această zonă indecisă de vis și trăire adevărată. Cînd povestirea tinde să devină prea limpede, iar cititorul are sentimentul că merge pe o pistă sigură, apar sugestii noi ce tulbură această înțelegere. Stoicea din Alăutești pornește spre moara lui Călfar ca să se procopsească deși știe că morarul e omul Satanei și afacerile lui sînt necurate. Pînă a ajunge însă aici trece printr-o pădure neumblată, se rătăcește, adoarme și visează. Se deșteaptă și, după alte peripeții, relatate în modul basmului popular („merse ce mai merse...“) dă de moara cu pricina, se stropește cu apă vrăjită din iaz și... se trezește din nou în pădure, acolo unde adormise. Sugestia ar fi, deci, că Stoicea nici n-a ajuns să vadă pe diabolicul Călfar. Cititorul e pe cale de a crede că ceea ce se întîmplă lui Stoicea, de aici înainte, n-are nici o legătură cu farmecele bătrînului, dar, la sfîrșit, prozatorul răstoarnă din nou planurile (tehnica e aceea din *Sărmanul Dionis*), arătînd pe Stoicea deșteptat dintr-un vis rău, pe marginea iazului față în față cu acest diavol cam moralizator și pedant :

„Te-ai dezmeticit ? Eu sunt moș Călfar, și tu Stoicea din Alăutești ; ai venit să te procopsesc. Ce zici... te-am procopsit ? [...] Vezi bine, toate aistea-s procopseala pe care mi-ai cerut-o. Ți-am făcut pe plac...“

Galaction nu narează, aici, chiar un vis în vis, dar mizează pe această confuzie și o cultivă cu bună știință, dînd,

la urmă, și un înțeles etic faptelor. Înțelegînd că diavolul și-a bătut joc de el (i-a dat, în realitate, o lecție de virtute creștinească), curajosul Stoicea omoară pe Călifar, pierind, odată cu el, în apele iazului. Peste acest simbol religios, nelipsit în toată literatura lui Galaction, trecem însă, aici, fără dificultate. În altă parte (în romane, de pildă) el domină și epica piere în dizertație teologică.

Galaction scrie și alte povestiri fabuloase (*Copca Rădvanului*, *În pădurea Cotoșmanei*, *Andrei Hoțul*), nici una nu arată însă un simț al fantasticului atît de autentic ca *Moara lui Călifar*. *Copca Rădvanului* e o legendă fixată într-un cadru sămănătorist și narată fără grabă, cu mare rezervă de timp înainte. Se face, mai întîi, o descripție a Oltului, se arată, apoi, ascensiunea negustorului de chereștea la stîna lui Moș Oprea, în ritmul și în termenii celei mai plate proze din epocă. După această pregătire îndelungată și inutilă, prozatorul trece la legenda propriu-zisă, cu nimic fantastic nici aceasta, în afară de încheiere. Ca în atîtea alte împrejurări, de un nume de loc se leagă o poveste și aceasta e, în ce privește *Copca Rădvanului*, drama unei iubiri între Mură țiganul (fiul chelăresei Safta, meșteră în descîntece și farmece) și Oleana, fiica unui boier de viță domnească. Lăutarul moaie, prin cîntecele lui, sufletul domniței, fără urmări, însă, căci ea e promisă unui om din clasa ei, Voinea. În ziua nunții, Mură cere să stea, în rădvan, la picioarele Oleanei și cînd, ajung pe malul Oltului, pămîntul se prăbușește și apele înghit pe cei doi îndrăgostiți, numai vioara lăutarului zboară deasupra rîului și cîntă. Cînd Vlădica vine și citește din Evanghelie, „mișelia diavolului“ iese la iveală, iar Oltul desvrăjit, aruncă la mal pe Mură și Oleana, îmbrățișați și morți. Diavolul „schimonosise cinstita cununie ! și Mură și Oleana aveau în cap, în chip de cununii și bătute cu piroane, două căldări sparte“.

Imaginea din urmă salvează această povestire, pornită sub auspicii puțin promițătoare. G. Călinescu vedea, aici, un stil „foarte hoffmaniann“. E, ca și *În pădurea Cotoșmanei*, mai degrabă stilul povestirilor cu farmece și vrăjitorii, întîlnite mai tîrziu și la Voiculescu.

În pădurea Cotoșmanei începe ca o nuvelă realistă și rămîne pînă la sfîrșit așa, cu excepția momentului (e drept, cheie) al apariției vrăjitorului. Mantu Miu, care

nu poate să doarmă, observă cum o lighioană cu păr de vulpe și trup de om învîrte deasupra negustorilor adormiți un băț negru și noduros. Acesta se dovedește, mai târziu, a fi o mîină de mort, cu puteri miraculoase, căci, îngropată, ea scobește în pămînt și dispare „ca un păianjen al iadului“. În afara acestui fapt ciudat, nimic care să nu fie real, inteligibil, de admis nu se petrece în povestirea, încă o dată, scrisă cu multă încetineală realistă. E o caracteristică a lui Galaction de a nu arăta nici o mirare față de astfel de fapte, totuși, neobișnuite și de a trata fabulosul ca un element foarte verosimil. Andrei Hoțul trece printr-o pădure (pădurea e elementul predilect fantastic la Galaction) și vede, la lumina zilei, fără să arate nici o surprindere, patru îngeri („meșterii Satanei“) în jurul unui grătar uriaș. Întrebați ce fac, aceștia răspund ca orice țăran din partea locului : „Pe grătarul ista o să chinuim noi sufletul lui Andrei Hoțul, cînd ni l-o aduce Tata Sarsailă“. Tîlharul înțelege că e vorba de el și se gîndește (într-un monolog cam nefiresc și cu un limbaj exagerat metaforic pentru asemenea împrejurări !) să se pocăiască. Merge la un schit, apoi la altul, omoară nouă duhovnici, pentru că aceștia nu-l lasă să intre cu armele în biserică, pînă ce al zecilea, Nil, mai șiret, îl închide, aruncă cheia și revine după... o sută de ani. Andrei Hoțul bătuse atîtea mătănii încît în dreptul fiecărei icoane apăruseră gropi. În fine, hoțul, care omorîse nouăzeci de suflete, mai omoară unul, un scelerat. Duhovnicul îl izbăvește și trupul se risipește deîndată, oase și țărîină, pe lespezi.

Nu trece neobservat faptul că Galaction dezvoltă, aici, un element de miraculos creștin în cadrele unei povestiri haiducești, fără preocupare de a da un aer verosimil datelor acțiunii. Aceasta arată că formula fantasticului său e prea puțin evoluată : ține de o tehnică părăsită de prozatorul secolului al XX-lea, interesat să explice altfel infuzia fantasticului în real și prelungirea faptului concret în alt plan, unde înțelegerea obișnuită nu ajunge. Galaction e încă pe prima treaptă a fantasticului cult : aceea abia desprinsă de feeric, miraculos, alegorie. Curiozitatea e de a afla toate acestea expuse într-un stil ornamentat, cu imagini rare ce nu ocolesc nici termenul cel mai nou, scos din dicționar, nici cuvîntul dialectal, aproape necu-

noscut. În acest efort de sinteză, Gala Galaction se apropie de Mateiu Caragiale, cu care împarte și prețuirea, comună, pentru Huysmans. În rest, numai deosebiri.

(*România literară*, nr. 16, 17 aprilie 1969.)

DUMITRU MICU

GALA GALACTION
(Fragment)

Căutînd să încadrăm literatura din trecut a lui Gala Galaction într-o formulă artistică, ne izbim de dificultăți. Preot, adept declarat al doctrinei creștine, scriitorul zugrăvește cu înțelegere fenomene de viață și propagă cu înfocare idei ce contrazic dogmele bisericești rigide. Pasionat pentru descripția în sine, îndrăgostit de ornamentul stilistic, prozatorul e, în același timp, un artist militant, călăuzit de convingerea că literaturii îi revine un însemnat rol social-educativ. Prozatorul e dublat de un delicat poet liric. Realismul se întâlnește în opera lui Galaction cu cel mai autentic romantism. Credința în posibilitatea intervenției miraculoase a divinității în viața oamenilor și naturii se ciocnește în unele pagini cu ecouri ale teoriei determinismului biologic. Concepute ca nuvele, operele din tinerețe ale prozatorului adoptă tonul propriu povestirii. Cunoscător al expresiei bisericești cu iz arhaic, scriitorul mînuiește totodată — depășind, uneori, simțul măsurii — neologismul, pe care-l împerechează neașteptat cu termenul neoaș.

Cu asemenea contradicții, sau numai aparente contradicții interioare, cărei formule, cărui curent literar aparține opera lui Galaction? E. Lovinescu îl stigmatizează pe scriitor ca semănătorist. Tudor Vianu, pe temeiul unor considerente stilistice, îl așează între continuatorii școlii lui Macedonski. În *Istoria literaturii române* a lui G. Călinescu, Galaction e încadrat în gruparea *Vieții românești*. Evident, nici una din aceste clasări nu este autorizată de întreaga creație a prozatorului. Cea mai adec-

vată este, totuși, fără îndoială, ultima, ea ține seama de spiritul în care e scrisă opera apologetului iubirii față de cei mulți, strîmtorați. Nu numai că a colaborat intens la revista ieșeană, care i-a editat unele din volume, dar Galaction se află — prin tendințele scrisului său — mai aproape de școala *Vieții românești* decît de oricare alta. În tot ce a scris, Gala Galaction e un democrat, și unul din articolele sale, cel care, după spusele proprii, îi „sintetizează atitudinea, simțirea și literatura cu caracter social” — *Ad virginem redeuntem* — exprimă vederi proprii în cea mai mare parte și *Vieții românești*, cu toate că n-a fost publicat în această revistă, ci în *Flacăra* (anul II, nr. 27, 20 aprilie 1913). Vorbind cu durere despre viața chinuită a țăranilor, denunțînd exploatarea exercitată asupra lor de moșieri, scriitorul scoate cu putere în evidență contrastul dintre „orășenime” (prin care înțelege lumea bogată a orașelor) și „populația noastră de la țară”, făcînd — în spirit poporanist — apel la odraslele claselor posedante să „coboare” în mijlocul poporului, în „mulțimea scorojită și neagră”, fără să-și „astupe nasul cu batista”, pentru a munci „la unificarea noastră socială”. Exact programul poporanist al apropierii intelectualilor din clasele avute de masele țărănești oropsite (faimosul „mers în popor”), spre a le ajuta să iasă din mizerie și întuneric, și a le vindeca totodată de „frigurile endemice ale răscoalei” ! Limitat, precum se vede, de concepții eronate, democratismul lui Galaction e — asemeni aceluia al *Vieții românești* — un democratism real, profund și prin care scriitorul a devenit un exponent de seamă al publicisticii progresiste și al literaturii străbătute de spirit umanitar.

Anul 1919 marchează un moment deosebit de semnificativ în evoluția lui Gala Galaction. În climatul specific momentului de imediat după război, caracterizat prin radicalizarea maselor, intensificarea crescîndă a mișcării greviste, desfășurarea unor mari demonstrații muncitorești, apăruseră noi publicații revoluționare și progresiste — între care *Chemarea* lui N. D. Cocea — ce grupaseră în jurul lor scriitori marcanți sau care aveau să se impună în perioada dintre cele două războaie mondiale, precum Cezar Petrescu, Emil Isac, Adrian Maniu. În 1919 colaborează intens la asemenea publicații și Gala Galaction. În *Socialismul*, *Chemarea*, *Avîntul*, *Cuvîntul liber*,

ii apar în acest an cele mai înflăcărâte articole pe care le-a scris înainte de 23 August 1944. O parte din ele sînt reproduse în volumul *O lume nouă*, apărut în același an. În articolele sale, autorul slăvește „noua și impunătoare manifestare a proletariatului românesc“, își exprimă entuziasmul pentru demonstrația de 1 Mai a muncitorilor bucureșteni, veștejește represiunea demonstrației de la 13 decembrie 1918, salută victoriile istorice ale proletariatului revoluționar rus, își strigă bucuria pentru „trezirea generală“, sub vîntul înnoitor stîrnit „de cumplita zguduire europeană“, care a făcut să se clatine „pe neștiute și pretutindeni zidurile cetății capitaliste“, sprijină apelul adresat de Romain Rolland intelectualilor de a se uni în scopul apărării păcii și progresului. Laitmotivul articolelor din 1919 este credința într-o lume nouă, menită să înlocuiască nedreapta orînduire capitalistă.

„O lume nouă — zice scriitorul — se ridică, uriașă și temeinică, mai bună și mai dreaptă, din profunzimile sociale...

...simțim cum se înalță spre cerurile dreptății, din oceanul social, viitoarea societate socialistă ! O așteptăm, o chemăm, sperăm în așezările ei mai echitabile și predicăm entuziasmul salutar !“ (*O lume nouă*).

Lupta pentru dărîmarea vechii societăți fiind organizată și condusă de proletariat, scriitorul își exprimă în repetate rînduri atașamentul față de cauza lui, încrederea în triumful acestei cauze.

„Proletariatul românesc — scrie, de exemplu, Galaction, în articolul *Mitingul de la Dacia* — merge înainte, în cete de sute și de mii de oameni, spre țelul precis și sigur. Biruința este de partea lor ! Ei sînt trecători, ei sînt expuși urii, prigoanei și nimicirii, dar avîntul lor este etern și dreptatea lor e soră cu stelele nemuritoare.“

Articolul 1 Mai se încheie prin reproducerea primelor versuri din *Internaționala*, iar în *Manifestul lui Romain Rolland* scriitorul formulează răspicat convingeri internaționaliste :

„Credem cu încăpăținare că, dacă nu azi, dacă nu mîine, dar poimîine cu siguranță popoarele își vor da seama cît sînt de păcălite [...] și că numai înfrățirea tuturor, așa cum o cere proletariatul universal, poate să ne smulgă din minciună și din eroare.“

Entuziastă, adeziunea lui Gala Galaction la lupta proletariatului reprezintă (în anii dominației burghezo-moșierești) cea mai înaltă expresie a umanitarismului de care e pătrunsă întreaga sa operă. Adînca simpatie a scriitorului pentru cei ce muncesc și pentru lupta lor, pentru conducătorii mișcării revoluționare nu se întemeia însă pe o înțelegere clară a fenomenelor sociale, a dialecticii dezvoltării istorice. În articolele din 1919, ca și în scrierile de mai târziu, Galaction rămîne departe de marxism, chiar dacă uneori vorbește în termenii cei mai elogioși despre Marx. Sprijinind mișcarea socialistă, el e fervent adept al doctrinei creștine. O spune limpede în articolul *La mormîntul lui Frimu* (1919). Adresîndu-se luptătorului socialist trecut la cele veșnice, scriitorul face această profesiune de credință :

„Te priveam totdeauna cu drag și admirație. Iubeam avîntul tău, veneram sfînta ta sinceritate și mă plecam adînc, cum mă voi pleca întotdeauna, înaintea crezului tău socialist.“

„Dar — se întreabă imediat, precizîndu-și astfel poziția — de ce nu pot să-l spun și eu [crezul socialist, — D.M.] pe de rost, convins și tare, cum îl spuneai tu ? De ce, dîndu-ți ție și tovarășilor tăi toată inima mea, nu pot să vă dau și înregimentarea mea ?“

Și, comparînd eroismul luptătorilor socialiști cu abnegația martirilor creștini din alte vremuri, răspunde :

„Mă tulbură asemănarea aceasta, mă tulbură eroismul vostru și mă tulbură dreptatea revendicărilor și a luptei voastre. Dar ce vreți ?... Mi-am dat cuvîntul și credința mea în mod irevocabil celui mai mare dintre voi toți, care ați murit și veți mai muri în spînzurători și pușcării.“

Creștin militant, nu e de mirare că scriitorul stăruie puțină vreme în lupta pe baricada presei socialiste, socotînd că, pentru propagarea convingerilor sale, tribuna cea mai eficace era amvonul. În 1922, toamna, Gala Galaction se preoțește.

Preot, nu contenește să scrie și să publice. Îi găsim semnătura în mari publicații, ca *Revista Fundațiilor Regale*, *Viața românească*, ca și în reviste de mai restrînsă circulație și, în unele cazuri, de durată efemeră, precum *Facla literară*, *Lumea*, *Sinteza*, *Adam*. Lucrările de după 1922 ale scriitorului se resimt, într-o măsură mult sporită

față de cele anterioare, de preocupările lui religioase. În ciclul *Scrisori către Simforoza*, apărut în 1922—1923 în *Viața românească*, bunăoară, Galaction caută să demonstreze că numai învățătura lui Cristos oferă soluția eficace pentru înlăturarea anomaliilor sociale, ce și-ar avea sursa în „egoismul omenesc”. Între anii 1924 și 1928, scriitorul publică mai multe broșuri cu caracter strict religios. O mare parte din timp și-o consacră, potrivit propriilor mărturisiri, traducerii *Bibliei*, muncă dusă în colaborare cu preotul Vasile Radu. Opere beletristice publică — între 1920 și 1930 — de ajuns de puține, minore în cea mai mare parte și adânc împregnate de duh bisericesc. Îi apar astfel, în 1920, povestirea *Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul*, în 1924 volumașul de schițe și povestiri *Toamne de odinioară*, în 1929 volumul *Caligraful Terțiu*, ce nu au nici pe departe vigoarea celor mai împlinite nuvele din perioada colaborării la *Viața socială*. *Scrisorile către Simforoza*, publicate în volum în 1930 (altele decât cele din *Viața românească*), însumează note de călătorie în Orientul Mijlociu.

Creația epică a lui Galaction a avut de suferit simțitor, între anii 1920 și 1930, de pe urma profesiei clericale a autorului. Concepția creștină alimentase abundent și mai înainte scrisul prozatorului. În nuvelele remarcabile din *Biserica din Răzoare* și *Clopotele din Mănăstirea Neamțu*, prozatorul își culesese însă subiectele din tumultul vieții, dezvăluise pasiuni și aspirații omenesti elementare, statornicise, în spațiul unor narațiuni măiestrit desfășurate, crîmpeie de realitate. Materialul din care se încheagă subiectele acelor nuvele conține semnificații ce depășesc, contrazic preceptele evanghelice de la care pornește uneori autorul. În nuvelele și povestirile publicate între 1910 și 1916, realismul biruie, de regulă, spargînd zăgazurile concepțiilor mistice. În scrierile publicate între 1920 și 1930, elementul realist e, în cele mai multe cazuri foarte firav, cînd nu lipsește cu desăvîrșire. Prozatorul nu-și mai caută materia primă a istorisirilor în tumultul vieții reale și apelează la subiecte livrești (*Caligraful Terțiu*), sau se oprește la aspecte periferice ale realității sociale (*Votul unui cetățean*, *Spre portofoliu*), sau, în sfîrșit, plăsmuiește istorioare creștine de ajuns de naive (*Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul*, *Hîrcă pentru hîrcă*). Cărțile pe care le publică Galaction între

anii 1920 și 1930 nu adaugă nimic esențial valorilor create de el în deceniul anterior.

O perioadă rodnică pentru scriitor este, în schimb, aceea cuprinsă în prima jumătate a decadei următoare. În afară de *Scrisori către Simforoza* (1930), Gala Galaction își tipărește între anii 1930 și 1935 cele mai întinse creații beletristice: romanele *Roxana* (1930), *Papucii lui Mahmud* (1932), *Doctorul Taifun* (1933) și *La răspîntie de veacuri* (1935), ultimul cu vădit caracter autobiografic.

Fiecare perioadă de maximă efervescență creatoare a lui Galaction se leagă de un anumit eveniment sau de un fenomen social de însemnătate deosebită. Debutul său poartă efigia mișcării socialiste de la sfîrșitul secolului trecut. Revenirea, în 1910, la literatură nu e străină de avîntul mișcării muncitorești (1910 e anul în care se reînființează partidul socialist). Apogeul activității sale publicistice de dinainte de 1944 scriitorul îl atinge în 1919, cînd colaborează la presa mișcării muncitorești. Romanele și le publică în perioada crizei economice și a valului revoluționar din 1929—1933. Revine oare scriitorul, în primii ani ai celui de-al patrulea deceniu, la atitudinea sa din 1919? Nu. El continuă să fie un zelos teolog creștin, propunînd drept soluție a tuturor problemelor sociale învățătura lui Cristos. Apologet al ortodoxiei, Gala Galaction stă totuși pe poziții diametral opuse „ortodoxismului” promovat de *Gîndirea*. În timp ce anumiți doctrinari gîndiriști clădeau pe texte evanghelice și patristice selectate unilateral și manevrate sofistic o doctrină reacționară, rasistă, fascizantă, Galaction predica, în numele lui Isus Cristos, religia iubirii față de aproapele, indiferent de ce nație sau credință ar fi el, a iertării, a toleranței. Direct sau prin unii din eroii săi, autorul *Morii lui Călifar* preconiza întoarcerea la etica primelor veacuri creștine, la un fel de comunism creștin. Creștinismul lui Galaction e, în fond, un umanism în care, oricît ar fi el de limitat, confuz, lipsit de eficacitate pe plan social, și-au găsit expresia, într-o anumită perioadă istorică, tendințe proprii literaturii democratice. În *Roxana*, prietenia unui zelos preot creștin cu o familie de evrei și cu o bătrînă protestantă este înfățișată cu toată simpatia. *Papucii lui Mahmud*, cel mai bun dintre romanele lui Galaction, re-

actualizează parabola inelelor din piesa *Nathan Înțeleptul* a lui Lessing, prezentându-i pe Savu Pantofaru, pribeagul ce cutreieră peninsula balcanică, spre a-și liniști prin faceri de bine conștiința zguduită de amintirea unei crime, pe evreul Marcu și pe turcul Ibrahim ca fiind înfrățiți sufletește, în ciuda deosebirilor confesionale, întrucât toți trei sînt călăuziți de iubirea pentru umiliții și năpăstuiții vieții. Punînd problema femeii căzute, prozatorul condamnă, în *Doctorul Taifun*, atitudinea ușuratică față de femeie, denunță cu mărturisită oroare anumite cauze de ordin social ale abaterii eroinei de la conduita morală, susține dreptul ființelor rătăcite de a fi tratate omenește. Concepția social-morală exprimată în romanele lui Galaction (ca și în alte scrieri ale sale), nutrită de iluzia posibilității de anulare a contradicțiilor sociale sub semnul crucii, se dovedește, desigur, confuză, limitată, inconsecventă de îndată ce este confruntată cu ideologia marxistă. Prin atitudinea umanitară, democratică, pe care o exprimă, prin preocuparea de a găsi o modalitate de rezolvare a problemelor sociale în favoarea celor mulți, cărțile scriitorului ne sînt însă apropiate.

Prefacerile de după al doilea război mondial sînt înțîmpinate de un scriitor cu pletele și barba tolstoiană înzăpezite, însă „profetul unei lumi noi“, omul care salutase cu un sfert de veac în urmă Marea Revoluție Socialistă din Octombrie se înrolează îndată după 23 August 1944 în rîndul scriitorilor decizi să servească prin activitatea lor opera de transformări revoluționare. Recunoscînd în ziua răsturnării dictaturii fasciste „ziua cea mare“, „ora mult așteptată“, menită să deschidă o epocă nouă în istoria țării, Gala Galaction se înregimentează cu entuziasm în oastea luptătorilor pentru triumful democrației populare. Animat de o fierbinte pasiune publicistică, scriitorul a colaborat intens la periodice ca *Victoria*, ziar condus de prietenul său Cocea, *Lumea*, *România liberă*, *Contemporanul*, *Veac nou*, *Albina* și altele, publicînd articole ce exprimă o aderență neșovăitoare la opera de edificare socialistă. A închis ochii la 8 martie 1961.

(*Inceput de secol*, București, Editura Minerva, 1970.)

GALA GALACTION
(Fragment)

Ca și Sadoveanu, Galaction e înainte de toate povestitor, cu deosebire personal cînd valorifică sugestii folclorice de pe țărmul dunărean sau de la Olt. La „temelia“ unor pagini ca *Moara lui Călifar*, *În pădurea Cotoșmanei*, *Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul* sau cîteva din povestirile tatălui. La fel, „cîteva din poveștile Teleormanului se sprevăd în *Zile și necazuri din zaveră*, *Lîngă apa Vodislavei*, *La Vulturi!* și mai ales în *Papucii lui Mahmud...*“ (Mărturie literară). Disocierea între nuvelă și povestire ține la Gala Galaction de raportul între obiectiv și lirism, acesta din urmă fiind adesea dominant. În *Gloria Constantini* se manifestă un nuvelist fără exigența clasică a lui Caragiale, dar atent la lecția acestuia. Întîmplările din zona silvestră a Cotoșmanei sau de la apa Vodislavei țin, ca timbru, de tehnica naratorilor populari. În alte povestiri (convertirea musulmanului Mustafa Efendi, de exemplu), ecouri din literatura hagiografică se întîlnesc cu posibile reminiscențe din *Trois contes* de Flaubert. Problemă de personalitate, prozatorul nu-și recunoaște (scriindu-i lui Ibrăileanu la 18 octombrie 1911) nici un model :

„Am crescut ca și Tudor Arghezi, pe bărăgan. N-am făcut parte din nici una din mărețele școli literare care fac fericirea României ; n-am cunoscut și nu recunosc nici un maestru ; n-am învățat bunul ton și grațiile literare în nici un salon de «beaux esprits». Nu sînt frumos și nici nu vreau să fiu. O ! mai ales, nu vreau, în ruptul capului să fiu frumușel !... Țin să fiu dacă pot să fiu, dacă sînt într-adevăr — eu însumi, cu puținele mele calități și cu nenumăratele, dar caracteristicile mele cusururi...”

Moara lui Călifar, amestec de realism și fabulos, cu tranziții de la real la legendă și basm, reprezintă pentru prozator (care acum are douăzeci și trei de ani) descoperirea unei modalități narative urmată în cele mai bune pagini. Prin apelul la folclor, Galaction se situează, concomitent cu Sadoveanu, în prelungirea creatorilor reprezentativi din secolul precedent, — nota de specificitate

românească fiind relevantă. În esență, *Moara lui Călifar* și în *pădurea Cotoșmanei* au afinități cu *La hanul lui Mînjoală* de Caragiale, fiind, în același timp, narațiuni de tipul fragmentelor din *Hanu Ancuței*. Fabulația derivă în *Moara lui Călifar* din eresul popular, de unde intervenția diavolului, prin intermediul unui morar dintre pădurile de la Alăutești și Căpriștea. Bătrînul Călifar „își vinduse sufletul Satanei pentru nu știu cîte veacuri de viață”. Un modest Faust valah. Mediul în care se mișcă vrăjitorul e plin de mister: „Nimeni nu văzuse moara în umblet, moara măcina numai pentru stăpînul său Nichipercea, — și cine știe pe ce vreme”. Tentat de averile cu stigmat diabolic ale lui Călifar pentru a căror dobîndire mulți își pierduseră viața, Stoicea „copil de pripas” și paznic la cireada satului își încearcă norocul, adresîndu-se morarului. Întîi, își spală chipul în iazul morii, pre-text magic de pierdere a individualității reale:

„Acest iaz, în care moara se privea de veacuri, nu era un iaz ca orișicare; pentru că pe fața lui nu se izvodea niciodată, nici o undă. De-a pururi, fața lui sta linsă, limpede, înghețată ca un stei de sare străvezie într-un ram de trestii și de sălcii. Zăgazul ce se înălța în coasta morii era — spuneau creștinii înfiorați — întărit pe dedesubt cu oasele acelora pe care-i ispitiseră comorile satanei și veniseră la Călifar ca să se procopsească”.

Din real, acțiunea se mută în vis, tînărul devenind „vechilul peste toți vechilii boierului Rovin” (nume sugestiv, prevenit din „rovină”, smîrc, — adecvat cu Călifar, nume de pasăre acvatică). Fiica lui Rovin, Tecla, se îndrăgostește de Stoicea, cu care se mărită, însă interven tătarii, devastînd conacul, lăsînd în sînge totul. Cum visul se întrerupe, văcarul înșelat suprimă pe vrăjitor ai cărui creieri „se sleiră pe pod”. Galaction are preferințe pentru finaluri dramatice. Atras de iazul blestemat, Stoicea se aruncă în el, „cu capul înainte”, și „spintecă adîncul străveziu”.

Tragic e și sfîrșitul din *Copca Rădvanului*, povestire superioară *Cîntecului de dragoste* sadovenian, cu care are analogii. Fiul Saftei chelăreasa de la curte, Mură lăutarul nu poate aspira nepedepsit la dragostea stăpînei, domnița Oleana, destinată boierului Voinea de pe Lotru, personaj „aspru și sălbatic”. La nuntă, țiganul trebuie să cînte „în praful rădvanului” pînă la Rîmnic, la curtea mirelui. Fapt

extraordinar, la Copca Rădvanului alaiul nupțial e atras în apă de puteri „necurate“. Și aici intervin practici de magie neagră, căci Safta nu pare străină de accident :

„Pământul a pierit de sub copite și de sub roți, cum piere gheața în rotocolul copcii ; și rădvanul miresei și alte două-trei s-au dus în apa Oltului, în Copca Rădvanului. Cîinele de Olt săpase pe dedesubt tot malul, cît ține astăzi copca ! Dar nu era întîmplare, ci lucru necurat. Căci vioara lui Mură a țîșnit din Olt în văzduh și a luat foc. Și zbură pe apa Oltului de vale cu arcușul peste ea și ardea cît o căpiță și cînta și juca“.

Final spectaculos, cu molitve împotriva diavolului. Vioara „s-a stins și a plesnit ca un butoi“, după care Oltul „dezvrăjit“ aruncă pe mal, „la lumina făcliilor creștine și la vederea norodului adunat și îngrozit, pe Mură și Oleana, îmbrățișați și morți“...

La tîrgul Rîurenilor, care ține douăzeci și cinci de zile, neguțatorii „ciupesc“, „macină“, și „cară“, lăutarii cîntă balade : *Cîntecul lui Jianu*, *Toma Alimoș*, *Kira Kiralina*. La întoarcere, drumul e plin „de care și de poștalioane, de vite și de oameni“. Episodul cu substrat esoteric relatat sub titlul *În pădurea Cotoșmanei* se desfășoară tot lîngă Olt, peste care se lasă „apusul plin de flăcări și de aur“. Ochiul lui Gala Galaction, atent la culorile tari, percepe cu voluptate penumbra și tenebrele. Negustorului Mantu Miu, poposit cu alții în pădure, noaptea îi pare „mai rea și mai temută decît tuturora“. O nevralgie îi scoate „din adîncul creierilor“ amintirea unei nopți „din copilărie, spre o sîmbătă a morților“, la cimitir. În întuneric, — situație psihologică pregătită inteligent — se mișcă „o li ghioană cu păr de vulpe și cu trup de om“. Trage în ea cu pușca și arătarea cade. Curajosul Florea Frîncu Tocălie, „cîrciumar și hoț de pe Olteț“, descoperă că vrăjitorul ucis adormise oamenii cu o „mîină de mort“.

Momente de tensiune sînt caracteristice și evocărilor cu fond realist, plasate în trecut. În timpul bejeniei de la 1821, Iordache Cojocar, negustor bogat, „sanchiu și nemilos, care nu rîdea niciodată și bătea pe calfe de le zvînta“, maltratează pe un cioban ai cărui cîini îi rupseră nădragii. Cel ofensat obține satisfacție de la un turc, care decapitează pe tiran (*Lîngă apa Vodislavei*). Refugiindu-se pentru a evita pe turci, o femeie nu-și poate duce singură copiii la adăpost. Pe unul, ascuns pe o că-

piță în munte, îl sfîșie vulturii (*La vulturi*). Alt episod din același context istoric, cu bejenari înspăimîntați de turci, pare o scriere de cronicar : *Zile și neazuri din zaveră*.

În nuvelele cu eroi contemporani, în prim-plan trece moralistul, care, ca pictor al unor pasiuni violente, observă cazuri-limită. Pentru Gala Galaction problemele de conștiință sînt în același timp probleme de comportament fiziologic ; pasiunea erotică devorantă rupe echilibrul iar oamenii acționează aproape ca niște damnați, unii căzînd, alții opunînd simțurilor o conștiință torturată. Criza erotică din nuvela *De la noi, la Cladova* se complică prin obstacole ce o frînează. Cucerit de frumoasa Borivoje, sîrboaică de la Cladova, soție a vîrstnicului negustor Traico, pasiunea popei Tonea, de pe țărmul românesc al Dunării, declanșează un dezechilibru în conștiință tradus într-o mare tensiune fiziologică. „Trupul era silit să ardă într-un foc cu mult mai puternic decît poate să rabde“. Dragostea devine și la Borivoje un fel de combustie vie, rupînd orice echilibru : „Din clipa aceea, marmora strălucită a făpturii ei a trecut, din nevinovăție și somn în focul iubirii și-al suferinții. A fost și pentru popa Tonea și pentru ea un ceas deopotrivă de nenorocit și de ars de fulgerele sortii“. Iubirea sîrboaicei, augmentată de singurătate și boală, e fără probleme de conștiință ; a lui Tonea, amic al lui jupîn Traico, obstacolată de o conștiință ce-și impune sacrificiul. În momentul agoniei, Borivoje primește de la preotul chemat pentru ruga de dezlegare o „îmbrățișare mistică“, singura permisă. Finalul are similitudini cu *Le Broyeur de lin* de Renan, unde fiica unui breton bogat, împiedicată de familie să se mărite în condiții de inferioritate, se îndrăgostește de confesorul ei ; comite un mic furt, din fervoare erotică, însușindu-și o față de masă a preotului, spre a-i oferi alta și a se apropia de acesta.

Cu temperamente frenetice ca acestea, ciocnirile sfîrșesc inevitabil tragic. Între pasiune și dogmă, la popa Tonea a învins rațiunea, însă cu regrete : „Acum, mă duc să plîng pe cununa biruinții mele !“ Dilema corneliană a fost privită prin prisma teologiei. Diferențiați de contemplativii romantici, eroii caracteristici lui Galaction sînt în conflict cu ei înșiși, dar și cu alții, într-o desfășurare de forțe ce se anulează prin moarte. Protagonistii din *Gloria*

Constantini, frații vitregi Balea și Constantin Fierăscu, apropiați de aceeași femeie, Frusina, dispar năprasnic împreună cu aceasta. Galaction e un analist, de tip tradițional, un observator al mișcărilor exterioare, dar și al reacțiilor intime, punînd în descriere culoare și energie pentru a transmite stări de tensiune maximă. Conflictul nuvelei, dramatic în sine, decurge din cuplarea a două obsesii : „nebunia iubirii“ și patima aurului, trăsături ale individualității lui Constantin, capricios și fantast. Acesta, fiu al unui român și al turcoaicei Sultaneh, e posedat de descoperirea unei comori, vis dealtminteri împlinit. Faptele au loc la Celei, lângă ruinele fostei cetăți romane Malva sau Sicibida, dar comoara, constînd din monede cu efigia lui Constantin cel Mare — avînd în exergă inscripția *Gloria Constantini* — e găsită într-un colț al casei. Scena în care se ivesc întîi lucirile a „doi cărbuni“ e antologică :

„Dar pînă să se aplece să dea cu cleștele, iată că se aprind alți doi cărbuni și apoi încă doi... Lumina celor șase cărbuni se prefăcu în lumina a șase stele vii, tainice, tremurătoare, în lumina a șase ochi, nevinovați și viorii, ca ochii de copil. Apoi din fiecare ochi scăpărară văpăi albastre, văpăile se vărsară una într-alta și făcură ca un lac de spirt aprins, sub care cei șase ochi clipiră dureros și se zbătură pînă ce se mistuiră în flacăra totală. O comoară ! — Și cu degete prinse de friguri dibui pe vatră cuțitul, pe care să-l înfigă semn în mijlocul văpăii. Dar văpaia plesni deodată și flutură în zecimi de spicuri azurii, ca deasupra unui lighean întreg cu spirt...”

Informat de adulterul „blondei, zveltei, mlădioasei“ Frusina cu Constantin, Badea, negustor bogat, îl surprinde. În încăierare, Badea cade, lovit de Constantin cu un tîrnăcop, asasinul fugind cu femeia la Dunăre pentru a-și pierde urma în Bulgaria. Cad însă sub gloanțele grănicerilor iar comoara se risipește în fluviu, odată cu fugarii. Tratarea, cu mici excepții, e riguros realistă, cu o excelentă gradație psihologică în sensul revelării patimilor devorante, încheiate brusc.

Interesantă e la Galaction alternanța a două procedee : unul vizînd potențarea stărilor sufletești în paralelism cu natura, altul, dimpotrivă, ducînd la efecte con-

trastante, prin tranziții repezi de la stare la contrariul ei. Oleana din *Copca Rădvanului* e „frumoasă ca seara și mai frumoasă decît ea, căci seara are numai un luceafăr, pe cînd ochii Olenei erau ca doi luceferi“. În luptă cu tentația, traversînd Dunărea, popa Tonea din *De la noi, la Cladova* e un suflet bipolar scindat între spiritual și carnal : „Înainte-i colcăia furnicarul de aur și de argint al Dunării ; într-o parte era Borivoje și țărmi scînteietori ai ispitelor-sirene, în cealaltă parte soția și cinci copii, o casă și un rost...“ Sînt simboluri adecvate conținutului psihologic. În *Moara lui Călifar*, Stoicea și morarul sînt personaje de basm ; conținutului folcloric îi sînt asociate firesc procedee ale exprimării orale, cu particularități dialectale. Tonea e intelectual ; limbajul lui cu elemente neologistice și teologale e nuanțat în vederea monologului interior și a examenului de conștiință. Rezervat în general față de posibilitățile prozatorului, E. Lovinescu regreta (în *Gloria Constantini*, îndeosebi) „abuzul neologistic“, precizînd că „e vorba numai de neologismul inestetic, și, mai ales, de neologismul vulgar, ziaristic, în asociații banale și parazitare“, în timp ce alte scrieri aparțin unui „poet înainte de toate“, de „mare vigoare stilistică și într-o pură limbă română“... (*Istoria literaturii române contemporane*, IV, p. 91). Imputarea în cazul navelisticii e pripită, fiind însă dreaptă dacă se aplică romancierului.

Proza scurtă nu include, în rest, pagini deosebite. Un tînăr funcționar, Alexandru Teofil, e tăiat de tren în momentul în care se îndrepta spre mama sa pentru a-i împărtăși hotărîrea apropiatei căsătorii (*Mi-e dragă Nonora*). La *Viața românească* schița fu refuzată. Grație biografiei unui cîine (*Viteazul Jap*), se schițează satiric momente din viața stăpînei, o curtezană. *Vioara lui Hugolin* e istorisirea romantică a unei iubiri nefericite. Celestina, fiica silvicultorului Madarassy, dintr-o localitate maghiară de pe Dunăre, dă recitaluri foarte apreciate, cîntînd la vioara lăsată de verișorul Hugolin de la Triest. La un recital la Budapesta, violonista observă într-o lojă pe vărul aventurier, căsătorit cu o contesă. Disperată îi înapoiază vioara, după care se retrage la mînăstire. Analiza deziluziei erotice e palidă. Pagini realiste conține povestirea *O stea prin fereastra lui Manolaș*, o mică dramă de conștiință. E vorba de frămîntările unui student căsătorit din recu-

noștință cu o palidă Emilia, de venirea pe lume a trei copii, de existența obscură a eroului subșef de birou, într-un mediu refractar culturii. „Steaua“ la care aspiră Vasile Manolaș, poet recunoscut, e o colegă de la Facultatea de litere, Salomea Michaeli. Tînărul, care nu cunoscuse dragostea, se dedă cu voluptate unei pasiuni impregnate de fantezie. Rezistența Michaeliei îl aduce însă la realitate, ideea morală triumfînd.

Sub titlul *Clopotele din Mînăstirea Neamțu* sînt reunite evocări, impresii, pagini memorialistice și meditații, cîteva avînd ca pretext florile : *Bujorii*, *Narcișii*, *Crizantemele*. Metafore și comparații din mediul floral definesc, pe plan mai larg, proza lui Galaction. După un deceniu de întrerupere, revenirea la literatură echivala cu o nouă primăvară. Peisajele redescoperite „au făcut să izbucnească în inima mea, de sub frunzele scuturate a zece ani de teologie, pare că un popor năvalnic de ghiocei și vioarele“... Prozatorul admiră prospețimea „măceșilor plini de floare“, „viziunea holdelor de smarald, mireasma aglicelor și a dedițelor“. Îl îmbia „ca pe fete, culorile și lucrurile gingașe“ (*Mărturie literară*). Despre conținutul unui opuscul, *La țărnul mării*, ne previne subtitlul, *reverii și note*, bucata titulară fiind o reverie marină după tipare clasice : „E dat ca marea să se zbuciume de-a pururi, e dat ca inima omului să nu fie niciodată împăcată“. Unele note au un pronunțat caracter social progresist. În *Caligraful Terțiu* se evocă poetic, în maniera Renan, scene din Helada în epoca pătrunderii creștinismului.

(*Literatura română între 1900 și 1918*, Iași, Editura Junimea, 1970.)

ȘERBAN CIOCULESCU

LUMEA NOUĂ A LUI GALA GALACTION

Am iubit din adolescență literatura lui Gala Galaction, cu boarea ei fierbinte de pasiune și cu acele îndrăzneli de expresie, surprinzător de aspru cenzurate de E. Lovinescu, cu deosebire în sectorul neologismelor. Mai tîrziu,

cunoașterea omului, înzestrat cu o demonică putere de seducție, mi-a sporit înțelegerea operei, înmiresmată de aroma trandafirilor Ierihonului, din îndepărtatele vremi ale profeților și apostolilor. N-aș putea spune câți prozești a putut face apropierea magnetică a bărbatului înalt și frumos, cu ochii înflăcărați și cu verbul de foc, propagandist neînfricat atât al idealurilor socialiste, cât și al mesajului christic. Nu am putut citi la vremea lor splendida suită de articole din *Socialismul* și din alte ziare de stînga, culese recent de Gheorghe Căneșcu, fervent discipol și monografist încă inedit al autorului lor. *O lume nouă* este titlul cărții recent apărută în colecția „Mica bibliotecă de istorie“, editată de Institutul de Studii istorice și social politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și precedată de un substanțial studiu al îngrijitorului ei. Prefața va contribui desigur la înțelegerea mai adîncită a strălucitului prozator cu suflet de poet și cu vocație de profet. Formația celui mai simplu cărturar este adeseori un proces moral nespus de obscur. Cu atât mai greu se poate face înțeleasă creșterea interioară a unui talent eruptiv ca acela al lui Gala Galaction, în care se zbateau contradictorii, în aparență, limbi de foc, cu jucăușe flăcări. Glasul lui Gala Galaction, — la sfîrșitul întîiului război mondial, cînd soarta armelor care ne rînduise de partea Triplei Înțelegeri a dat țărilor biruitoare un avînt economic nou, dar și sporirea monstruoasă a mizeriei clasei muncitoare, nemilos exploatată, — n-a răsunit în pustiu. Alături de acela al prietenului din copilărie, — al vărului său, dacă nu mă înșel, — N. D. Cocea, glasul lui Gala Galaction a răsunit muștrător împotriva ghelirurilor capitaliste de la noi, cinic lăfăite în văzul tuturor și în toleranța celor mai mulți dintre scriitori și intelectuali, nehotărîți să se arunce în vîltoare. Amîndoi se situau pe poziții ideologice clare, temperamentul vijelios al lui N. D. Cocea împingîndu-l mai spre stînga, deși nici Gala Galaction nu rămăsese indiferent la Marea Revoluție din Octombrie 1917 și la tezele lui Lenin, cărora nu o dată le-a dat expresie.

Aș vrea, în rîndurile ce urmează, să mă opresc puțin asupra ciclului de șaptesprezece articole, cu subtitlul general *Siluate de o clipă*, apărute în ziarul *Socialismul*, din august 1919 pînă în aprilie 1920. Aceste „siluate“ relevă în diferitele lor aspecte instantanee din viața Capitalei

noastre, ale cărei cartiere, centrale și marginase, le străbătea zilnic autorul, pe jos sau în tramvai. În prima bucată îl vedem pe acesta la cimitir, punînd umărul și înlocuind un gropar bătrîn, ca să ducă la groapă o tînră moartă în mizerie și neurmată de nici un membru al familiei. Groparii nu luau seama dacă răsturnau pe mortul sărman, fără coșciug, direct în mormînt și cu fața în jos, cum se nimerea. Multe ar fi de spus în marginea acestei bucăți și a comentariilor autorului, care nu evită notele realiste, fără însă acea rece obiectivitate flaubertiană ce-și interzicea orice intervenție în afară de narația propriu-zisă. Autorul povestește, copleșit de gînduri, „cu simplitatea celui din urmă care poate să gîndească“. Povestește, gîndește, comentează.

Cerșitul, sub aspectul său cel mai jalnic, al vîrstei crude, face obiectul celui de al doilea fragment. Autorul îl pune în contrast cu „această paradoxală pisare pe loc“ de pe Calea Victoriei, „care se numește că bucureștenii se plimbă și iau aer“.

„O siluetă vagă de copil“, cu coșniță mare în brațe, adormit pe scările unui mare edificiu de bancă, stîrnește revolta moralistului, care-și pune „înfricoșata“ problemă a educației, „în această lume sleită“. Ultimul paragraf e un strigăt de revoltă: „Împărțiți altfel bunătățile pămîntului, desființați robia fabricii și a uzinelor, uci-deți balaurul cu mii de capete al capitalismului mîncător de oameni și sfîșietoarele siluete de azi — copii care dorm, cerșind și negustorind — vor pieri din ochii înlăcrimați ai omenirii!“

Acesta este timbrul vibrant al revoltei la Gala Galaction, dintr-un adînc simț de omenie, la atîția alți scriitori tocit.

Problema creșterii copiilor este dominantă în acest ciclu de siluete. Autorul preconizează la țară „în satul oropsit, o vastă grădină de copii, cu supraveghetoare, cu cantină și cu acel dram de omenie și milă care ne lipsește atît de mult“ (ne, pentru că își asumă o parte din vina tuturor!). O altă „siluetă“ ridică problema ecoului ce-l poate stîrni într-un suflet de copil abuziva arestare a tatălui său, cu carul „globit“, pentru că „lovise cu osia una din dispozițiile codului polițienesc urban“. Într-adevăr, întipăririle cîte unui fapt în aparență neînsemnat

pot fi adânci și neșterse la acea fragedă vîrstă, cu atît mai mult un act de flagrantă nedreptate. Scriitorul exclamă : „Ei nu ! nu putem să ne resignăm și nu ne vom resigna“. Pascal spunea, ridicîndu-se împotriva nedreptei condamnări de către Papă a celor „cinci propoziții“ din cartea lui Jansenius : „Jamais les saints ne se sont tus“. Aspirația la sfințenie nu-i va fi lipsit lui Gala Galaction, prea smerit ca să și-o recunoască, necum să și-o revendice.

Privind la tineretul contemporan lipsit de orice ideal, Galaction spune cu mîndrie, amintindu-și de idealurile socialiste ale generației sale : „Eram și noi elevi de liceu, acum vreun sfert de veac“ și încheie melancolic : „Dar în spiritul școlărimii, entuziasmul socialist n-a fost înlocuit cu nimic echivalent“.

Socialistul anilor 1919—1920 se apropie, fără vrere, de semănătoriști prin același sentiment al raportului de la intelectual la țaran, ca la acela de la debitor la creditorul său : „Cînd trece un țaran pe lîngă noi, aci în București, purtîndu-și carul, înjurîndu-și boii, simt în mine un fel de stinghereală sufletească, un fel de descumpănire, asemănătoare sentimentelor unui datornic, cînd dă cu ochii de creditorul lui“. Încă o dată, omul de inimă și de adîncă omenie ia asupra-și vina tuturor : „Mi-e greu pentru mine și pentru toată surtucărimea noastră să mai dau ochii cu veșnic amărîtul nostru creditor !“ Epitetul este cît se poate de just. Și aș adăuga : creditor care nu și-a executat debitorii decît cînd i-a ajuns cuțitul la os, ca în 1907. Concluzia articolului poate însă surprînde : este elogiul exagerat al lui I. C. Visarion, povestitorul popular, numit cam iperbolic „un puternic artist țaran“. Acest modest scriitor, supraevaluat și de către Tudor Arghezi, e socotit de Galaction, în respectiva „siluetă“ cu nr. VIII și cu titlul ...*Noi țărării de la țară*, ca „artistul neconvențional, născut și crescut între țărani“, singurul care ar compensa convenționalismul întregii noastre literaturi cu temă țărănească pînă la acea dată (13 octombrie 1919). L-am cunoscut și eu, personal, pe I. C. Visarion, care-l va fi impresionat plăcut, ca om, pe părintele Simforozei. Locuia pe la Titu sau într-un sat de lîngă acest nod de cale ferată, ducînd casă grea cu o droaie de copii. Seria fără meșteșug de-

osebit, dar mai ales se ținea de născociri de tot felul și credea morțiș că el era acela menit să descopere chimericul *perpetuum mobile*. Admirator fără frâu al marilor inventatori, își botezase băieții cu numele acestora: Franklin, Edison, Marconi. Nu-i cunoșteam această meștehnă. Eram pe atunci directorul liceului din Găești, care se bucura, dacă se poate spune, de proasta reputație de a fi, la examenele particulare, o mașină de diplome cu toptanul. Într-o zi, îmi iese înaintea Vissarion, roșu la față, cu ochii mici și șireți, și-mi suflă, băgându-se-n mine :

— Domnule director, vezi, te rog, de timpitula ăla de Franklin.

— Care Franklin ? îl întreb, necunoscînd nici un timpit cu acest cîstit nume.

— Fii-meo, care dă esamen la d-ta. Nu știe nimic.

Nu-mi amintesc cum arăta la față omonimul marelui inventator, dar băiatul nu era prost, învățase și a luat diploma de care se lipsise tatăl.

Știu că l-am supărat o dată pe scriitor, cu un inocent calambur. Îl întîlnesc în gară la Titu.

— Ce mai faci ? îl întreb pe autorul cărții *Nevestele lui Moș Dorogan*.

— Prost !

— De ce ?

— Că nu mai pot !

— Ce nu mai poți ?

— Ei și d-ta ! Bătrînețile...

— A ! da, înțeleg. Ai ajuns și d-ta ca... Moș Hodorogan.

S-a cam burzuluiit cu acest prilej tatăl lui Franklin, al lui Edison și al lui Marconi. Nu știu ce s-a mai făcut pe urmă. Va fi intrat de mult, vorba lui Al. Rosetti, în circulația materiei, singurul, așa zice, *perpetuum mobile*.

Generosul articol al lui Gala Galaction nu i-a putut smulge istețului căutător al mișcării perpetue capodopera literaturii cu subiect țărănesc. Lucra la ea, în acel moment, altul. Se chema Liviu Rebreanu.

(*România literară*, nr. 3, 14 ianuarie 1971.)

[NUVELELE LUI GALA GALACTION]
(Fragment)

Mai aproape de fascinația basmelor din Cîmpia Dunării, matcă prielnică a unei civilizații străvechi, decît de realismul cu accente naturaliste al epicii muntenesti, nuvelistica lui Gala Galaction reface, pe porțiuni restrînse, existența fabuloasă și, în același timp, autentică, a unui fragment de umanitate. Dacă Mihail Sadoveanu recrează prin suflul de epopee al romanelor sale istorice, spațiul spiritual și moral al unei societăți arhaice, cu deprinderi devenite rituri — Gala Galaction opune seninătății olimpiene a contemplației moldave icoana unei conștiințe neliniștite tentată mai degrabă să releve fondul malefic și fiorul tulbure al eresurilor. Magiei povestirilor cu pescari și vînători a lui V. Voiculescu, Isarlikului lui Ion Barbu, tensiunii dintre sacru și profan din proza fantastică a lui Mircea Eliade — ipostaze ale unor universuri imaginare, realitate distilată la extrem — le corespunde, în nuvelistica lui Gala Galaction, o lume suspendată între mit și existența dramatică a sfîrșitului de ev mediu turcit și a perioadei imediat următoare.

Apărute în marea lor majoritate în primul sfert al secolului nostru, nuvelele lui Gala Galaction rescriu, prin observația categoriilor etnice și sociale, caracteristice zonei dunărene, cronica unui moment istoric bine definit. „Pe vremea aceea — afirmă povestitorul în nuvela *În pădurea Cotoșmanei* — Țările Române purtau mereu în frunte, legată cu panglici de oțel, podoaba semilunei“.

Transfigurînd note autobiografice sau prelucrînd fabulosul basmelor populare, situîndu-și personajele într-un prezent etern sau în trecutul istoric apropiat, Gala Galaction reface, cu forță realistă și cu un simț autentic al fantasticului, atmosfera specifică Munteniei și Olteniei în etapa premergătoare cristalizării caracterului național. Semnele evidente ale crepusculului, declinul unor factori de cultură coexistă cu nimbul eroic și aura de legendă impuse de povestirile cu haiduci și gustul pentru romantism al timpului, așa cum sentimentul tragi-

cului și indolența orientală se împletesc cu erupțiile de energie ale firilor aprige. Atenția prozatorului este atrasă în permanență de zonele de tranziție, de mediile eterogene: privirea sa întârzie asupra interiorului oriental, surprinzând cu finețe predispoziția spre regresul biologic și spre fragilitatea reacțiilor compensată de imaginație. Descripției minuțioase a camerelor umbroase, bogăției coloristice a bîlciurilor și hanurilor suprapunându-li-se examenul atent al naturilor conflictuale, transcrierea fidelă a stărilor sufletești, surprinse în intimă consonanță cu elementele naturii înconjurătoare.

Negoțul, schimburile avantajoase de produse, lucruri casnice și obiecte de preț, amestecul de neamuri, opulența roadelor și posibilitatea de comunicare pe care o oferă negustorimii „iubitoare de aur“ întîlnirile de afaceri și aldămașurile năprasnice au ca revers tonusul vital scăzut și dorințele înăbușite în umbra iatacurilor, spații închise, favorabile intrigilor și iubirilor tainice care sfîrșesc catastrofic. Soleima, cadîna favorită a lui Kir Mustafa, pierde ucisă din gelozie (*Soleima*). Sîntem introduși într-un spațiu și timp al poveștii. Fastul specific Orientului, belșugul de mirodenii și podoabe, ceremonia întrevederilor par a sugera un moment propice reveriei. Tihna, armonia și echilibrul sînt înșelătoare. Comunicarea se efectuează numai la suprafață și este impusă de necesități practice.

Interiorul camerelor turcești cu ferestre oarbe, un univers al izolării și claustrării personajelor (în majoritate feminine) marcat de stigmatul regretului, ocupă un loc aparte în analiza și observarea mediilor și psihologiilor hibride. La antipodul acestei existențe agonice se află exuberanța și vitalitatea petrecerilor populare, a bîlciurilor — gazdă a poveștilor și întîmplărilor de necrezut — și tîrgurilor învăluite în lumina amiezilor de vară.

În majoritatea nuvelor și povestirilor, chiar și în cele cu un accentuat caracter realist, hotarul dintre viață și moarte, dintre somn și veghe, dintre vis și realitate, este ambiguu, incert. Personajele percep fenomenele lumii exterioare cu aceeași acuitate cu care comunică cu supranaturalul, cu elementul fabulos. Verosimilitatea miraculosului, a fascinației pe care o dă legănarea între reverie și luciditate depășește însă, nu o dată, sugestia faptului concret, intensitatea trăirii în prezent. În *Moara lui Că-*

lifar, Stoicea, văcarul din Alăutești, ajuns stăpîn peste cea mai mare dintre moșiile rovineștene, este cinstit de vodă și zilele trec „voioase, pline, limpezi, dar repezi ca unda pîrîului de munte și ca visul“. Gheorghe Cătălina, țăranul înstărit din povestirea *Îl osîndesc jurații?*, după crima săvîrșită, întors acasă în zori, exclamă: „Sînt pe lumea cealaltă?“ Borivoje, frumoasa și tînăra soție a lui jupîn Traico, a trecut, prin pasiunea sa mistuitoare, din condiția privilegiată a inocenței, din „nevinovăție și somn“ într-o existență frămîntată, supusă legilor dure ale treziei și stării de veghe (*De la noi, la Cladova*). În *Copca Rădvanului*, scriere amintind în multe privințe universul sadovenian din operele de tinerețe ale romancierului, visul chelăresei Safta care precede deznodămîntul tragic al celor doi tineri, Mură și Oleana, are atîta concreteță și forță de sugestie, încît taina divulgată pe această cale are facultatea de a influența și subjugă elementele realului, conducînd evenimentele pe un drum previzibil, în pofida intervenției factorului supranatural. Nu alta este semnificația visului pe care îl trăiește directorul băncii „Solidaritatea“ din nuvela *Mi-e dragă Nonora!* Petrecînd sărbătorile de iarnă la Clejănei, Alexandru Teofil are, în ajunul plecării la București, un vis a cărui funestă proorocie este verificată pînă în cele mai mici detalii de accidentul fatal.

Dacă în *Moara lui Călifar* visul care îl poartă pe voinicul Stoicea „pe întinsul unui veac de om“ deține pe de o parte o funcție de compensație și un rol de inițiere în misterul vieții și al morții, iar pe de alta menirea de a releva anxietatea și spaima străveche, incitate de intervenția malefică a morarului, în nuvela *În drumul spre păcat* contactul cu elementul supranatural facilitează reabilitarea realului.

La rîndul său, somnul, care se confundă foarte des cu moartea — în momentul în care adoarme, voinicul Stoicea trece în alt veac, deci existența sa anterioară este anulată — are posibilitatea de a atenua și ameliora asprimea și cruzimea întîmplărilor zilnice și, în același timp, posedă capacitatea de a activa trăirea latentă, vegetativă. Semitrezia, ca și moartea, poartă masca înșelătoare a somnului. Soleima, cadîna ucisă, culcată pe fundul bărcii care traversează Dunărea, răspîndește o fascinație stranie, provocînd celor din jur, odată cu tris-

tețea apăsătoare, o „dulce dezîncordare“, „o duioșie cu apropiere de somn“. Mantu Miu, abagiul din Lădășești de pe Cerna, înnoptînd cu tovarășii săi de drum în pădurea Cotoșmanei, cucerit de puterea tihnei care stăpînește bătrînul codru, este cuprins, pentru o clipă, de „amortîirea și atotuitarea somnului“ (*În pădurea Cotoșmanei*).

Ne întîlnim, în majoritatea nuvelor, cu o idee a romantismului trecută de Gala Galaction prin filtrele gîndirii populare. Tentația cufundării în vis, atracția pe care o degajă starea de totală absență a somnului sau a morții, opusă rigorilor lucidității, se confundă cu dorința de a situa existența în zone difuze de început. Nu întîmplător vraja, apariția supranaturalului se întîlnesc mai des într-un decor sălbatic, în apropierea pădurilor străvechi, generatoare de mister și spaimă, păduri care adăpostesc deopotrivă : hoți, vrăjitori și schimnici. Călfar, bătrînul vraci, care și-a vîndut sufletul satanei, stăpînește un iaz și o pădure seculară dincolo de care se întind pămînturi pietroase și scorburoase unde numai necuratul „trăgea brazdă cu coarnele“. Ieromonahul Nil regăsește, după un veac, biserica din munte năpădită de bălării și cu încuietorea îngropată în mușchi. Poteca de odinioară spre lăcașul sfînt este acoperită de brazi și fagi, în vreme ce pe vatra codrilor dimprejurul celor zece sihăstriei au apărut așezări omenesti (*Andrei Hoțul*).

Elementele viziunii romantice se împletesc în nuvelistica lui Gala Galaction cu accentele de critică socială, surprinse în sugerarea atmosferei particulare a satelor din cîmpia dunăreană, sate în care pămîntul ascunde în adîncurile sale, amestecate, oase scitice și relicve ale civilizației romane.

Tendința de a concilia idealul clasic cu cel romantic, preocuparea de a pune de acord elementele de cult păgîn cu preceptele moralei creștine și sublinierea contopirii germenilor de epopee cu factori de declin și decadentă alexandrină sînt evidente în mai toate nuvelele lui Gala Galaction [...]

De la prozele cu un pronunțat caracter autobiografic (*Trandafirii, Narcisi, Bujorii*) la parabole și povestiri filosofice în spiritul lui Anatole France, cu note de pitoresc balcanic și nimb eroic (*Gratie și Palamon, Calipso greaca, fecioara, Plecarea Drozilei, Soleima, Vioara lui*

Hugolin), sau de la nuvele de inspirație istorică (*La Vulturii*, *Lîngă apa Vodislavei*, *Zile și necazuri din zaveră*) la cele cu note de fabulos și parfum de legendă (*Moara lui Călifar*, *Copca Rădvanului*, *Gloria Constantini*, *Andrei Hoțul*, *În pădurea Cotoșmanei*), atingînd punctul cel mai înalt al creației cu nuvela *De la noi, la Cladova*, un mic „roman” liric, atenția scriitorului este îndreptată asupra spasmelor și abisurilor sufletești. Fundalul social este zugrăvit cu forță epică și capacitate de transfigurare lirică. Literatura lui Gala Galaction rămîne o proiecție uimitoare a spațiului geografic cuprins între plaiurile Mehedințului, valea Oltului, a Jiului, a Argeșului și malul Dunării.

(Postfață la ediția *Moara lui Călifar*, București, Editura Minerva, 1973.)

NICOLAE MANOLESCU

„JURNALUL” LUI GALACTION

[...] Valoarea de document asupra omului și epocii sale a acestui *Jurnal* este excepțională. Sub raport literar, merită atenție în special scrisorile din prima parte, adresate „sorei Zoe” (pe numele întreg Zoe Marcoci, vară a lui N. D. Cocea, și viitoarea soție a lui Galaction). Ele dezvăluie la tînărul Grigore Pișculescu (pseudonimul Gala Galaction va fi folosit mai tîrziu) un pronunțat spirit analitic — împins pînă la cazuistică, și plăcerea, pe care prozatorul o va păstra, de a trata probleme morale. Autorul e un suflet „bizar”, cum se zicea pe la 1900, neliniștit, torturat de întrebări fără răspuns, mereu pe pragul unor crize mistice. Exaltarea morală și socială este dealtfel o caracteristică a generației și o formă specială de inconformism: Arghezi se va călugări, N. D. Cocea, după cîțiva ani risipiți la Paris, va face o carieră politică foarte agitată etc. Stilul unei bune părți din literatura noastră de la 1900 reproduce fidel această

stare de spirit : emfaza, prețiozitatea, dulcegăriile romantice provin dintr-o afectivitate exagerată, din înclinația nereprimată spre exces. Tinerii furioși, de la răspîntia de veacuri sînt excesivi în viață și în limbaj, idealisti, utopici și visători. Ei sînt „artiștii proletari culți” ai lui Gherea, „decadenții” influențați de eminescianism ai lui Ibrăileanu. Idolii lor sînt, cu excepția lui Eminescu, cei mai leșinați epigoni simbolisti. Galaction însuși se pasionează de destinul Iuliei Hasdeu sau scrie la romanul lui N. D. Cocea din 1898, *Poet-Poetă*, o prefață poetică și plină de entuziasm facil (cînd apare cartea, autorul și prefațatorul merg împreună la Șosea și răspîndesc dintr-o trăsură manifeste publicitare ; Vlahuță, nimerindu-se acolo, le strigă : „Bravo băieți !”). Cînd „magul” Sar Péladan vine la București, tot în 1898, elevul Grigore Pișculescu e cuprins de entuziasmul cel mai teribil : căci poza teatrală a acestui obscur poet simbolist sintetizează de fapt sensibilitatea epocii.

În stilul patetic și apos al *Scrisorilor către Simfiroza* și al prefetei la *Poet-Poetă* (plin uneori de mireasma vorbirii bisericești, împrumutînd cadența ei muzicală) sînt scrise și majoritatea scrisorilor către sora Zoe, ce alcătuiesc *Jurnalul*. O iubire platonice, la început, leagă pe tînărul de 19 ani de vara prietenului său, care se pregătea pentru călugărie, și-l determină, cîtiva ani mai tîrziu, s-o ia de nevastă deși era mai în vîrstă decît el cu doisprezece ani : îi scrie, de mai multe ori pe zi, confesiuni nesfîrșite, tînguitoare și înflorate, dobîndind acia prin ele convingerea dragostei lui și reușind să moaie sufletul inocent al Zoei. E totuși ceva mișcător în acest chip de seducție, în ciuda limbajului artificial și fad. *Jurnalul* se confundă cu un roman epistolar pur, adică perfect autentic, unde revelația e provocată prin scris. Sentimentul înaintează pe măsură ce ia cunoștință de sine și se analizează. Sora Zoe e un personaj extraordinar și aceasta pentru că scrisorile ei de răspuns lipsesc : asistăm la un dialog, în care unul dintre participanți e mai mult sugerat, discret pînă la muțenie, în vreme ce celălalt se spovedește pe zeci de pagini, într-o abundență de imagini ce face legătura dificilă. Ne vine greu să credem că Zoe sau prietena ei, Olga Sacara-Tulbure, prima femeie din România care a urmat medicina, amîndouă

ființe fragile, eterice, sînt destinatele reale ale scrisorilor, în asemenea măsură ele corespund idealului feminin al unei generații bolnave de sentimentalism.

(*România literară*, nr. 30, 26 iulie 1973.)

VALERIU RÂPEANU

UN EVENIMENT EDITORIAL: GALA GALACTION —
„JURNAL“

Jurnalul lui Gala Galaction, al cărui prim volum a apărut de curînd în prestigioasa colecție de memorialistică a Editurii Minerva sub îngrijirea fiicei scriitorului, Mara Galaction-Țuculescu și a istoricului literar Teodor Vârgolici, care semnează un documentat și serios studiu introductiv, ca și indispensabilele note lămuritoare — reprezintă un adevărat eveniment literar, comparabil cu revelația produsă în rîndurile publicului și ale criticii de retipărirea în aceeași colecție a monumentalei autobiografii a lui Nicolae Iorga: *O viață de om, așa cum a fost*. Aș spune că *Jurnalul*, din care se publică acum primele patru caiete manuscrise, cuprinzînd perioada dintre 11 septembrie 1898 și 12 iulie 1912, este mai mult și mai puțin decît un jurnal așa cum îl înțelegem în chip obișnuit și poate fi socotit de pe acum romanul unei vieți, operă literară de-sine-stătătoare.

Ce motive ne determină să manifestăm o asemenea simpatie pentru jurnalul a cărui lectură am încheiat-o? Mai întîi pentru că el depășește stadiul simplelor notații zilnice anodine, care prin aglomerare sau repetare pot deveni nu numai obositoare, ci și inutile. Se poate replica: în cazul unui mare scriitor — și Gala Galaction a fost într-adevăr unul din marii noștri prozatori — tot ce este legat de viața și activitatea lui interesează. E adevărat, dar mulțimea faptelor și întîmplărilor unei vieți interesează în primul rînd pe biograf, pe istoricul operei, și pe alții cu care el a fost prieten sau neprieten. Dar cititorul? Deschizînd filele unui jurnal, el caută bineîn-

teles acea mărturie imediată, nefalsificată de memorie și de resentimente, neinterpretată de biografii postumi sau antumi. Să fim sinceri și să spunem că acest gen de notație atât de prețioasă pentru specialist riscă să devină fastidioasă pentru cititorul obișnuit. Și aceasta din mai multe motive : mai întâi pentru că detalii, întâmplări au valoare numai atunci când sînt raportate la operă, când confirmă sau infirmă o anumită imagine, deci când cel ce citește este un specialist sau un cunoscător. Cititorul însă vrea să afle nu numai faptele de repetiție, nu numai înșiruirea lor mecanică, ci să urmărească o viață, un destin, el vrea ca din aceste amănunte să-și reconstituie imaginea unei existențe. Or, *Jurnalul* lui Gala Galaction fiind o mină de aur pentru cel ce va vrea să reconstituie o viață de om așa cum a fost în toată proza ei cotidiană, în toate momentele formării unei cariere, a unei familii, a unei opere literare, fiind o mărturie din cele mai prețioase din cîte avem asupra unora din marile personalități ale culturii și ale vieții noastre sociale, precum Iorga, Sadoveanu, Tudor Arghezi, N. D. Cocea, I. G. Duca, ca și a ecoului pe care opera acestora l-a avut în epocă — reprezintă romanul unei vieți reconstituit în tot ceea ce are el mai autentic, mai suav și mai dureros, mai liniștit și mai dramatic, mai poetic și mai prozaic. Eroul acestui roman este Gala Galaction care mărturisește avatururile unei vieți ce a stat, din momentul în care trebuia, conform tuturor normelor de atunci, să se așeze și să-și afle împlinirea sub semnul unor sfîșieri adeseori dramatice pe care le deslușeam și înainte, dar pe care le înțelegem abia acum în toată amplitudinea și în toate meandrele lor.

Jurnalul său stă și din acest punct de vedere sub semnul unei sincerități nedisimulate în nici o clipă. O privire scrutătoare — o privire aspră și neînduplecată însoțește fiecare notație a celui ce se mărturisește la lumina adevărului integral despre sine și despre alții. „Dacă nu poți spune totul, nu spune nimic” — aceste cuvinte aparțin lui Mauriac și ele reprezintă cheia unui adevărat jurnal cum este și cel al lui Gala Galaction. Cel ce și-a notat faptele, gîndurile și impresiile timp de o jumătate de veac nu căuta prin aceste rînduri circumstanțe atenuante în fața posterității. Nici nu ar fi avut nevoie :

viața sa este, pentru cei ce l-au cunoscut și nu l-au cunoscut, exemplară. Dedicată muncii, străbătută de patosul creației, al unei comuniuni permanente cu cei umili, respectându-și înaintașii, îmbinând valorile culturale ale neamului său, fiind om de o aleasă și nobilă omenie, Gala Galaction rămîne una din personalitățile alese ale culturii noastre. Dar această comportare, această imagine pe deplin adevărată nu exclude furtunile interioare, răsucirile numai de cel ce le trăiește știute, îndoielile, momentele de slăbiciune pe care nimeni nu le-a observat. Și toate acestea trăiesc în jurnalul lui Gala Galaction, care spune la un moment dat : „E adevăr că supt înfățișarea mea, cam una și aceeași, trăiesc mari contraziceri, cronice oscilațiuni și incurabile slăbiciuni“, — dar ele nu sînt așternute pe hîrtie cu voluptatea autoflagelării, ci cu marea sete de adevăr ce îi este caracteristică. Pentru că *Jurnalul* său nu ascunde nimic : nici clipele de adîncă îndoială în drumul vieții sale, nici bucuria paternă, nici grijile ce îl copleșesc pe el, susținătorul unei familii mereu mai numeroase, nici dragostea de un patetism tulburător pînă la uitarea de sine și nici gîndurile legate apoi de micile și marile necazuri ale existenței cotidiene, nici sentimentele unei prietenii de un devotament emoționant, nici observațiile critice asupra comportării și caracterului acestor prieteni, nici bucuria succesului, nici tristețea eșecului.

Pentru că dimensiunile acestei vieți, sfîșierile ei lăuntrice sînt mult mai mari decît am bănuî.

Dar oare *Jurnalul* lui Gala Galaction reprezintă doar o privire interioară, o dezvăluire a seismelor sale sufletești ? Experiența vieții sale se desăvîrșește nu numai în intimitatea familiei, a bibliotecilor, a camerei de studii, e o experiență împlinită într-o societate cu o anume configurație socială și morală pe care el ajunge să o cunoască tot atît de bine, în tot ce îi relevă ea sublim și tragic — ca și sufletul său. Cîte adevăruri cu o valoare de maximă despre această societate nu rostește Gala Galaction în filele acestui jurnal : „Chiar cînd legile — spune el în anul 1907 — ar fi gata și excelente în sine, rămîne înfricoșat deschisă chestiunea încarnării lor în țara noastră“. Și cîte asemenea propozițiuni nu am putea cita dovedind că Gala Galaction nu era numai un analist de

o mare finețe al sufletului său bîntuit de atîtea furtuni, ci un observator necruțător al vieții sociale asupra căreia ne-a lăsat nu numai imagini (cum ar fi acelea legate de anul 1907) dar și judecăți de o mare acuitate. Respiră din această carte un sentiment de viață autentică românească, văzută atît în capitalele ei înfruntări sociale, cît și în obiceiurile ei cotidiene, care dau culoare și autenticitate unei alcătuirii omenești. Toate laolaltă formînd un roman al epocii ai cărui eroi sînt deopotrivă scriitori, profesori, oameni politici, aflați pe toate treptele ierarhiei administrative, oameni ai clerului, oameni obișnuiți.

O adevărată galerie de nume ilustre care trăiesc fie bucuriile reușitei obținute cu prețul renunțării, al demisiunii demnității sau, dimpotrivă, prin muncă temeinică, fie tristețile nereușitei, ale eșecului. Scriitorul și moralistul sînt și aici prezenți într-o unică ființă sancționînd răul social și moral, turpitudinea, poltroneria, corupția, bucuros fiind să elogieze fapta aleasă și gîndul curat.

Să mai vorbim despre reînvierea atmosferei literare : dar în tot ceea ce a scris Gala Galaction filmul memorialistic era prezent și datorită mărturiilor sale refacem adeseori momente ale istoriei noastre culturale și avem adevărata dimensiune a unor personalități ale literaturii românești. După apariția acestui *Jurnal* fără îndoială vom avea imaginea adevărată asupra multora din oamenii de seamă ai țării cu care drumurile sale s-au încrucișat. Mărturiile ca și aprecierile sale se înscriu acum în domeniul acelor definiții, fără de care înțelegerea evoluției lor nu ar putea să fie posibilă. Ca să nu mai vorbim de penetrația sa critică privitoare la operele unor mari personalități precum Iorga sau Sadoveanu, care ori cînd pot fi citate nu ca simple impresii de lectură, ci ca pătrunzătoare analize critice pe care nu le-au contrazis nici cele mai adînci exegeze de pînă acum.

Iată deci motivele pentru care considerăm această carte unul din momentele cruciale ale memorialisticii românești, întrunind într-o sinteză superioară calitățile romanului, autobiografiei, memoriilor, toate străbătute de acel nobil umanism ce a caracterizat viața și opera lui Gala Galaction, de acea caldă dragoste pentru pămîntul

și ființa românească despre care depune atîta emoționante mărturii. Iată de ce vom îndrepta un gînd de recunoștință către Editura Minerva.

(*Contemporanul*, nr. 38, 14 septembrie 1973.)

PAUL GEORGESCU

GALA GALACTION : „JURNAL“ VOL. I

Violent, senzual și estetic, cu o minte teoretică subtilă, teolog trufaș zmerindu-se, apoi ridicîndu-se profetic, fulgerînd, om al tuturor contrastelor, neînduplecat cu alții dar și cu sine, poet evanescent al toamnelor citadine, cu nervi simbolizîți și procuror dur, în numele celor asupriți, ai boierilor, mereu tătăzuind între literatură și teologie, între dogmă și erezie, între mînia biblică și frățietatea socialistă, între preasuav și brutal, totodată eruptiv, mereu introspectiv — Gala Galaction constituie una dintre personalitățile cele mai complicate, dificile și pasionante ale literelor românești. Dar iată-ne în fața unui monument bizar și covîrșitor, aproape unic la noi, *Jurnalul* său — primul tom, deocamdată — depășind toată creația scriitorului și toată epoca noastră de pînă la primul război mondial — fiindcă, de fapt, ce poate romanescul în fața autenticului? Început în 11 septembrie 1898, la 19 ani, sub forma scrisorilor către o dragoste depărtată, alternează după aprilie anul următor, însemnările zilnice și scrisorile, pentru ca din capul veacului să continue ca jurnal curat. Primul volum se încheie cu finele lui 1912 dar *Jurnalul* ia sfîrșit în 11 ianuarie 1955 — să sperăm că diligenta Minerva ne va da posibilitatea să-l citim integral. Cît privește condițiile de redactare, analiza sa, legăturile cu opera scriitorului, cititorul va găsi cele de trebuință atît în competentul studiu introductiv cît și în notele lui T. Vărgolici, autor al unei monografii despre Galaction.

Și acum, iată-ne cu cele nouă sute de pagini, ce trebuie citite la rînd — chiar dacă uneori atenția necre-

dinciosului ațipește — fiindcă mereu ne așteaptă răsucirile cele mai neașteptate. Un *Jurnal* continuu, între nouăsprezece și șaptezeci și șapte de ani, nu avem în literatura noastră — și sînt prea puține în lume. Roman de dragoste, dezbateri religioasă, portretistică excelentă, rechizitoriu social, jurnal de creație, comentariu al cărților citite, introspecție — ca să nu mai amintim interesul informativ al unei cărți în care apar Arghezi, Cocea, Demetrius, Duca, toți tinerii, bătrînul Hasdeu, Morțun și atîția alții — tomul e mult prea bogat spre a discuta totul, deodată. Ceea ce izbește încă de la început e faptul că tînrul de 19 ani este, incontestabil, o personalitate : o disciplină a minții, a voinței, planuri vaste, o frază viguroasă, firească, niciodată destrămată. Dar cum e constituită această personalitate : din contraste. Galaction o știe : „...și îmi veți ierta un grav defect al firei mele : acela de a nu mă putea menține decît în extremități, deci de a nu putea realiza niciodată intermediara, — pe orice cale m-aș manifesta.“ Adevărul exprimat așa la 19 ani, va rămîne o constantă pînă la sfîrșit. Un an mai tîrziu exclamă : „Eu am un suflet mult mai complex...“ Iar la douăzeci și opt de ani, o' altă constantă, o altă extremă : „Iată-mă iar, pe mine cel de acum și de totdeauna, singurînd în taină : păcat, ticăloșie, și oroare de mine însumi“. Vorbind de „sufletul omenesc“ : „starea lui curentă, sau obișnuită este mai totdeauna în contrazicere cu momentele de adîncime“ (p. 127), pentru a constata, la el însuși „două tendințe potrivnice“, „o luptă de contrazicere între două tendințe sufletești opuse“, „dar reale, puternice și dureroase prin lupta lor“, după care această ciudățenie : „Eu sînt un copil serios, ciudat — nu ca toți copiii“ (p. 133).

Cel ce știa de la început că nu se putea menține decît în extremități, că trecerea de la o extremitate la alta este dureroasă, n-a renunțat niciodată la încercarea — era voluntar ! — de a realiza media. Personalitatea lui Galaction constă atît în extremismul ei dureros și în voința continuă de a realiza o medie caracterologică. Atît, n-ar fi însă de ajuns : Galaction n-a fost deloc un risipit, un labil, datorită faptului că extremele variațiilor sale au fost constante și ele, ca atare, nu au cunoscut modificări, mutațiile bruște avînd loc între extreme constante. De aici impresia puternică de personalitate. La 19 ani se

considera „destul de preparat științificește“ pentru a explica „cestia dragostei“, din trei puncte de vedere, so-rei Zoe de la mînăstirea Agapia. Trăsături juvenile, une-ori puerile — e și firesc ! dar apare dorința teoretică și pedagogică — o permanență a sa : dorința „de a disci-plina, de a limpezi și de a înmulți ideile domniei tale“ (p. 75). Deocamdată, sîntem încă la cea mai frățească prietenie — scrisorile stropite cu parfum și presărate cu petale de crizanteme — iubirea și celelalte avînd a veni la timpul cuvenit. Lăsînd deocamdată, la o parte, teoriile asupra dragostei dintr-un întreit punct de vedere, recu-noaștem (p. 81) ecoul ideilor socialiste atît asupra unei noi societăți ce va să vie, cît și a deplinei egalități a femeii : „femeia e colaboratoarea omului [sic !], în marea operă de știință și de fericire la care omenirea lucrează neînterupt, în calea spre desăvîrșire“. Femeia va fi „un prieten drag și instruit“, tot atît de conștientă, de activă și de luminată „ca jumătatea cealaltă“, iar în ochii ei poeții „vor citi inteligența“. Desigur, pentru aceasta, so-cietatea trebuie schimbată, trebuie să apară „Viitorul in-teligent“, dar adolescentul caută să n-o sperie pe sora Zoe de la Agapia cu deslușiri asupra acestei societăți vii-toare. Egalitatea femeii e o idee ce nu-l va mai părăsi pe senzualul ecleziastic ce va crede totdeauna că un Dumnezeu Rațional conduce umanitatea spre o societate de egalitate, inteligență și activitate creatoare. Un Dum-nezeu rațional și un Iisus al „tuturor săracilor și prigoni-ților“ îl vor ajuta pe Galaction să împacă studiul teolo-giei cu ideile unui socialism „bun“ și „inteligent“. Dar aici ne vom ocupa doar de personalitatea scriitorului, mai bine zis de temperamentul său.

La început (p. 82) vom întîlni încă un acord devenit un „motiv“ al admiratorului lui Wagner : „știu să aștept, tot așa de bine cum știu să rabd și să sper“. Paradoxal, la acest temperament al contrastelor, dar adevărat. De-altfel, în aceeași ordine de idei, adolescentul își transcria scrisorile, le „stiliza“ și considera scriitura drept un efort : „o încordare sufletească pe care n-aș putea s-o traduc frumos decît după multă luptă stilistică“ (p. 85). Încît după lectura celor nouă sute de pagini ale acestui tînăr, pe care le descopăr superioare operei pur literare, mă întreb de ce, tocmai acest efort, de a traduce frumos în-cordările sufletești, nu i-a organizat prea mult o clocoti-

toare zmucitură sucită ce păstrează *Jurnalului* farmecul spontaneității. Cel ce e „surprins“ de a fi luat drept un „copil neexperient“ — sora Zoe are, eheu ! cu doisprezece ani mai mult — și „protestează“ de a fi luat drept băiețandru, anunță că zece ani îi sunt „suficienți“ pentru a-și face un nume celebru.

De aceea e amuzant să-l auzim strigînd : „Eu, orgolios ?“ La 19 ani Galaction e convins că e scriitor și își știe drumul : „Vei ști însă de acum că eu cred cum că voi fi foarte neînțeles la început de către lumea românească, și că prin urmare voi fi urît, atacat și lovit cu prisosință. Dar vei mai ști că sub acest raport, sînt de o răceală și de o nepăsare inexpugnabilă“ (p. 107). Loc comun adolescentin ? Se poate. Numai că, peste puțin, teologul și scriitorul se vor așeza pe o poziție paradoxală, eretică, incomodă și deși urît, atacat și lovit — nici nu și-o va schimba. Deocamdată, e student la litere și e greu să despărțim temperamentul de modelele literare ale vemii și de setea de martiriu a celui ce va traduce *Biblia*. Cel ce se smerește în fiecare seară se smucește : „socotești că eu seamăn cumva cu cei pe care i-ai întîlnit pînă acum ?“ Junele Galaction se considera, ca și junele Gide : „diferit“. A fost.

În fața unei lumi de afaceri, interese și lăcomie, proclamă : „vei ști ce piept de stîncă opun eu acestor valuri ale lumii“. Biata soră Zoe va ști, mai tîrziu, mult prea bine ce adevărată era această exclamație ce, atunci, o va fi făcut să zîmbească a rîde, ca și aceste cocoșisme, confirmate, vai, de atîtea suferințe ! „Căci eu nu cred că sînt un om ca orișicare. Vîrstă nu am ; mă simt înțelept ca un bătrîn și tînăr ca la 20 de ani. Dar mai presus de toate, am adîncul presentiment că menirea mea e rară și că umerii mei sînt sortiți purtării unor greutăți sublime“. Un temperament își visa destinul. Cei mai tineri, ce nu-și mai amintesc de poziția imposibilă pe care Gala Galaction și-a menținut-o între cele două războaie, și au doar imaginea pieptănată din manuale, vor redescoperi, în viitoarele volume ale *Jurnalului*, — să sperăm că vor apărea — adevărul acestei presimțiri. Dar va fi, vreodată, acest orgolios smerit, mulțumit de sine ? În 1908, peste nouă ani, se va considera un om „fără calificativ“ : „Nici cu cei buni, nici cu cei răi, nici cu îngerii, nici cu diavolii, nici în paradis, nici în infern — și nici măcar în

Purgatoriu !“ (p. 591). Din loc în loc, va murmura aceeași nemulțumire, ca în 1907 : „Și viața a curs și curge mediocră, obscură și vecinic cu mai puțină muncă, decât în visul meu. Am spor puțin și obosesc curînd (p. 560). Iar cel ce va aromezi pe anume pagini de evlavie prelungită, va tresări citind, în același an, 1907, „acest strigăt teribil : și în fața poruncei : distrugeți mănăstirile, — aș da foc fără părerii de rău“. În cugetul acestui om al extremelor, 1907 separase Basilica de Ecclesia, ca și mai demult, la prietenul Theo : numai că, spre deosebire de aceasta, Galaction nu le va părăsi nici pe una, nici pe cealaltă. În același an, doctorandul în teologie își caută „o slujbă de hatîr“ și, umilit, constată : ca scriitor „eu nu însemnez ceva decât în opiniunea câtorva prieteni, ca Demetrius, ca Theo“ (p. 546). L-ar fi putut adăuga pe N. D. Cocea și pe vîrstnicul N. Petrașcu, ce-l publicase de cîteva ori.

La douăzeci și șase de ani, îi scrisese lui Theo aceste fraze ce-l defineau în contradicția lui violentă : „servind cu inima și cu condeii lui Christos voi face-o conform unei concepțiuni personale și prin urmare eretice. [...] Tu, pentru Nimicire, eu — pentru Iisus vom lovi amîndoi cu pumnii gemeni“ (p. 470). Trebuie să urcăm, în timp, pînă la Ivireanu pentru a mai descoperi un asemenea aliaj. În 31 iulie : „Sărăcia de anul trecut va fi, anul acesta, și mai nemilostivă [...] Urgie, scîrbă, milă“ (p. 490). Cum s-a transformat un lăcaș de poezie și vrajă într-un loc lovit cu trei epiteze : Intrigă, zavistie, smin-teală (p. 496) e un întreg demers inimii și minții și iată-l, în 1907, scriind pagini incendiare : „Iar cînd auzi că sate întregi au fost distruse cu ghiulele de tun și că mii de fii ai țării au stropit cu sînge țărîna ei, nu mai poți să te convingi că dreptatea ar putea să fie cu stăpînitorii“ (p. 553). Sau „Satele răsculate au fost pacificate cu glasul tunului și al puștilor“ (p. 555). Și, după represiune : „este oare de crezut că burghezimea românească, solicitată azi să fie milostivă cu țăranul pe care-l stoarce și-l vinde, se va arăta mai mărinimoasă și mai puțin orbită decât alți stăpîni nemilostivi, din Istorie ? Problemele economice niciodată nu s-au dezlegat prin bună înțelegere“ (p. 578). În 1911, în conflict cu superiorii săi, notează : „Sînt laș : am trei copii“. Salturile între extreme constante au loc pe toate planurile. Prietenului Cocea

fi scrie, în martie 1911, încercînd să se definească : „Tu ești socialist, adică un fel de creștin fără Christos, eu sînt creștin, adică un fel de socialist din alte vremuri“ (p. 662). Încercarea de a reînvia spiritul egalitar al Evangheliei era posibilă ? În orice caz Galaction trăiește drama acestei întrebări cu toată vehemența temperamentului său, așa cum a trăit și cealaltă realitate, a iubirii perfecte, așa cum a trăit și scindarea dintre harul literar și darul preoțesc. În 1912, un ciclu s-a închis și scriitorul leapădă cîteva pagini amare strigînd : „Sînt un mizabil !“ Dar nu era. Tînărul înamorat de crizanteme, ce medita simbolist, în lungi preumblări și-și parfuma scrisorile albastre sau portocalii, în care desfășura miragii, intrase în lume, luptase în lume, fusese înfrînt. Dar noi știm că lupta va continua. Și *Jurnalul*.

(*Luceafărul*, nr. 4, 26 ianuarie 1974.)

TABEL CRONOLOGIC

1879 16 aprilie. S-a născut, în Didești-Teleorman, Grigore Pișculescu, cunoscut în literatură sub numele de Gala Galaction.

1880 S-au născut Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, N. D. Cocea.

1881 S-a născut G. Bacovia.

1885 S-a născut Liviu Rebreanu.

1886—1888 Gala Galaction urmează primele două clase primare în satul natal.

1888 Continuă școala primară, în clasa a III-a, la Roșiorii de Vede.

1890 Absolvă patru clase primare, la Roșiorii de Vede. Toamna, devine elev al liceului „Sf. Sava” din București, locuind la internat.

1892 Își sfârșește viața N. Pișculescu, tatăl scriitorului.

Se naște Cezar Petrescu.

1894 Trimite revistei *Vieața*, de sub conducerea lui A. Vlahuță, câteva pagini de proză, iscălite Dadu, dar nu i se publică. I se răspunde încurajator, la rubrica de *Correspondență* din nr. 17, 20 martie 1894.

Se naște Camil Petrescu.

1895 Mama lui Gala Galaction părăsește Dideștii, cu restul familiei, și se stabilește în București, pe strada Semicerc nr. 3.

Viitorul scriitor părăsește internatul liceului „Sf. Sava”, locuind mai departe cu familia. În această perioadă ia contact cu mișcarea socialistă, devenind un admirator entuziast al lui C. Dobrogeanu-Gherea, participând la întrunirile muncitorești din sala „Sotir”.

1895—1896 Întemeiază o frumoasă și trainică prietenie, durabilă peste decenii, cu Tudor Arghezi (care iscălea atunci Ion Theo), N. D. Cocea și V. Demetrius.

1896 Gala Galaction rămâne intenționat repetent, ca să fie coleg cu bunul său prieten Tudor Arghezi, care era mai mic cu un an, deci și cu o clasă.

Editează, la poligraf, împreună cu alți colegi de liceu, revista *Zig-zag*, recenzată elogios în ziarul *Adevărul* din 8 mai 1896. Sub semnătura Grigore Pișculescu, publică aici un articol despre Alexandru Macedonski, care-i atrage stima poetului. Articolul e reprodus apoi în *Liga ortodoxă* din 10 noiembrie 1896. Gala Galaction publică prima sa scriere, un articol-necrolog despre Traian Demetrescu, în *Liga ortodoxă* din 18 august 1896, cu semnătura prescurtată Grigore Pisc. Adevăratul debut literar: schița *Pe terasă*, în *Adevărul ilustrat* din 7 octombrie 1896, semnată cu numele adevărat Grigore Pișculescu.

În colaborare cu un coleg, M. Pașcanu, scrie poezia *Tablou uitat*, care apare în *Liga ortodoxă* din 27 octombrie 1896.

1897 Publică poeziile *Aurora mistică*, în ziarul *Aurora* din Roșiorii de Vede, nr. 113, din 3 august 1897, și *Pe lyră*, în *Revista modernă*, nr. 2—4, 1 septembrie 1897, ambele semnate Grigore Pișculescu.

1898 În februarie, sosește la București Sar (Joséphin) Péladan, scriitor francez mistic, de o falsă celebritate, care îl fascinează pe Gala Galaction.

Prefățează romanul *Poet-Poetă* al lui N. D. Cocea, apărut sub pseudonimul Nelly.

Absolvă liceul „Sf. Sava”.

Vara, mergînd la mînăstirea Agapia, împreună cu N. D. Cocea, cunoaște aici pe vară acestuia, Zoe Marcoci, care era soră. Între ei se înfiripă o idilă, care are drept consecință atragerea viitorului scriitor spre viața ecleziastică. Zoe Marcoci va părăsi, în cele din urmă, mînăstirea, și va deveni soția scriitorului.

Se înscrie în anul I la Facultatea de litere și filosofie din București.

1899 În urma unui concurs de împrejurări, printre care se înscrie în primul rînd înrîurirea mistică a lui Sar Péladan și a sorei Zoe Marcoci, Gala Galaction trece printr-o acută criză sufletească.

Părăsește Facultatea de litere și filosofie și se înscrie la Facultatea de teologie.

Publică în revista *Literatură și artă română*, nr. 1, din 25 noiembrie 1899, un articol despre Iulia Hasdeu, în care se manifestă pregnant, pentru prima dată, orientarea scriitorului spre problemele religioase.

1899—1903 Studii universitare la Facultatea de teologie.

1902 Publică în *Literatură și artă română*, nr. 3, din 25 martie 1902, sub numele Grigore Pișculescu, cea dintîi scriere reprezentativă, nuvela *Moara lui Călifar*.

1903 Se căsătorește cu Zoe Marcoci, care părăsește mînăstirea. Își ia licența în teologie.

Pleacă la Cernăuți, pentru pregătirea doctoratului în teologie.

1904 Tudor Arghezi și V. Demetrius scot împreună revista *Linia dreaptă*, al cărei prim număr apare la 15 aprilie 1904. Aici, Gala Galaction semnează pentru prima dată cu acest pseudonim, chiar în cel dintîi număr, în care inserează nuvela *Îl osîndesc jurații?*, retipărită ulterior cu titlul schimbat *Gheorghe Cătălina*.

1905 Tudor Arghezi pleacă în Elveția.

1906 Publică nuvela *Adamova*, în *Revista idealistă*, nr. 9, din septembrie 1906.

- 1907 În *Revista idealistă*, nr. 2, din februarie 1907, îi apare nuvela *Copca Rădvanului*, iar în ziarul *Viitorul*, nr. 24, din 18 noiembrie 1907, schița *Soleima*.
- 1908 Nu publică decât articolul *Un testament*, în *Revista idealistă*, nr. 11—12, din noiembrie-decembrie 1908.
Îa ființă Societatea Scriitorilor Români.
- 1909 Gala Galaction obține doctoratul în teologie. Este numit defensor ecleziastic, un fel de procuror bisericesc, pentru Episcopia Olteniei și a Curții de Argeș.
- 1910 La 31 ianuarie 1910, s-a ținut, la București, congresul de constituire a Partidului Social-Democrat din România. N. D. Cocea a prezentat raportul privitor la programul politic al partidului. N. D. Cocea editează revistele *Viața socială*, cu începere din februarie 1910, și *Facla*, de la 13 martie 1910.
- 1910 Gala Galaction reîntâlnește socialismul, potrivit propriei mărturisiri, prin intermediul bunului său prieten N. D. Cocea. Devine un colaborator permanent, de frunte, al *Vieții sociale*, alături de Tudor Arghezi. În această revistă publică cele mai valoroase nuvele ca : *De la noi, la Cladova, În pădurea Cotoșmanei, Gloria Constantini, Lângă apa Vodislavei* și altele.
- 1911 Devine colaborator, pentru o întinsă perioadă de timp, al revistelor *Viața românească, Flacăra, Rampa*.
- 1912 Colaborează la revistele *Teatrul, Facla, Almanahul Adevărul și Dimineața*.
- Moare I. L. Caragiale.
- 1913 Publică diferite articole în ziarul *Infrățirea*.
- 1914 Apare cel dintâi volum de nuvele, *Bisericuța din Răzoare*, în editura „Vieții românești“, la Iași.
Tipărește o succintă biografie a lui Eminescu.
- 1915 Începînd de la 12 februarie 1915 editează, împreună cu Tudor Arghezi, revista *Cronica*, a cărei apariție durează pînă la 7 februarie 1916.

- Primește Premiul Academiei Române pentru volumul *Biserița din Răzoare*, în urma raportului prezentat de Barbu Delavrancea.
- 1916 Tipărește încă două volume de nuvele, *Clopotele din Mânăstirea Neamțu* și *La țărnul mării*.
- 15 august România intră în război, de partea Antantei.
- 1918 Conduce revista *Spicul* și colaborează la *Renașterea*, *Croni-carul*, *Biblioteca copiilor și a tinerimii*, *Scena*. În revista *Cartea vremii*, începând din noiembrie 1918, publică primele cinci capitole din romanul *Margo*, pe care însă nu-l mai continuă.
- 1919 Colaborează la *Socialismul*, *Chemarea*, *Avântul*, *Mîntuirea*, *Cuvîntul liber* etc. Tipărește volumul de articole *O lume nouă*, prin care sprijină lupta proletariatului român.
- 1920 Apare volumul *Răboj pe bradul verde*, în editura „Viații românești”, la Iași.
Își începe colaborarea la *Luptătorul și Adevărul literar și artistic*.
Începe să traducă *Biblia*.
- 1922 20 septembrie. Este uns diacon.
21 septembrie. Este hirotonisit. Devine preot, la vîrsta de 43 de ani.
Începe să colaboreze la *Dimineața*.
- 1924 Tipărește volumul de schițe *Toamne de odinioară*.
Colaborează la *Lumea*.
- 1926 Toamna, devine profesor la Facultatea de teologie, la catedrele *Exegeza Noului Testament* și *Limba ebraică*.
Întreprinde o călătorie la Ierusalim.
- 1927 Colaborează la *Sinteza și Cugetul liber*.
Tipărește traducerea *Noului Testament*.
Tudor Arghezi publică primul său volum de versuri, *Cuvinte potrivite*, la vîrsta de 47 de ani.
- 1929 Tipărește volumul de nuvele *Caligraful Terțiu*.

- 1930 Apare volumul *Scrisori către Simforoza*, care conține impresiile din călătoria întreprinsă, în 1926, la Ierusalim. Vede lumina tiparului cel dintâi roman al lui Gala Galaction, *Roxana*.
- 1932 Publică cel de-al doilea roman, *Papucii lui Mahmud*.
- 1933 Tipărește *Doctorul Taifun*.
- 1935 E prezent cu cel de-al patrulea roman, *La răspîntie de veacuri*, în două volume.
- 1936 La un concurs internațional organizat în Italia, pe tema *Pitorescul Italiei*, primește premiul al treilea.
- 1938 Apare traducerea *Bibliei*, realizată împreună cu preotul Vasile Radu.
- 1942 Tipărește fantezia dramatică în trei acte *Rița Crăița*.
- 1944 Publică o broșură despre Alexandru Vlahuță. Moare Liviu Rebreanu.
- 1944—1946 Începe colaborarea la *Scînteia*, *România liberă*, *Torța*, *Jurnalul de dimineață*, *Ultima oră*, *Adevărul*, *Lumea* etc.
- 1947 Colaborează la *Revista literară*, *Contemporanul*, *Albina* etc. Este ales academician.
- 1948 Este ales deputat în Marea Adunare Națională.
- 1949 Moare N. D. Cocea.
- 1954 I se conferă „Ordinul Muncii” clasa I.
- 1957 Se stinge din viață G. Bacovia și Camil Petrescu.
- 1961 8 martie. Gala Galaction își sfîrșește viața, după o grea și îndelungată boală. Este înmormîntat la mînaștirea Cernica.
- În același an mor Cezar Petrescu și Mihail Sadoveanu.

BIBLIOGRAFIE

OPERA LUI GALA GALACTION

- Minunea din drumul Damascului*. Teză pentru licență, București, Minerva, 1903, 67 pagini.
- Apologia unei legi și mai presus de ea : a unui principiu*, București, Carol Göbl, 1909, 32 pagini.
- Bisericuța din Răzoare*, Iași, Editura „Viații românești”, 1914, 202 pagini.
- Eminescu*, București, Editura Flacăra, 1914, 109 pagini.
- Clopotele din Mănăstirea Neamțu*, București, Facla, 1916, 236 pagini.
- La țărmul mării*, București, H. Steinberg, 1916, 88 pagini.
- O lume nouă*, București, 1919, 100 pagini.
- Bisericuța din Răzoare*, București, Editura I. Brănișteanu, 1919, ediția a II-a, 206 pagini.
- Răboji pe bradul verde*, Iași, „Viața românească”, 1920, 165 pagini.
- Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul*, Iași, „Viața românească”, 1920, 27 pagini. Împreună cu *Paiața Maicii Domnului* de Anatole France, în traducerea lui Gala Galaction.
- Toamne de odinioară*, București, Adevărul, 1924, 80 pagini.
- De la noi, la Cladova*, București, Cartea românească, 1924, 32 pagini.
- Două întâmplări minunate*, București, Tipografia cărților bisericești, 1924, 37 pagini.
- Viața lui Eminescu*, București, Dîmineața, 1924, ediția a II-a, 94 pagini.
- Bisericuța din Răzoare*, București, Universala, 1924, 215 pagini, ediția a III-a.

- Piatra din capul unghiului*, București, Tipografiile române unite, 1926, 111 pagini.
- Cartea creștinului ortodox*, București, Naționala, 1926, 31 pagini.
- Meditarea la rugăciunea domnească*, Arad, 1927, 30 pagini.
- Răbdare și nădejde*, 1928, 32 pagini.
- Noul Testament*, 1927 (traducere).
- Caligraful Terțiu*, București, Cultura Națională, 1929, 179 pagini.
- Scrisori către Simforoza. În pământul făgăduinței*, București, Cugăgetarea, 1930, 275 pagini.
- Roxana*, roman, București, Naționala, 1930, 235 pagini.
- Papucii lui Mahmud*, roman, București, Adevărul, 1932, 236 pagini.
- Doctorul Taifun*, roman, București, Cultura Națională, 1933, 191 pagini.
- Clopotele din Mănăstirea Neamțu*, București, Adevărul, 1933, 230 pagini, ediția a II-a.
- Nuvele și schițe*, București, Biblioteca școlară, 1934, 108 pagini.
- La răspîntie de veacuri*, roman, Cultura națională, 1935, vol. I, 182 pagini ; vol. II, 363 pagini.
- Două întâmplări minunate*, București, Editura Institutului Biblic, 1935, 40 pagini, ediția a II-a.
- Elemente* (în colaborare cu preot Vasile Radu), București, Fundația pentru literatură și artă, 1935, 18 pagini.
- Biblia* (traducere în colaborare cu preot Vasile Radu), București, Fundația pentru literatură și artă, 1938, ediția a II-a, 1939.
- Papucii lui Mahmud*, roman, Sighișoara, Miron Neagu, 1939, 273 pagini, ediția a II-a.
- În grădinile Sf. Antonie*, București, Vremea, 1942, 220 pagini.
- Rîța Crăița*, fantezie dramatică în trei acte, București, Fundația pentru literatură și artă, 1942, 47 pagini.
- Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul*, Cluj, Editura Episcopiei ortodoxe române, 1943, 31 pagini.
- Biserița din Răzoare și Caligraful Terțiu*, București, Socec, 1944, 345 pagini (*Biserița din Răzoare*, ediția a IV-a și *Caligraful Terțiu*, ediția a II-a).
- Vlahuță*, București, Vremea, 1944, 59 pagini.
- Din legăturile bisericești româno-ruse altădată și azi*, București, Editura Eminescu, 1946.
- Mangalia*, București, Casa Școalelor, 1947, 116 pagini.

- Opere*, București, F.P.L.A., 1949, vol. I, 688 pagini.
- Nuvele*, cu un „Cuvînt înainte” de Cicerone Theodorescu, București, E.S.P.L.A., B.P.T., 1954, 246 pagini.
- Oameni și gânduri din veacul meu*, cu un „Cuvînt înainte” de Teodor Vârgolici, București, E.S.P.L.A., 1955, 323 pagini.
- Nuvele alese*, cu un „Cuvînt înainte” de Teodor Vârgolici, București, Editura Tineretului, Biblioteca școlarului, 1955, 131 pagini.
- Opere alese*, cu o „Prefață” de Teodor Vârgolici, București, E.S.P.L.A., 1956, vol. I, 405 pagini ; vol. II, 1958, 447 pagini.
- Ziua Domnului*, București, Editura Institutului biblic de misiune ortodoxă, 1958, 342 pagini.
- Opere alese*, ediție îngrijită de Teodor Vârgolici, cu o „Introducere” de D. Micu, București, E.S.P.L.A., vol. I, 1959, 378 pagini ; vol. II, 1961, 527 pagini ; vol. III, 1965, 360 pagini ; vol. IV, 1965, 416 pagini.
- Lîngă apa Vodislavei*, cu o „Prefață” de D. Micu, București, E.P.L., B.P.T., 1961, 275 pagini.
- La Vulturi !*, cu o „Prefață” de Teodor Vârgolici, București, Editura Tineretului, Biblioteca școlarului, 1962, 174 pagini.
- Roxana*, cu o „Prefață” de Teodor Vârgolici, București, E.P.L., B.P.T., 1967, 464 pagini.
- Chipuri și popasuri*, cu o „Prefață” de Teodor Vârgolici, București, E.P.L., B.P.T., 1969, 345 pagini.
- O lume nouă*, ediție și prefață de Gh. Cuneșcu, București, Mica bibliotecă de istorie, 1970.
- Jurnal*, vol. I, ediție îngrijită de Mara Galaction-Țuculescu și Teodor Vârgolici, prefață și note de Teodor Vârgolici, București, Editura Minerva, 1973, 717 pagini.
- Moara lui Călifar*, cu o „Postfață” de S. Damian, București, Editura Minerva, 1973, 333 pagini.
- La răspîntie de veacuri*, ediție și repere istorico-literare de Teodor Vârgolici, București, Editura Minerva, 1974, 398 pagini.
- Sub feeria lunii*, ediție îngrijită, postfață și note de T. Tihan, Cluj, Editura Dacia, 1974, 264 pagini.
- Prin țară*, ediție și prefață de Gh. Cuneșcu, București, Editura Sport-Turism, 1975, 156 pagini.
- Jurnal*, vol. II, ediție îngrijită, prefațată și note de Teodor Vârgolici, București, Editura Minerva, 1977, 585 pagini.

REFERINȚE CRITICE

- F. Aderca : *De vorbă cu Gala Galaction*, în *Luptătorul*, an. III, nr. 516, 10 martie 1922, p. 2.
- F. Aderca : *Gala Galaction*, în vol. *Idei și oameni*, București, 1922, p. 81.
- F. Aderca : *Gala Galaction*, în vol. *Mărturia unei generații*, București, Ciornei, 1929, p. 103.
- F. Aderca : *Gala Galaction și „Viața românească”*, în *Vremea*, an. VI, nr. 273, 29 ianuarie 1933, p. 6.
- F. Aderca : *Gala Galaction*, în *Vremea*, an. VI, nr. 275, 12 februarie 1933, p. 6.
- P. Alexa : „*Răboj pe bradul verde*” de Gala Galaction, în *Viața românească*, an. XIII, nr. 1, ianuarie 1921, p. 128.
- Gh. Alexe : *Din corespondența lui Gala Galaction cu preotul folclorist Teodor Bălășel*, în *Mitropolia Olteniei*, an. XIII, nr. 5—6, mai-iunie 1961, p. 384.
- O. Alexiu : „*Răboj pe bradul verde*” de Gala Galaction, în *Viața românească*, an. XIII, nr. 8, august 1921, p. 283.
- Nicolae Argeș : „*Bojdeuca*” lui Gala Galaction, în *Torța*, an. I, nr. 8, 25 februarie 1945, p. 3.
- Tudor Arghezi : *Gala Galaction*, în *Cronica*, an. I, nr. 17, 7 iunie 1915, p. 318.
- Tudor Arghezi : *Gala Galaction are cincizeci de ani*, în *Bilete de papagal*, an. II, nr. 378, 3 mai 1929.
- Tudor Arghezi : *Premiul părintelui Galaction*, în *Bilete de papagal*, an. II, nr. 428, 3 iulie 1929.
- Tudor Arghezi : *Jubilee de 50 de ani*, în *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 528, 18 ianuarie 1931, p. 1.
- Tudor Arghezi : *Gala Galaction*, în *Luceafărul*, an. II, nr. 8, 15 aprilie 1959.
- Tudor Arghezi : *Gala Galaction*, în vol. *Tablete de cronicar*, București, E.S.P.L.A., 1960, p. 188.
- Tudor Arghezi : *Galaction*, în *Contemporanul*, nr. 12, 24 martie 1961, p. 3.
- A. E. Baconsky : *Gala Galaction*, în *Steaua*, nr. 4, aprilie 1959.
- G. Baiculescu : „*Viața lui Eminescu*” de Gala Galaction, în *Adevărul literar și artistic*, an. V, nr. 205, 9 noiembrie 1924, p. 7.
- Camil Baltazar : *Gala Galaction*, în *România literară*, an. II, nr. 74, 15 iulie 1933, p. 1.
- Camil Baltazar : „*Doctorul Taifun*” de Gala Galaction, în *România literară*, an. II, nr. 85, 11 noiembrie 1933, p. 1.

- Eugen Barbu : *Gala Galaction*, în *Viața studențească*, nr. 35, 15 octombrie 1969.
- Vlaicu Bârna : *Un apostol al slovei : Gala Galaction*, în *România*, an. I, nr. 179, 27 noiembrie 1938, p. 2.
- Octav Botez : „*Caligraful Terțiu*” de Gala Galaction, în *Viața românească*, an. XXI, nr. 3, martie 1938, p. 2.
- Lucian Boz : *Gala Galaction a luat premiul național*, în *Dimineața*, an. XXXI, nr. 10, 148, 15 aprilie 1935, p. 7.
- Savin Bratu : *Publicistica lui Gala Galaction*, în *Gazeta literară*, nr. 8, 23 februarie 1956.
- Savin Bratu : *Pe marginea publicisticii lui Gala Galaction*, în *Cronici*, vol. I, București, E.S.P.L.A., 1957, p. 162.
- B. Brănișteanu : *O aniversare*, în *Adevărul*, an. LX. nr. 16603, 6 octombrie 1941, p. 1.
- Barbu Brezianu : *O carte a lui Luki Gala Galaction*, în *Viața românească*, an. XVII, nr. 11, noiembrie 1964, p. 177.
- I. Brucăr : *Răspuns d-lui Galaction*, în *Cuvîntul liber*, an. I, nr. 15, 30 octombrie 1919, p. 27.
- Gh. Bulgăr : *Gala Galaction și limba noastră literară*, în *Limbă și literatură*, vol. II, 1956, p. 49.
- Ion Buzași : *Anii de școală în evocările lui Gala Galaction*, în *Tribuna*, nr. 35, 2 septembrie 1971.
- J. Byck : *În jurul Sfintelor Scripturi, de Gala Galaction și pr. Vasile Radu*, în *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 526, 4 ianuarie 1931, p. 7.
- D. Caracostea : *Un poet nou*, în *Viața românească*, an. IX, nr. 4—5, aprilie-mai 1914, p. 83.
- D. Caracostea : *Galaction și sinteza de mâine*, în *Adevărul literar și artistic*, an. VIII, nr. 326, 6 martie 1927, p. 3.
- D. Caracostea : *D. Lovinescu nu se revizuieste*, în *Adevărul literar și artistic*, an. VIII, nr. 331, 10 aprilie 1927, p. 3.
- D. Caracostea : *Expresivitatea limbii române*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1942, p. 358.
- D. Caracostea : *Critice literare*, vol. I, București, Fundația pentru literatură și artă, 1943, p. 19.
- Const. Călin : „*Jurnalul*” lui Gala Galaction, în *Ateneu*, nr. 9, 1973.
- G. Călinescu : „*Papucii lui Mahmud*” de Gala Galaction, în *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 579, 10 ianuarie 1932, p. 7.
- G. Călinescu : *Gala Galaction*, în *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 548, 14 februarie 1932, p. 4.

- G. Călinescu : „Doctorul Taifun“ de Gala Galaction, în *Adevărul literar și artistic*, an. XII, nr. 676, 19 noiembrie 1933, p. 7.
- G. Călinescu : *Gala Galaction*, în *Istoria literaturii române*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1941, p. 601.
- Ion Călugăru : *Galaction despre Arghezi*, în *Integral*, an. I., nr. 3, 1 mai 1925, p. 4.
- Ion Călugăru : *Gala Galaction la Academie*, în *Revista literară*, an. III, nr. 19, 22 iunie 1947, p. 8.
- B. Cercopide : „Bisericuța din Răzoare“ de Gala Galaction, în *Almanahul „Universul“*, 1916, p. 97.
- Al. Cerna-Rădulescu : *Pădurea lui Galaction*, în *Argeș*, nr. 2, 1971.
- Al. Cerna-Rădulescu : *Povestea cărților lui Gala Galaction*, în *Argeș*, nr. 12, 1971.
- Al. Cerna-Rădulescu : *Gala Galaction necunoscutul în Viața românească*, nr. 3, martie 1972.
- Al. Cerna-Rădulescu : *Freneticul cenzurat. Gala Galaction*, în vol. *Arbori din țara promisă*, București, Editura Cartea Românească, 1975, p. 245.
- Șerban Cioculescu : *Gala Galaction*, în *Adevărul*, an. LX, nr. 16603, 6 octombrie 1946, p. 2.
- Șerban Cioculescu : *Un mare memorialist : Gala Galaction*, în *România literară*, nr. 49, 4 decembrie 1969.
- Șerban Cioculescu : *Lumea nouă a lui Gala Galaction*, în *România literară*, nr. 3, 14 ianuarie 1971.
- Șerban Cioculescu : *Gala și Theo*, în *România literară*, nr. 31, 2 august 1973.
- Const. Ciopraga : „Oameni și gânduri din veacul meu“ de Gala Galaction, în *Iașul literar*, nr. 11, noiembrie 1955, p. 115.
- Const. Ciopraga : *Literatura română între 1900 și 1918*, Iași, Editura Junimea, 1970, p. 465.
- D. N. Ciotori : *Către dl. Gala Galaction*, în *Luceafărul*, an. XIII, nr. 7, aprilie 1914, p. 213.
- E. Ciuchi : „Bisericuța din Răzoare“ de Gala Galaction, în *Convorbiri literare*, an. XLVIII, nr. 1, ianuarie 1914, p. 79.
- N. D. Cocea : *Fratele meu Galaction*, în *Facla*, an. VI, nr. 1, 1 ianuarie 1916, p. 6.
- N. D. Cocea : *Cazul Lovinescu*, în *Facla*, an. VI, 17 ianuarie 1916, p. 4.
- N. D. Cocea : *Drăguțul meu Pișculescu*, în *Viața literară*, an. VIII, nr. 158, 15 mai 1934, p. 2.
- N. D. Cocea : „Facla“, și „Viața socială“, în *Viața literară*, an. VIII, nr. 158, 15 mai 1934, p. 1.

- Pompiliu Constantinescu : *Ortodoxism și misticism literar*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 10, aprilie 1927, p. 131.
- Pompiliu Constantinescu : „*Caligraful Terțiu*” de Gala Galaction, în *Acțiunea*, an. I, nr. 14, 26 noiembrie 1929, p. 1.
- Pompiliu Constantinescu : „*În pământul făgăduinței*” de Gala Galaction, în *Vremea*, an. III, nr. 112, 8 mai 1930, p. 4.
- Pompiliu Constantinescu : „*Roxana*” de Gala Galaction, în *Vremea*, an. III, nr. 154, 14 decembrie 1930, p. 3.
- Pompiliu Constantinescu : „*Papucii lui Mahmud*” de Gala Galaction, în *Vremea*, an. V, nr. 223, 31 ianuarie 1932, p. 7.
- Pompiliu Constantinescu : „*Doctorul Taifun*” de Gala Galaction, în *Vremea*, an. VI, nr. 314, 19 noiembrie 1933, p. 7.
- Pompiliu Constantinescu : „*La răspîntie de veacuri*” de Gala Galaction, în *Vremea*, an. VIII, nr. 414, 17 noiembrie 1935, p. 9.
- D. Corbea : *O excursie cu Gala Galaction*, în *Luceafărul*, an. II, nr. 8, 15 aprilie 1959, p. 3.
- Ov. S. Crohmălniceanu : „*Opere*” de Gala Galaction, în *Contemporanul*, nr. 136, 7 mai 1946, p. 5.
- Gh. Cunescu : *O revistă internaționalistă editată de Gala Galaction*, în *România literară*, nr. 18, 1 mai 1969.
- Gh. Cunescu : *Gala Galaction și Transilvania*, în *Steaua*, nr. 11, noiembrie 1969.
- Gh. Cunescu : *Prefață* la vol. *O lume nouă*, de Gala Galaction, București, Mica bibliotecă de istorie, 1970.
- Gh. Cunescu : *Călătorul Gala Galaction*, în *Vatra*, nr. 4, iulie 1971.
- Gh. Cunescu : *Gala Galaction-călător*, prefață la vol. *Prin țară*, București, Editura Sport-Turism, 1975.
- S. Damian : *Opera lui Gala Galaction*, în *Gazeta literară*, an. VIII, nr. 14, 30 martie 1961, p. 6.
- S. Damian : *Postfață* la vol. *Moara lui Călifar*, București, Editura Minerva, 1973.
- Barbu Delavrancea : *Raport despre „Bisericuța din Răzoare” de Gala Galaction*, în *Analele Academiei Române*, tom. XXXVII, 1914—1915, Partea administrativă, p. 225.
- V. Demetrius : *Cîteva amintiri*, în *Viața literară*, an. VIII, nr. 158, 15 mai 1934, p. 1.
- Geo Dumitrescu : *De vorbă cu Gala Galaction*, în *Vremea*, an. XIV, nr. 652, 14 iunie 1942, p. 8.
- Victor Eftimiu : *Evocare*, în *Contemporanul*, nr. 17, 25 aprilie 1969.

- Vladimir Elka : *O poveste a sufletului : „Roxana“*, în *Mișcarea*, 20 ianuarie 1931, p. 2.
- Victor Felea : *„Oameni și gânduri din veacul meu“ de Gala Galaction*, în *Steaua*, nr. 1, ianuarie 1956.
- Mihai Gafița : *Gala Galaction*, în *Scînteia*, an. XXX, nr. 5104, 15 martie 1961, p. 2.
- Gal : *Un ziar interesant*, în *Adevărul*, an. IX, nr. 2530, 8 mai 1896, nr. 1.
- Mara Galaction : *Tata*, în *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXXVII, nr. 3—4, martie-aprilie 1959, p. 276.
- Paul Georgescu : *„Jurnalul“ lui Gala Galaction*, în *Luceafărul*, nr. 4, 26 ianuarie 1974.
- C. Gerota : *„Papucii lui Mahmud“ de Gala Galaction*, în *Convorbiri literare*, an. LXV, 1932, p. 319.
- C. Gerota : *„Doctorul Taifun“ de Gala Galaction*, în *Convorbiri literare*, an. LXVI, 1937, p. 995.
- Gh. Gheorghită : *„Opere alese“ de Gala Galaction*, în *Contemporanul*, nr. 23, 4 aprilie 1965.
- Ovidiu Ghidirmic : *„Lîngă apa Vodislavei“*, în *Ramuri*, nr. 4, 1971.
- Aureliu Goci : *Mărturisirea unui scriitor*, în *Ramuri*, nr. 8, 1973.
- Edmond Grozia : *Elogiul unei prietenii*, în *Viața literară*, an. VIII, nr. 158, 15 mai 1934, p. 3.
- Dan Hăulică : *Portrete*, în *Luceafărul*, an. II, nr. 8, 15 aprilie 1959, p. 3.
- Dan Hăulică : *Critică și cultură*, București, E.P.L., 1967, p. 252.
- G. Ibrăileanu : *Cu prilejul volumului „Bisericuța din Răzoare“ de Gala Galaction*, în *Viața românească*, nr. 1, ianuarie 1914, p. 96.
- Stancu Ilin : *N. D. Cocea*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, an. XI, 1962, p. 31.
- Iorgu Iordan : *Gala Galaction*, în *România literară*, an. XIX, nr. 5110, 19 martie 1961, p. 2.
- N. Iorga : *Istoria literaturii românești contemporane*, București, „Adevărul“, 1934, vol. II, p. 232.
- Mircea Iorgulescu : *„Jurnalul“ lui Gala Galaction* în *Luceafărul*, nr. 30, 28 iulie 1973.
- Victor Isac : *Etic și estetic la Gala Galaction*, în *România literară*, nr. 47, 22 noiembrie 1973.
- Panait Istrati : *Citind pe Gala Galaction în vacanță*, în *Adevărul literar și artistic*, an. V, nr. 149, 24 august 1924, p. 3.
- George Ivașcu : *Un jubileu*, în *Contemporanul*, nr. 3, 4 octombrie 1946, p. 5.

- Eugen Jebeleanu : *Gala Galaction la 80 de ani*, în *Gazeta literară*, an. VI, nr. 12, 19 martie 1959, p. 1.
- Eugen Jebeleanu : *Jurnalul lui Gala Galaction*, în *Contemporanul*, nr. 21, 24 mai 1968.
- I. D. Lăudat : *Gala Galaction*, în *Iașul literar*, nr. 4, aprilie 1961.
- I. Lăzărescu : *Gala Galaction către G. Ibrăileanu*, în *Viața românească*, nr. 12, decembrie, 1963, p. 147.
- L. Leonescu : *De vorbă cu dl. Gala Galaction*, în *Adevărul literar și artistic*, an. IX, nr. 460, 29 septembrie 1929, p. 1.
- E. Lovinescu : *Post-scriptum la revizuire literare*, în *Flacăra*, an. V, nr. 7, 28 noiembrie 1915, p. 70.
- E. Lovinescu : *Revizuire literare*, în *Flacăra*, an. V, nr. 9, 12 decembrie 1915, p. 97.
- E. Lovinescu : *Gala Galaction*, în *Critice*, vol. VI, București, Ancora, 1928, p. 147, 192.
- E. Lovinescu : *Istoria literaturii române contemporane*, vol. IV, *Evoluția „prozei literare”*, București, Ancora, 1928, p. 81.
- E. Lovinescu : *Memorii*, vol. I, București, Cugetarea, 1930, p. 298.
- E. Lovinescu : *Istoria literaturii române contemporane 1900—1937*, București, Socec, 1937, p. 229.
- Al. Macedonski : *Printre constelații și pleiade*, în *Rampa*, an. I, nr. 277, 22 septembrie 1912, p. 1.
- Constantin Manea : *Vizionarul Gala Galaction*, în *Iașul literar*, nr. 3, martie 1969.
- Adrian Maniu : *Bătrînii azilului se roagă pentru Gala Galaction*, în *Dimineața*, an. XXV, nr. 8036, 30 aprilie 1929, p. 1.
- Nicolae Manolescu : *„Jurnalul” lui Gala Galaction*, în *România literară*, nr. 30, 26 iulie 1973.
- Nicolae Manolescu : *„Moara lui Călfar” de Gala Galaction*, în *România literară*, nr. 23, 26 iunie 1974.
- Pompiliu Marcea : *Romanele unui mare scriitor*, în *Scînteia*, nr. 7499, 20 octombrie 1967.
- Eugen Marian : *Meșterul fără pereche al „Bisericeței din Răzoare” dorește pentru scriitorul român traiul pe care-l au scriitorii în U.R.S.S.*, în *Orizont*, an. II, nr. 1, noiembrie 1946, p. 3.
- Ioan Massoff : *Gala Galaction în intimitate*, în *Rampa*, nr. 4420, 10 octombrie 1932, p. 1.
- Geo Măgureanu : *Gala Galaction*, în *Munca*, nr. 6665, 17 aprilie 1969,
- Dumitru Micu : *Gala Galaction octogenar*, în *Contemporanul*, nr. 15, 17 aprilie 1959, p. 3.

- Teodor Vârgolici : *Prefață la Jurnal*, vol. I, București, Editura Minerva, 1973.
- Teodor Vârgolici : *Prietenia literară Arghezi, Galaction, Cocea, Demetrius*, București, Editura Albatros, 1975.
- Carmen Vlad : *Componența folclorică în stilul lui Galaction*, în *Limba română*, XIII, nr. 5, 1968, p. 417.
- Ion Vlad : *Gala Galaction, memorialistul*, în *Steaua*, nr. 20, 16—31 octombrie 1973.
- Mihai Vornicu : *Fantasticul la Gala Galaction*, în *Luceafărul*, nr. 40, 5 octombrie 1968.
- Mihai Vornicu : *Gala Galaction între Helicon și Golgota*, în *Revista de istorie și teorie literară*, tom. 23, nr. 4, 1974.
- Mircea Zăciu : *Gala Galaction, publicistul militant*, în *Tribuna*, nr. 15, 11 aprilie 1959, p. 3.
- Mircea Zăciu : *Gala Galaction, memorialistul*, în *Tribuna*, nr. 38, 21 septembrie 1961, p. 3.
- Mircea Zăciu : *Un precursor — Gala Galaction*, în vol. *Masca geniului*, București, E.P.L., 1967, p. 170.
- * * * : „O lume nouă” de Gala Galaction, în *Viața românească*, an. XII, nr. 2, aprilie 1920, p. 230.
- * * * : *Gala Galaction*, în *Facla*, an. VI, nr. 2, 27 aprilie 1925, p. 2.
- * * * : *Gala Galaction în franțuzește*, în *Adevărul literar și artistic*, an. IX, nr. 379, 11 martie 1928, p. 8.
- * * * : *Un interviu al d-lui Gala Galaction*, în *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 554, 19 iulie, p. 7.
- * * * : *Fecunditatea lui Gala Galaction*, în *România literară*, an. I, nr. 39, 12 mai 1932, p. 3.
- * * * : *Interviu cu dl. Gala Galaction*, în *Adevărul literar și artistic*, an. XI, nr. 619, 16 octombrie 1932, p. 8.
- * * * : *Cu părintele Gala Galaction despre romanul „La răspîntie de veacuri”*, în *Facla*, an. XV, nr. 1422, 24 octombrie 1935, p. 2.
- * * * : *Cu prilejul congresului scriitorilor, artiștilor și gazetărilor*, în *Victoria*, an. II, nr. 255, 30 august 1945, p. 2.
- * * * : *Sărbătorirea scriitorilor Tudor Arghezi și Gala Galaction*, în *Jurnalul de dimineață*, an. IX, nr. 629, 1 ianuarie 1974, p. 2.
- * * * : *Gala Galaction ales membru al Academiei Române*, în *Jurnalul de dimineață*, an. IX, nr. 743, 26 mai 1947, p. 1.
- * * * : *Gala Galaction*, în *Scînteia*, an. XXX, nr. 5098, 9 martie 1961, p. 5.

CUPRINSUL

Prefață / 5

CONFESIUNILE Scriitorului

Mărturisire literară / 24
Trandafirii / 41
Adevărul literar de altădată / 44
Lîngă Dunăre, în vacanță / 47
Cum l-am supărat pe Caragiale / 49
Maestrul de caligrafie și desen / 51
Moara lui Călifar / 53
Cuvinte pentru prieteni / 55
Revista Viața socială / 57
Viața românească și Iași / 59
Amicul meu Tudor Arghezi / 61
Bisericuța din Răzoare / 64
Clopotele din Mînăstirea Neamțu / 67
Birtașul Dobrogeanu-Gherea / 70
La mormîntul lui Frimu / 71
Intermezzo / 74
Chipuri și popasuri / 76

ÎN VIZIUNEA CRITICII ȘI ISTORIEI LITERARE

G. IBRĂILEANU G. Galaction cu prilejul volumului *Bisericuța din Răzoare* / 80
D. CARACOSTEA Galaction poetul / 85
BARBU DELAVRANCEA Gala Galaction — *Bisericuța din Răzoare* / 99
E. LOVINESCU Gala Galaction / 105
TUDOR ARGHEZI Gala Galaction / 116 ; Premiul părintelui Galaction / 119

POMPILIU CONSTANTINESCU Gala Galaction : *Caligraful Ter-
țiu* / 121 ; Gala Galaction : *Roxana* / 123 ; Gala Galaction *Papucii lui Mahmud* / 125 ; Gala Galaction : *Doctorul Taifun* / 127
N. IORGA Noii povestitori / 131
POMPILIU CONSTANTINESCU Gala Galaction : *La răspîntie de
veacuri* / 135
OVIDIU PAPADIMA Gala Galaction sau nostalgia clasicis-
mului / 138
AL. PHILIPPIDE *La răspîntie de veacuri* / 141
PERPESSICIUS Gala Galaction : *Roxana* / 146 ; Gala Galaction :
Papucii lui Mahmud / 148
G. CĂLINESCU Gala Galaction / 153
TUDOR VIANU Gala Galaction / 161
TUDOR ARGHEZI Gala Galaction / 166
AL. PHILIPPIDE La aniversarea lui Gala Galaction / 167
MIRCEA ZACIU Un precursor : Gala Galaction / 178
DAN HĂULICĂ Portretele lui Gala Galaction / 185
TEODOR VĂRGOLICI Nuvelistul / 189
EUGEN SIMION Gala Galaction și vocația fabulosului / 201
DUMITRU MICU Gala Galaction / 207
CONST. CIOPRAGA Gala Galaction / 214
ȘERBAN CIOCULESCU Lumea nouă a lui Gala Galaction / 220
S. DAMIAN [Nuvelele lui Gala Galaction] / 225
NICOLAE MANOLESCU *Jurnalul* lui Gala Galaction / 229
VALERIU RÂPEANU Un eveniment editorial : Gala Galaction
— *Jurnal* / 231
PAUL GEORGESCU Gala Galaction : *Jurnal* vol. I / 235

Tabel cronologic / 241

Bibliografie / 247

Lector: MARIANA IONESCU
Tehnoredactor: ELENA PREDA

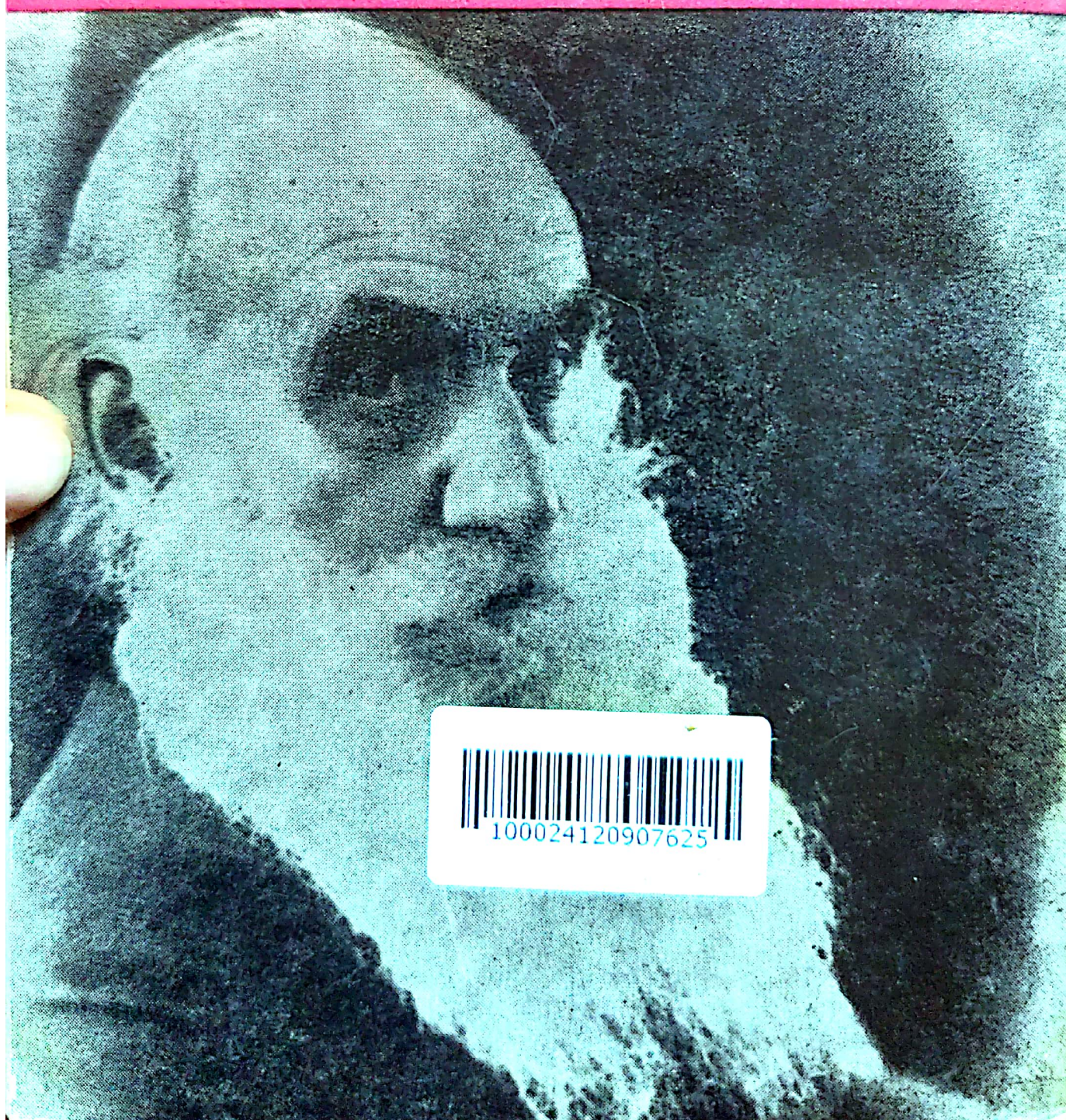
*Aparut 1978. B.T. 11.01.1978. Tiraj 7 400 ex. broșate.
Coli tipar 16,50.*

Tiparul executat sub comanda
nr. 1702 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918“
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București,
Republica Socialistă România

Lei 7,25

biblioteca critica

100024120907625

Scanned with OKEN Scanner